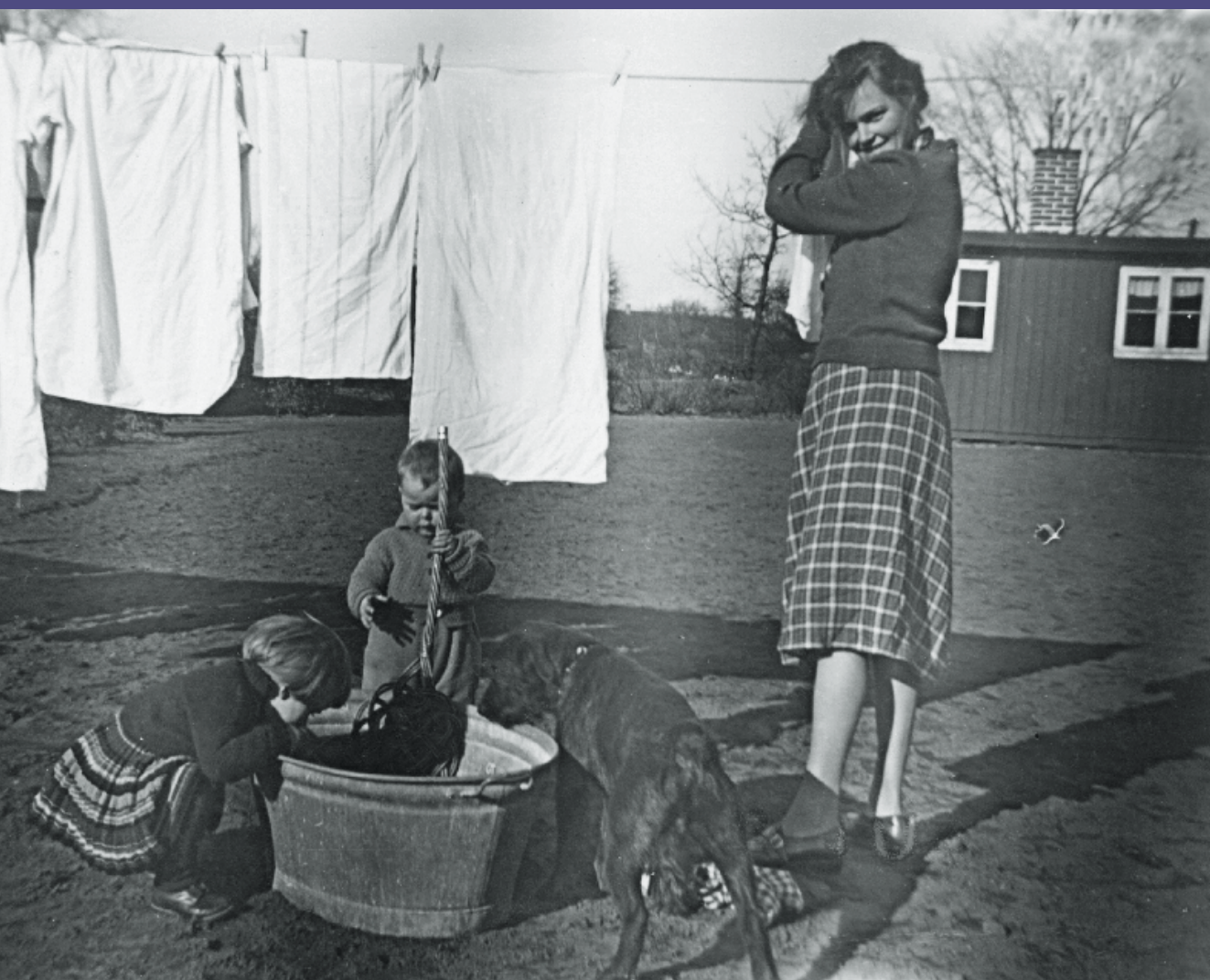

HJERTESPROG

Erindringer fra grænselandet

Marie Meyer

Hjertesprog

Erindringer fra grænselandet

Hjertesproget

Mors modersmål var sønderjysk,
min fader talte gerne tysk,
min hjembys kønne dialekt
er plattysk, som jeg kan perfekt.

Kun frisisk fik jeg aldrig lært,
desværre, for det er mig kært,
det minder mig og stedse om,
hvorfra min oldemoder kom.

I mine årer flyder blod,
som stammer fra min danske rod,
men to årtier skulle gå,
før dansk jeg lærte at forstå.

Så mange mål det er! Og dog
blev eet kun til mit hjertesprog,
blev sproget, som jeg bedst kan li'
og drømmer mine drømme i.

Hvad årevis for mig var gemt,
nu flyder vingelet og nemt:
Ord føjer sig og værket gror,
som trak jeg perler på en snor.

Marie Meyer, 1989

MARIE MEYER

Hjertesprog

Erindringer fra grænselandet

Udgivet af
Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig
Nr. 41

Flensborg 1999

Studieafdelingen takker for støtte til udgivelsen fra

Brødrene Brovst's Legat til Støtte for Danskheden i Slesvig

Lauritz og Augusta Dahls Mindelegat

Johanne og Ejnar Flach-Bundegaards Fond

H. P. Hanssens Mindefond

Idagaardfonden

*Gdr. Chr. Larsen og Hustrus Mindelegat til fremme af
danskheden i Sydslesvig*

Oberst H. Parkovs Mindefond

Marie Meyer: Hjertesprog

Udgivet af Studieafdelingen
ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 1999

Sats og tryk: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev

Bogbind: J. P. Møller Bogbinderi A/S, Haderslev

© Forfatteren og Studieafdelingen ved
Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

I kommission hos Padborg Boghandel, DK-6330 Padborg

Redaktion: Lars N. Henningsen

ISBN 87-89178-37-8

ISSN 1397-4343

Indhold

Min tilblivelse	7	Russiske krigsfanger	89
Gråsten	10	Jungmädel-aktiviteter	92
Vort eget hus	15	Modige mænd	94
Aprilsnar	19	Ungdomsvielse	97
Første skolegang	22	I KLV-lejr	98
Kongeligt besøg i		Atter i skole	104
Gråsten	24	Mimi i fængsel	105
Mudder Ley	25	Sommeren 1943	108
Det tyske mindretal	27	Præstehjemmet i	
Problemer med		Busdorf	111
identiteten	33	Krigsfangelejren og	
Oma Holebøl	36	de bomberamte	112
Oma i Stafstedt	41	Far bliver indkaldt	116
Landsbyliv	47	Nye veninder	117
Fra Gråsten til Kobber-		Politimandens søn	119
mølle	50	Vinter og jul 1943/44	121
Den danske skole i		Bergedorf og Neuen-	
Kobbermølle	56	gamme	124
Sommerhuset	57	Helmuth	126
Hitlerjugend	62	HJ-stævne i Segeberg	127
»Strafversetzt« til Klein		Alene på besøg i Staf-	
Rheide	64	stedt	129
Kinnergil og Peermarkt	70	Socialtjeneste	131
Uwe Jens Lornsen-		Karins fødsel og	
skolen	73	Uwes død	133
Nationalsocialisme	77	Volkssturm og	
Krigen bryder ud	81	beskyttelsesrum	138
Danmark besat	85	Førerbilledet der faldt	
Jungmädführerin	86	ned	141

Helmuth ist gefallen . . .	143	Ansgarskolen	227
Arbejdstjeneste i Dit-		Slesvighus	231
marsken	146	Christian X-mindestund	
Indetjeneste og		på Dannevirke	233
undervisning	151	Til Danmark	236
»Außendienst«	155	Danebod Højskole	238
Fritiden	162	Højskoleliv	242
Juleaften 1944	168	Skårup på Fyn	247
Sidste tid i lejren	172	Præparandklassen – og	
Indkaldt til værne-		Karl Otto	249
magten	175	Skoleferierne	253
Uddannelsen	179	Seminarist	256
Ved lyskasteren	183	Karl Otto og jeg bliver	
Uventet hjemsendelse . .	187	kærester	259
Hamborg en lukket by .	192	Karl Otto frier	262
Dybflyverangreb	194	Fra Skårup til Skovlund	265
Flygtingetrækket	196	Vort bryllup	266
Mod Neumünster	198	Skovlund danske skole	269
Farvel til Heini og		Barakliv	272
Claus	201	Fadderskabsbesøg	277
Hjemme i Klein Rheide	203	Den ny skole- og to	
Englænderne kommer .	204	demonstrationer	278
Karins barnedåb og		Et travlt år	280
min konfirmation . . .	207	Sagen mod Karl Otto . .	283
Far og Hein vender		Nye nabokolleger	289
hjem	209	Karl Otto bliver	
Efterkrigstid	210	rehabiliteret	290
Atter i skole	218	Tiden der fulgte	292
Kontakt til England og			
USA	220	<i>Studieafdelingens</i>	
Et årsmødeoptog	222	<i>udgivelser</i>	295
Vandrelærer Jørgensen .	225		

Min tilblivelse

Som ældste barn af Martha Maria Auerbach fra Holbøl i Nordslesvig og Arthur Leopold Johannes Hoop fra Stafstedt i Holsten blev jeg født den 17. december 1926 i Kiel. I dåben fik jeg navnene Maria Meta, Maria efter min tyske farmor og Meta efter min danske mormor. Indtil jeg var voksen, blev jeg dog af de fleste, også af lærerne i de tyske skoler, jeg har gået i, kaldt Mariechen. Senerehen strøg jeg chen-tilføjelsen og er siden blevet kaldt Marie, skønt jeg er døbt Maria, men det tænkte jeg ikke på, før det var for sent endnu engang at lave om på kaldenavnet.

Min mor er uddannet syerske og var, da hun første gang mødte min far, ansat som leder af en systue i Gråsten. Min far blev læreruddannet på seminariet i Rendsborg og fik sin eksamen i inflationstiden, da der ingen lærerstilling var at få. Han fik da arbejde på Finanzamt i Rendsborg, hvor han sad i 2 år, indtil han på Arbeitsamt fik at vide, at der nu var blevet oprettet tyske mindretalsskoler i Nordslesvig. Far søgte og fik en stilling ved den tyske skole i Gråsten.

En aften lagde min mor sig i seng med et brændende ønske om, at hun måtte komme til at drømme om den mand, som hun dengang var forelsket i. Men i stedet for at drømme om denne, drømte hun, at hun stod foran alteret med en helt anden. Hans ansigt så hun ganske tydeligt i drømmen og kunne bagefter ikke glemme det. Derfor gav hendes hjerte sig til at banke ganske voldsomt, da hun kort tid efter blev konfronteret med dette ansigt i virkeligheden. Det skete på det pensionat over for banegården i Gråsten, hvor min mor i systuens middags-pause indtog sine måltider, og ansigtet tilhørte den nyansatte

I sandkassen til den lejede villa i Gråsten nyder jeg forårssolens stråler. På min frakke sidder en nål med bogstaverne DT = Deutscher Turnerbund. Måske er det skyld i, at jeg aldrig blev god til gymnastik?

lærer ved den tyske privatskole i Gråsten, Arthur Hoop. De sås nu dagligt på pensionatet. Den unge lærer følte sig tiltrukket af den 3 3/4 år yngre Martha og smigret over den unge piges åbenlyse forelskelse i ham. Det gik, som sådan noget alt for let kunne gå, dengang p-pillen endnu ikke var opfundet: da naturen en skønne martsdag gik over optugtelsen, blev jeg undfanget. Men da min mor fortalte min far, at hun var med barn, trak han efter bedste romanmanér en forlovelsesring op af lommen og bekendtgjorde, at han desværre ikke kunne gifte sig med hende, fordi han allerede var forlovet med en anden. Denne anden var en lærerdatter fra hans hjemegn, som han ikke sådan uden videre kunne svingte, men selvfølgelig ville han da heller ikke svingte sin Martha, som var den eneste, han virkelig elskede! Derfor skaffede han hende en »pålidelig adresse« i Flensborg, og betalingen for konsultationen skulle han nok tage sig af, forsikrede han hende.

Imidlertid havde han gjort regning uden vært. Min mor var ikke til sinds at tage imod dette tilbud. På den anden side var hun hunderæd for at fortælle sine forældre noget om situationen. Det endte med, at fars kusine Käthe, som var lærerinde i Kiel, trådte hjælpende til. Hun kendte en dame i Kiel, som ville tage den nyfødte i pleje straks efter fødslen, med en senere adoption for øje. Fødslen skete den 17. december på en klinik i Kiel.

Det blev altså en fremmed dame i Kiel, som lærte mig at gå og at tale de første ord. Hun lærte mig at tale tysk og at kalde hende »Mutti«.

Jeg tør slet ikke tænke den tanke til ende, hvordan mit liv ville have formet sig, dersom jeg var blevet adopteret af damen i Kiel. At jeg ikke blev det, skyldtes min bror Hein, som var frugten af de hyrdetimer, som far tilbragte hos mor i tiden efter min fødsel. Den 16. december 1927 blev min bror Heinrich Hermann født. Godt 5 måneder forinden var mine forældre bleven gift, således at Hein blev født indenfor ægteskabet, omend på et upassende tidspunkt. Ikke desto mindre fejrede mine forældre kirkebryllup, og mor havde både hvid kjole og slør på, så hendes forunderlige drøm var altså blevet til virkelighed. Sløret og den tørrede brudebuket har jeg senere sommetider snuset til, når jeg havde et ærinde i forældrenes klædeskab, hvor de lå på øverste hylde, sammen med fars chapeauclac-hat.

En af mine mostre har fortalt mig, at hun ved bryllupsfesten har hørt min farmor sige til far: »Ach mein Addi, was für ein trauriger Tag ist das doch für Anni (fars eksforlovede)«.

Efter Heins fødsel skulle der dog gå endnu trekvart år, før jeg blev forenet med den familie, som jeg med blodets bånd hører hjemme i.

Gråsten

Mit første møde med min rigtige familie i Gråsten, bestående af mine forældre og min 3/4 år gamle bror Heinrich, skete ved hånden af mors ældre søster Meta, som havde hentet mig i Kiel hos fars kusine Käthe, hos hvem min plejemor havde afleveret mig. Det skete i efteråret 1928, da jeg var 1 3/4 år gammel. Efter hvad min moster senere har fortalt mig, har jeg været alt andet end begejstret for denne »hjemkomst«, men har været helt opløst i gråd og blev grædende ved med at gentage sætningen: »Ich will zu meiner Mutti hin, ich will zu meiner Mutti hin«, hvormed jeg mente plejemoderen i Kiel.

Med min ankomst var vi nu blevet fire, som skulle bo i den lille taglejlighed i »Villa Guldborg«, som mine forældre efter brylluppet i 1927 havde lejet sig ind i. Under et billede af villaen i et gammelt fotoalbum har far skrevet: »Hier, hinter dem oberen Fenster, befand sich unsere erste Wohnung. Das Gold befand sich jedoch nur in der unteren Etage«.

I september 1929 blev min næstældste bror Hans Uwe født, og da var mine forældre så heldige, at de snart efter hans fødsel kunne forlade den trange lejlighed i Villa Guldborg, for at flytte ind i en villa på Stengeroddevej. Denne villa havde de fået mulighed for at leje som en overgangsløsning, indtil deres eget hus var færdigbygget. De havde nemlig købt nabogrundstykket til villaen, med det formål at bygge eget hus derpå.

Fra de ca. to år i den lejede villa husker jeg kun to begivenheder, og ingen af dem for det gode. Den ene foregik i badeværelset. Jeg havde haft frygtelig mavepine og kunne ikke nå at komme på WC, før det gik galt og i bukserne. Mor var beskæftiget med mine brødre og gav derfor tante Mimi (mors yngste søster, som dengang var ung pige hos os) besked på at skifte mig. Det har åbenbart ikke behaget min moster, som selv kun var en stor pige, og så snart hun var i enrum med

Det lejede hus på Stengeroddevej i Gråsten, hvor vi boede 1927-1929.

mig, fik jeg det at mærke. Ikke at hun slog mig, men jeg husker den dag i dag den store skam, hun fik mig til at føle på trods af, at jeg ikke var mig nogen skyld bevidst.

Den anden begivenhed foregik på en familieudflugt med den tyske forening til et skovområde i Gråstens omegn. Et sted skulle vi passere en træbro, som førte over en grøft i skoven; en grøft, som forekom mig at være bundløs, og jeg var overbevist om, at en ond drage lå på lur i den, for at få fat i lille mig. Jeg nægtede at passere broen og sparkede og råbte på hjælp, da man ville bære mig over. Over kom jeg dog, men i mange år derefter har denne begivenhed forfulgt mig i onde drømme.

Fars fritidsinteresse var sejlsporten. Han var medgrundlægger af den tyske roklub, som havde sit klubhus og sine både ude ved den del af Nybølnoret, som blev kaldt Sildekule. Her foregik også badningen på de varme sommerdage.

Gråsten by var ikke stor. Vi havde ikke langt til købmand Jakobsen på hjørnet af Stengeroddevej, og mange 5-ører blev her givet i bytte for saltpastiller eller lakridsbånd; indtil far forbød os at købe hos Jakobsen, fordi denne engang skulle have været uhøflig mod far. Siden handlede vi hos købmand Neithard, som havde sin forretning et stykke inde mod byen. Hans lakridsruller med en sukkerkugle i midten var heller ikke at foragte, og så havde han noget så ejendommeligt som hvid chokolade, og alt, som er nyt og anderledes, udover jo en magisk tiltrækningskraft på børn. Hos bager Strøh kunne man ved påsketid købe farvede og pyntede sukkeræg, som i deres hule indre gemte en fingerring med en farvestrålende similisten, lige noget for en pyntesyg lille pige.

I mors papkasse med gamle billeder fandt jeg også et, der viser Gråsten i vinterdragt, med et tykt lag sne i haverne og på hustagene, og med træer, hvis grene er tynget ned af rimfrost. Dette foto vækkede i mig erindringen om sådan en snevinter i Gråsten. Jeg kunne for mit indre øje se far trække Hein og mig på den slæde, vi havde fået i julegave, igennem byen og ud af denne, indtil vi kom til en bakke, som vrimlede med varmt påklædte børn og voksne, der enten susede ned ad bakken på deres kælke eller travede op igen, med kælkene på slæb. Og jeg kunne tydeligt huske min første kælketur ned ad denne bakke. Far sad bag ved mig og holdt om mig, og så gik det nedad i susende fart.

Det er forunderligt, hvordan smag og lugte kan vække erindringer om steder, hvor man for første gang i en bestemt sammenhæng har lagt mærke til dem. Mens vi boede i Gråsten, opstod der en børnelammelsesepidemi. For at sikre os mod smitte skulle vi flere gange om dagen gurgle halsen med en desinficerende gul væske, som havde en bitter smag. Bagefter skulle vi sutte på en formalintablet fra et glasrør, som far i denne periode altid havde på sig. Hver gang, jeg siden har smagt noget med samme ejendommelige smag, kom jeg til at

*»Hein mit Mariechen«
har far skrevet bag på
dette billede af min bror
og mig i sandkassen ved
det lejede hus i Gråsten.
Foto 1929.*

tænke på en bestemt situation. Sammen med et par andre pjatende tøser var jeg undervejs i byen, da en bleg dreng kom os i møde på krykker, hans tynde ben var spændt fast i metalskiner. Da drengen havde passeret os, løb jeg rædselsslagen hjem og spurgte med rystende stemme, om jeg kunne få en formalintablet, for jeg var blevet smittet med børnelammelse. Far forklarede mig, at der ikke var noget at frygte, for den dreng var selvfølgelig ikke smittefarlig mere. Men han sagde også, at jeg burde skamme mig, for med min handlemåde havde jeg jo gjort drengen endnu mere ked af det, end han i forvejen måtte være. Igen engang undrede jeg mig over de voksne, som først med deres advarsler mod sygdommen gjorde os ræd for

To påskebørn – Hein med hvid hue. Foto 1928.

denne og bagefter ville have, at jeg skulle skamme mig over den angst, som de forinden dog selv havde sat i mig.

En anden af mine lugt-erindringer stammer fra destruktionsanstalten, som vi på vej til Sildekulen var nødt til at passere. Så gjaldt det om at holde sig for næsen og spæne af sted, indtil man mente at være udenfor lugtområdet. Da vi fik at vide, at man på anstalten kogte sæbe af døde dyrekroppe, gav dette os en velkommen anledning til at protestere mod brugen af sæbe på os. Denne protest kom vi dog ikke langt med.

Vort eget hus

Da vort hus var færdigbygget, var flytningen en let sag, idet indboet kun skulle flyttes over til nabogrunden. Det nye hus var rummeligt, med to etager, foruden kælder og loft. I stueetagen blev der indrettet en systue til mor, som havde fået næringsbrev og med dette også ret til at uddanne lærepiger.

Det var indtægten fra systuen, som familien levede af, mens fars lærerløn gik til banken, til at betale byggemateriale og håndværkerregninger med. Far hadede at have gæld.

Systuen blev snart mit yndlingsopholdssted. Sypigerne havde altid så meget sjovt at fortælle. Det sønderjyske sprog, som de talte, kom jeg hurtig efter, det var jo det samme sprog, som også min mormor og mors søskende talte, i hvert fald, når min far ikke var til stede. Dengang talte han ikke, at der blev talt dansk i hans hus. »In meinem Hause wird nur deutsch gesprochen« skal han ifølge en af mine mostre engang i en temmelig brysk tone have sagt til sin svigermor, da denne talte sønderjysk med sin datter, – hvad der kun yderligere animerede mig til at lære mors modersmål. Rigsdansk havde jeg derimod ikke mange muligheder for at lære. I forretningerne i Gråsten talte man sønderjysk, og i de hjemmetyske kredse taltes der også sønderjysk i mange hjem, jeg hørte i hvert fald aldrig rigsdansk dér. Mor havde blandt sine kunder på systuen dog en del rigsdansk-talende, det var fruer til de embedsmænd, som efter Genforeningen var kommet til Nord-slesvig fra »det gamle land«. Desværre blev jeg, når mor havde kunder til måltagning eller prøvning, sendt ud af systuen. Sommetider lykkedes det mig dog at forholde mig så stille, at jeg forblev upåagtet. Så stod jeg i et hjørne bag nogle stofruller, og med alle antennerne ude lyttede jeg til, hvad der blev sagt. Derved fik jeg ganske vist ikke fat i den ordrette betydning af det sagte, men sprogets klang må allerede dengang have rørt ved en streng i mit hjerte. Mor havde ellers ikke så meget

tilovers for de tilrejste rigsdanskere, hun havde det indtryk, at de så ned på det sønderjyske.

I husets stueetage var der foruden systuen et stort spisekøkken med indbyggede skabe og et spisebord midt på gulvet. Desuden var der en spisestue og en dagligstue. Disse betegnelser er imidlertid misvisende, idet vi kun ved festlige lejligheder benyttede spisestuen til at spise i og meget sjældent benyttede dagligstuen til daglig. Vi indtog vore måltider i køkkenet, og her spiste også sypigerne deres medbragte smørrebrød. Jeg husker svagt den ene af dem, hun hed Ruth Levi og var datter af en hjemmetysk ortodoks jødisk familie. Hun havde kun en enkelt rundtenom i sin madpakke, men brugte lige så lang tid til at spise denne ene, som de andre brugte til 3 stykker. Det kom sig af, fortalte mor mig, at Ruth ifølge sin tro skulle tygge hver enkelt mundfuld 30 gange, før hun måtte synke den. I smug prøvede jeg at gøre hende kunsten efter, men jeg nåede aldrig ret langt i den nedtælling.

I spisestuen spiste vi kun ved højtiderne og når vi havde gæster. Når det sidste var tilfældet, blev vi børn dog for det meste spist af i køkkenet. Dagligstuen blev kaldt ved sit tyske navn »die gute Stube«, og den husker jeg især fra den jul, da vort juletræ gik op i luer. Træet stod i et hjørne af stuen og var pyntet med glaskugler, chokoladekringler, lametta og levende lys. Da vi havde sunget de traditionelle tyske julesange, deriblandt også »Oh Tannenbaum, oh Tannenbaum, wie grün sind deine Blätter«, ville far fornøje os børn med at tænde stjernekastere, som han hængte op i træet. Hein var helt vild med denne form for underholdning og blev ved med at tigge: »Vati, noch einen, Vati, noch einen!« Og far, som selv syntes godt om denne leg, tændte den ene stjernekaster efter den anden, – indtil juletræet pludselig stod i lys lue. Så blev der en renden med vandspande fra køkkenet ind i stuen, og en klasken med vandmasser over juletræ, tapet og gulvtæppe, alt imens vi børn skyndte os at redde vore julegaver på det tørre.

»Oh Tannenbaum, oh Tannenbaum« – mor med mig og Hein i juletræets skær 1929.

Bagefter sad Hein og jeg i skøn forening på trappen til 1.sal og sang: »Oh Tannenbaum, oh Tannenbaum, wie schwarz sind deine Blätter!« Der var dog andet end juletræets nåle, som var blevet sort i den pæne stue. Værst var det gået ud over træloftet, der måtte en snedker til for at reparere det. At vi siden da ikke mere brugte stjernekastere og altid havde flere spande vand stående i nærheden af træet, siger sig selv.

Forældrenes soveværelse lå på første sal, med vindue mod øst. Jeg kan tydeligt se det for mit indre øje, i flere sammenhænge. Engang ser jeg os tre børn, med et flot fastelavnssris i hånden, anført af tante Mimi marchere ind i soveværelset. Med risene bankede vi løs på dynerne, hvorunder forældrene sov rævesøvn. Fastelavnssrisene var blevet fremstillet i den tyske børnehave, som lå for enden af Stengeroddevej og som min lillebror Uwe gik i. Vi råbte »fastelavn, fastelavn« og fik, da forældrene havde stukket hovederne frem, lov til at krybe op i sengene til dem. Bagefter fik vi hedevisker (fastelavsboller) til morgenmaden.

Mor læste aldrig op for os børn, det kan jeg i hvert fald ikke huske noget om, men hun fortalte og sang for os. Så havde hun nemlig hænderne fri til samtidig at kunne beskæftige sig med et håndarbejde. Hun var god til at fortælle, og hendes repertoire var vidtfavnende, fra historier om nisser og underjordiske til deklamationer af alle de tyske ballader og digte, hun i sin skoletid har skullet lære udenad. Og så sang hun danske viser for os, dem havde hun lært af sin mor og sin »oldmøe (sønderjysk udtryk for bedstemor). »Skamlingsbanke«, »Jens Vejmand«, »Hjalmar og Hulda« og »I dragkisten lå, mens endnu vi var små« er dem, jeg husker bedst. Mors yndlingsdigter er Theodor Storm, og mange af hans noveller har hun givet os et resumé af. Jeg elskede især at høre om Pole Poppemspeeler og hans datter Lisei.

Aprilsnar

Fra flere år senere stammer et andet erindringsbillede fra forældrenes soveværelse. Den 3. april 1935 om morgenen blev jeg vækket af far, som fortalte mig, at jeg havde fået en lillebror. Den historie ville jeg imidlertid ikke tro på, for to dage forinden havde far narret os børn i en grad, der gjorde os helt til grin, og mig som den ældste selvfølgelig mest: Far havde i et af kælderrummene indrettet et værksted, og her havde han under vores store opmærksomhed bygget en kano. Jeg husker endnu, hvor spændende det var, da skelettet af bøjede lister blev betrukket med lærred, som derefter blev olieret i flere omgange. Nu var båden færdig og skulle til vands, lige så snart det blev vejr dertil. Da vi den 1. april sad ved morgenbordet, sagde far, at han lige ville se til båden, om lakken nu også var helt tør. Han forsvandt ned i kælderen, men kom kort tid efter stormende op igen, for ophidset at forkynde, at båden havde fået en unge. Alle tre styrtede vi i hælene på ham ned i kælderen, hvor vi selvfølgelig ikke kunne få øje på nogen båd-baby. Vi var blevet narret april! Men af skade bliver man som bekendt klog, så mig skulle man bestemt ikke narre april en gang til! Heller ikke den 3. april ved at fortælle noget om en stork og en lillebror (dengang fik børn ikke noget at vide om en ventet familieførøgelse, før den var bleven en kendsgerning).

Men så tog far mig på armen og bar mig ind i soveværelset, hvor den nyfødte lillebror lå og sov i Uwes gamle barneseng, som havde hvid-malede tremmer og et for af blå silke. Sengen var så nysselig, syntes jeg, mens babyen ikke interesserede mig synderligt. Havde det endda været en pige, men brødre havde jeg jo to af i forvejen. »Kan du se, at sukkeret, som vi havde lagt i vinduet til storken, nu er forsvundet?« spurgte far og bar mig derefter hen til mors seng, som jeg til min store skuffelse ikke måtte krybe ned i, for »storken har bidt mor

Vi manglede ikke legetøj – Hein og jeg fik nye cykler til jul og Uwe både bamse og dukke. Foto 1930.

i benet«. Da jeg igen lå i min egen seng, grublede jeg over, hvordan mon babyen var kommet ud af mors mave, for mig 8-årige pige kunne de da ikke narre med storken. Men det turde jeg ikke fortælle de voksne, for så blev jeg nok nødt til at røbe, hvor jeg havde min viden fra.

Fra 1. sal førte en trappe op til en dør, bag hvilken der gemte sig et spændende rige, et loft, som strakte sig over hele husets længde. Oppe i tagspæret hang endnu kransene fra rejsegildet, de var nu visnede og gav loftet et eventyragtigt skær. En dag, da jeg igen engang var ved at udforske det på egen hånd, stødte jeg på en trækasse med gamle bøger. Blandt disse fandt jeg et digert værk, som hed »Die Hausärztin«. Med fornemmelsen af, at jeg befandt mig på forbudt område, bladede jeg rundt i det og fandt flere helsides farveplancher, hvoraf de før-

ste to forestillede en mand og en kvinde i al deres nøgenhed, både forfra og bagfra. På de følgende plancher så man, hvad der befandt sig under huden, først musklerne, så fulgte blodårer og hjertet, maven og indvoldene, og på sidste side skelettet. På kvinden var der indsat en ekstra låge i underlivet, og når man åbnede den, kunne man se et billede af et foster, som svømmede rundt i livmoderen, forbundet med denne gennem en tyk streng. Nej, man skulle ikke komme til mig med storken! Jeg vidste nok, hvor de små babyer befandt sig, før de blev født. Men det var bare så ærgerligt, at jeg ikke vidste, hvordan babyerne kom ud fra maven, og hvorfor mor havde så ondt i benet, så hun var nødt til at blive i sengen.

Børneværelset lå på første sal, mellem forældrenes soveværelse og pigekammeret, og det havde et stort vindue ud mod gaden. Jeg husker den glæde, som gennemstrømmede mig, da jeg fik en ny seng. Den var i voksenstørrelse og grønlakeret, og den forblev min, indtil jeg som voksen flyttede hjemmefra. »Bei Hoopens hat jeder ein Bett« var en af fars yndede talemåder, og så fortalte han gerne historien om skolebørnene, som havde fået til opgave at skrive en stil over emnet »Wenn ich ein Kaiser wär«, og hvor en pige havde skrevet: »Ich wäre gerne Kaiser, weil bei Kaisers hat jeder ein Bett«.

Vi manglede ikke legetøj, hvilket fremgår af de billeder, som far har taget af os som børn. På et foto fra en juleaften sidder Hein og jeg på hver sin trehjulede cykel, og på et andet, taget ude i det fri ved påsketid, sidder vi begge i en flot trækvogn. En gyngestol manglede heller ikke, men bedst af alt husker jeg en stor gul bjørn, som var monteret på et bræt med fire hjul under. På bjørnens nakke sad der en ring i en snor, som frembragte en brummende lyd, når man trak i den.

Første skolegang

Efter påsken 1933 begyndte jeg i den tyske skole i Gråsten, den skole, som far var lærer ved. Ham havde jeg heldigvis ikke som klasselærer, men jeg havde ham til skrivning og sang. Skønt far efter sigende skal have været en god pædagog, var han det ikke for sine egne børn. Jeg fik ustandselig at vide, at jeg sang falsk, og at min skrift ikke var pæn, hvilket havde til følge, at jeg ikke turde synge højt, og at jeg af angst for ikke at skrive pænt nok holdt så krampagtigt omkring penneskaftet, at mit skønskrivningshefte blev fuldt af blækklatter. Formskriften var endnu ikke blevet indført, så vi lærte at skrive efter sytterlinsystemet.

I sangtimerne sang vi efter en speciel sangbog for det tyske mindretal, hvorfra jeg dog foruden julesangene kun kan huske enkelte vers fra en sang, som også blev sunget ved de voksne mindretalsmedlemmers sammenkomster: »Klein sind deine Berge, du mein Heimatland, keine wilden Schluchten, keine Felsenwand, Berge nicht, noch Täler, noch Lawinenschall, nirgends schaut das Auge wilden Wasserfall«. Jeg syntes, det lød så skønt, når de voksne sang den flerstemmigt.

For ikke at blive beskyldt for at foretrække sine egne børn var far meget strengere mod mig, og senere også mod Hein, end mod de andre elever, hvilket vi selvfølgelig syntes var uretfærdigt. Jeg husker især en episode, hvor jeg fik en ørefigen af far, fordi jeg havde pjattet i en time, mens de andre to, som havde begyndt pjatteriet, gik fri. At de ikke meldte sig frivilligt, kunne jeg sådan set godt forstå, men at de bagefter i frikvarteret hånedes mig for fars håndaftryk på min kind, var en bitter erfaring for mig.

Vores klasselærer Frl. Bade kunne vi godt lide. Når hun var nødt til at straffe os, slog hun ikke, men lod os sidde efter. Engang var jeg også med på eftersidningsholdet, men i stedet for at lade os blive en time længere på skolen, fik vi besked på

at møde om eftermiddagen hos hende privat. Og så sad vi da på hendes hyggelige værelse hos gartner Lieker, og blev, efter vi havde lavet vores »Strafarbeit« færdig, beværtet med kakao og negerkys.

Meddelelse!

Jeg tillader mig herved at gøre mine ærede Kunder samt enhver, som vil aflægge min Forretning et Besøg, opmærksom paa, at jeg fra 1. Septbr. aabner en

I. Kl. Systue for Damer

(Kjoler, Bluser, Nederdøle og alt i Udstyr samt Børnekonfektion) under Ledelse af **Frk. M. Auerbach**, som er berømt for I Kl. Syning milevidt i Omkreds.

Fra de billigste til de fineste Selskabskjoler leveres i Løbet af faa Timer med fuld Garanti til de billigste Priser udenfor enhver Konkurrence. Forretningen omfatter fra Dato det største Udvalg samt de sidste Nyheder i Kjølestoffer indenfor Manufakturbranchen.

Ærbødigst

P. Lorenzen, Graasten

Telef. 83.

Telef. 83

Det største Udvalg.

Den billigste Pris.

Med denne annonce fra august 1924 indledtes mors karriere som systueleder i Gråsten.

Kongeligt besøg i Gråsten

Den tyske privatskole lå dengang lige ved siden af Gråsten Husholdningsskole. Engang rygtedes det, at Kong Christian og Dronning Alexandrine ville besøge husholdningsskolen. Vore lærere gav os da lov til midt i en time at gå ud på skolepladsen, så vi kunne få kongeparret at se. Kongen, som sammen med dronningen sad på bagsædet af en bil med nedslået kaleche, var i uniform og havde skråhue på. På husholdningsskolen stod pigerne opstillet på begge sider af hovedindgangens trappe, de havde alle hvide kjoler på og små dannebrogssflag i hånden. Der blev overrakt blomster og råbt hurra, og minsandten om kongen ikke også havde et smil tilovers for den flok hjemmetyske skolebørn, som stod der og måbende gloede på det festlige optrin. Det gjorde et stærkt indtryk på mig.

I frikvartererne legede vi på skolegården tag-fat, hoppe paradis, boldspil mod væggen og andre af de spil, som jeg senere opdagede også blev brugt af piger på danske skolegårde. Den eneste forskel var, at vi brugte de tyske navne *Tick, Himmel und Hölle* og *Probe*. Når vi på grund af dårligt vejr måtte tilbringe frikvarterene indendørs, byttede vi glansbilleder, eller vi spillede om dem. Til det formål brugte vi udtjente skolehefter, hvor siderne var blevet foldet ind mod midten af heftet, så der dannedes en slags lommer. I halvdelen af disse puttede vi et glansbillede, mens hver anden lomme forblev tom. Modspillerens opgave var det så, med et af sine glansbilleder at »udstikke« en side. Var siden tom, måtte han efterlade sit billede der, mens han vandt et billede, når han havde ramt en side med indhold.

Engang kom jeg i en slem forlegenhed, da jeg overfor to piger havde pralet med nogle vældig store og flotte engleglansbilleder, som jeg påstod at have gemt derhjemme, men som i virkeligheden ikke eksisterede. Jeg havde ikke regnet

med, at pigerne endnu samme dag ville dukke op hjemme hos mig for at spørge, om de måtte få lov til at se glansbillederne. For ikke at blive afsløret brugte jeg en ny løgn, noget med en nøgle, der var forsvundet. Selvfølgelig spurgte pigerne mig derefter gentagne gange, om jeg havde fundet nøglen. Tilsidst var jeg trængt op i en krog og måtte gå til bekendelse, hvilket følte så flovt, at jeg har haft det i baghovedet siden, som en advarende pegefinger, når lysten til at prale igen skulle komme over mig.

Mudder Ley

Mor holdt altid os børn pænt i tøj, som hun for det meste selv havde syet. Med strikkepindene var hun efter min mening dog ikke altid så heldig som med tøjet. I hvert fald kunne jeg slet ikke lide den blå hue, hun en vinter havde strikket til mig, men da jeg ikke ville fryse om ørene, tog jeg den alligevel på, når jeg legede på gaden uden for vort hus. I Gråsten boede der en fiskekone fru Ley, som en gang om ugen gik gennem gaderne med en trækvogn, hvorfra hun solgte fisk. På systuen blev hun aldrig kaldt andet end »mudder Ley«, og nogle prøvede på at efterligne hendes stemme: »Nå lille madam, ska vi ha fiiisk i dav?« Hun kom forbi en dag, da jeg hoppede paradiset uden for vort hus, og bemærkede »Nå, do hæ nok fåt en ny kalot?« Jeg havde ikke hørt det ord før, og jeg blev enig med mig selv om, at det måtte være et grimt skældsord for min hue; men selv om jeg ikke kunne lide den, så skulle mudder Ley i hvert fald ikke komme og gøre nar af den! Så næste gang jeg mødte hende på vejen, efterbede jeg hendes stemme og råbte: »Nå Mudder Ley, ska vi ha fiiisk i dav?« Men i stedet for at skælde mig ud, hvad jeg havde været forberedt på, lod hun fiskevognen stå midt på vejen og ilede

ind til mine forældre for at klage over mig. Det kan nok være, at jeg blev hed om ørene, da jeg hørte far give mudder Ley mange undskyldninger samt en lovning på, at han nok skulle give sin datter en endefuld. Helst var jeg løbet min vej, for hvad det betød, vidste jeg fra fars mellemværende med mine brødre. Det foregik nede i vores kulkælder og blev ledsaget af høje skrig fra drengene. Den bekomst slap jeg dog for denne gang og kunne, efter jeg havde fortalt kalothistorien, nøjes med nogle formaninger.

Siden skete det dog en gang, at jeg sammen med mine brødre måtte ned i kælderen for der at vente på at blive afstraffet for en forsyndelse, som vi havde begået i fællesskab. Far lod os vente meget længe, hvilket var en tortur i sig selv. Da han kom, fik mine brødre ordre på at bukke sig for at modtage spanskrøret. Drengene hylede i vilden sky, hvilket selvfølgelig gjorde mig endnu mere bange. Da det blev min tur, blev jeg lagt over fars knæ. Allerede ved første slag tissede jeg i buk-

Her er jeg rigtig kommet i pinsesnippet – og Hein og Uwe i matrostøj. Foto 1934.

serne af skræk, hvilket også gik ud over fars bukseben. Derfor blev det ved dette ene slag, men jeg fik at vide, at jeg næste gang ikke ville slippe så let, men da skulle få klø i den bare ende. Hele optrinet føltes så frygtelig flovt, at jeg herefter prøvede på at undgå enhver tænkelig medvirken i mine brøders skarnsstreger, hvilket de selvfølgelig håned mig for.

Det tyske mindretal

Når den tyske forening holdt møder, var skolen og dens elever ofte medvirkende. Ved et sådant møde på Strandhotellet skulle jeg sammen med en dreng fra klassen optræde i en sketch, som hed »Der Pupp doktor«. Det var min første optræden, og jeg husker endnu, hvordan lampefeberen angreb mig, da jeg så den fyldte sal, helst ville jeg slet ikke træde frem på scenen. Men alt gik godt, da jeg først var kommet i gang. Ved samme møde optrådte min brors klasse med et sangstykke om husdyr. Ved hvert nyt vers kom et nyt husdyr ind på scenen. Det var i og for sig en ganske almindelig børnesang, men alle de optrædende husdyr havde så fantastiske kostumer på og optrådte med sådan en iver, at bifaldet blev ved, og der var flere fremkaldelser.

En af den tyske forenings julefester har jeg i særlig god erindring. Højdepunktet den aften var de voksnes teaterstykke. Handlingen kan jeg ikke huske, kun at jeg var meget fascineret af den, især af afslutningen, hvor scenebilledet var en julepyntet stue med et tændt juletræ. Alle istemte sangen »Am Weihnachtsbaume die Lichter brennen«, og da der ved ordene »Zwei Engel sind dann herein getreten« trådte to voksne piger, udklædt som engle med store flotte vinger, ind på scenen, og da englene så ved ordene »Sie gehn zum Weihnachtstisch und beten, und wenden leise sich und gehn« vir-

kelig agerede som der stod i sangen, ja da kunne jeg bare ikke holde tårerne tilbage. Stemningen holdt dog ikke ret længe, for Hein kunne ikke lade være med bagefter at gøre mig til grin hos sine legekammerater ved at kalde mig »Heulsuse« (tudemarie), og for at gøre det endnu værre gav han sig til at skråle »Am Weihnachtsbaume da hängt'ne Pflaume«, og så var stemningen selvfølgelig borte.

På skolevejen fulgtes vi ad med et par andre børn fra Stengeroddevej og der omkring. Jeg husker Lisa Petersen, hvis forældre havde en møbelforretning. Med sine forældre talte Lisa sønderjysk, og når hun talte tysk, var det med en sjov accent. Skolevejen førte forbi banegården, foran hvilken der stod en af disse drikkevandssøjler, ved hvilke man kunne slukke sin tørst ved at holde munden over en vandstråle, som man kunne fremkalde ved et bestemt tryk. Drengene havde fundet ud af, hvordan man kunne manipulere med vandstrålen, så den forandrede retning. En spændende leg var at prøve på at komme forbi vandstrålen uden at blive våd. Knap så spændende var det at komme i skole med våde klæder.

Var vi kommet forbi banegården, fulgte vi en sti forbi gartner Liekers drivhuse. Liekers var medlemmer af det tyske mindretal og hører til de få mennesker fra tiden i Gråsten, som jeg kan huske. Det er især denne særlige atmosfære af drivhusfrodighed og store grønne planter, som har sat sig fast i min erindring, og Liekers to døtre, som var enæggede tvillinger og ældre end jeg. Det var både fascinerende og irriterende, at de lignede hinanden så meget, så jeg aldrig rigtig vidste, hvem af dem der var hvem. Og så havde de et pragtfuldt tykt hår, som jeg misundte dem af hjertet. Mit eget hår var meget tyndt, hvorfor mine forældre havde udset mig en drengefrisure, idet de havde en teori om, at jo kortere håret blev klippet, des fyldigere ville det senerehen blive.

Flot hår havde også den tyske præst pastor Wasners datter Gudrun, som jeg gik i klasse med. Engang i adventstiden

Uwe (med hovedet på sned) i den tyske børnehave i Gråsten. Foto 1934.

var jeg inviteret til børnekomsammen hos hende. Midt under chokolade-bordet, da det allerede var ved at skumre udenfor, hørte vi klokkeklang og englesang, og det lød, som om lydene kom udefra. Tryllebundet stirrede vi alle hen mod vinduet, hvor vi kunne se en kurv fyldt med godter komme svævende ned fra højere regioner. Den standsede lige uden for vinduet. Fru Wasner lukkede en vinduesfløj op og hentede kurven ind, idet hun råbte »Danke – und Fröhliche Weihnachten« efter de usynlige engle, hvis sang langsomt fortonede sig i det fjerne. Selv om jeg derhjemme troligt satte en sko i vinduet hver lørdag aften i adventstiden, var jeg forlængst holdt op med at tro på julemanden. Men engle, og så i et præstehjem, – det

måtte vel være sandt? Først langt senere blev jeg klar over, at kurven var bleven hejst ned fra et vindue i en øvre etage, og at musikken var kommet fra en grammofoon. Men skønt var det, så længe jeg endnu havde min engletro.

Mine forældre var passive medlemmer af den tyske menighed i Gråsten, men de var dog kirkelig viet, havde ladet deres børn døbe, og så længe vi var små, bad vores mor eller far aftenbøn med os. Vi lærte to yderst korte bønner, hvoraf den ene hed: »Lieber Gott, mach mich fromm, dass ich in den Himmel komm«, og den anden: »Ich bin klein, mein Herz ist rein, soll niemand drin wohnen als Gott allein«. Senere, da vi ikke mere boede i Gråsten og ikke mere blev fulgt til sengs af mor eller far, lod de dog et stykke tid endnu deres godnatønsker følges af et formanende »Husk nu at bede«. Det tog vi dog ikke særlig alvorligt, jeg husker nogle gange, hvor vi forinden afholdt væddemål om, hvem der kunne lire bønnerne af på hurtigste tid. Til dette formål brugte vi fars stopur, med hvilket vi på skift kontrollerede hinanden, og det havde vi megen morskab af. Min barnetro var begyndt at vakle.

I Gråsten var den som sagt endnu i behold, men Jesusbarnet og englene måtte dele pladsen i mit hjerte med Nis Puk. Nis Puk var vores husnisse og boede i adventstiden på vores loft. Vi elskede at høre mor fortælle om den lille spilopmager, og jeg troede meget længe på hans virkelige eksistens. Det skete nemlig, at vi ved juletid, når vi bragte grød op på loftet, fandt små nissebeklædningsgenstande liggende på gulvet. Det kunne være et lille rødt halstørklæde eller en sok eller vante, og de var placeret, så det så ud, som om nissen havde tabt dem i skyndingen, da han flygtede i skjul for os menneskebørn. Tænk, at min travle mor dengang virkelig har taget sig tid til at strikke dette miniaturretøj! Jeg troede meget længe på vores husnisse, og da jeg ikke gjorde det mere, blev han dog den bedste eventyrfigur for mig, og således har mor dengang ofte med sin fantasi og fortælleevne gjort H. C. Andersen og brød-

Med vore kæledyr på havebænken – fra venstre Hein, jeg, vor hushjælp og Uwe.

rene Grimm rangen stridig. Mor fortalte sine historier om aftenen på systuen, når sy pigerne var gået hjem. Så tog hun fat på et rutinesyarbejde, som ikke krævede den store koncentration og derfor satte hende i stand til at beskæftige sig med os.

Det kunne hun gøre, fordi mors yngste søster Mimi var ansat hos os som pige i huset. Mimi havde sit værelse ved siden af børneværelset, for enden af gangen. Overfor pigeværelset lå endnu et værelse, det havde mine forældre lejet ud til en ung mand fra mors hjemby Holbøl, han var ansat som lærling i Gråsten Bank. Senere, da Mimi fik en anden plads, havde vi en pige, som kom fra en hjemmetysk familie fra Tønderegnet. Hun talte dog tysk med dansk accent. Engang ville hun belære far om, at der fandtes både »gelbe Erbsen« og »grüne Erbsen«, hvilket fik far til at mistænke hende for at være opvokset med dansk som hjemmesprog, for på tysk kendte man ikke til farvede ærter.

Når min fars familie fra den tyske side af grænsen var på besøg, blev der naturligvis også snakket en hel del politik, det kan ikke have været anderledes i årene omkring Hitlers magtovertagelse. Jeg var 6 år, da nazisterne kom til magten, og 9 år, da vi flyttede fra Gråsten, men alligevel har jeg kun fået grumme lidt med af disse diskussioner, sandsynligvis, fordi de ikke har interesseret mig. Når jeg alligevel husker ord som »Versailler Schandvertrag«, »unser Führer« og »heim ins Reich«, er det nok, fordi de i forbindelse med diskussionerne er faldet ret ofte.

I dag ved jeg og har nok også vidst det dengang, at far var medlem af det nordslesvigske NSDAP. At han ejede den tilhørende uniform og ved visse lejligheder også har brugt den, gik først op for mig langt senere, da jeg blev præsenteret for et fotografi af far iført denne uniform. Selv mindes jeg ikke at have set den, hverken på far eller på andre.

Derimod kan jeg tydeligt huske en episode, som står i forbindelse med det første og eneste hagekorsflag, jeg, udover dem på billeder, har set i min Gråstentid. En dag fik vi besøg af selveste politimester Bjerre, hos hvem der var indgået en anmeldelse af far for ulovlig hejsning af et hagekorsflag. Da far ikke havde kendskab til en sådan forseelse, bad politimesteren ham om at måtte gå med ud i vores baghave, hvor flaget var blevet set af en rejsende i et af de forbikørende tog. I hælene på far og politimesteren fulgte jeg med ud i baghaven, og ganske rigtigt hang korpus delicti der, sat fast på tørresnoeren med nogle tøjklammer. Det viste sig, at det var et forholdsvis lille flag, som Uwe havde taget med fra børnehaven, hvor han havde fået det foræret af besøgende sydfra. I mangel af en flagstang havde drengene hængt det op på tørresnoeren. Vores far slap med en formaning om, at han i fremtiden skulle holde bedre øje med, hvad børnene foretog sig. Drengene fik da også en ordentlig omgang skældud af far, men da han bagefter i køkkenet gav historien til bedste for mor og de tilstedevæ-

rende sypiger, blev mine brødre nærmest til små helte og den anonyme anmelder fra toget til tyskerhader, mens politimesteren blev betegnet som »ein ganz anständiger Kerl«. Mig forekom det mærkeligt, at far altså kun havde skældt mine brødre ud på skrømt, og det ærgrede mig, at min skadefryd havde været ganske omsonst. Jeg stod mig ikke for godt med Hein og Uwe på det tidspunkt.

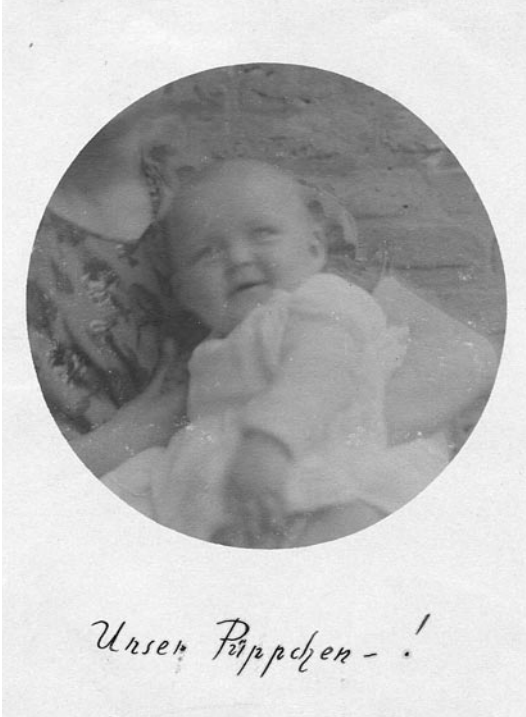
Da jeg engang i begyndelsen af 50'erne sammen med Karl Otto opsøgte politimester Bjerre i Gråsten, for hos ham at lægge et godt ord ind for mine forældre, så de kunne få deres beslaglagte ejendomme i Gråsten og Kollund Østerskov tilbage, spurgte politimesteren mig: »Ved De, at Deres far var medlem af Schleswigsche Kameradschaft«. Efter en pause, hvori han bladrede rundt i papirerne foran sig, fortsatte han: »Nå, men jeg kan berolige Dem med, at Deres far ikke hørte til de slemme«.

Problemer med identiteten

Skolen blev nu for mig den helle, hvor de to brødre ikke kunne nå mig, – Uwe gik i børnehave og Hein og hans skolekammerater gad ikke beskæftige sig med tøser. Jeg var dog også glad for skolen af andre grunde, for jeg var videbegærlig og havde ingen vanskeligheder med hensyn til at følge med i undervisningen, mens flere af klassekammeraterne med dansk som hjemmesprog ikke havde det let med den tyske retskrivning.

Bortset fra enkelte undtagelser var undervisningen interessant nok til at aflede min opmærksomhed fra de kaotiske tanker, som i disse år begyndte at fylde mit sind meget af tiden. Ude af stand til selv at få orden på tankerne, turde jeg dog ikke henvende mig til forældrene om hjælp. Jeg var bange for at få

»Unser Püppchen – !«

bekræftet min mistanke, som gik ud på, at jeg måtte være et stedbarn.

Mistanken om, at min mor måske ikke var min rigtige mor, kom ikke pludselig, men begyndte at spire og gro ganske langsomt, indtil den i de sidste år af Gråstentiden stod i fuldt flor. Da var jeg, som en anden detektiv, begyndt at lede efter indicier og mente også at have fundet en del: Hvorfor gav min mor mig aldrig et knus? Hvorfor forsvarede hun mig ikke over for mine brødres drillerier? Jeg så helt bort fra, at mine brødre jo heller ikke fik kys og knus, og at mor dårligt nok kunne forsvare mig over for brødrene, når jeg af angst for deres hævn ikke havde fortalt hende noget om drillerierne.

En skønne dag fandt jeg dog noget, som jeg mente var et rigtigt bevis: Som ivrig hobbyfotograf havde far taget mange

billeder af Hein og mig. Dem havde han samlet i to albums, hvoraf vi hver fik sit. Som andre børn kunne også jeg godt lide at se på billeder af mig selv, og derfor var mit album en tidlang min yndlingslektüre. I den tro, at Heins album indeholdt de samme billeder som mit, havde jeg ikke vist det nogen interesse, indtil jeg kom til at blade i det ved et tilfælde og her fandt fotos, som ikke fandtes i mit album. Der var flere billeder af Hein alene, både som baby og som kravlebarn. Først med den jul, hvor jeg en uge forinden fyldte to år og Hein et år, begyndte billederne i Heins og mit album at blive identiske. På dem var vi i reglen afbildet sammen, senere var også Uwe med. I mit album fandtes der kun ét billede af mig selv fra tiden før julen 1928, og det var et cirkelrundt udsnit fra et større fotografi. Da det blev taget, må jeg have været ca. 1/2 år gammel og sad på armen af en dame, hvis hovede man ikke kunne se. Under billedet havde far skrevet: »Unser Püppchen«. Jeg spekulerede nu meget på, hvem denne dame kunne være, lige som mine tanker blev ved med at kredse omkring spørgsmålet, hvor jeg mon havde befundet mig, da de tidlige billeder af Hein var blevet taget. For eksempel det, hvor mor sidder med den lille Hein på skødet, mens far står ved siden af dem, med armen omkring mors skulder. Under billedet har far skrevet: »Wer hat sich mehr erschreckt? 2 1/2 Monate alt, März 1928«. Og så var der flere små amatørfotos under fællesbetegnelsen »Ferienzeit und Mutterglück in Stafstedt – Juli 1928«. Hvorfor var jeg ikke med på disse billeder heller? Jeg blev mere og mere sikker på, at jeg var et stedbarn, og at den hovedløse dame i mit album måtte være min rigtige mor, især også fordi jeg i mine nat- og dagdrømme tydeligt kunne se damens ansigt for mig.

Jeg burde selvfølgelig straks ved mine første tvivl have spurgt mine forældre om sagens rette sammenhæng. At jeg ikke gjorde det, skyldtes nok angsten for at få et bekræftende svar, for jeg holdt jo af mor og ønskede ikke at miste hende

og alt, hvad der hørte hende til: historierne, atmosfæren på systuen og hendes søster Mimi. Imidlertid var jeg nu kommet så vidt, at jeg måtte have sandheden frem, derfor samlede jeg alt mit mod og gik med fotoalbumet i hånden ind til far og spurgte ham, hvem damen på billedet var. Han studerede det længe, hvorefter han sagde, at det nok var en af mine tanter, og hvorfor jeg ville vide det? I mellemtiden havde modet dog forladt mig, og jeg skyndte mig bare væk. Mine tvivl havde dog ikke forladt mig, tværtimod mente jeg nu at have fået endnu en henvisning til, at min mistanke ikke var grundløs. Hvorfor havde far tøvet så længe med svaret, og hvorfor havde han virket så forlegen?

Oma Holebøl

For i omtale at kunne skelne vore to bedstemødre fra hinanden, kaldte vi dem efter det sted, hvor de boede, min mormor for »Oma Holebüll« og min farmor for »Oma Stafstedt«.

Selv om Holbøl ikke ligger så langt fra Gråsten, kan jeg kun huske meget lidt om min mormors besøg hos os. Til gengæld står hun så meget tydeligere i min erindring fra mine besøg hos hende i Holbøl (som af mor og hendes søskende blev kaldt for »Våbøl«). Hun levede da alene i »skomagerhuset«, som huset blev kaldt af folk i byen, efter min morfar Hermann Auerbachs profession. Han var opvokset i Allenstein i Østpreussen og kom til Nordslesvig som naver, hvor han arbejdede hos skomager Jørgen Møller i Kværs, som sidenhen blev hans svigerfar. Foruden min bedstefar kom også to af hans brødre som navere til Nordslesvig, hvoraf Julius nedsatte sig som barber i Gråsten. Alle mine forfædre Auerbach har været håndværkere, min oldefar Heinrich var pottemager og min tipoldefar Daniel var smed. Min tiptipoldefar Josef

Oma Holebøl foran haveporten til »skomagerhuset« på Holbøl mark. Jeg gemmer mig bag ved haveporten. Foto 1931.

Auerbacher var kommet til Østpreussen som Füsilier, dvs. infanterist, han kom fra byen Auerbach i Sydøsttyskland ved grænsen til Tjekkiet og var jøde, men er senere konverteret til kristendommen.

Min bedstefar døde i august 1927, en måned efter mine forældres bryllup, og – efter hvad mor på mit spørgsmål desangående har fortalt mig – uvidende om min eksistens. Han døde i en alder af 61 år på sygehuset i Aabenraa af mavekræft, som han ganske givet har fået af den megen berøring med beg, som han i sit erhverv omgikkes dagligt, ja han slikkede endda på begråden, for at gøre den mere smidig. Dengang vidste man endnu ikke, at beg og andre tjæreforbindelser giver øget kræftrisiko. Mange år senere fik jeg af en dame fra Holbøl fortalt, at Auerbach havde stemt dansk i 1920, det havde han meddelt til flere af sine kunder.

Mine morforældre fik sammen 10 børn, hvoraf Hans og Kathrine døde som små. Da den næste dreng blev født, fik også han navnet Hans, skønt et overtroisk familiemedlem havde advaret forældrene imod det. Den nye Hans kom efter konfirmationen i mejerilære i Tinglev. Da han på en fridag ville hjem til Holbøl, var han for sent på den og prøvede at springe på toget, der allerede var begyndt at køre. Hans fik benet kørt af og døde kort tid efter på sygehuset i Aabenraa. Af de 7 øvrige børn var min mor den tredieældste. Foruden de 10 børn, mine morforældre fik sammen, har min mormor også født en datter uden for ægteskabet, hvilket jeg har kunnet læse i en kirkebog på landsarkivet. Pigen døde ung og »blev begravet uden klokkeklang«. Det må have været strengt for mine oldeforældre Møller, der efter min mors udsagn skal have været meget religiøse.

Min mormor fik efter sin mands død mindstebeløbet i understøttelse fra kommunen, hvilket hun umuligt kunne leve af. Hun fik da arbejde som rengøringskone ved Holbøl skole. Noget af det, der står tydeligt i min erindring fra mine

tidligste besøg hos mormor, er turene ved Oma Holebøls hånd fra Holbølmark ad en sandet marksti ind til skolen i Holbøl by. Turen forekom mig at være uendelig lang, bedstemor havde travlt og gik hurtigt, så jeg måtte nærmest løbe for at holde trit med hende. Til gengæld fandt jeg, at det var spændende i skolen, hvor jeg skulle passe mig selv, mens Oma gjorde rent. Der var nogle udstoppede dyr i et skab med glaslåger og en hugorm i et væskefyldt glas at se på, og jeg fik lov til at sidde på en skolebænk og med en stump blyant tegne på et stykke brunt karduspapir, som bedstemor havde haft med til formålet. Så legede jeg, at jeg allerede gik i skole, og det var en leg, jeg kunne lide.

Jeg husker også bedstefars skomagerværksted, som lå til højre, når man kom ind i bryggerset udefra. Jeg husker det på grund af min måbende beundring for, at min ukendte bedstefar havde syet bittesmå børnesko på den bitte trælæst, som tante Mimi viste mig. Ved mit næste besøg eksisterede værkstedet ikke mere, mormor havde solgt alt værktøj til en af sin mands kollegaer og havde sidenhen fået værkstedet lavet om til et kammer.

Da Mimi blev konfirmeret, ville mormor under normale omstændigheder have beholdt hende hjemme et stykke tid endnu, men som landet lå efter sin mands død, kunne hun ikke tillade sig at have en konfirmeret pige gående hjemme. Imidlertid ville hun heller ikke sende hende ud at tjene hos fremmede, så derfor kom hun i plads hos os. Når Mimi på en fridag tog hjem til sin mor, skete det ofte, at jeg fik lov til at komme med.

Mormors hus var ikke så stort som vores, og det manglede alle bekvemmeligheder, såsom rindende vand og elektricitet, sådan som jeg kendte det fra huset i Gråsten. I Holbøl blev vandet hentet fra en pumpe i haven, og der befandt sig altid to spande med vand inde i huset, – den ene stod på en skammel ved siden af komfuret i køkkenet og den anden i bryggerset

ved siden af et jernstel, som øverst bar et emailleret vaskefad i en ringformet holder, og derunder en ditto sæbeskål i en mindre ring. På kanten af hver spand hang et øsekar. Lys fik Oma fra petroleumslamper, hvilket jeg syntes var såre hyggeligt. Et WC, som vi havde det i Gråsten, fandtes naturligvis heller ikke. Man måtte, når trangen meldte sig, ud i det fri for at komme hen til det lille træhus med hjertekighullet, som jeg dog desværre var for lille til at kunne kigge ud af, når jeg tronedede på brættet, og så kunne jeg ikke lide lugten. Jeg var ej heller tryk ved at gå ud til »æ hus« efter mørkets frembrud, men foretrak det alligevel frem for den pinlighed jeg følte ved at skulle tisse på potte, selv om tante Mimi, som jeg lå sammen med i kammeret, lod til at sove.

Ud over et flaskeskib og to porcelæns-hunde, som stod på vertikoen i Oma Holebøls »gooj stuu«, og som jeg kunne bruge megen tid på at beundre, var der ikke så meget spændende for et mindre barn at beskæftige sig med, som der var hos Oma Stafstedt, intet legetøj og ingen spil f.eks. Men der var hyggeligt i det lille propre køkken, når vi sad ved køkkenbordet og nød det wienerbrød, som Mimi havde haft med. Det var sjovt at se på, når Oma hældte sin kaffe fra koppen over i underkoppen og dyppede små afbrækkede stykker kage i den, før hun puttede dem i munden. Og de stykker kandissukker, jeg fik ved den lejlighed, smagte såre godt, og så var det så morsomt, at stykkerne var trukket op på en bomuldssnor. I køkkenskabet havde Oma altid en stang ægte lakrids liggende, som der ved særlige lejligheder, når man havde fortjent noget ekstra godt, blev hugget små stykker af. Jeg kunne godt lide at lytte til tante Mimis og Omas sønderjyske snak, som jeg efterhånden forstod mere og mere af. Når de henvendte sig til mig, var det dog på tysk.

Sommetider tog mormor mig med, når vi skulle hente mælk. Den blev hentet ved stalddøren hos Kistrups, som boede på den anden side af Flensborg-Aabenraa-landevejen,

hvor de drev landbrug og møllevirksomhed. Nogle gange fik jeg lov til selv at hente mælken, selv om jeg skulle over en landevej, men dengang kom der endnu ikke så mange biler, og de havde nærmest sneglefart på, set i forhold til det tempo, biler kører med i dag.

Oma i Stafstedt

Min farmor i Stafstedt besøgte vi i de juleferier, i hvilke hun ikke holdt jul hos os i Gråsten. »Vi« vil sige far, Hein og jeg. Mor blev hjemme i Gråsten og passede på Uwe, dels var hun ikke meget for at rejse i det hele taget, og dels var hun ikke særlig varm med sin svigermor. Vi derimod glædede os lang tid i forvejen, og på en måde var det da også, som om det blev juleaften to gange i de år, første gang den 24. december hjemme i Gråsten, og anden gang, når vi 2. eller 3. juledag ankom til Stafstedt. Alene togrejsen var eventyrlig for os børn. Vi skulle skifte to gange, 1. gang i Flensborg og 2. gang i Rendsborg. Med togene passerede vi to broer, først med »Reichsbahn« den store højbro over Kielerkanalen, som dengang endnu hed Kaiser-Wilhelm-Kanal, og derefter med »Kleinbahn« drejebroen over Ejderen i den sydlige del af Rendsborg.

I Rendsborg havde vi i reglen et længere ophold, hvilket vi benyttede til at besøge tante Ulla og onkel Hans, som boede på 1. sal i deres ejendom i Moltkestrasse. Tante Ulla var min farmors yngste søster, hendes mand var embedsmand på byens skattekontor. Min far havde et særligt forhold til dem, fordi han havde haft et tilholdssted hos dem, mens han gik på lærerseminariet i Rendsborg. Det spændende ved tante Ulla og onkel Hans var for os børn, at de havde været i Sydvestafrika, hvor onkel Hans havde deltaget i boerkrigen. De forlod Afrika, fordi tante Ulla havde fået malaria. Onkel og tante og

min far havde altid meget at fortælle hinanden, og den del af deres samtaler, som havde relation til Afrikatiden, satte vores fantasi i sving, så vi i lang tid var beskæftiget med at lege »vilde dyr i Afrika«. Til sidst blev jeg dog træt af altid at skulle være den, der blev stukket af den fæle myg og agere febersyg, mens Hein beslaglagde rollen som helten, der ridende på elefantryk kæmpede med løver og krokodiller.

Om vinteren overnattede vi nogle gange i Moltkestrasse, for næste morgen at fortsætte rejsen. Lige så snart lillebanen havde passeret Ejderen, var det for mig, som om vi var kommet til et anderledes spændende land end det hjemlige. De folk, som steg på ved stationsbyerne Spannan, Legan, Jevenstedt osv., talte holstenplatt, hvilket lød meget fremmedartet, og som jeg i begyndelsen havde meget svært ved at forstå. Når min far-mor talte med købmanden eller med en nabo, talte hun også plattysk, mens hun talte højtysk med os.

Min oldefar Hinrich Hoop fik efter endt læreruddannelse ansættelse som enelærer ved skolen i Oldenswort i Ejdersted. På samme tid var en anden af mine oldefædre, Louis Stabenow, privatlærer hos godsejerfamilien Hamkens på Hoyerswort i Ejdersted. Hinrich og Louis blev venner. Det er berettet, at de begge efter 1848 blev udvist af den danske konge, selv om 14 ansete borgere fra Oldenswort havde sendt en bønsskrivelse til kongen om at måtte beholde deres elskede lærer. Udvisningen gjorde dem til danskerhadere, mens de sandsynligvis var blevet loyale danske statsborgere, dersom de havde fået lov til at blive. Efter udvisningen blev Louis lærer i Gammendorf på Fehmarn og Hinrich i Stafstedt i Holsten, hvor han i 1872 døde af kopper (»die schwarzen Blattern«), som franskmændene havde bragt med sig til Stafstedt, og som Hinrich var blevet smittet med, da han plejede en syg familie, som ingen andre turde have kontakt med. Da var min farfar Johannes Hoop kun 7 år gammel. Venskabet mellem familierne Stabenow og Hoop fortsatte, og da Johannes var færdig med sin lærerud-

dannelse på Tønder seminarium, søgte og fik han en stilling i Westermarkelsdorf på Fehmern. Han blev nu en hyppig gæst hos Agathe og Louis Stabenow (oldemor Agathe var friser og et af de børnebørn, Jap Peter Hansen skrev sine »Geschichten für meine Kinder und Enkelkinder« til). Johannes blev forlovet med datteren Marie Stabenow og søgte og fik i 1890 stillingen ved skolen i sin fødeby Stafstedt. Marie og Johannes blev gift og fik to børn, hvoraf far var den yngste og kun knap et år gammel, da hans far døde juleaften 1901. Min farfar døde af sukkersyge i en tid, da insulinen endnu ikke var opfundet. Da han vidste, at han skulle dø, og at hans familie til den tid måtte forlade lejligheden i skolen, fik han med svigerforældrenes hjælp bygget eget hus i Stafstedt. Oldefar Stabenow gik på pension, og han og Agathe flyttede ind hos deres datter, der var meget ilde stedt, for pensionen efter hendes mand kunne hun ikke leve af. Louis døde efter kun fire år i Stafstedt, mens Agathe overlevede ham i mange år. Min far og hans bror Heinrich elskede deres »Grandmama«. Når hun havde familiebesøg fra Keitum, blev der ofte talt frisisk. Far forstod sproget, men lærte ikke at tale det.

Mod min mormors hus var min farmors ligefrem imponerende. Det var et rødstenshus med tegltag og lå ud mod landsbygaden. Indgangen var anbragt midt for og havde en lille forbygning, hvor man om sommeren kunne sidde i skyggen og se ud på den lille pyntelige forhav, som blev domineret af to store faconklippede buxbomtræer. Et hvidmalet stakit afgrænsede haven fra vejen. Kom en nabokone forbi på vej til købmanden, fik Oma sig gerne en lille snak med hende og var på den måde altid godt orienteret om, hvad der foregik i Stafstedt og omegn. Op ad sydgavlens mur groede spalierpærer og vin, hvis små grønne druer endda kunne blive modne og smagte himmelsk. Bag huset lå en langstrakt køkkenhave, som grænsede op til lillebanens togsinker. Da vores baghave i Gråsten også grænsede op til en banelinie,

Farmors hus Stafstedt. Bag stakittet farmor, plejebarnet Hilde og far. Foto ca. 1920.

var det jo ikke noget nyt for os at have et banelegeme og tog som nabo. Alligevel var det meget mere spændende med min farmors tog, for de kunne snakke! Det store tog kom først og begyndte langsomt prustende ved starten fra banegården med dyb røst at sige : »Pu-ka-töf-fel-Pu-ka-töf-fel...« Når det så var kommet på højde med min farmors have, havde det fået lidt mere fart på og sagde »Pu-ka-töf-fel-pu-ka-töf-fel...«, for tilsidst på vej ud af byen taktfast og med gevaldig fart at synge sit »Pukatöffelpukatöffelpukatöffel«, indtil vi ikke mere kunne høre det. Kort efter kom det lille tog, og det sagde med høj røst, først langsomt og så stadig hurtigere »Ik-schiet-di-wat-ik-schiet-di-wat-ik-schiet-di-wat-ik-schiet-di-wat-ikschie-tiwatikschie-tiwatikschie-ti..«, indtil også det var forstummet. Da vi var små, stillede Hein og jeg, når vi var på besøg i Stafstedt, punktligt op ved havegærdet, for at høre det store tog forlange pillekartofler og det lille tog svare, at det ville det skide på. Det sidste morede os selvfølgelig mest.

Gik man indenfor i huset, kom man først ind i en lille entré. Denne var på grund af forbygningen ret mørk, hvilket de høje ruder i entrédøren ikke hjalp på, for de var dækket af Omas hjemme-hæklede bomuldsgardiner. Også de fire stuevinduer ud mod vejen, to på hver side af yderdøren, havde hvide hæklegardiner, ja alle vinduer i huset havde hæklegardiner, lige som sengene var dækket af hæklede sengetæpper med de flotteste mønstre. Min farmor var en rigtig hække-Oma, men når vi kom på besøg, fik hæklenålen lov til at hvile.

Til højre for entreen lå den gode stue, til venstre dagligstuen. Den gode stues sofa og stole var beklædt med mørkerødt plys og havde lange frynsekanter, som jeg elskede at lave fletninger på. Vinduerne havde tykke grønne fløjlsgardiner over de hæklede. Mellem vinduerne stod et konsolbord med et højt spejl. Desuden fandtes der en egetræsbuffet og – anretterbord plus diverse blomsterstandere med store potteplanter i fantasifuldt pyntede urtepotteskjulere. Foruden til familiekom sammen blev stuen også brugt, når det var bedstemors tur til at være vært for kortspilklubben. Mens far med Hein ved hånden gik over til Buhmans gård for at hilse på sin legekammerat fra barndomstiden, introducerede farmor mig hos clubdamerne: »Das ist meine Einzeltochter«, hvorefter jeg fik lov til at hjælpe Oma med at bære kager ind fra køkkenet, og jeg fik lov til at sidde med ved kaffebordet. Det var jeg mægtig stolt over.

Bedstemors juletræ fremstod som et helt eventyr for Hein og mig. Vel var vores juletræ i Gråsten da også smukt, men set med barneøjne var det faktisk kedeligt i al sin stilighed, med udelukkende sølvfarvede glaskugler, forsøvede nødder, sølvstjerne i toppen og masser af sølvlametta. I Stafstedt stod juletræet i dagligstuen, glaspynnten var farvestrålende og bestod ikke udelukkende af kugler, der var også trompeter og brogede fugle af glas med lange silkehaler, og der var guirlander af små røde glaskugler. Kagemænd og kagedyr var hængt op i grenene, som hist og her havde fået drysset lidt fehår på.

Det bedste af alt var dog klokkespillet i toppen. Det var pyn-
tet med to store englehoveder, et på hver side, og når lysene
var tændt, fik den opadstigende varme luft klokkerne til at
spille en julemelodi. Og så kom de gamle spil frem, og både
bedstemor og far gav sig tid til at lege og spille med os. Far
lærte os at spille dam og mølle, og bedstemor lærte os nogle
kortspil. Der var også et roulettespil, hvor man ved hjælp af
en snurretop skulle sætte nogle kugler i bevægelse, så de fandt
ind i de rigtige huller. Og så var der et apparat, hvorigennem
man kunne se fotografier tredimensionalt, i selskab med det
kunne jeg godt tilbringe lang tid.

Det eneste vi var kede af, når vi var på julebesøg i Stafstedt,
var det iskolde gæstekammer med de iskolde senge og de
tunge og klamme dyner, som vi skulle tilbringe natterne i.
»Frontispicen«, som Oma kaldte kammeret, lå på loftet over
entreen og havde vindue ud mod gaden. Jeg husker en vinter,
hvor vinduet var fyldt med isblomster, så værelset var halv-
mørkt også i dagtimerne. Trods messingvarmedunke lå vi og
klaprede med tænderne. Så pressede jeg hænderne mod mun-
den, af angst for, at tænderne skulle klapre sig løs.

Farmors senge kunne dog også være en prøvelse på andre
årstider, nemlig når lopperne gjorde sig til gode med vores
blod. Da vi viste bedstemor, hvor forstukket vi var, slog hun
det hen med, at det måtte være hønseopper, og så fik vi for-
bud mod at gå ind i hønsehuset. Det lod vi så være med, selv
om det faldt os svært, men lopperne forsvandt ikke. Engang
var Uwe med, og han og Hein, som lå sammen i den ene
gæsteseng, mens jeg lå i den anden og far i sit gamle semina-
ristkammer, fandt ud af, hvordan man kunne fange lopperne
og knække dem ihjel, og jeg lærte kunsten af dem. Men hvor
mange vi end fangede og omhyggeligt anbragte på et stykke
hvidt papir, så vi hele tiden kunne tælle og beundre jagtbyttet,
så kunne vi dog umuligt fange dem alle.

Landsbyliv

I mellemtiden kunne dog hverken lopper eller kolde senge få os til at give afkald på vore korte julebesøg og de lidt læn- gere sommerferieophold i Stafstedt. Her lærte vi, hvordan et landsbyliv fungerer, og vi kom til at holde af det. Lige overfor farmors hus, på den anden side af landsbygaden, var der en eng med græssende køer. Mens farmor sov til middag, kunne Hein og jeg tilbringe lang tid med bare at stå ved hegnet og kigge på de drøvtyggende eller græssende dyr, høre på fluer- nes summen omkring dem og på Stafstedt Å's sagte klukken. Kun når køerne ikke var der, turde vi klatre over hegnet og løbe ned til åen, idet vi dog omhyggeligt passede på ikke at træde i de kokasser, som der fandtes så mange af på engen, især nede ved køernes vadested, – i Stafstedt fik vi nemlig lov til at løbe barbenet (hvad vi ikke kunne i det mere by-agtige Gråsten og heller ikke på Holbølmark, hvor der fandtes hug- orme). Så satte vi os ved åbredden i et stort elmetræs skygge og iagttog livet i og oven for vandet. Det var let at få øje på hundestejlerne og de mindre fisk, men havde vi tålmodighed nok og forholdt vi os i ro, så lykkedes det os også at iagttage forellen, som stod ganske stille dybt nede i et hul under træets rod. Og over vandet var det guldsmedene, som fangede vores opmærksomhed. Her på engen oplevede vi også sommerfug- lefødselens store under, da det ene lille mærkelige og lidet pæne insekt efter det andet forlod deres pupper, som sad kli- stret fast til et engblomsterstrå, og efter at have sundet sig lidt foldede deres vinger ud og svævede af sted som de kønneste og sarteste lyseblå sommerfugle. Middagstiden kom da altid ubelejligt, men vi skyndte os alligevel hjem, når der blev kaldt, for Omas pandekager og rødgrød ville vi nødigt gå glip af.

Farmor havde dårligt knæ og gik med stok. Når benet havde det rigtig dårligt, fik jeg lov til at gå til mejeriet for hende efter mælk. Jeg kunne godt lide at komme på mejeriet, hvor der lug-

tede så dejligt af mælk og smør og af renlighed. Trods travlhed havde mejeristen, som øsede mælken op for kunderne, altid et par venlige ord til hver af dem, også til børnene. I det hele taget var jeg imponeret over, at alle i landsbyen kendte alle, også dem, der var på besøg. »Na, du büst also Addis Dochder?« og »Wat büst du doch groot wurnn!« og »Grööt din Oma«- sådan lød det fra dem man mødte på landsbygaden, i mejeriet eller hos købmanden. Den sidste boede i min farmors nabolag og drev ved siden af købmandsbutikken også landbrug. Når jeg blev sendt derhen, fik jeg den brunmelerede købmandsbog med, på hvis hvide etiket bedstemor med blæk og med gotiske bogstaver havde skrevet sit navn. I bogen havde hun skrevet op, hvad der skulle købes. Jeg fik varerne, og købmandskonen skrev priserne op i bogen, og så var den handel gjort. Kun om lørdagen blev jeg sendt hen med aftalte penge viklet ind i et stykke papir. Med dem skulle jeg betale, hvad der stod i bogen, og så fik jeg et stort brunt kræmmerhus med bolcher med hjem i tilgift. Dem fik vi børn hver aften et af, som »Betthüpfen«. Købmandskonen ville gerne snakke, hun spurgte mig, hvorfor min mor aldrig kom med, og om hvordan det var at bo i Dänemark, og om jeg også kunne snakke »dänsch«, og en hel masse mere. Men i stedet for at skulle koncentrere mig om besvarelsen af hendes spørgsmål, ville jeg langt hellere have set mig om i butikken, som var anderledes end forretningerne i Gråsten. Her hang potter og pander og reb og seletøj ned fra kroge i loftet, og der stod store trætønder og kasser stablet op på gulvet og alskens andre sager, bl.a. husker jeg en gyngestol. Den var dog kun af træ og derfor ikke nær så pæn som den, farmor havde stående på sit loft.

Farmors gyngestol havde været min farbrors og min fars, da de var børn, og den var betrukket med ægte hesteskind og lignede med sin lyse manke og hale en rigtig hest, dog i forminsket udgave og med et par store gænger under hovene. I sommerferierne blev den taget ned fra loftet, så vi børn kunne

lege med den. Hein fandt da på at spænde hesten foran farmors grønne blokvogn, som vi forinden havde fyldt med græs fra grøftekantene. Så satte han sig på hesten og legede, at han kørte høsten ind, sådan som han havde set bonden Buhman gøre det. Da jeg kun fik lov til at læsse på og af, mistede jeg hurtigt interessen for den leg.

Så ville jeg hellere lege med dukken Agathe. Også hun blev, medsammt den tilhørende dukkevogn, hentet ned fra loftet, når vi var på ferie i Stafstedt. Agathe havde porcelæns hoved med paryk af ægte hår og med øjne, som kunne åbnes og lukkes. Også hænder og fødder var af porcelæn, mens den øvrige krop var syet af kraftigt kanvas og udstoppet meget fast. Dukken var godt nok ikke så velholdt som gyngestenen, hun havde nogle store bare pletter i parykken og manglede nogle tæer på den ene fod. Men jeg elskede hende, klædte hende af og på og kørte tur med hende i dukkevognen. Dukken og vognen havde tilhørt fars afdøde kusiner Inge og Agathe. Fra dem stammede også to dukkekomfurer, hvoraf det ene var lidt større end det andet. De var af sort støbejern og udstyret med rigtige små komfurringe, bageovne og vandbeholdere. Det hørte med til vores sommerferier i Stafstedt, at vi mindst en gang under vort ophold fik lov til at koge og stege på komfurerne, hvilket blev gjort ved hjælp af sprittabletter. Et er helt sikkert: aldrig har nogen pandekage smagt mig så godt, som de minipandekager, jeg selv fik lov til at tilberede på farmors dukkekomfur.

Jeg havde også et par ferieveninder i Stafstedt. Skønt navnene er glemt, kan jeg godt huske to af dem. Den ene var købmandens datter og den stolte ejer af hele to gynger. De var hængt op ved siden af hinanden i en kraftig gren af et stort løvtræ. Det var så skønt i duet at flyve gennem luften og se solen glimte gennem trækronens tætte sommerløv, og så kildede det sådan i maven. Købmandens datter lærte mig også at sjippe. Hertil brugte vi reb, som købmanden havde skåret

af til os fra en stor rulle i forretningen, så at sige efter mål. En anden Stafstedtveninde var feriebarnd hos sin bedstemor, lige som jeg var det hos min. Hun blev min middagstide-veninde, idet vi altid fandt sammen, når vore bedstemødre skulle have ro. Vi skiftedes til at besøge hinanden, og så legede vi med vore dukker ude i haven, lavede kranse af engblomster til os selv og dukkerne, eller vi gik slyngtur med hinanden frem og tilbage på stien, som forbandt vore bedstemødres huse.

Ferier har det med alt for hurtig at få en ende, og det gjorde mine i Stafstedt da også. Hjemme igen i Gråstens dagligdag begyndte også problemerne at melde sig på ny. Fra begyndelsen af 1935 føjede et nyt problem sig til det allerede eksisterende identitetsproblem. Jeg opdagede da, at mine forældre ikke levede godt sammen.

Fra Gråsten til Kobbermølle

Med kort varsel fik far besked om, at han efter påsken i 1936, ved det nye skoleårs begyndelse, skulle tiltræde som skoleleder ved folkeskolen i Kobbermølle. Begrundelsen for denne forflyttelse var nazitysklands politik med hensyn til »Deviseneinschränkung«, d.v.s. begrænsning i brugen af fremmed valuta. Lærerne ved de tyske skoler i Danmark fik jo deres løn i danske kroner, som dengang stod højere i kurs end den tyske Mark. Selv om forflyttelsen betød en forfremmelse fra almindelig lærer til skoleleder, var far ikke glad for den. Han havde jo bygget hus i Gråsten og kunne i det hele taget godt lide at bo i Danmark. Mor var selvfølgelig heller ikke glad, hun havde jo hele sin nære familie, sin mor og 6 søskende med familier, boende i Danmark.

I første omgang rejste far alene og kom kun hjem i weekenderne. Mor skulle først have gjort de igangværende arbejder

til kunderne færdig og afvikle systuen. I forvejen havde hun nok at gøre med 4 børn, hvoraf den mindste kun var knap 1 år gammel. Vores bohøve skulle gås efter og klargøres til flytning, og der skulle findes lejere til huset, for mine forældre kunne på daværende tidspunkt slet ikke tænke sig at sælge det. For at have et sted i Danmark, hvor familien kunne tilbringe ferierne, købte far et grundstykke i Kollund Østerskov, dejligt beliggende ned mod Flensborg Fjord, og gik straks i gang med at planlægge og forberede bygningen af et lille træ-sommerhus på grunden. Huset ville han så vidt som muligt opføre selv, hvorved det danske sløjdlærerkursus, han i årene forinden havde deltaget i, sikkert ville blive ham til nytte.

Det sidste, jeg husker fra tiden i Gråsten er, at Hein, Uwe og jeg om lørdagen gik hen til busholdstedet i hovedgaden for at modtage far, når han kom på weekendbesøg fra Kobbermølle. Han havde altid noget med til os, engang fik jeg et udklipsark med en påklædningsdukke og hendes garderobe, mens brødrene fik hver sit billedserieark. En anden gang fik vi tilsammen nogle mester-Jakel-dukker, med hvilke far straks til vores store fryd hjemme i vort børneværelse gav en forestilling for os.

Da Hein, Uwe og jeg blev hentet fra Holbøl til Kobbermølle, var møblerne allerede på plads og alt var færdig indrettet i vores lejlighed i den store skummelt udseende skolebygning, i hvilken vi fra nu af skulle bo. Fra begyndelsen brød jeg mig slet ikke om den, for der var ikke nær den samme hygge som i vort hus i Gråsten. Køkkenet var et smalt rum, alt for højt til loftet og halvmørkt på grund af skoven, som gik næsten helt hen til kælderindgangen lige under køkkenvinduet.

I den anden og mindre lærerlejlighed, som lå ovenover vores, boede lærer Hornus, som var ungkarl og et rart og tålmodigt menneske. Far fortalte senere gerne, idet han efterlignede Hornus' drævende talemåde, hvad denne engang skal have sagt til skoleråden: »Ach, wissen Sie Herr Schulrat, mich

kann nichts erschüttern, denn ich war drei Jahre lang Dorfschullehrer in Hinterpommern!«, og hver gang far fortalte denne historie, tænkte jeg ved mig selv, at når selv den rare og beskedne hr. Hornus fandt Bagpommern så slem, så måtte det virkelig stå galt til der.

Vi boede ikke ret længe i skolens hovedbygning. Mine forældre brød sig ikke om lejligheden der, for den var så lydte, at man kunne høre alt, hvad der var af støj og uro i skolen, både om formiddagen, når der blev undervist, under rengøringen om eftermiddagen og når der blev holdt møder om aftenen. Desuden mente far, at han som skoleleder med rette kunne gøre krav på den nyere og mere moderne bolig, som lå i en separat bygning, der foruden denne lejlighed rummede skolens gymnastiksal med tilhørende omklædnings- og redskabsrum. Inden vores indtog i denne nyere lejlighed havde skolens andenlærer hr. Zarbok og hans familie boet i den. De blev nu nødt til at bytte lejlighed med os, hvorefter det i forvejen ikke særlig gode forhold mellem mine forældre og familien Zarbok blev det dårligst tænkelige.

Dette kom også til at gå ud over mig, for jeg havde både hr. og fru Zarbok som lærere i den 4. klasse, jeg var rykket op i, da vi kom fra Gråsten. Fru Zarbok, som vi havde til håndarbejde, kom jeg endda i åbenlys krig med. Det begyndte med, at hun i timerne behandlede mig ganske uretfærdigt, negligerede mig, når jeg ville spørge om noget og kritiserede mine håndarbejder, når hun var nødt til at se på dem. Nu var håndarbejde et af mine yndlingsfag og noget, jeg også efter mors mening var ganske god til. En dag, da fru Zarbok havde været særlig modbydelig imod mig, klagede jeg min nød derhjemme, i håb om, at far ville sætte en stopper for hendes chikanerier. Men der havde jeg forregnet mig, for jeg fik at vide, at det hverken ville eller kunne han, men efter en pause tilføjede far, at det ville være noget andet, om hun havde slået mig, for det havde hun ikke lov til. Fra da af begyndte jeg ganske bevidst

*På skolepladsen i Kobbermølle. Skolen ligger bag fotografen.
Foran fra venstre Uwe, jeg og Hein, bagved to legekammerater, hvis navn jeg ikke kan huske.*

at svare igen, når fruene var efter mig. Da jeg mærkede, at jeg havde de andre piger fra håndarbejdsholdet på min side, morede jeg dem en dag efter sidste håndarbejdstime og altså efter skoletid, ude på skolegården med at efterabe fru Zarboks stemme og gebærder. Jo mere pigerne lo, jo mere gas gav jeg dem, i håb om at fru Zarbok, som stadigvæk befandt sig inde i skolen, kunne høre mig. Det kunne hun, og højrød i hovedet kom hun ud og gav mig en lussing på hver side af hovedet, hvorefter jeg stormede over til vores bolig, idet jeg hylede: »Vati, Vati, Frau Zarbok hat mich gehau'n«. Far var der som et lyn, og så blev det fru Zarboks tur til at få skældud, med en flok af hendes elever som tilhørere. Jeg er ikke sikker på, om det allerede dengang var forbudt lærerne at slå deres elever i skoletiden, men udenfor havde de i hvert fald ikke lov til det, så far havde gode kort på hånden i den højrøstede diskussion med fru Zarbok, og hun var da også på grådens rand. Jeg skal ikke nægte, at jeg følte en vis triumf, men da far forlangte, at

fru Zarbok skulle give mig en undskyldning, blev jeg flov ved det og gik min vej. Jeg følte, at far ikke havde forsvaret mig for min skyld, men brugt mig som redskab for sin egen private hævnaktion.

Den daglige undervisning i Kobbermølle skole kan jeg ellers ikke huske noget om, ej heller kan jeg huske navnene på mine skole- eller legekammerater fra skoleåret 1936/37.

I mors kasse med gamle billeder fandt jeg fornylig et, hvorpå man kunne se Hein stå på en slags podium. Han var iklædt matrostøj og havde en guldfarvet papmedalje om halsen. Billedet mindede mig om en børnefest på kroen Waldeck i Wassersleben, hvor Hein havde vundet førstepræmien i en konkurrence. Billedet havde far sendt til sin mor i Stafstedt som åbent postkort, med følgende text: »Liebe Mutter! Einen schönen Sonntagsgruss senden Dir die Kupfermühler. Umstehend siehst Du Heini als Gewinner der Goldmedaille bei den Olympischen Spielen der Betriebsgemeinschaft Kupfermühle während der Siegerehrung«. Kobberfabrikken, som byen Kobbermølle har fået navn efter, var dengang endnu den største arbejdsplads på stedet. I dag eksisterer den ikke mere.

Fra en julefest, som ligeledes foregik i Wassersleben, husker jeg et enkelt optrin fra et teaterstykke, hvori de store skolebørn optrådte med en balletdans til sangen »Schneeflöckchen, weiss Röckchen, wann kommst du geschneit«. I mange dage forinden havde jeg i måbende beundring været vidne til, hvordan pigernes balletkjoler, med strutskørter af mange lag hvidt tyl og med stramtsiddende hvide taftsnøreliv, blev til under min mors flittige hænder. Et øjeblik drømte jeg da om at blive kostumemager, men da jeg havde set sneflokke-pigerne hvirvle over scenen, ville jeg alligevel hellere blive balletdanserinde.

Af særlige begivenheder fra mit skoleår i Kobbermølle husker jeg en skoleudflugt. Den gik over grænsen til Fredericia, hvor vi besigtigede den endnu ret nye Lillebæltsbro, som

dengang forekom mig at være svimlende høj. Senere pralede jeg overfor mine ferieveninder i Stafstedt med, at jeg havde været så langt oppe i kongeriget Danmark. Jo, jeg havde sandelig rejst vidt omkring!

Og så havde jeg været inde i en rigtig Zeppeliner! Den lå i havnen i sin opfinder Eckeners fødeby Flensborg og var i nogle dage åbnet for publikum. Også vores far tog derhen, sammen med os tre store børn. Medens drengene nok interesserede sig mest for de tekniske detaljer ved luftskibet, drømte jeg mig op i luften med det, hvor jeg fandt det eventyrlig dejligt fra skyhøjde at kunne se ned på land og by. At denne drøm senere mange gange skulle gå i opfyldelse for mig, ikke med luftskibe, men med flyvemaskiner, nej, det kunne jeg dengang overhovedet ikke forestille mig.

For vore fritidsaktiviteter var Kobbermølles omgivelser ideelle. Fra vores husdør skulle vi kun gå et par meter mod nord, så befandt vi os i bøgeskoven. Vi havde dog forbud mod at gå ind i skoven alene, og vi skulle altid sige besked, når vi agtede os længere ind i skoven, end man kunne se fra vore vinduer. Det tog mine brødre dog ikke altid så nøje, mens jeg derimod virkelig var bange for de røvere og smuglere, som ifølge vores mor på grund af landegrænsens nærhed havde deres tilholdssteder i Kobbermølleskoven. Endnu mere ræd var jeg dog for den stygge børnelokker, som de store piger i skolen hviskende havde fortalt mig om. Kun når vi var flere sammen og havde fået lov til at gå, glemte jeg alle historierne og iagttag videbegærligt de vekslende årstiders flora og fauna i bøgeskoven. Floraen husker jeg især fra foråret, når bøgen sprang ud, og jeg, ligesom mine kammerater, hjembragte store buketter »Buschemai« (unge bøgegrene) og anemoner, som vi havde plukket fra det tykke hvidgrønne tæppe, som dækkede hele skovbunden.

Af faunaen i Kobbermølle gjorde de sjove egern, som sprang så elegant fra træ til træ, nok størst indtryk på mig.

Grævlingen, som jeg sommetider om morgenen kunne iagttage puslende i skovbunden, var jeg også glad for, på trods af det dårlige skudsmål, »Isegrimm« fik af far.

Vi havde heller ikke lang vej til stranden i Wassersleben. Her fandtes der også en kanoklub, som far var blevet medlem af. Han solgte sin hjemmebyggede lærredskajak og købte i stedet for en to personers mahognikajak. Den havde navnet Peter Pott og kunne også føre mast og sejl. Far var ofte ude at sejle på Flensborg Fjord sammen med de andre »Kanutter«.

Om sommeren tog vi børn efter skoletiden til stranden, så ofte vejret tillod det. Her havde vi det skønt, vi skiftede mellem at bade og at dase på stranden. Det gjalt ikke om, hvem der kunne være den længste tid i vandet, men om, hvem der havde været i de fleste gange. Først når vi begyndte at fryse for meget og vore læber var blevet helt blå, begav vi os på hjemvejen.

Den danske skole i Kobbermølle

På vej til stranden kom vi forbi den rødstensvilla, i hvilken den danske skole havde til huse. Dens tilstedeværelse vakte ingen forundring hos mig, den var der bare som en naturlig ting, på samme måde som den tyske skole i Gråsten havde været det for mig. At jeg ikke kan huske noget om min fars bekæmpelse af den danske skole i Kobbermølle, kan måske skyldes min selvoptagethed på grund af den før omtalte blokering, men lige så godt kan det være, at mine forældre ikke har omtalt emnet i min nærværelse. Svagt dukker der en erindring op om fars omtale af en børnerig dansk familie ved navn Mooshage, som havde fået deres børn flyttet fra den danske skole over til den tyske. Jeg skænkede det ikke en tanke, at denne omflytning måske ikke var sket helt så frivillig, som

det lød til. I hvert fald kom det fuldstændig bag på mig, da jeg som ung lærerkone i Skovlund fra forskellig side fik at vide, at det var min far, som havde bevirket, at den danske skole i Købermølle måtte lukkes på grund af elevmangel. Han havde overtalt dansksindede forældre til at ommelde deres børn fra dansk til tysk skole. Mor har senere på mit spørgsmål derom hverken kunnet be- eller afkræfte disse påstande. I dag ved jeg, at de desværre var sande nok. Men fra mors senere betroelser ved jeg også, at fars motiv dertil hovedsageligt har været at sætte sig selv i et godt lys hos skoleråden. Ham var han nemlig kommet i klemme hos på grund af en meget pinlig sag, som jeg beretter om senere.

Sommerhuset

De fleste fridage, og i begyndelsen af Købermølletiden også mange af ugens eftermiddage, tilbragte far i Kollund Østerskov, hvor han var travlt beskæftiget med at opføre og færdiggøre sommerhuset. Kun sjældent behøvede han fremmed hjælp til dette arbejde, endda de tunge bjælker, som skulle bære tagkonstruktionen, biksede han selv med. En dag fik han dog hjælp fra en grænsegendarm, som ved at bruge sit gevær som forlænget arm støttede bjælkerne i den ene ende, mens far fik sat den anden ende på plads. Gendarmstien forløb langs med vort sommerhus.

Vort nabogrundstykke til Kollundsiden var ubebygget og ejedes af dyrlæge Dahlkilde. Bagved dette grundstykke lå en lille bebyggelse med en håndfuld helårshuse. I et af dem boede en landmand, som vi kunne købe mælk og æg hos. Mellem husene forløb en sti, som førte hen til en lille teltplads (i dag er den blevet udvidet og kaldes campingplads). Ved teltpladsen fandtes en kiosk, hvor vi kunne købe slik, og mange

af de håndører, vi havde tjent eller fået foræret, blev med det samme omsat til saltpastiller eller negerkys,- begge slikarter kunne man dengang endnu ikke få i Tyskland.

På den anden side af vort sommerhus, ad Sønderhavsiden til, boede den tyske kaptajnsenke Frau Thomsen i et lille stråtækt hus. Hende havde far købt sommerhusgrundstykket af. Fru Thomsens hus var dengang som nu det sidste på fjordsiden af landevejen, før man kom til Sønderhav. Når man gik langs med stranden, kom man efter fru Thomsens grundstykke forbi en eng med græssende køer, og så var man ved Kohagen, som er en sandtunge, der strækker sig ud i fjorden og mere ligner en ko-tunge, end en ko-hage. Den var utallige mågers yndlings-opholdssted.

Da sommerhuset var under tag, skulle det males, og Hein og jeg fik lov til at komme med for at hjælpe far med dette arbejde. Far havde bestemt, at huset skulle males solskinsgult, med rødt i den smalle lodrette stribe i sammenføjnngen mellem brædderne. Selv om Heins og mit arbejde sikkert ikke har været til megen hjælp for far (den bestod i, at vi dyppede penslerne i farvebøtterne og rakte dem op til ham), så gav far os indtryk af, at han slet ikke kunne have klaret arbejdet uden vores hjælp, og det var vi selvfølgelig meget stolte af. Men glæden varede ikke så længe; far fik af de danske fredningsmyndigheder at vide, at farverne var for skrigrøde og ikke passede til landskabet. Huset skulle males om i en brun farve. Dengang syntes jeg, at den brune farve var kedelig, og at den gul-røde farve havde været så festlig. I dag kan jeg godt indse det rigtige i fredningsmyndighedernes afgørelse.

Da huset var helt færdigbygget og indrettet, tog vi ofte derover alle 6. Mens far brugte cyklen, tog vi andre for det meste med rutebilen. Med denne kunne vi køre næsten fra dør til dør, idet den, om man ønskede det, også gjorde holdt ved Kollund-Østerskov. Huset lå på en afsats i skrænten ned til fjorden. Til at begynde med førte en primitiv trappe ned

til huset, senere støbtes den i cement. Trappen fra huset ned til stranden blev dog ved med at være primitiv, idet den bare bestod af smalle trin, gravet ud af lerskrænten. For et barn var disse trin rigelig høje, og da gelænderet ikke var særlig stabilt, kunne det godt være noget af en balanceakt for mig at komme op ad den med den spand vand, jeg var blevet sendt ned til stranden efter. Ved stranden fandtes en naturlig ferskvandskilde. Den var eneste mulighed for vores drikkevandsforsyning, men bestemt ikke den ringeste, for vandet kom klart og køligt rislende ud fra et rør i skrænten. Under røret dannede det en mere eller mindre stor pøl i strandkanten, hvorfra det banede sig vej ud i fjorden.

Sommerhuset indeholdt to rum. Det første var et kombineret opholdsrum og køkken, med et stort vindue ud mod fjor-

Vandhunde – fra venstre Uwe, Hein og jeg ved stranden på den danske side af Flensborg fjord.

den. Køkkenafdelingen bestod af et vægfast bord med et forhæng for, bag hvilket køkkengrej kunne gemmes på to hylder. Der blev kogt på petroleumsprimus. Spisebordet stod midt i stuen, og på væggen modsat vinduet stod en gammel divan. Der fandtes også en harmonikaseng, som kunne tages i brug i tilfælde af overnattende gæster. Det bageste rum var ikke større, end at der lige var plads til to indbyggede køjesenge, en i hver side af en smal gang. I de nederste køjer lå far i den ene og mor med Horst i den anden. Da vi tre større børn helst ville ligge i de øverste køjer, blev der trukket lod om, hvem der fik lov til at ligge der. Taberen måtte nøjes med divanen.

Tidligt om morgenen vækkede far os ved højt at synge: »Reise, Reise, auf alte Weise, es wacht schon längst der Kapitän!« Der gaves ingen pardon, vi måtte stå op og trække i badetøjet, og så gik det med håndklæder og sæbe ned til fjorden, hvor far vogtede over, at vi fik vasket os ordentligt. Derefter skulle vi tage en dukkert, ligemeget hvor morgenkoldt vandet var. Når vi så var blevet tørret og kommet i tøj, var vi friske og sultne og kappedes om, hvem der kunne spise de fleste rundtenommer. Mor var kun sjældent med i vandet, hun kan ikke svømme og havde ingen interesse for havbade.

Til middag fik vi ofte fisk, rødspætter eller ål. Fiskene blev købt hos en fjordfisker i nabolaget, som nogle gange også tog far med ud på fisketur. Far havde desuden af stænger og sækelærred fabrikeret nogle rejenet, med hvilke vi egenhændigt kunne fange fjordrejer og krabber. Når vi havde fanget nok, blev vores største gryde sat over primussen, og når så saltvandet i gryden var kommet i kog, kom de levende krabber og rejer ned i det spilkogende vand, hvor de sydede, indtil de havde fået den rigtige krebserøde kulør. Om aftenen sad vi så og pillede rejer fra det store fad, som stod midt på bordet,- og uhm hvor de smagte godt, på rugbrød med et tykt lag smør på!

I sommerhuset fik vi ofte besøg, mest af mors familie, men

sommetider kom også fars bekendte fra Kobbermølle et smut over grænsen. Engang kom mors næstyngste bror Hermann uventet på besøg, med sin mor bag på den motorcykel, han just havde erhvervet og nu ville vise frem for familien. Da de igen ville af sted, var vi allesammen med oppe ved vejen for at vinke farvel til dem. Det var et forbavsende syn at se Oma Holebøl, som altid har virket ret gammeldags på mig, sidde overskrævs på motorcyklens bagsæde, med sin sortblomstrede kattunkjoles lange nederdel trukket godt op om benene,- jeg var ret så imponeret.

Moster Anni kom også på besøg i sommerhuset, sammen med sin mand Ejnar Jensen. De boede i København, hvor Ejnar var sporvognsfører. Da onkel Ejnar og far ville spadsere en tur, fik jeg lov til at komme med, mens tante Anni blev hos mor og drengene. Vi gik langt ned ad fjordvejen og igennem Sønderhav. Far og Ejnar snakkede rigsdansk sammen, far på sit gebroknede, og Ejnar på sit københavnske, hvorfor jeg havde svært ved at følge med i deres samtale. Langt hellere ville jeg da også kigge på sollysets spil i de granitsten, som fra Kohagen til Sønderhav skiller vejen fra fjorden, og på mine omgivelser i det hele taget. Pludselig hørte jeg far og onkel Ejnar tale ret højrøstet og ophidset. De stod da foran en stor »genforeningssten«, som Ejnar kaldte den. Han forsvarede lidenskabeligt dens indskrift for ret og rimelighed, mens far lige så lidenskabeligt fornægtede dem. Jeg kunne ikke lide den diskussion og fik heftig hjertebanken. Det må de være blevet opmærksomme på, i hvert fald foreslog en af dem, at vi nok hellere måtte se at komme hjem. På hjemvejen snakkede de igen normalt sammen, og det var jeg meget lettet over.

Hitlerjugend

Tilbage i Kobbermølle efter endt ferie blev det hverdag igen. Snart glødede skoven i de skønneste efterårsfarver, og far tog mig med på svampejagt. Hvilken lykke!

Lige før jul i dette første år i Kobbermølle fyldte jeg 10 år. Da blev det bestemt, at jeg efter påskeferien 1937 skulle gå på et gymnasium i Flensborg, »Auguste Viktoria«-skolen, hvilket var et pigegymnasium, også kaldt for »Lyzeum«. Jeg glædede mig til dette skift, for jeg brød mig ikke særlig meget om at gå i skole hos min far, hvad jeg ville komme til, dersom jeg forblev i Kobbermølleskolen. Optagelsesprøven til gymnasiet fandt jeg ikke svær og bestod den med en fin karakter.

I påskeferien 1937 fik jeg en invitation til at besøge fars kusine Käthe Asmus og hendes datter Gerda i Kiel. De boede hos tante Käthes mor, min fars faster Line Asmus, som var enke. Hos dem boede også fars anden faster Lise Hoop, som var ugift og havde en chokoladeforretning i Kiel, hvorfor vi i omtale kaldte hende »die Schokoladentante«. Tante Käthe var lærerinde og ligeledes ugift. Da hun så gerne ville have et barn, adopterede hun en pige fra et børnehjem. Det blev den lille Gerda, fordi hun var kommet hen til Käthe og havde spurgt hende: »Willst du meine Mutti sein?« Det kunne Käthe ikke stå for. Nu skulle jeg så for første gang besøge dem i Kiel, og det helt alene. Kusine Gerda havde jeg ikke set før, og hendes udseende forskrækkede mig, eller rettere var det hendes ejendommelige hoved-beklædning. Min tante, som havde lagt mærke til det, lo og spurgte mig, om jeg da aldrig havde set en »Teufelskappe« før, og så viste hun mig, at der var flere piger på banegården, som var iklædt en sådan djævlhue. Jeg fik at vide, at den hørte med til hitlerpigernes uniform. Selv skulle jeg starte i Kobbermølles »Jungmädel-gruppe« umiddelbart efter påskeferien. Gerdas begejstring for uniformen kunne jeg ikke dele, men ellers har jeg givetvis været lige så spændt på

På Auguste-Viktoria-Schule i Flensborg 1937.

det første møde med Hitlerjugend som på den første skoledag på Auguste Viktoria-skolen.

Fra mit første møde i Kobbermølles »Jungmädelgruppe« kan jeg huske, at lederen foranstaltede en skattejagt med os i skoven nær skolen. Ingen af pigerne havde uniform på, kun lederen ejede åbenbart en sådan. Det var jeg dog ikke så forundret over, for jeg havde fået at vide, at de skulle købes, og selv om de måske ikke har været så dyre som nyt civilt tøj, så var der nok ikke så mange fabriksarbejdere, der havde råd eller lyst til at købe uniformer til deres børn. Far havde jo nok haft råd til at købe en til mig, men jeg spurgte ham ikke.

»Strafversetzt« til Klein Rheide

Perioden fra nu af og frem til påskeferien 1938 er den, hvor der for det meste kun ses en »sort skærm« i min erindring, selv om jeg nok så ihærdigt prøver på at få blokaden brudt og få billeder frem på skærmen. Lad mig derfor i al korthed referere, hvad mor har fortalt om tildragelserne i denne periode, og hvad jeg sidenhen også har hørt fra anden side:

Min far havde indledt et forhold til en ganske ung pige, kun 16 år gammel. Da pigens mor fik mistanke om forholdet, fik hun sin mand til at tage affære. Pigen blev sendt væk fra Kobbermølle, hen til noget familie i Hamborg, og far blev indstævnet for skolens forældreråd. Her har han dog på en eller anden måde kunnet snakke sig ud af det, i hvert fald blev sagen dysset ned i første omgang. Dermed kunne den så have været afsluttet for fars vedkommende, hvis han havde taget konsekvensen af denne pinlige affære og sat en slutstreg under den. Det gjorde han imidlertid ikke, for efter en længere periode kom et glødende kærlighedsbrev, skrevet af far og sendt til pigen i Hamborg, i hendes fars besiddelse. Denne gang gik han den direkte vej til skoleråden i Flensborg, med brevet som et fældende bevis. Konsekvensen blev, at far blev »strafversetzt« til den enklassede skole i Klein Rheide, en lille landsby på den sandede gest 2 km syd for Dannevirke. Sådan var hovedindholdet af mors svar på mit spørgsmål om den virkelige årsag til fars straffeforflyttelse. Far derimod havde i sin tid besvaret det samme spørgsmål med, at han var blevet uvenner med skoleråden.

Påskeferien 1938, mens vore forældre flyttede vores bohavn fra Kobbermølle til Klein Rheide, tilbragte Hein, Uwe og jeg hos Oma Stafstedt, hvor vi igen engang blev godt forkælede. Oma gik nu med et hagekorsembel fæstnet til sit kjoleliv, også til hverdag. Hun var blevet medlem af »Nationalsozialistische Frauenschaft«, hvilket hun var mægtigt stolt over.

Da ferien var slut, afhentede far os i Stafstedt, og sammen kørte vi med lillebanen til Rendsborg og derfra med rigsbanen til Slesvig, hvor vi skiftede til rutebil. Med denne gik det over landsbyerne Busdorf, Jagel og Mielberg til Klein Rheide. Denne busrute skulle fra nu af være min skolevej, fortalte far mig.

Da vi steg ud af bussen, var jeg meget skuffet, for jeg havde forventet, at mor og lillebror Horst havde afhentet os, men der var ingen til at modtage os. Fra holdestedet var der imidlertid kun ca. 100 m at gå, så stod jeg foran den bygning, som skulle blive mit hjem igennem det meste af min teenage-tid. Men før jeg tog det indvendige af huset i øjesyn, stormede jeg hen til mor, som jeg havde fået øje på i det bageste hjørne af en stor græsbevokset skolegård, hvor hun sad på en bænk, sammen med lillebror Horst. Hvorfor var hun ikke kommet os i møde? Jamen, sad hun ikke der og græd? Det gjorde hun virkelig, eller i hvert fald havde hun gjort det fornylig, det kunne ses på hendes røde, forgrædte øjne. Jeg nåede dog ikke at spørge hende om, hvad hun var så ked af, før far kom hen til os og tog mor om skulderen. Til mig sagde han: »Sei lieb zu deiner Mutter und hilf ihr tüchtig« og forklarede, at det havde været meget anstrengende for hende med den flytning, og at hun bare behøvede lidt mere tid til at vænne sig til de nye forhold. Så gik vi alle ind i huset, og den lille Horst, som lige var fyldt 3 år, hoppede glad omkring os og plaprede løs om køerne på marken ved siden af skolegården. Dengang Horst lærte at tale, havde han besvær med at udtale sit eget navn Horst, det blev til Høje, hvilket vi så, i hvert fald hans barndom igennem, blev ved med at kalde ham.

Lærerboligen var bygget sammen med selve skolen. Husets gavl vendte mod øst, ud mod en lille forhøjet, som blev afgrænset af et hvidmalet tremmestakit med en låge ud mod landsbygaden. Fra lågen førte en murstensbelagt sti hen til hoveddøren.

I stueetagen var der en opholdsstue, en pæn stue og en spisestue, foruden køkken, bryggers og lokum. Opholdsstuen havde et stort vindue mod syd, med blik på den store græsbevoksede skolegård. I denne stue stod mors to symaskiner, og den blev derfor aldrig kaldt andet end systuen. Det varede da heller ikke længe, før der igen kom kunder til mor, hvilket havde en god indflydelse på hendes humør, for ved symaskinen var hun i sit es, og så gjorde det ikke så meget, at hun sommetider måtte tage den halve nat til hjælp for at blive færdig med sit arbejde. I Klein Rheide havde vi i begyndelsen ingen pige i huset, sådan som vi havde haft det i Gråsten, hvor mor havde været selverhvervende.

Mor havde i slutningen af 1942 så mange kunder, at hun sad ved symaskinen de fleste timer af døgnet. Havde folk været så heldige at få en *Bezugsschein* til indkøb af tøj, så gjaldt det om at få mest mulig gavn af den, og det fik man ved at købe metervare i stedet for færdigsyet beklædning. Havde man så købt stoffet, ville man helst have syet hos en syerske, som kunne få mest muligt ud af stoffet, og det kunne mor, ligesom hun var ferm til at sy nyt tøj af gammelt. Der kom forespørgsler fra flere unge piger fra de store gårde, om mor ville tage dem som lærlinge. Det kunne hun imidlertid ikke gøre, da hendes danske næringsbrev ikke havde gyldighed i Tyskland, hvor en mesterprøve var påkrævet, dersom man ville uddanne lærlinge. Til mesterprøven krævedes der også et tilskærerkursus, og far helmede ikke, før mor blev tilmeldt det bedste, som dengang fandtes i Tyskland, dameskrædderakademiet i Dresden. Her gik mor så i skole i begyndelsen af 1943, i en hel måned, og bestod derefter mesterprøven ved håndværksskammeret i Slesvig med udmærkelse. Fra mor kom hjem fra Dresden og indtil fars pensionering, har mor for det meste haft indtil flere piger i lære på systuen.

På førstesalen var der 3 værelser, hvoraf det mindste blev mit.

Der var kælder under hele huset, med stort viktualierum, som var udstyret med lange hylder til syltetøj og henkogningsglas; desuden var der en vinduesløs kartoffelkælder, et fyringsrum og et ekstra rum til opbevaring af koksene. Der blev fyret centralt, men radiatorer fandtes dog kun i skolestuen og i vore tre stuer, varmen var ikke ført op til førstesalen. I køkkenet klarede opvarmningen af et gammeldags komfur. Andre bekvemmeligheder, sådan som vi kendte dem fra vort hus i Gråsten og lejligheden i Kobbermølle, fandtes ikke. Der var ikke indlagt vand, det skulle hentes ved pumpen uden for bryggerstrappen eller ved den lille indendørspumpe over vasken i selve bryggerset. I det daglige gjorde ingen ophævelser over det, men om vinteren kunne det godt være barsk, i hvert fald den ene gang om måneden, når der skulle vaskes storvask. Den skulle skylles i en balje ude ved den store pumpe og vrides i hånden, hvilket gav blårøde, følelseløse hænder. Bagefter blev vasken hængt op ude i det fri og ved dårligt vejr på loftet.

Om lørdagen blev der fyret op under gruekedlen, og så blev den store zinkbalje placeret midt på køkkengulvet og fyldt med det varme vand, hvorefter vi børn alle kom en tur i baljen, og så fik vi vasket vort hår og vore kroppe.

Godtnok kendte vi til brugen af brædtlokum fra vore ferieophold i Stafstedt og Holbøl, hvor der dog endnu var en vis romantik forbundet med det lille hus med hjertet i. I Klein Rheide var lokummet integreret i lejligheden og skulle ikke kun bruges på nogle feriedage, men hele året rundt. Sommetider kunne jeg godt misunde mine brødre, der i hvert fald for de små ærinders vedkommende kunne undgå brugen af lokummet ved bare at stille sig hen bag en busk. En vinterdag med glatis skete det for far, at han, da han skulle tømme spanden, gled og faldt lige uden for bryggersdøren, og der lå han så med spandens ulækre indhold flydende omkring sig. Jeg glemmer aldrig det syn og lyden af de eder og kraftudtryk,

som far brølende gav fra sig. Mor brugte også mund, mens hun var i gang med den besværlige rengøringsproces, hun havde jo vel at mærke hverken varmt ledningsvand, endsige en vaskemaskine til hjælp.

Nogle år senere, da far var indkaldt som soldat, var det mig, som skulle hjælpe mor med at tømme spanden, når den var blevet for fuld. Den blev tømt ned i et hul, som mor havde gravet i køkkenhaven, og dækket til med den opgravede jord.

Far har altid været meget stolt af sin køkkenhave, hvor grøntsagerne trivedes pragtfuldt, hvilket jo ikke var så underligt, med al den naturgødning de fik, og det var ikke kun den gødning, vi selv producerede, men også hestepærer, som far skovlede op efter de forbi kørende hestevogne. Med det in mente var det ikke så underligt, at både børn og voksne i familien fra tid til anden blev plaget af børneorm. For at blive kureret for disse, skulle vi drikke et i vand opløst pulver fra apoteket i Slesvig. Det smagte ikke godt og gav desuden nogle grimme opstød endnu i lang tid efter indtagelsen.

Skolen havde sin egen køkkenhave, det var et lille indhegnet stykke, som lå vesten for skolen. I denne »Schulgarten« kunne eleverne under fars vejledning så og plante deres egne grøntsager og pleje og høste dem. Børnenes grøntsager fik ligeledes biologisk gødning, nemlig fra skolens drenge- og pigelokummer, som befandt sig i et murstenshus, beliggende lidt afsides fra skolen. Skolens rengøring, indbefattet tømning af spandene, tog fru Greve sig af, en bondekone fra landsbyen.

Samme fru Greve underviste også pigerne i håndgerning. Håndarbejdsundervisningen foregik om eftermiddagen, hvorfor jeg sommetider havde lejlighed til at bivåne den. »Tante Greve«, som børnene kaldte deres lærer, sad på en stol ved siden af katederet og var for det meste fordybet i sine egne tanker, mens hendes hænder var beskæftiget med at strikke en strømpe. Hun lod sig ikke forstyrre af vores snakken. Når en

af pigerne ikke kunne komme videre med sit arbejde, gik hun bare op til tante Greve, som straks blev nærværende og hjalp vedkommende. Rigtig undervisning var det jo ikke, men det var hyggeligt, og hos fru Greve lærte også jeg, hvordan man strikker strømper.

Helt vidunderligt var det for os, at familien i Klein Rheide kunne holde husdyr. Til en lærerbolig på landet hørte der dengang en svinesti og en hønestald, og begge fandtes også hos os. De var anbragt i det lille udhus, hvori også skolens lokummer befandt sig. Udhusets loft var indrettet som dueslag. At have en gris og gæs og høns til at forsyne familien med steg, pålæg og æg blev senere i rationeringstiden en stor fordel for os.

Blandt Klein Rheides voksne beboere var der flere originaler. En af dem var gamle hr. Brütt, en forarmet mand med luvslidt tøj, men fine manerer, og dengang den eneste i landsbyen, der ejede et klaver. Han boede til leje hos skomager Hass og kørte tit med bussen til Slesvig, bl.a. for at låne bøger på biblioteket. Overfor os børn virkede han temmelig utilnærmelig, hvorfor jeg engang, da jeg i bussen sad lige bag ved ham, ved hjælp af en sikkerhedsnål satte en seddel fast på hans frakkeryg, stærkt animeret dertil af kammeraterne. På seddelen havde jeg skrevet: »Vorsicht! Bisiger Hund!« Om eftermiddagen troppede hr. Brütt op hos far, han var blevet gjort opmærksom på sedlen og havde kunnet regne ud, at det måtte være mig, der havde skrevet den. Jeg tilstod og ventede på et tordenvejr. Men nej, hr. Brütt ville slet ikke klage over påsætningen af sedlen, sådan noget kunne han også have fundet på, da han var dreng, – nej, han ville såmænd bare gøre far opmærksom på, at hans datter ikke kunne stave rigtigt. En 12-årig pige, som tilmed var lærerdatter, måtte da vide, at »bissig« blev stavet med to s'er. Enden af denne tildragelse blev, at hr. Brütt og jeg blev fine venner, og ofte fik vi os en god snak, mens vi ventede på bussen. Først meget senere fik jeg at vide, at

hr. Brütt engang havde været amtmand i Rendsborg. Han var en spillernatur og havde i tidens løb sat en formue over styr. Den sidste gård, han ejede, lå uden for Klein Rheide i en kartoffeltysker-bebyggelse, som hedder Friedrichsanbau. En del af denne bebyggelse hedder den dag i dag »Brütje«, efter dens fordums ejer amtmand Brütt. I dag er det meste af Friedrichsanbau blevet inddraget i Jagel Flyveplads, mens Brütje stadigvæk består. For et par år siden blev her afsløret en sten, der skal minde om hedeopdyrkningen på dette sted.

Også fru Greve, skolens håndarbejds lærerinde og rengøringskone, var en original. Hun var byens kloge kone, som kurerede syge dyr og mennesker ved »hekseri«. Det blev der hvisket om mellem folk i landsbyen, om håndspålæggelser og underlige besværgelsesord, om ture til kirkegården ved fuld-måneskin, hvor man ved midnatstid skulle begrave dårligdommen. Man fortalte også, at fru Greves mor ligeledes havde været klog kone og tilmed havde haft »das zweite Gesicht«, d.v.s. at hun havde været synsk. Det skulle man helst ikke snakke højt om, sagde far, for hvis NSDAP-folkene fik det at vide, vidste man ikke, hvad der ville ske med fru Greve. Det sagde han, skønt han selv hørte til i NSDAP-folkenes rækker. Jeg undrede mig over den udtalelse, for jeg havde ved flere lejligheder hørt ham fortælle om sine frisiske forfædres synskhed. Også mor kunne fortælle om mærkelige tildragelser, som hun gav denne kommentar med på vejen: »Ja ja, I ka seje hva I vil, der æ no meeje mellem æ himmel og æ joe, en te æ minneske hæ fostaan å«.

Kinnergil og Peermarkt

Til de vigtigste årlige begivenheder hørte landsbyens gilder *Kinnergil*, *Deernsgil* og *Ringrieden* (børnefest, fest for unge piger

og ringridning) og de årlige markedsdage i Slesvig. Til børnefesten blev konkurrencerne afholdt om formiddagen, og de var opdelt i 4 kategorier: for store og små drenge og for store og små piger. De store dystede i cykelringridning (med cykler, hvis hjul var pyntede med farvestrålende kreppapirsstrimler) og fugleskydning, de små i dåsekast eller lignende. Den bedste i hver kategori blev udnævnt til konge hhv. dronning og fik foruden førstepræmien, der for det meste bestod af et armbåndsurs, hængt et blått hhv. rødt skærf over skulderen. Om eftermiddagen samledes man på skolepladsen og gik herfra i optog gennem byen, med et musikorkester og min far i spidsen. Børnene havde deres fineste tøj på og gik under vidjebuer, som de havde smykket med blomster og kreppapirsstrimler. Først hentede man børnenes konge og dronning ved deres hjem, hvad de kongelige forældre dog ikke altid var så glade for, da de måtte af med slik til alle børnene. Endestationen for optoget var Rathjes gæstgiveri, hvor der vankede saftevand til børnene og kaffe og kager til de voksne, og så blev der spillet op til dans. Her kunne også vi buselever (Fahrschüler) være med, men da jeg ikke havde lært at danse, følte jeg mig på usikker grund og foretrak at hoppe rundt med en af de andre usikre piger. Kun ved dansene, hvor man hele tiden skiftede partnere, turde vi være med, så når der blev spillet op til »Ach lieber Schuster du« eller »Gå vun mi, gå vun mi«, så holdt intet os på bænken, og sådan lærte jeg efterhånden at danse, om ikke fuldendt, så dog uden hele tiden at komme ud af trit eller at vade partneren over tærerne. Højdepunktet for mig var, når jeg under fællesdansene havde fået Hanne (Johannes) Jöns som partner, men desværre gav mit hjerte sig til at slå så voldsomt, at han næppe kunne undgå at høre det, og jeg blev så rød i hovedet, at han ikke kunne undgå at se det, og jeg svedte sådan i håndfladerne, at han ikke kunne undgå at føle det. Så derfor føltes højdepunkterne samtidig som nederlag, og om aftenen i sengen fantaserede jeg mig til, hvor helt anderledes

Far instruerer børnene ved »Kinnergil« i Klein Rheide. Foto ca. 1941.

jeg ville opføre mig og hvilke intelligente ting jeg ville sige, næste gang jeg kom til at danse med Hanne.

Peermarkt er den plattyske betegnelse for hestemarked, og sådan bliver det årligt tilbagevendende store krammarked i Slesvig stadigvæk kaldt, selv om der ikke længere bliver handlet så meget med heste, og selv om det plattyske sprog er stærkt på retur. Hestemarkedet fandt altid sted i september og var næst efter jul og fødselsdage den årlige begivenhed, vi glædede os mest til. Foruden de penge, vi havde sparet sammen af vore lomme penge, fik vi nogle ekstra peermarktspenge, og med dem i lommen og en indtrængende formaning om endelig at være rettidig på det aftalte sted ved udgangen, dersom vi skulle miste far af syne, kastede vi os ud i det vilde peermarktsliv, alt efter lyst og behov. Lykken for mig var den gang en tur i »Riesenrad«, hvor man, når man var højest oppe, kunne se langt ud over Slesvig by; og så kildede det så dejligt i maven, når det gik nedad igen. Sjov var også en tur i spejlka-

Far ved Kinnergil-optøget i Klein Rheide. Foto ca. 1941.

binettet, og selvfølgelig skulle vi prøve lykken ved de forskellige spilleboder. Kædekarusellen prøvede jeg kun en gang, jeg blev svimmel derved, mens Uwe var helt vild med den; han satte sig gerne ved siden af en pige, for derefter, når de var i luften, at tage fat i hendes gyngesving, så hun begyndte at hvine og skrigte om kap med de andre piger i samme situation. Det var det rene held, at det aldrig gik galt, sådan som det mange år senere er sket to gange, netop på peermarkt i Slesvig.

Uwe Jens Lornsen-skolen

Efter påskeferien 1938, straks efter omflytningen fra Kobbermølle til Klein Rheide, begyndte jeg min skolegang i Quinta (6.klasse) på Uwe Jens Lornsen-skolen i Slesvig. Samtidig startede Hein i Sexta (5.klasse) i Doms skolen, som dengang

var et rent drengegyminasium. Foruden os kørte der fra Kl. Rheide to elever mere med til Domskolen, den ene var Hanne Jöns, eneste søn af storbonden Claudius Jöns, den anden var Hans Erwin Jöns, også en gårdmandssøn og fætter til Hanne. I bussen, som tre gange om dagen kørte strækningen Slesvig-Frederiksstad tur-retur, var der dog flere elever med fra andre landsbyer på strækningen. Nogle gik på et af gymnasierne, andre på en af mellemskolerne, og om vinteren blev bussen en gang om ugen fyldt godt op med landbrugselever, som gik på den landbrugsfaglige Berufsschule. Dengang var det udelukkende bondesønner, som skulle arve fædrenejgården, der gennemførte landbrugslæren. Vi kaldte dem for »Ackerbacker«, og jeg gætter på, at navnet er opfundet af byfolk og ment som drilleri.

Jeg var 11 år, da jeg kom i 6. klasse og 12, da jeg efter påskeferien 1939 rykkede op i 7. klasse, kaldt Quarta. Nogle klassekammerater var lidt ældre end jeg, andre lidt yngre, og mange af os var endnu nogle pjankede tøser og ret barnlige. Da vi i forsommeren 1939 med klassen var i skolens »Landschulheim« ved Egerneførdebugten, skulle hver sovesal optræde med noget, beboerne selv havde fundet på og skrevet manuskript til. Den stue, som jeg lå på, indøvede og optrådte med et eventyr, hvori jeg var den rapmuede pauseklovner ved navn »Kasper«. Det gjorde jeg efter tilskuernes jubel at dømme ganske godt, men desværre havde det også til følge, at jeg af klassekammeraterne hele skoletiden igennem blev kaldt Kasper.

Til engelsk og tysk havde vi Frl. Iversen, som allerede med hele sin fremtoning – knude i nakken, hvid bluse, kardigan og nederdel, hvide ankelsokker og spadseresco – gav indtryk af at være en frøken, som man skyldte respekt. Hun var meget tysknational og tog det meget nøje med den påbudte hitlerhilsen før skoledagens begyndelse, idet hun stod foran klassen med højre hånd og arm udstrakt i den korrekte øjenhøjde og

råbte »Heil Hitler«, hvorefter også vi skulle løfte armen og svare i kor med samme hilsen. Det kan have været et udtryk for pligtopfyldelse, andre lærere tog det dog ikke så nøje med denne hilsen.

Vi havde kun få mandlige lærere, og de var, set med en 12-årigs øjne, alle halvgamle. Ellers havde vi kun frøkener, af hvilke de fleste heller ikke var helt unge. Også rektor var en frøken, ikke desto mindre skulle vi tiltale hende med »Frau Direktorin«. Eleverne imellem blev hun dog aldrig kaldt andet end »Dixi«. Et par af frøknerne boede sammen, og der blev hvisket i krogene om, at de var »Lesben«. Det var første gang, jeg hørte det udtryk og fik at vide, at det betød, at to kvinder boede sammen som mand og kone, hvilket ikke kun var unormalt og usundt, men også forbudt. Det blev jeg meget forskrækket over, for jeg sværmede på det tidspunkt for vores unge biologilærerinde frk. Brodersen, fik hjertebanken ved synet af hende og dagdrømte om hende. Var det forbudt? Var jeg unormal?

Når biologi blev mit yndlingsfag, skyldtes det dels, at jeg voksede op i nær forbindelse med naturen, men også, at vi havde frk. Brodersen i faget. I biologilokalet stod skolebordene som i et auditorium, trinvis forhøjet opefter, så også de bagest siddende elever kunne se demonstrationerne og forsøgene. De fleste af mine klassekammerater følte væmmelse, da vi, for at lære om pattedyrenes indre organer og deres placering i kroppen, skulle dissekere døde mus. Imod min egen forventning følte jeg ingen væmmelse derved, min nysgerrighed havde overtaget. Jeg bidrog endda med levering af døde mus, men havde dog ikke selv fanget dem, mine brødre gjorde det gerne for mig. Frk. Brodersen gav os også sexualundervisning og gjorde det på en fin måde, så det ikke føltes spor flovt. Til dette emne var det på daværende tidspunkt sikkert også en fordel, at klassen udelukkende bestod af piger. Da biologilæreren i et af krigsårene forlod skolen for at gifte sig, var ikke kun jeg,

men hele klassen ked af det. Hendes forlovede var teolog og var kommet hjem fra krigsskuepladsen som såret – han var blevet blind. Senere boede parret i Flensborg.

Et andet fag, som havde min interesse, var faget »Zeichnen und Kunsterziehung«. Det havde vi Frl. Saggau til, en meget særpræget og ekscentrisk klædt dame. Hende lærte vi meget af, ikke kun at tegne og male, men også i de fag, som i dag falder ind under begrebet formning. Efter den teoretiske undervisning i stilarter f.eks., med påfølgende anskuelsesundervisning i domkirken, fik vi til opgave selv at fremstille såvel gibs-støbeform og afstøbning af en rundbueriset, og da vi lærte om byggemåder i Slesvig-Holsten, tegnede vi ikke kun hver sit grundrids i rette målestok, men byggede også i fællesskab en model af et nedersaksisk bondehus i krydsfiner og med rigtigt stråtag. Dets ene langside kunne klappes op, så man kunne se ned i stald og beboelsesrum. Dette hus blev udstillet i en af glasmontrene i skolens gange, og vi høstede megen ros for det. Vi lærte at lave silhuetklip, plakatskrift på pergamentpapir, skrevet med gotiske bogstaver og med initialudsmykning, og meget mere. I Saggaus undervisning lå der dog også lidt af en nationalistisk indoktrinering, som godt kunne være farlig, fordi den skete så indirekte og nærmest ubemærket, og fordi Saggau foruden at være dygtig til sit fag også forstod at motivere sine elever. Indoktrineringen bestod for eksempel i, at de tekster, vi skulle skrive på pergamentet, var Edda-citater, og at germanerne blev fremstillet som forfatterne til dem.

Vores historielærer hed Pünjer. Han var en ældre herre, ret distræt og et taknemmeligt offer at gøre grin med. Mens han underviste, gik han hvileløs frem og tilbage foran eller mellem bordrækkerne, og så havde han den uvane, at han hele tiden tog brillerne af og på. Hans tøj var krøllet, som om han sov med det om natten. Han var den eneste af lærerne, som vi turde bruge den stinkbombe på, som en af pigerne var kommet

i besiddelse af. Den blev kastet i nærheden af katederet, lige før historietimen skulle begynde, men stanken var så stærk, at nogen skyndsomt lukkede et vindue op. Da Pünjer kom ind, ilede han straks hen til vinduet og lukkede det, idet han sagde: »Das kommt ja wohl von draussen rein«, og så måtte lærer og elever lide i fællesskab. Efter timen nynnede en pige melodien til sangen »Horch was kommt von draussen rein«, men Pünjer bemærkede slet ikke hentydningen, hans tanker var allerede langt borte. Engang ville vi ved en praktical joke teste, hvor stor hans distraktion var. Det var skik, at vi, når en lærer havde fødselsdag, pyntede katederet med blomster og små gaver og skrev en lykønskning på tavlen. Det gjorde vi så hos Pünjer på en dag, hvor han slet ikke havde fødselsdag, og da han kom ind i klassen, råbte vi i kor: »Herzlichen Glückwunsch, Herr Pünjer!«. Forvirringen hos ham var total, og vi udnyttede den til at få ham til at læse balladen »Der Eilzug« op for os. Han var uovertruffen til oplæsning af dramatiske digte. I dag kan jeg godt se, hvor gement det var af os at udnytte en af de bedste læreres distræthed til vore løjer; men dengang i 12-13 års alderen syntes vi, at det var sjovt.

Hvad vi tillod os overfor hr. Pünjer, kunne vi aldrig have tilladt os overfor hr. Hesse, som vi havde til matematik, fysik og kemi. Han var lige så korrekt, som han var alvorlig og fåmælt, og vi havde alle stor respekt for ham.

Nationalsocialisme

Far var blevet leder af landsbyens nationalsocialistiske gruppe. Før mine forældre flyttede til Klein Rheide, var de af skoleråden i Slesvig blevet instrueret om, at de helst ikke skulle blande sig for meget med landsbyens folk. Den tidligere lærer var nemlig faldet på, at han sad for meget sam-

men med bønderne på kroen og derved forsømte skolen. Da mine forældre ankom, forefandt de et skilt med teksten »Der Ortsgruppenleiter der NSDAP« anbragt på muren ved siden af indgangen til deres nye bolig. Far ville have skiltet fjernet, men mor bad ham om at lade det sidde. Hun frygtede, at en fjernelse af skiltet kunne give nye ubehageligheder, og hvem vidste, om far i så fald overhovedet fik en chance igen. Han havde jo også kone og børn at tænke på! Far føjede hende, og sådan gik det til, at han blev NSDAP-Ortsgruppenleiter for Klein Rheide.

Da nazisterne forlangte, at alle voksne med en såkaldt »Ariernachweis« skulle føre bevis for, at de var racerene, blev far grebet af slægtsforskningsfeberen. Denne resulterede i, at ikke kun han og mor, men også vi børn blev udstyret med hver sit såkaldte »Ahnenpas«. I dette forefandt en stamtavle, som for de fleste slægtsgrenes vedkommende kunne føre min anerække syv led og længere tilbage, men passet var også fyldt med hagekorsstempler, nazistisk raceævl og et hitlerforord om, at ingen jøde kunne være tysk »Volksgenosse«.

Dette dokument skulle senere spille en vigtig rolle for mig i min søgen efter mine rødder og min identitet, men da jeg blev ejer af det, var jeg ligeglad med forordet. Vigtigt for mig var kun, at jeg med anepasset i hånden havde en chance for at få sandheden om min herkomst at vide.

Hein og jeg stak nu hovederne sammen og fandt ved et nøjere studium af nogle datoer i bogen frem til uoverensstemmelser mellem på den ene side vore fødselsdage, min den 17. december 1926 og Heins den 16. december 1927, og på den anden side mine forældres bryllupsdag den 15. juli 1927. Mens Hein kunne glæde sig over, at han i det mindste var født inden for ægteskabet, så forblev jeg stadigvæk i tvivl om min herkomst. Hein og jeg besluttede da i fællesskab, at disse tvivl nu skulle have en ende. Fulgt af Hein til at bistå mig og med anebogen i hånden gik jeg, lidt hed om ørene, ind til far, som sad i

den gode stue, beskæftiget med nogle papirer. Med bankende hjerte spurgte jeg ham om, hvad det havde på sig med disse datoer og med, at jeg var født i Kiel, hvor dog hverken han eller mor havde boet? Far havde åbenbart ventet spørgsmålet og havde forklaringen rede. Den gik ud på, at formalistiske og økonomiske årsager havde forhindret hans og mors giftermål på et tidligere tidspunkt. At jeg var født i Kiel, forklarede han med, at jeg havde anmeldt min ankomst lidt ubejligt samtidig med, at mor var indlagt på et sygehus i Kiel for at gennemgå en næseskillevægs-operation. Med sætningen »Ihr seid eben Kinder der Liebe« afsluttede far audiensen. For mig betød fars oplysninger en stor lettelse. Der fandtes intet grundlag mere for at gå rundt med et stedbarns-kompleks.

Forresten fejrede vore forældre ikke deres sølvbryllup. Ingen i landsbyen måtte få at vide, at skolemesteren havde to børn, der var født i utide.

Indtil krigen tænkte jeg ikke så meget over, hvad politik og nationalsocialisme var for noget. Jeg vidste ganske vist, at far var partimedlem og landsbyens gruppeleder, men for mig at se bestod hans arbejde ikke i andet end at hjælpe borgmester Peters med alt skriftligt arbejde, med at samle ind til »Winterhilfe« og med engang imellem at arrangere et politisk møde. Hvad der blev talt om på disse møder, ved jeg ikke, da jeg selv aldrig har deltaget i dem. Jeg husker kun en pudsigt episode, som står i forbindelse med det første møde af den slags. Det skulle foregå i skolen, og det blev et forrygende stormvejr den dag. Mor varslede ikke godt for fremmødet, men far sagde: »Ach seh doch nicht immer so schwarz, ihr werdet sehen, gleich werden die Leute herbeiströhmen«. Vi børn stod ved vinduet og trykkede næserne mod ruden for at se på stormvejret og for at varsko, når der kom en mødedeltager. Pludselig råbte Uwe: »Vati, Vati, da ströhmt schon einer!« Det blev siden et mundheld i vores familie at sige »da ströhmt schon einer«, når første deltager til et møde eller en fest er i sigte.

I Lornsenskolen skete der en del nationalsocialistisk indoktrinering. Hver gang, Hitler eller hans propagandaminister Göbbels holdt en af deres store taler, f.eks. da Østrig blev hentet »heim ins Reich«, blev hele skolen kaldt sammen til møde i aulaen, for der at påhøre talen per radiohøjtaler. Det ville være usandt af mig at påstå, at jeg helst ville have været fri for disse forestillinger; sandt er, at jeg ligesom mange af mine kammerater glædede mig over de fleste skoletimer, vi på den måde slap fri for.

Efter transmissionen skulle vi, stående og med højre arm strakt ud til hitlerhilsen, afsynge sangene *Die Fahne hoch* og *Deutschland über alles*. Det var meget anstrengende at stå så længe med udstrakt arm, men det var almindelig praksis at støtte sin arm på den foranstående piges skulder. Det gjaldt blot om at stille sig bag ved en, som man havde tillid til. Spørgsmålet om, hvem af klassekammeraterne man i så tilfælde kunne have tillid til, er ikke let at besvare. Den nazistiske ungdomsorganisation havde alle pligt til at være medlem af, men kun få fra min klasse havde ledende funktioner, og også disse kunne man, som jeg selv oplevede det, blive nødet ind i. Det tavse flertal i klassen vidste man med hensyn til deres politiske engagement kun meget lidt eller intet om. At have tillid var derfor nærmest et spørgsmål om at have konduite; om at have på fornemmelsen, hvis skulder man evt. kunne støtte sin arm på, uden at blive forrådt af vedkommende. Denne fornemmelse havde jeg overfor de fleste, og de befandt sig ikke udelukkende blandt det tavse flertal, for også blandt dem var der en enkelt eller to, som min fornemmelse bød mig at være forsigtig overfor, mens der på den anden side også var et par JM-ledere, som jeg havde denne tillid til.

Krigen bryder ud

I sommeren 1939 cyklede Uwe, Hein og jeg sammen med vores far til sommerhuset. Vi cyklede hele vejen fra Klein Rheide til Kollund Østerskov. Det var en strabadserende tur for mig, for jeg havde først lært at cykle, da vi kom til Klein Rheide. Det trøstede mig, at også mine brødre ømmede sig, fordi de havde ondt i numsen. Dengang var det meste af vejen fra Slesvig til Flensborg endnu ikke asfalteret, men plastret med brosten. Til gengæld mødte vi ikke nær så mange biler som i dag.

Mor og Høje kom senere med rutebilen til sommerhuset. Herfra kørte mor en dag til Hovgård ved Rinckenæs for at besøge sin mor, som nu boede hos familien i Rinckenæs. Oma Holebøl havde nemlig solgt sit hus på Holbøl Mark, efter at hendes yngste datter var flyttet til Dybbøl, hvor hun havde fået arbejde på hotellet. Mor fortalte siden om dette sit sidste besøg hos sin mor, at der var blevet snakket om en kommende krig og om, at folk i Danmark var begyndt at hamstre. Det havde været ret typisk for hendes mor, der led af rengøringsmani, at hun straks havde sikret sig et stort lager af sæbe og vaskepulver.

Allerede da vi lige var flyttet til Klein Rheide, var en kommende krig ofte de voksnes samtaleemne, i landsbyen såvel som i bussen. Også på de tiltagende aktiviteter hos vores nærmeste nabo, flyvepladsen, kunne man mærke, at der var noget i gære. Derfor kom krigserklæringen den 1. september 1939 ikke bag på os, men selvfølgelig blev der en alvorspræget og nedtrykt stemning. Afslutningen på verdenskrigen lå kun 21 år tilbage, så mine forældre huskede meget vel, hvad den havde bragt med sig af afsavn og elendighed og tab af mennesker – mor og nogle af hendes søskende havde været meget syge af den spanske influenza, under hvilken mor tabte alt sit hår, – og fars eneste bror Heinrich Hoop faldt i Frankrig.

Den nedtrykte stemning blev forstærket af, at vi nu var afskåret fra at besøge familien i Danmark, lige som den ikke kunne komme på besøg hos os. Det værste for mig var dog, at vi nu ikke mere kunne holde ferie i vort sommerhus i Kollund Østerskov. Ved den tanke kunne jeg ikke lade være med at knibe en tåre over min Teddy, som jeg ved vort sidste besøg i sommerhuset havde glemt der. Ved krigens begyndelse var jeg 12 år og 8 måneder gammel.

Den første oktober sent på eftermiddagen bragte postbudet et telegram til os. Far tog imod det og kaldte på mor. »Martha, deine Mutter ist tot«, sagde han ganske stille, og mor brød sammen i gråd. Mor rejste af sted, så snart visumet forelå, og da hun skulle være hjemmefra i flere dage, holdt Oma Stafstedt hus for os så længe.

Efter Oma Holebøls død var jeg ikke mere helt så begejstret for Oma Stafstedt. Især kunne jeg ikke forstå, hvordan hun, der havde mistet en søn i den forrige krig, kunne være så begejstret for den nye krig. I tankerne sammenlignede jeg den afdøde bedstemor med den levende, og denne gang faldt sammenligningen ud til fordel for mormor.

Savnet af min mormor blev afbødet af, at mor havde taget sin yngste søster Mimi til sig efter deres mors begravelse. Mimi skulle bo hos os og, indtil hun havde fundet noget andet arbejde, hjælpe mor i huset. Jeg afstod gerne mit værelse til tante Mimi, som jeg holdt så meget af. Lille af vækst var hun, som alle Auerbacher, men fuld af humør. Hun bragte et frisk pust med sig fra en anden verden, gik i højhælede sko og med silkestrømper og – hvilken uhyrlighed – malede sine læber og øjenbryn. Og så medbragte hun en rejsegrammofon, sådan en som blev drejet op med håndsving, og adskillige shellakplader, efter hvis musik hun demonstrerede for mig, hvordan man dansede sving. Jeg beundrede hende.

For mor betød aflastningen igennem Mimi, at hun kunne bruge mere tid til syningen, og det førte med sig, at kunde-

kredsen hurtig blev større. Kunderne kom ikke kun fra vores landsby, men fra hele omegnen, også fra Slesvig.

Klein Rheide var straks efter krigens udbrud blevet tømt for unge mænd. Også de unge familiefædre blev indkaldt, medmindre de blev kasseret ved sessionen.

De fleste indkaldte Rheideboere kendte jeg kun af navn, enten havde de før indkaldelsen været ude at tjene, eller de var familiefædre og regnedes af mig som tilhørende en anden generation.

I begyndelsen var det derfor kun få, hvis indkaldelse berørte mig, og de var ikke Rheideboere. Det var bl.a. Hermann og Christian Schlüter fra Kurborg.

De sidste kendte jeg såmænd ikke særlig godt, men deres forældre var gode venner med mine forældre og de eneste, de jævnligt kom sammen med. Hermann Schlüter senior var skoleleder ved den enklasede lille skole i Kurborg, kun 2 km fra Klein Rheide. Han kom fra Hamborg og var strafforflyttet til den lille skole på heden på grund af en socialdemokratisk fortid. Nu var han imidlertid et loyalt medlem af NSDAP. Fru Schlüter var en født Reinhold fra Christiansfeld, og når hun besøgte mor, talte de to altid sønderjysk sammen. Mor påstod dog, at fru Schlüters sønderjysk ikke var det rigtige, hun sagde f.eks. *a* i stedet for *æ*. Mig generede den forskel dog ikke, for sprogets skyld elskede jeg at lytte til deres samtaler, selv om fru Schlüters bidrag til disse mest bestod af beklagelser, fremført med en sørgmodig stemme. Som kollegaer var far og hr. Schlüter dus, mens mor og fru Schlüter blev ved med at sige De, fru Hoop og fru Schlüter til hinanden.

Hermann Schlüter junior studerede jura længere sydpå. Samme Hermann Schlüter havde senere under den tyske besættelse af Danmark en stilling som tysk værnemagtsdommer i København. Derfra skrev han i et brev til sine forældre: »...und ich trage mit dazu bei, dass einige Dänen früher in den Himmel kommen, als sie gedacht haben«. Fru Schlüter

havde med bekymring fortalt mor om denne sætning i sønnens brev, og da mor fortalte far om fru Schlüters bekendelse, var jeg lige kommet ind i bryggerset og kom uforvarende til at høre deres samtale. Jeg hørte også fars bekymring for mors åbenmundethed: »Erzähl das ja keinem dritten, auch nicht Mariechen«. Automatisk listede jeg tilbage til bryggersdøren og lukkede den op og i, så det kunne høres. Det lykkedes mig også at lade som ingenting, da jeg kom ind til dem i køkkenet, og om jeg måske har været lidt rød i hovedet, så var far det i hvert fald også.

Den nat kunne jeg ikke falde i søvn, fordi jeg med bange anelser lå og spekulerede på, hvad det mon var for noget uhyggeligt, som Hermann Schlüter junior foretog sig i Danmark. Da jeg næste dag spurgte mor om det, var hendes forskrækkede svar, at jeg måtte have hørt forkert, eller også havde jeg haft en ond drøm.

Far blev ikke indkaldt i første omgang. Som leder af en enklasset landsbyskole og som borgmester Peters' højre hånd blev han erklæret for »unabkömmlich«. Som Ortsgruppenleiter hjalp han også borgmesteren med uddelingen af rationeringskort, som en gang i kvartalet blev foretaget i skolestuen. Far var den, der førte listerne, for borgmesteren var ikke så god til det skriftlige. Rationerne var ikke ens for alle familiedlemmer, unge under opvækst og gravide kvinder fik f.eks. mere end gamle mennesker. Hjemme hos os gik rationerne ikke i en pulje, men blev fordelt efter hvad der tilkom hver enkelt. På hylden i spisekammeret stod der 7 tallerkener, en for hvert familiemedlem, med den ugentlige smørration på. For os børn var det 1/4 pund, og så måtte vi selv om, hvordan vi holdt hus med rationen, Højes portion blev dog forvaltet af mor. Jeg gjorde som far og Mimi, delte fra begyndelsen rationen op i syv dele, så jeg havde lidt hver dag. Uwe skrabede de første ugedage, så han kunne smøre tykt på i weekenden. Hein havde spist sin portion op midt i ugen og måtte spise

tørt brød resten af ugen, hvis han da ikke kunne handle sig til noget hos Uwe; eller også forbarmede mor sig over ham og gav ham af sin portion.

Danmark besat

Natten til den 9. april 1940 vågnede jeg ved, at der sydvestfra vedvarende brummede flyve-maskiner hen over skolebygningen. Hein og Uwe sov, men jeg kunne høre forældrene snakke sammen i soveværelset, og så tænkte jeg, at når de var vågne og ikke vækkede os, så kunne det vel ikke være noget alarmerende. Beroliget faldt jeg atter i søvn. Om morgenen var Hein og Uwe allerede ude af døren og jeg selv i færd med at tage sko på, da far kom ind i køkkenet fra spisestuen, hvor vores radio, en såkaldt *Volksempfänger*, havde sin plads. Far var meget alvorlig og fortalte, at tyske soldater efter et overraskelsesangreb havde besat Danmark. Nøjagtig hvilke ord han brugte, husker jeg ikke, men hans derpå følgende sætning »Nun ist er doch wohl zu weit gegangen, oder was meinst du, Martha?« har indprentet sig i min hukommelse i dens nøjagtige ordlyd og betoning. Inden mor nåede at svare, havde far opdaget, at jeg ikke var kommet af sted, hvorfor han skyndede på mig, og så for jeg ud af køkkenet i en fart.

I den følgende tid spekulerede jeg meget over fars reaktion den 9. april. Jeg var så godt som sikker på, at han med »er« i sætningen »nun ist er doch wohl zu weit gegangen« havde ment føreren. Spørge ville jeg dog ikke, for jeg var godt klar over, at far i så fald ville se sig nødsaget til at stikke mig en løgn. At spørge mor gik heller ikke, for hun ville bare sende spørgsmålet videre til far.

Jeg husker, at frk. Iversen i timen med os var yderst alvorlig, og i stedet for at undervise os i tysk, fortalte hun om de sles-

vigske krige. Jeg var ikke enig med hende i hendes fremstilling, men jeg turde ikke sige noget. Kun overfor Ulla Jensen, om hvem jeg antog, at hun på det område havde de samme problemer som jeg, turde jeg forsigtigt bringe emnet på bane. Hun var ganske rigtigt af samme mening som jeg, nemlig at langt fra alt i Frl. Iversens historie-fortolkning kunne have sin rigtighed. Men da vi begge vidste, at vi ikke kunne gøre noget ved den ting, prøvede vi ikke på det, og vi snakkede først om det igen, da vi i sommeren 1947 genså hinanden i Danmark, som elever på Danebod Højskole.

Jungmädelführerin

Jeg ved ikke mere nøjagtig, hvornår man fra det overordnede hitlerungdomskontor, som havde til huse i en villa i Sligade, henvendte sig til mig, for at bede mig om at blive »Jungmädelführerin« for Klein Rheides piger i alderen fra 10 til 15 år, men det har i hvert fald været før besættelsen af Danmark og sandsynligvis også før krigens udbrud. Man var i færd med også at få ungdommen i de mindste landsbyer organiseret, og her var lærerbørn dem, man først henvendte sig til. Når jeg udbad mig betænkningstid, var det ikke, fordi jeg var 100 % modstander af nationalsocialismen; min far praktiserede den jo på en god måde, det syntes jeg i hvert fald dengang, – jeg var i en alder, hvor piger fra naturens hånd har en tendens til at se op til deres fædre. Mange gange havde jeg gennem de voksne familiemedlemmers samtale hørt om Weimarrepublikkens store arbejdsløshed og den dermed følgende elendighed, og om hvordan nationalsocialisterne gennem store byggeforetagender, som f.eks. dæmningen til Sild og autobanerne, havde sørget for arbejde til alle. På den anden side sørgede mors og tante Mimis skepsis over for føreren for, at jeg aldrig blev en

fan af ham, sådan som mange andre piger i min alder var det. Årsagen til mine betænkeligheder med hensyn til at blive JM-fører var derfor ikke så meget af politisk art, men vel nok mest den, at jeg tvivlede på mine egne lederegenskaber. Jeg havde fået det indtryk, at man til hitlerungdoms-møderne udelukkende beskæftigede sig med sport og sang, og begge dele var jeg – mildt sagt – ikke god til og følte mig derfor underlegen. Mine betænkeligheder ville Bann-føreren dog ikke lade gælde, så jeg blev altså beskikket til at være Schaft-fører for den håndfuld piger fra 10-15 år, som fandtes i Klein Rheide, og som i og for sig endda var for få til at danne en Schaft, hvilket var den nederste enhed indenfor HJ – pigeorganisationens lederhierarki. Flere Schafte var sluttet sammen i en Schar, derefter kom Ring og Bann.

På Bannkontoret i Slesvig fik jeg sammen med de andre nye ledere en kort instruktion i, hvordan vi skulle lede de piger, vi nu havde fået i vores varetægt: i førerens ånd, så de ikke blev til »døgnetts flaner«, der bruger læbestift og interesserer sig for jazz og sving, men til stærke tyske kvinder, som kunne forsvare hjemmefronten, når deres mænd eller sønner var i krig, – det blev selvfølgelig sagt med andre ord, men meningen har i hvert fald været den samme. I praksis betød det bl.a., at alle piger skulle lære førerens levnedsløb udenad, og ligeledes sangene »Deutschland über alles« og »Die Fahne hoch«, og at de skulle øve sig så meget i sportsdisciplinerne, at de kunne tage de til deres alder svarende sportstegn. Selv har jeg aldrig opnået et eneste af disse dygtighedstegn, men det blev der fra højere sted set gennem fingre med.

I Klein Rheide var der hverken Jungmädel eller Jungvolk nok til, at de hver for sig kunne danne et bare nogenlunde effektivt sportshold. Lederen af drengene var min bror Uwe, som havde meldt sig frivillig til dette hverv. Ganske vist var han den yngste af dem alle, men han havde den rette gejst og var desuden udpræget sportslig.

Klein Rheides Jungvolk og Jungmädel spiller ishockey. Fra venstre Uwe, jeg, Inge Brumm, Annemarie Mahrt, yderst til højre min bror Hein. Foto 1942.

Uwe fik så den idé, at drenge og piger på sportsområdet skulle slå sig sammen, og det fandt jeg var en god idé. På skolens sportsplads var der en springgrav og to højdespringsstøtter, og her øvede vi os nu i fællesskab i disciplinerne til sportstegnene. Da Uwe gerne selv ville være aktivt med i alle sportsaktiviteter, overlod han det til mig som pigernes leder at måle og skrive resultaterne op for både piger og drenge. Til gengæld blev jeg så fri for selv at være med i det forhadte sportslige eliteræs. Noget andet var det, når vi om efteråret arrangerede en fælles *Schnitzeljagt* (en slags skattejagt) eller om vinteren på den tilfrosne mergelgrav spillede ishockey, med hjemmelavede stokke og efter hjemmelavede regler. Da kunne selv en usportslig pige som jeg være den første på pletten eller bevæge sig let og hurtigt på isen, i håb om, at Johannes Jöns, kaldt Hanne, ville lægge mærke til mig.

Jo, jeg var begyndt at interessere mig for drenge, og især for denne ene, som var et år ældre end jeg og virkede mere voksen end mine brødre og deres venner.

Senere, da jeg gik i mit sekstende år, blev der i landsbyen drenge og piger imellem snakket om, at vi var et kærestepar, men selv om vi hver for sig gerne ville være det, så blev det dog ikke til andet, end at vi på de sommeraftener, hvor landsbyens ungdom mødtes under byegen, sad sammen på en af de fire tykke jernkæder, som, fæstnet til fire hjørnen af cement, indhegnede egen og den tilhørende »Up ewig unge-deelt«-mindsten. Var pladsen på kæderne optaget, stod man enkeltvis eller i en gruppe på pladsen omkring egen og snakkede om dagligdagens begivenheder eller lyttede til musikken fra en mundharpespiller. Sommetider sang vi også med på en af de mere eller mindre sentimentale sange, som blev istemt ved sådanne lejligheder, f.eks: »Weetst noch, wi weern noch kleen Johann« eller »Am Brunnen vor dem Tore«. Et flygtigt kys foran vores haveport blev det da også til, engang Hanne havde fulgt mig hjem. Hanne var ikke af mange ord og meget genert, hvorfor han ikke brød sig om, at vi var sammen som Verliebte andre steder end på bypladsen. Måske har han også været bange for, at han i bussen eller i skolen ville blive drillet. Det generede mig lidt i begyndelsen, men snart fandt jeg ud af, at det også havde sin charme med denne hemmelighed overfor kammeraterne i bussen.

Russiske krigsfanger

Krigen gik sin gang og var på en eller anden måde nærværende hver eneste dag. Vinduerne skulle mørklægges hver aften meget omhyggeligt, de sorte rullegardiner skulle slutte helt tæt til vindues-rammer og karme, så ikke en eneste lysstråle

kunne finde vej ud. Vi var hele tiden under kontrol af folkene på Jagel flyveplads.

Man regnede allerede dengang med, at flyvepladsen kunne blive et hovedangrebsmål for engelske flyvere, derfor skulle der også sørges for, at der i tilfælde af et bombeangreb stod et beskyttelsesrum klar til familien. Det var vores vinduesløse kartoffelkælder bedst egnet til, så den blev til det formål udstyret med de fornødne siddepladser m.m. Vi fik også gasmasker, de hang i deres olivengrønne hylstre på knager ved nedgangen til kælderen. Jeg var bange for krigen, men især for at blive »verschleppt« til Sibirien, – den årelange skrækkampagne herom havde ikke forfejlet sin virkning. Hver gang jeg på vej til kælderen kom forbi gasmaskerne, spekulerede jeg på, om det overhovedet var muligt at nå at få masken på, før det var for sent.

I 1941, da russiske krigsfanger begyndte at komme til Klein Rheide, skulle der som noget af det første efter deres ankomst laves pasbilleder af dem. Denne opgave blev af borgmester Peters tildelt far, da han var den eneste i landsbyen, der havde det passende fotoudstyr. Fotograferingen foregik i vores forhave, hvor krigsfangerne efter tur skulle sætte sig på en dertil fremsat stol ved husets østgavl. Far var, på trods af denne opgaves officielle karakter, i civil og havde taget sin gamle filt-hat på, til beskyttelse mod den bagende sol. Jeg stod i behørig afstand bag havestakittet og fulgte med ængstelig spænding fotograferingen; hvem kunne vide, om der iblandt dem ikke også var nogle fra Sibirien? Min ængstelse forsvandt dog, da jeg så hvordan far smilende gestikulerede med de slet ikke frygtindgydende, men tværtimod snarere ængsteligt udseende fanger. Far, der altid var meget samvittighedsfuld med det ham pålagte arbejde, gik straks igang med at fremkalde billederne. Da jeg spurgte ham om lov til at hjælpe, så han først længe så mærkelig på mig, før han gav tilladelsen. Først senere, da jeg lærte en af fangerne at kende, gik det op for mig,

Med Uwe på høstarbejde. Foto 1943.

hvorfor far kun tøvende havde givet mig lov til at hjælpe ham med fremkaldelsen.

Bager Brumms søn Willi var blevet indkaldt, og da onkel og tante Brumm (som jeg kaldte min legekammerat Inge Brumms bedsteforældre) dårligt kunne klare at passe både købmandsforretning, bageri og deres landbrug uden hjælp, fik de tildelt en russisk krigsfange til at hjælpe sig med det sidste. Krigsfangens navn var ikke til at udtale for vore tunger, så Inge og jeg kaldte ham bare for Iwan. Han var en stor mand, bag hvis brede skuldre man anede kæmpekræfter, men han var altid venlig og for det meste også smilende. Snart kunne vi føre lidt samtale med ham, han kunne en smule tysk og var ivrig efter at lære mere, og det kunne vi så være ham behjælpelig med. Men engang jagede Iwan mig en ordentlig skræk i livet: det var, da Inge og jeg sammen med Inges bedstefar og krigsfan-

gen var ude på Brumms mark for at hjælpe ved boghvedehøsten. Der havde lige været en pause i arbejdet, hvor gamle Brumm og Iwan havde siddet i skyggen bag kassevognen og Inge var gået afsides bag volden. Jeg stod ude på marken i solskinnet og ventede på Inge og på, at arbejdet skulle fortsætte. Pludselig så jeg Iwan komme hen imod mig med en økse i den løftede hånd og med mordlyst i øjnene. Den dag i dag kan jeg for mit indre øre høre det ondsksfulde tonefald i de ord, han fremstødte: »Ich dich Kopf abhaun mit Axt!« I brøkdelen af et sekund troede jeg, at min sidste time var kommet, så så jeg, at Iwan huggede hovedet af en stor hugorm, som havde ligget i en fordybning ca. 2 meter fra det sted, hvor jeg opholdt mig.

Da det gik op for Iwan, at jeg havde været bange for ham, lo han og sagde: »Du nix bange für Iwan! Vati (han havde hørt mig kalde far ved det navn) gutte Mensch, hat gegeben Bild, ich schikken zu Frau«, og da de andre kom nærmere, hviskede han: »Aber nix sprechen«. Jeg lovede det, og nu vidste jeg pludselig, hvem de ekstra aftryk, som far dengang i mørkekammeret havde taget af krigsfangernes pasbillede-negativer, var bestemt for. Mine følelser med hensyn til denne viden var dog noget blandede, for hvad kunne der ikke ske med far, om borgmester Peters fik noget at vide om disse ekstra fotos?

Jungmädel-aktiviteter

I 1939 var jeg rykket op i 9.klasse, med 4-taller i engelsk og i gymnastik og en bemærkning i karakterbogen om, at jeg var for ukoncentreret i timerne. Jeg var da 14 år gammel. Hitlerjugend krævede nu en større indsats af deres Jungmädel. I Klein Rheide fik vi besøg af vores overordnede gruppefører Gertrud Ahrend. Hun fortalte os, at også de mindste led inden for organisationen nu måtte påtage sig visse opgaver på hjem-

mefronten. Vi fik den opgave på bestemte ugedage sammen med drengene fra Jungvolk at indsamle lægeurter i de til dette formål udleverede sække, som straks efter indsamlingen ville blive afhentet af en bil. En anden opgave var at fremstille legetøj til krigsenkernes børn. På Bannkontoret i Slesvig blev der afholdt flere instruktionskurser for ledere, hvor vi bl.a. lærte, hvordan man kunne skelne den ægte lægeurt fra den uægte, og hvor vi fik instruktion i fremstilling af forskelligt legetøj. Vores Bannfører var en brunette, fuld af energi og altid i godt humør. Hvorvidt hun, der var en voksen pige, virkelig troede, at noget hjemmelavet legetøj kunne trøste krigsenker i deres sorg, ved jeg ikke, men hun har i hvert fald kunnet formidle denne tro til os, der deltog i kurset, for i Klein Rheide og andre steder i hendes område gik man ivrigt igang med de tildelte opgaver. Uwe og hans Jungvolk var også med, og ofte fik vi hjælp af vores sløjdkyndige far. Tingene blev så fine, at de, inden de skulle afleveres i Slesvig, kom på udstilling i Rathjes gæstgiveri i Klein Rheide. En af de vindmøller af krydsfiner, som Uwe var så dygtig til at lave, gav han til vores mor. Hun ejer den stadigvæk og værner om den.

Efter endt sommerferie i 1940 deltog jeg for første gang i et weekendstævne for »Jungmädelführerinnen«. Det foregik i en af marinens kasernebygninger lige udenfor Slesvig by. Programmet var en blanding af lederundervisning, sport og kammeratligt samvær og begyndte lørdag eftermiddag med en indendørs faneappel. Efter afsyngelsen af »Die Fahne hoch« og »Deutschland über alles« skulle vi, stående i geled og tæt sammentrængt, påhøre en udenbys HJ-førers længere tale. Midt under denne fik jeg et ildebefindende. Min sidekammerat i rækken blev opmærksom på det, hun fik mig lodset ud og tilkaldte hjælp. Da jeg kom til mig selv igen, lå jeg på en briks i et lille rum, hvor en rødekorspige var ved at tage min puls. Hun beroligede mig med, at det nok kun var prämenstruelle Störungen, og efter et lille hvil kunne jeg igen deltage

i stævnet, idet jeg dog blev fri for at være med i de sportslige udfoldelser. Det sidste var jeg selvfølgelig glad for, mens jeg var alt andet end glad for det der med de præmenstruelle forstyrrelser, idet udtrykket fik mig til at tro, at jeg kunne vente min første menstruation om få dage.

Min angst for denne hidrørte ikke fra uvidenhed, for den biologiske side af den sag havde jeg jo fået gode teoretiske oplysninger om i biologitimen hos frk. Brodersen, og som landbo havde jeg hen ad vejen også fået syn for et og andet ved iagttagelsen af husdyrenes opførsel. Det, jeg var så ræd for, var den rent praktiske takling af problemet »at have sine dage«, sådan som jeg kendte det fra min mor: med hygiejnebind, syet sammen af gamle håndklæder og forældrenes aflagte macco-undertøj; og i bryggerset den åbne zinkbalje, hvori de brugte bind lå i blød, så alle, der passerede forbi, ikke kunne undgå at se dem og som regel også lugte dem. Men også synet af de renvaskede bind, hængt til parade på tørresnoeren, hvor alle kunne se dem, krænkede min blufærdighed, og værre endnu var det, når bindene for hurtig tørring blev placeret på messingstangen omkring komfuret i køkkenet. I sådanne situationer ønskede jeg brændende, at jeg havde været en dreng.

Igen engang skulle det dog vise sig, at jeg havde taget sorgerne på forskud, for da jeg nogle år senere fik min første menstruation, var engangsbindene af mærket »Camelia« blevet opfundet. Efter brug blev disse bare kastet på ilden.

Modige mænd

Alle pladser i bussen til Slesvig var i reglen allerede optaget, når vi steg på i Klein Rheide, så vi måtte nøjes med en ståplads. Selv om vi til hjemturen på kredsbanegården i Slesvig

var så heldige at få fat i en siddeplads, så var det oftest kun en stakket glæde, for på hovedbanegården skulle der nok stige nogle voksne på, som gjorde krav på vore siddepladser. »Kinder brauchen keinen Sitzplatz« hed devisen dengang. Når jeg i dag tænker tilbage på disse busture, så er jeg fuld af beundring for de to chauffører hr. Gimm og hr. König, som skiftedes til at køre bussen. På trods af alle besværligheder med overlæs, sure folk og dårlige veje, var de altid venlige og hjælpsomme. Skønt det var forbudt under kørslen at stå i dørtrinsfordybningen til venstre for chaufførsædet, gav både hr. Gimm og hr. König os piger lov til det. Vi elskede dem for det og holdt selv rede på, hvem af os der stod for tur til at indtage denne vores yndlingsståplads.

Kun én gang har jeg oplevet hr. Gimm blive vred. Det var på en af disse ugemytlige dage i forårstiden med blæst og regn, hvor vi igen engang på grund af Treenens oversvømmelser ved Stapelholm måtte vente på bussen i henved 3/4 time. Da bussen langt om længe nåede frem, var jeg den første, der steg på og fandt en nogenlunde sikker ståplads i midtergangen, mens Hein og Uwe kom i klemme helt foran.

I forvejen godt sure over den lange ventetid, begyndte mine brødre at brokke sig over de dårlige pladser. Skæbnen ville, at der på den forreste bænk lige ved indgangen sad to polske tvangsarbejdspiger, som med armene foran ansigtet prøvede på at væрге for sig mod presset, alt imens de skældte ud på polsk. Det fik Uwe til at udbryde: »Dann macht doch Platz für deutsche Hitlerjungen, ihr Polakken«. Gimm, som var chauffør den dag, åbnede med et tryk på knappen døren, sprang op fra sin plads og befordrede mine brødre udenfor med et fast greb i deres arme. Begge drenge protesterede, Hein bedyrede sin uskyld, idet han ikke havde sagt noget til polakkerne, mens Uwe truede med at melde hr. Gimm til politiet. »Denn do dat man leever glieks« råbte Gimm, »denn Herr Eimann is mit in de Bus«. Hr. Eimann var vores landbetjent, med bopæl i

Gross Rheide. Han havde, ubemærket af os, siddet på bageste række i bussen og var nu på vej hen imod udgangen. Blandt passagererne opstod der en åndeløs stilhed, alle ventede pinligt berørt på politimandens dom. Den faldt, efter en kort, men højroret diskussion med drengene, ud til fordel for hr. Gimm. Mine brødre måtte blive udenfor og kom ikke i skole den dag.

Til at begynde med bifaldt jeg i tankerne mine brødres brok-kerier over de i bogstavelig forstand trange kår på den daglige vej til og fra skole; men da Uwe så i et anfald af hidsighed lod det gå ud over de to polske piger, mærkede jeg skamrødmen stige op i mine kinder. Da politibetjenten kom med ind i billedet, var jeg helst sunket i jorden, for jeg var overbevist om, at den rare hr.Gimm nu ville blive arresteret, og jeg følte en stor lettelse, da dette ikke skete. Lettelsen var dog på en mærkelig måde kædet sammen med en følelse af dårlig samvittighed, over at jeg ikke turde komme den efter min mening uskyldige Hein til undsætning. Jeg var fej og valgte rollen som den tavse tilskuer til episoden.

I skolen havde jeg svært ved at koncentrere mig, idet jeg hele tiden måtte tænke på, hvordan min far mon havde reageret på sine sønners udsmidning. Det viste sig dog, at brødrene slet ikke var gået hjem, men hele formiddagen lang havde gemt sig i en nærliggende skov. Da jeg steg ud af bussen derhjemme, dukkede de op bag en vold, hvorfra de fulgtes hjem med mig, idet de lod som ingenting. Det samme gjorde jeg, og ingen af os har siden omtalt episoden.

Lad den her i mine erindringer stå som en runesten over hr. Gimm og hr. Eimann, to af hverdagens små modstandsfolk i Hitlertyskland midt i krigstiden. De fandtes!

Ungdomsvielse

En del af mine kammerater var begyndt at gå til konfirmandforberedelse, andre fulgte hitler-ungdomsorganisationens opfordring til i stedet for at gå til *Jugendweihe*. Far var trådt ud af landskirken, men lod os børn selv bestemme, hvorvidt vi ville lade os konfirmere eller ej.

Selv om far på det tidspunkt gav sig ud for at være ateist, gik han alligevel, efter gammel Rheide-tradition, før en begravelse med de store elever hen til afdødes bolig for at »synges liget ud« med en salme. Mor vedblev at være medlem af kirken. Alligevel elskede hun at fortælle anekdoter, der ikke just stillede kirken og præsteskabet i det bedste lys, f.eks. denne: »En præst fandt en fiskehandlers priser for høje og mente, at han kunne få fiskene billigere, dersom han sprang mellemhandelen over og hentede fiskene direkte ved havnen. Fiskehandleren takkede præsten for tipset, for nu ville han for fremtiden også springe mellemhandelen med kirken og kirkeskatten over og hente Guds ord direkte fra bibelen«.

Jeg så i de nævnte eksempler en uoverenstemmelse mellem på den ene side mine forældres ord og på den anden side deres handlinger, og jeg kunne ikke forstå dem. Selv om vore forældre ikke ville bestemme for os, gav far mig det råd: »Lad dig ungdomsvie nu, og kommer du så senere til den overbevisning, at du vil konfirmeres, ja så kan du jo altid blive det«. Dette råd, i forbindelse med Heins argument, at vi så var fri for at gå til konfirmandundervisning, gjorde, at jeg sprang over, hvor gærdet var lavest, og i foråret blev Hein og jeg ungdomsviet.

Selve højtideligheden har ikke efterladt et større indtryk hos mig, jeg husker kun, at den foregik i en sal ved Eckener Platz i Slesvig, og at vi alle var i uniform. Hjemme skiftede jeg med det samme uniformen ud med den beigefarvede sommerkjole, som mor i anledning af festen havde syet til mig. Der var kom-

*Fra min »Jugendweihe-
dag«. Foto 1940.*

met nogle lykønskingskort fra naboerne, og af vore forældre fik vi foruden en praktisk tøjgave også nogle bøger. I dagens anledning var der dækket bord i spisestuen, og mor havde bagt en formkage.

Søndag eftermiddag spadserede Klein Rheides konfirmander igennem byen sammen med deres familiebesøg. Vi havde ingen gæster. Jeg var ikke fri for at være misundelig.

I KLV-lejr

Da de allieredes bombeangreb på tyske storbyer tog til i hyppighed, blev mange skolebørn plus en del af deres lærere sendt ud på landet i en såkaldt KLV-aktion, hvor KLV stod for

Kinder-Land-Verschickung, men blev i folkemunde snart døbt om til *Kinder-Land-Verschleppung*. På landet blev klasserne indkvarteret i forhåndenværende egnede bygninger eller i beslaglagte hoteller. Om formiddagen blev der afholdt normal skole, som de medbragte og/eller de stedlige lærere stod for, mens HJ eller BDM tog sig af fritidsudfoldelserne, og en økonoma af husførelsen.

Vores kredsfører havde flere gange en føler ude hos alle hendes underordnede ledere, om ikke de kunne tænke sig at være med i et team, som i en periode af tre måneder skulle stå for børnenes fritidsudfoldelser i en KLV-lejr. Tilbudet var fristende, fordi det førte med sig, at man blev fristillet fra skolen i den tid, opholdet varede, og det kom for mit vedkommende meget belejligt i en tid, hvor jeg var ganske godt træt af skolen og desuden led af udlængsel. På den anden side var der mine gamle betænkeligheder angående mine lederevner med hensyn til sport og sang, men de blev af kredsføreren fejlet til side som ubegrundede, idet jeg af et team på tre ville være den, der havde den laveste rang og derfor ikke skulle arbejde selvstændigt.

De af mine klassekammerater, som havde fået den samme henvendelse, fik af deres forældre – af hensyn til den medfølgende skoleforsømmelse – ikke lov til at melde sig. Mine forældre havde da også de samme betænkeligheder, og jeg måtte højtideligt love far at tage mine skolebøger med og bruge dem flittigt i min fritid. Mor blandede sig ikke så meget i det med skolen, men hun var bange for, at jeg ville komme til at lide af hjemlængsel. Det afviste jeg dengang som en ganske umulig tanke.

Målet for min rejse var en KLV-lejr i østersøbadet Zinnowitz på øen Usedom. Fra selve rejsen husker jeg de mange soldater, der steg på ved hver station, og mange gribende afskedsscener på perronerne. Ved et af holdstederne undervejs stod røde-kors-søstre og fordelte suppe fra en gullaschkanon til solda-

terne, som også fik kaffe i deres feltflasker. Jeg fik også tilbudt et krus suppe, men sagde nej tak, ikke kun fordi jeg havde fået en madpakke med hjemmefra, men især fordi jeg pludselig fik sådan en underlig fornemmelse i maven. I Greifswald, hvor jeg skulle skifte tog, stod en gruppe sårede soldater med deres sygeplejere og ventede på et hjemadgående tog. Synet af disse et-benede eller en-armede mænd, pakket ind i tykke forbindinger, var et chok for mig, og alle spændte forventninger til KLV-lejren sivede ud af mig som luften på en punkteret cykel. Allerede på dette tidspunkt satte hjemlængselen ind, og den forlod mig ikke under hele opholdet i Zinnowitz, men tog snarere til i styrke. Det var dog hverken børnenes eller lejrlederens skyld, de var såmænd alle flinke nok, ej heller var der noget at udsætte på indkvarteringen.

Lejren befandt sig i et beslaglagt kurhotel af de fordums fornemme, men var nu temmelig ramponeret. Også ejerinden af herligheden, nu ansat som økonoma på sit eget hotel, havde set bedre dage, det fortalte hun os ved hver given lejlighed. Virkelig fornem var dog beliggenheden, kun skilt fra klitterne, stranden og østersøen ved en bred kurpromenade.

Børnene kom fra en hamborgsk grundskole for piger. Nogle af dem havde mareridt om natten, når de i drømme genoplevede bombenætterne hjemme i Hamborg, andre græd, fordi de længtes hjem, men mange af dem var, som jeg altid havde forestillet mig *Hamburger Deerns*: ukuelige, rapkæftede og altid oplagt til gale streger.

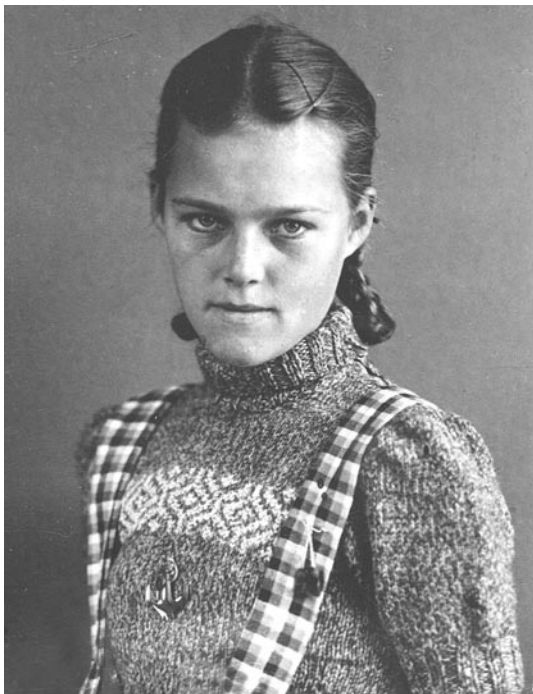
Den ansvarlige leder, som alle kaldte *Molli*, havde rang af ringfører og var ligeledes fra Hamborg. Hendes forlovede var indkaldt ved marinen. Hendes fritidsbeskæftigelse var derfor at skrive feltpostbreve. Under hende stod Omi, kaldt sådan på grund af hendes grålige hår, holdt sammen af en knude i nakken. Hun kom fra universitetet i Greifswald og var eminent dygtig til at spille på githar og harmonika. Molli og Omi boede sammen i et dobbeltværelse på første sal, mens jeg, der

bare var deres hjælper, fik et værelse for mig selv. Børnene sov i etagesenge, af hvilke der var anbragt fra to til fire i de øvrige hotelværelser. Der var vaskekumner på alle værelser, mens toiletterne var anbragt på gangene. Alle skulle selv rede deres senge, mens rengøringen af børnenes værelser var underlagt hotellet.

Efter morgenmaden blev børnene undervist i den lokale skole. For os tre ledere var der afsat en time til at ordne vore værelser, tøjvask, skopudsning m.m. Derefter var der ledermøde hos Molli, og her blev eftermiddagens i forvejen løseligt tilrettelagte program gennemgået i alle enkeltheder. En time før middagen blev vi modtaget af økonomaen i hendes *Suite*, for at snakke med hende om de planlagte aktiviteter. Ved disse lejligheder fik vi en hel del at vide om, hvilke fornemme, rige og ekscentriske personer havde frekventeret hotellet i dets glanstid, mens hun nu, oh ak og ve, måtte opleve sit hotel befolket af en hoben støjende unger og ovenikøbet være nødsaget til at opvarte dem. Bagefter lo vi af hendes beklagelser, men vi havde dog også lidt ondt af hende.

Efter middagen var der en times ro, hvor børnene skulle opholde sig på værelserne. Når jeg ikke benyttede denne tid til at skrive længselsfulde breve hjem, gik jeg en tur over promenaden og gennem klitterne ned til stranden, for med hjemve i hjertet at skue over havet i den retning, hvor jeg formodede, at min hjemby lå. Jeg tror nok, at Molli og Omi har lagt mærke til min hjemlængsel, for de var altid meget venlige og hensynsfulde imod mig, skønt jeg ikke kan have været den store hjælp for dem.

Efter hviletimen skulle børnene først læse lektier, før fritidsaktiviteterne kunne finde sted. Disse bestod af vandringer i klitterne, skattejagter, sanglege m.m. Da skete det, at jeg for en stund godt kunne glemme min hjemve og være ivrigt med i legene. Hver lørdag eftermiddag var der fællessang, og til denne skulle man møde op i uniform. Molli lærte børnene

*Billedet jeg sendte hjem
fra K.L.V.-lejren.*

tyske folkesange, som Omi ledsagede på githar. Så fandt de på, at jeg skulle dirigere. Det var jeg ikke glad for, men der gaves ingen pardon. Til gengæld fik jeg megen hjælp og gode råd fra dem, så jeg efterhånden blev ganske passabel, om end ikke til at synge for, så dog i det mindste til at dirigere.

Heller ikke i en badeby som Zinnowitz var der i krigsåret 1942 andet at købe for de lommepenge, jeg havde fået med hjemmefra, end souvenirs. Jeg vaklede længe mellem en muslingebesat æske og et par små ravsko på en nål til at fæstne på en bluse. Valget faldt på ravskoene og en ankerformet broche. Molli havde fået den idé at gå til byens fotograf for at få taget et portræt, som hun ville sende til sin forlovede, og hun spurgte mig, om jeg havde lyst til at tage med. Det havde jeg, så jeg ikklædte mig det fineste civile tøj jeg havde med. Det var

en skotskternet lægget nederdel, som mor havde syet til mig efter min egen tegning, og en kortærmet pullover, som jeg selv havde strikket af optrævlet garn fra en gammel striketroje og forsynet med et selvkomponeret mønster, broderet med maskesting. Som yderligere pynt fæstnede jeg ravskoene og ankeret på den, og sådan blev jeg fotograferet. Billedet sendte jeg hjem til mine forældre, så de ikke skulle glemme mig.

En ubehagelig oplevelse i min KLV-tid står tydeligt i min erindring: jeg fik en lussing af økonomaen. Det skete en dag, da jeg havde sat noget tøj i blød i vaskekummen på mit værelse, lige inden vi skulle af sted på en længere udflugt. I distraktion havde jeg glemt at lukke for vandhanen, så vandet var løbet over og ud på gulvet og havde igennem dette fundet vej ned til stueetagen, hvor tapetet var begyndt at løsne sig. Det gjorde økonomaen så vred, at hun gav mig den omtalte lussing. Dog skal det dertil siges, at hun gjorde det, mens vi var i enrum, og at hun fastslog, at dermed skulle den sag være glemt.

Hjemme igen efter endt lejrophold blev jeg modtaget med et knus, hvilket fik mig til at tude af bare glæde, for det havde jeg aldrig oplevet før. Tænk, at far og mor virkelig havde savnet mig så meget!

Jeg var kommet hjem iklædt uniform, for en sådan var påbudt under en tjenesterejse. Uniformen havde fået et bånd omkring ærmet, med påskriften KLV-ZINNOWITZ. Da far så det, fik han ideen til, at der skulle tages et familiebillede, hvorpå også han og Uwe bar uniform. Fotografiet skulle være en julegave til Oma Stafstedt. For første gang følte jeg mig ilde berørt af fars fotomani, men stillede pænt op, for jeg var jo så glad for at være hjemme igen. I dag er jeg dog ked af, at billedet ikke eksisterer mere.

Atter i skole

I skolen kunne jeg mærke, at jeg efter det lange fravær ikke havde så let ved at følge med, som jeg havde troet. Det kneb mest i fransk, som dengang stod på skemaet som andet fremmedsprog, men også i kemi var der opstået store huller. Til fransk havde vi hr. Lademann, som vi havde givet øgenavnet *Teddy*, for en sådan lignede han i figur. Hans væremåde derimod var meget fransk, han talte i en rivende fart, var elegant klædt og bar store guldringe på begge hænders ring- og lillefingre. Jeg havde på fornemmelsen, at han efter mit lejrphold var særlig ude efter mig, for der gik ikke en fransktime, uden at han skulle høre mig, hvilket hver gang afslørede mit dårlige forhold til den franske grammatik. Jeg begreb den ikke, og det var selvfølgelig ikke blevet bedre af, at jeg havde forsømt så mange timer gennem lejrpholdet. Det var meget begrænset, hvad jeg havde læst i Zinnowitz, og i fransk havde jeg kun lært nogle fabler udenad, men dem ville Teddy Lademann slet ikke høre mig i.

Det ærgrede mig, at det netop var hr. Lademann, som jeg godt kunne lide og før havde haft et godt forhold til, som nu lod mig mærke, hvad han mente om dem, der frivilligt havde meldt sig til KLV. Frl. Iversen derimod var blevet meget venligere over for mig.

I klassen havde vi ved det nye skoleårs begyndelse fået en ny pige, som indtil da var blevet undervist af en huslærer derhjemme, for hun var en rigtig prinsesse. Hendes navn var *Prinzessin Alexandra* (+ flere fornavne) *zu Schleswig-Holstein, Glücksburg und Augustenburg*, og hun boede på godset Grünholz ved Eckernförde. Bortset fra hendes udseende, med aristokratiske ansigtstræk og en anderledes påklædning (cardigan og buksenederdel af tweed) var Sandra, som vi kaldte hende, meget åben og ligefrem i omgangen med klassekammeraterne. Hun kunne også godt finde på at drille lærerne,

ja hun turde endda drille frk. Iversen. Hver mandag morgen skulle den respektive ordensduks skrive sit navn på tavlen, i det øverste venstre hjørne. Den uge, Sandra skulle være duks, skrev hun den første dag, til stor moro for klassen, sin titel Prinzessin og derefter alle de mange fornavne og tilsidst alle efternavne på tavlen, så der næsten ikke var plads til andet. Da Iversen havde afleveret sin hitlerhilsen og vi vores svar, bad hun Sandra om at viske tavlen ren og for fremtiden kun skrive Alexandra, og hun sagde det endda med antydningen af et smil på læben.

Mimi i fængsel

Jeg havde førhen aldrig tænkt over, hvor kedeligt det i grunden måtte være for min moster at bo i en landsby, som var tappet for unge mænd i hendes egen alder, og som heller ikke bød på piger, hun kunne være veninde med. I sin fritid tog Mimi sommetider bussen til Slesvig, hvilket hun dog kun kunne gøre om eftermiddagen, for om aftenen var al offentlig trafik indstillet. Biografture eller besøg i Schleihalle, hvor man kunne få sig en svingom med soldater på orlov, måtte Mimi derfor undvære. Dette ændrede sig, da mor fik en ny kunde, Magda Tiedje fra Busdorf. Hun var på Mimis alder og af samme temperament som denne, så de to fattede med det samme sympati for hinanden. Magda inviterede Mimi på besøg i Tiedjehjemmet i Busdorf, og snart blev det sådan, at Mimi tilbragte alle frie weekender der. Her lærte hun så Magdas bror Willy at kende, da denne var hjemme på orlov. Nogen tid senere blev Willy Tiedje min onkel, da Mimi blev gift med ham pr. Ferntrauung («fjernvielse»: brudgommen ved sin enhed, bruden hjemme).

Mine forældre troede, at jeg ikke anede noget om grunden

til Mimis pludselige giftermål, men jeg vidste godt, at det skyldtes et svangerskab. Mimi havde ladet det feltpostbrev, hvori hun meddelte sin ven Willy omstændigheden, ligge åbent på bordet i sit værelse, som jeg den dag netop skulle passere adskillige gange for at hænge vasketøj op på loftet. Brevet tiltrak mig som en magnet, og jeg kunne til sidst ikke stå for fristelsen og læste det. Senere fik jeg dårlig samvittighed og tilstod min brøde overfor Mimi, som til min store overraskelse slet ikke blev vred på mig. Grinende fortalte hun, at det netop havde været hensigten med den strategiske placering af brevet, at jeg skulle læse det.

I det stille håbede jeg, at hun og det ventede barn ville blive hos os, til krigen var slut og Willy vendt hjem. Det håb fik jeg dog kun lov til at trøste mig med i kort tid. En dag, da jeg kom hjem fra skole, var Mimi der ikke. Grunden til hendes pludselige afrejse var, at hun skulle afsone en straf for *statsfjendtlig virksomhed* i kvindefængslet i Lybæk. Det fik jeg dog ikke at vide dengang, da hed det sig bare, at Mimi skulle på en kur længere sydpå. Først længe efter Mimis hjemkomst fik jeg den sande grund til hendes pludselige afrejse at vide: Engelske flyvere havde flere gange kastet flyveblade ned over Klein Rheides omegn. Alle, der fandt sådanne flyveblade, havde at aflevere dem til borgmesteren eller nærmeste NSDAP-leder, og alle vidste, hvad der ville ske, dersom man ikke gjorde det. En nat kastede Englænderne flyveblade ned i form af godt efterlignede tyske rationeringskort. Da Mimi fandt sådan et, tog hun det til sig og gik med det hen til tekstilhuset Muhl i Slesvig-bydelen Friedrichsberg for at købe babyudstyr. Mimi havde ofte haft ærinde i denne forretning for mor, der var en af husets gode kunder. Men hvis Mimi havde troet, at hun derfor lettere kunne bluffe, så tog hun gruelig fejl: forretningsføreren opdagede, at tøjkortet var en af de engelske forfalskninger, og anmeldte Mimi. Dommen på flere års fængsel faldt omgående.

Med kendskab til, hvordan det nazistiske retssystem fungerer, forekommer det mig i dag ret tvivlsomt, hvorvidt forretningsføreren kunne have undgået at anmelde Mimi, uden selv at komme i søgelyset. Mine forældre må imidlertid have troet det, for fra den dag af handlede vores familie ikke mere hos Muhl på Friedrichsberg, men skiftede over til tekstilhuset Nissen på Lollfuss.

Da jeg senere fik kendskab til den rigtige grund til Mimis afrejse, blev jeg ikke kun frygtelig ked af det, det gjorde også, at jeg i søvnløse nætter lå og grublede over det efter min mening umenneskelige i sådan en dom. Mimi havde jo ikke villet stjæle varen, men betale for den med rede penge. At hun havde brugt en forfalsket Bezugsschein, var selvfølgelig forkert,- men så måtte det jo være lige så forkert, at far for det skrivearbejde, han hjalp borgmesteren med, sommetider fik lidt flæsk med hjem og i et tilfælde endda et ekstra levnedsmiddelkort? Eller at min mor tog imod smør og mælk og andre levnedsmidler fra landmandskonerne som betaling for de kjoler, hun syede for dem? At de gjorde sådanne ting, vidste jeg godt, da jeg jo selv var blevet sendt hen til mejeribestyrelsen Grewes kone for at aflevere en kjole med samt regning til hende, men i stedet for penge fik en stor pakke smør puttet i tasken. Dersom det var blevet opdaget, var jeg så også kommet i fængsel?

Havde jeg så endda kunnet snakke med nogen om disse grublerier, men det var utænkeligt i en tid, hvor det var forbudt at tilkendegive pessimistiske tanker: »Vorsicht! Feind hört mit!« stod der på skilte i alle busser og tog og på banegårde og kontorer. Men familien da, den kunne jeg vel stole på? Det var jeg desværre heller ikke så sikker på, efter at Uwe nogle dage forinden havde lukket munden på mor ved at råbe: »Du mit din Schwattkieken, weetst du, dat ik di dorför anklågen kunn? (du med dit sortseeri, ved du, at jeg kunne anklage dig for det?)«. Det var, da mor igen engang havde ytret tvivl om

en for Tyskland sejrrig udgang af krigen. Nej det var nok bedst for mig ikke at betro mig til mor, for hun har altid haft svært ved at beholde sine meninger, endsige en hemmelighed, for sig selv. Jeg fandt det heller ikke tilrådeligt at betro mig til far, der, med tanke på sin stilling som Ortsgruppenleiter, altid forholdt sig neutral, når kontroversielle spørgsmål kom på tale.

Jeg fik siden igen tillid og desuden stor respekt for far, da det gik op for mig, at han, gennem sit arbejde for at få sin svigerinde Mimi benådet, havde sat sin stilling på spil og risikeret selv at komme i fængsel.

Den dag, far og mor tog mig med op til busholdestedet, hvor vi skulle afhente den frigivne tante Mimi, var jeg dog endnu i den tro, at hun havde været på kur.

Tydeligt kan jeg se sceneriet for mig, da Mimi steg ud af bussen og jeg i første øjeblik veg chokeret tilbage, for aldrig før havde jeg set så stor en graviditetsmave på så lille en kvinde. Men lige så snart far havde taget kufferten ud af Mimis hånd, kastede jeg mig om halsen på hende, leende og grædende samtidig.

Få dage efter hjemkomsten forlod Mimi os igen for at føde på sygehuset i Slesvig, hvor hun ved kejsersnit fik tvillingedrenge, mine fætre Gerd og Günther Tiedje. Da Mimi blev udskrevet, kom hun i første omgang til at bo hos sin svigermor i Busdorf, men kunne snart flytte ind i egen lejlighed i samme landsby.

Sommeren 1943

I sommerferien 1943 var vi igen feriegæster hos Oma Stafstedt. Hun var stadigvæk en ivrig fan af Hitler og derfor mægtig stolt af, at hun langt om længe havde fået chancen for på hjemmefronten at yde en særlig indsats *für Führer, Volk und*

Vaterland. Denne indsats bestod i, at hun var begyndt at avle silkeorme. Til dette formål var redskabsskuret i haven blevet omdannet til en ormefarm. Her vrimlede det med i hundredvis af store grå-grønne orme, der bugtede sig omkring på et fintmasket trådnæt, som var spændt ud mellem store trærammer på langs af skuret. Ormene blev fodret med blade fra det store morbærtræ i Omas have, og vi børn fik nu lov at plukke morbærblade og at fodre de grådige larver. På det andet trådnæt var en ældre årgang larver ved at forpuppe sig, idet de med stor kunstfærdighed spandt sig selv ind i en ca. 2 cm lang oval kokon af silkeetråde, som kom ud fra nogle kirtler i ormenes bagende. Det var et fascinerende syn, og jeg kunne godt have tilbragt meget mere tid med at iagttage dette naturens underværk, hvis ikke min næse havde været så fintfølede, at den efter kun kort tids ophold i skuret kapitulerede over for silkeormenes ejendommelig strenge lugt. Den var meget strengere end lugten fra de kålorm, vi derhjemme blev sat til at fjerne fra grønkålstokkene i vores have, og den var ellers gift nok for min næse.

En dag viste farmor mig, hvordan man kunne haspe silkeetråden af en kokon, og hun fortalte mig, hvad der skete med kokonerne, når tilstrækkelig mange af dem var blevet spundet færdige: så blev larverne i dem dræbt ved overhældning med spilkogende vand, hvorefter sækken med kokonerne blev afleveret på et samlested i byen. Derfra gik de videre til en fabrik, der fremstillede silkeetråd af dem. Af tråden blev der vævet silkestof, som sidenhen skulle bruges til fremstilling af faldskærme, hvorfor denne specielle slags silke blev kaldt for *faldskærmssilke*.

Ferieopholdet i Stafstedt i 1943 mindes jeg også på grund af vore kunstneriske udfoldelser på Omas hønsehus. Hein havde fundet ud af, at man med et søm kunne prikke huller i hønsehusets store vinduesruder. De bestod af et gennemsigtigt materiale (jeg antager, at det har været en slags celloloid),

forstærket med vandrette og lodrette metaltråde, som gjorde ruderne småtænet. Først prikkede vi vore navne i ruden med bogstaver, som man bruger dem til korssting på navneklude. Da vi var færdige med det arbejde, begyndte vi at prikke allehånde kunstfærdige mønstre i ruden.

Uwes navnetræk, indrammet af to hagekors, skulle sidenhen få tårerne til at trille ned ad mine kinder, nemlig da jeg genså det ved mit første besøg i Stafstedt efter befrielsen. Jeg græd af sorg over, at min bror Uwe, altid glad og oplagt til narrestreger, ikke mere var blandt de levende, men jeg græd også af græmmelse over den vildfarelse, som nazisterne havde lokket den tyske ungdom ind i, og som Uwe ikke nåede at komme ud af, før han døde.

I slutningen af sommerferien var jeg med på en forlænget weekend-ferielejr i Lyksborg. Vi var indkvarteret i et pensionat, som lå på en skrænt ud mod fjorden. Herfra havde man udsigt over mod den danske side af fjorden, hvor jeg mente at kunne genkende vort sommerhus, og jeg blev straks grebet af længsel og vemod. Det var ellers meningen med lejren, at vi som afslutning på ferien skulle have det fornøjeligt sammen, med skattejagt i skoven, leg og sang, og med badning fra stranden nedenfor den skrænt, som pensionatet lå på. Jeg havde glædet mig meget til denne afslutning på sommerferien, men på grund af min vemodighed blev opholdet i lejren en blandet fornøjelse.

Vi sov tre piger sammen på et værelse, og en af mine værelseskammerater fik den idé, at vi den sidste nat skulle tage et midnatsbad i fuldmånens skær, og ikke nok med det, vi skulle bade i vort evakostume. Det lød både romantisk og spændende, så jeg glemte helt min traurighed og var straks fyr og flamme. Vi holdt nu hinanden vågen, indtil klokken nærmede sig 12, så listede vi os ud, iklædt træningsdragter og medbringende vore badehåndklæder. Da vi kom ned til stranden, mødtes vi af et fantastisk syn: i månelysets stribe blinkede

fjorden som flydende sølv og gav sceneriet et uvirkelighedens skær. Vi følte os som medvirkende i et eventyr, da vi havde smidt træningsdragterne og som tre havfruer styrtede os ud i fjordens sølvervand. Jeg skal love for, at det blev en brat opvågning til virkelighedens verden, da vi på vores nøgne hud kunne mærke, at vi havde kastet os ud i et hav af vandmænd! Det var dem, som i månelyst havde fremkaldt den sølverne blinken i vandoverfladen. Angsten for at blive opdaget har nok været større end angsten for berøringen med goplerne, og så var denne afslutning på vores natlige vandgang, så virkelig den end var, alligevel en så utrolig fantastisk oplevelse, at vi ikke har villet ødelægge den ved at give lyd fra os.

Præstehjemmet i Busdorf

Da tante Mimi kom til at bo i egen lejlighed i Busdorf, fik jeg dermed et sted, hvor jeg kunne overnatte, når jeg engang imellem havde brug for, eller bare lyst til, at blive i byen. Sommetider var det også Mimi, der havde brug for mig som aflastning, for hun havde mere end nok at se til. Hendes dage var fyldt ud med at give de livlige tvillinger flaske, skifte dem, vaske bleer, og stå i kø foran butikkerne.

På en tur med fætrene i barnevognen mødte jeg min klassekammerat Elisabeth Asmussen, som boede i præstegården i Busdorf. Vi snakkede ved den lejlighed også om en vanskelig matematik-opgave, som vi havde fået, og vi fandt ud af, at vi jo kunne prøve på at løse den i fællesskab. Sådan gik det til, at jeg under mine besøg hos tante Mimi sommetider smuttede hen til præstegården, som lå ud til byens brolagte hovedgade, ikke langt fra Mimis hus.

Af en eller anden grund havde jeg fået den opfattelse, at et præstehjem ville være præget af den dybeste alvor og højt-

delighed, men jeg kom til at opleve, at det overhovedet ikke var tilfældet, i hvert fald ikke i det Asmussenske hjem. Der var en dejlig afslappet atmosfære, og forældrene blandede sig ikke. Grundtonen i familien var uhøjtidelig, kun engang, da krigen og national-socialismen kom på tale, kunne jeg mærke, at tonen var præget af den dybeste alvor. Derved undrede det mig, at hr. Asmussen turde kritisere føreren, når ikke kun hans egne børn, men også jeg var til stede, for gennem Elisabeth vidste han da sikkert, at jeg var JM-fører. Det både imponerede mig og gjorde mig bange.

Gennem samværet med Elisabeth og ved at deltage i en af pastor Asmussens gudstjenester i Hedeby kirke blev jeg efterhånden helt sikker på, at jeg ville konfirmeres, og det ved næstbedste lejlighed. Det skulle da heller ikke volde nogen vanskeligheder, da far jo havde sagt, at vores ungdomsvielse ikke betød et enten-eller, men at vi selv kunne bestemme, om det skulle blive et både-og. Far stod da også ved sit ord, da jeg fortalte ham om min beslutning, men han gjorde mig samtidig opmærksom på, at jeg selvfølgelig også selv måtte sørge for det fornødne, d.v.s. melde mig til konfirmationsforberedelse hos præsten i Kropp, og da tidspunktet for en tilmeldelse i indeværende år var forpasset, måtte jeg altså vente til næste forår.

Krigsfangelejren og de bomberamte

På en sensommerdag var jeg sammen med to andre piger ude for at plukke brombær, som der fandtes så mange af langs med voldene omkring markerne i Klein Rheides omegn. I vores iver efter at få både vore spande og vore maver fyldte, havde vi uforvarende forladt Klein Rheides enemærker og befandt os pludselig i den ret øde og ubeboede egn omkring Mielberg.

Da vi vendte om for at begive os på tilbagevejen, fik vi øje på en flok krigsfanger, som i en række med to eller tre i hvert geled slæbte sig af sted i retning mod flyvepladsen, mekanisk, som var de trukket op med en nøgle. Det så ud, som om de hvert øjeblik kunne gå i stå, fordi fjedermekanismen var løbet ud. Bag ved dem og ved siden af dem gik nogle tyske soldater med maskingeværer. Fangerne var kronragede og magre som muselmænd. De var klædt i laset tøj, og deres fødder var omviklede med klude af sækkelærred. Vi stod stille og stive som saltstøtter og turde først bevæge os, da fangerne var forsvundet ud af vort synsfelt. Chokerede som vi var, talte vi ikke sammen på hjemvejen, men ilede bare af sted, enhver beskæftiget med sine egne tanker. Vel hjemme igen, var jeg endnu alt for oprevet til at kunne tie med vores uhyggelige oplevelse og betroede den til far og mor. For far var det imidlertid ikke den store overraskelse, kunne jeg mærke, og han fortalte da, at borgmesteren en gang var kommet med en bemærkning om, at der fandtes en krigsfangelejr i nærheden af Jagel, og at der gik rygter om, at fangerne blev brugt til tungt gravearbejde på flyvepladsens område. Da vi piger nu med egne øjne havde set fangerne, måtte rygten altså være sandt. Lidt efter tilføjede han, at der også gik rygter om fangernes store sult og afstumpethed, der fik dem til at spise rotter og, værre endnu, ligdele af deres døde kammerater. Mon sådan noget virkelig var sket? Kannibalisme i et civiliseret land som Tyskland? Jeg nægtede at tro på det. Far derimod var skeptisk indstillet. En sådan skepsis lagde jeg mærke til, havde han i den senere tid ofte givet udtryk for.

Jeg husker f.eks., at han engang sad stille meget længe, fordybet i minderne om sine elskede kusiner Inge og Agathe Schumacher, hvis alt for tidlige død vi lige havde talt om. De og deres mor, fars moster Marthy, døde alle tre sidst i 20'erne af den galoperende svindsot. Efter et stykke tid afbrød far stilheden og sagde: »Måske var det alligevel godt, at Inge og Agathe

døde så tidligt, for havde de levet i dag, var de som halvjøder nok endt i en koncentrationslejr«. At fars onkel Schumacher, en velbeslået linnedfabrikant fra Bielefeld, havde været jøde, havde jeg førhen ikke hørt noget om.

Fars venden sig bort fra nationalsocialismen er – det tror jeg i hvert fald – sket over et længere tidsrum forinden, men jeg lagde først mærke til det i denne sommer 1943, hvor også mine egne tvivl gav mig megen hovedpine.

Disse mine tvivl førte til, at jeg tabte lysten til arbejdet i HJ. Det voldte dog ikke nogen problemer i vores lille flok i Klein Rheide. Her havde vi altid forholdt os meget civilt, uden propaganda og uden uniformspligt. Jeg er sikker på, at vi havde fundet sammen de samme piger fra landsbyen og havde udført de samme aktiviteter, om vi havde levet vores ungdom i en tid med demokrati. At nogle af pigerne om vinteren brugte uniformsjakken til dagligt, skyldtes simpelthen mangel på andet varmt overtøj. Ikke alle havde en mor, der kunne sy frakker til dem af gammelt tøj eller af et uldtæppe, sådan som min mor gjorde til mig. Som dameskrædder hadede hun uniformer, fordi de gjorde påklædningen ensrettet, og så påstod hun også, at vore uniformer var syet af folk, som ikke havde forstand på det. Jeg bar kun uniformen, når det var nødvendigt, hvilket det f.eks. var, da jeg i efteråret 1943 skulle deltage i den årlige weekendlejr.

Den fandt sted på et gods i Holsten. Jeg husker ikke godsets eller landsbyens navn, kun at den havde en banegård, som togene til og fra Hamborg kørte igennem. Det var på denne banegård, jeg kom ud for den anden uhyggelige oplevelse. Vi var ankommet til lejren i løbet af eftermiddagen og havde tilbragt aftenen på en ganske hyggelig måde med sang og selskabslege, – en såkaldt kammeratskabsaften, hvor vi skulle lære hinanden at kende. Vi lå derefter endnu længe på vore værelser og snakkede. Derfor havde vi ikke sovet ret meget, da vi lidt efter midnat blev vækket og fik ordre til at klæde

os på og pakke vore ting sammen. Der havde været et stort bombeangreb på Hamborg, og et tog med udbombede var på vej til banegården i den by, vi befandt os i. Vi fik besked på at begive os til banegården, hvor vi skulle hjælpe Røde Korsdamerne med at skænke kaffe til de udbombede, og til denne hjælpeaktion havde vi uniformspligt.

Da vi ankom til banegården, mødtes vi af et frygteligt syn: grædende kvinder med sodsværtede ansigter hang ud af de nedrullede togvinduer og bad om noget at drikke, og mange af børnene i toget skreg i vilden sky, mens andre bare klynkede. Der var ingen lys i toget, og også perronen var mørklagt. I dette mørke blev vi piger nu sat til at rende frem og tilbage med kaffekrus, hvorved vi måtte passe på, at vi ikke spildte noget af den kostbare væske, selv om denne kun bestod af *Mukkefuk* (som vi kaldte krigstidens erstatningskaffe). De fleste koner, som vi rakte krusene op til, drak begærligt af dem, så tørstige var de, mens nogle kun drak efter gentagne opfordringer, og så gjorde de det ganske apatisk, de stod sandsynligvis under chok. Men nogle af passagererne gav også ondt af sig. En sådan kom jeg ud for, da jeg, udmattet af mangel på søvn og af den megen løben frem og tilbage på perronen, ville række et krus op til en yngre kvinde. Hun skubbede til min hånd, så kaffen spildtes ud over min uniform, og så gav hun mig en ordentlig skideballe: den lortekaffe kunne jeg godt hælde ud på skinnerne, råbte hun, eller mente jeg måske, at småbørn kunne drikke kaffe? Det var mælk, de havde brug for, men den havde vi selvfølgelig selv drukket, og for øvrigt kunne jeg godt pakke sammen og gå ad helvede til, for hun kunne ikke længere tåle synet af den skide uniform o.s.v. Hun blev ved og blev ved, også efter jeg forlængst havde vendt hende ryggen. Jeg kunne ikke længere holde tårerne tilbage, og det var ikke vredens tårer, som løb ned ad mine kinder, men skammens.

Den nat skulle vi piger sove på nogle militære uldtæp-

per, som vi lagde ud i hallen. Værelserne var blevet stillet til rådighed for en del af de udbombede fra Hamborg. Vi lå som sild i en tønde, uden noget at dække os med og stadigvæk ikklædt vore uniformer, som jeg den nat helst ville have skilt mig af med for al evighed. Ingen af os fik søvn i øjnene. Om morgenen blev lejren opløst, og vi kunne endnu samme dag komme hjem med det første nordgående tog, der havde plads til os.

Far bliver indkaldt

I efteråret 1943 skete der en stor forandring i vores families hverdag, idet far blev indkaldt til værnemagten. Han var da godt 42 år gammel og havde håbet, at han med den alder fortsat ville være »unabkömmlich«, uundværlig som skoleleder og enelærer ved Klein Rheides enklassede skole. Men sådan skulle det ikke være, far måtte af sted, i første omgang til en kaserne i Bergedorf (en forstad til Hamborg), hvor han skulle tage officersuddannelsen ved de kørende og beredne tropper. Skolen i Klein Rheide kørte i fars fravær med vikarer, det var de ældre kollegaer Enguary og Schlüter fra naboskolerne. Nu blev det så mors opgave hver morgen at få gang i fyret. Men der var mange andre opgaver, som mor måtte overtage: passe grisen og hønsene og haven, administrere regnskabet med både penge, rationeringsmærker og mange andre ting, som far ellers plejede at tage sig af.

Da kunne det godt ske, at hun igen måtte tage nattetimer til hjælp, for at blive færdig med et syarbejde til den aftalte tid. Det skete dog også, at hun ikke blev færdig til rette tid, og så måtte hun jo sende besked derom til kunden. Dette skete dengang på den lidt besværlige måde, at man skulle ringe fra telefonen hos vores post- og telefonindehaver til hans kol-

lega i kundens landsby, og denne var så forpligtet til at bringe beskeden videre til kunden. Mens far endnu var hjemme, skulle jeg engang ringe for mor til en kunde i Hollingstedt, men det frarådede postens svigerinde mig på det bestemteste, for hun havde hørt, at der var udbrudt »difteritus« i Hollingstedt, og jeg kunne jo blive smittet gennem telefonledningen. Da jeg holdt fast ved at ville ringe, måtte hun give efter, og mens hun ordnede omstillingen, rystede hun vedvarende på hovedet af den unge generations letsindighed. Godt hun ikke kunne høre, hvordan der blev grint, da jeg fortalte historien hjemme på systuen.

Nye veninder

En dag i 1943 var der to nye elever med i bussen. Det var tvillingerne Hildegard og Irmgard Lübker, hvis hjem i Hamborg var blevet ødelagt ved et bombeangreb. Nu boede de og deres mor i en aftægtslejlighed, som befandt sig i den ene ende af deres farbrors gård i Gross Rheide. De var bleven tilmeldt til Lornsensskolen, hvor de skulle gå en klasse under mig. Da jeg dengang endnu følte mig meget usikker, når jeg mødte nye mennesker, var jeg dybt imponeret over de to Hamborgpigers selvsikre optræden, som hos Hildegard tilmed var forbundet med naturlighed og charme. De havde forinden været i en KLV-lejr på en ø i Chiemseen, og da jeg fra mit ophold i Zinnowitz kendte til KLV-lejrlivet, havde vi straks en masse at snakke om. Jeg mødtes nu ofte med dem i det store frikvarter, hvor vi fortalte hinanden om vore oplevelser i timerne. Vi opdagede, at vi kunne lide de samme lærere og morede os over de samme ejendommeligheder hos andre. Snart blev vi såvel i skolen som i bussen betragtet som et veninde-trekløver. Dette fik jeg nogle problemer med, da jeg opdagede, at

jeg holdt mere af den ene end af den anden, hvilket jeg dog prøvede på at skjule så godt som muligt.

Fra Klein Rheide til Gross Rheide er der ikke ret langt, så vi besøgte ofte hinanden efter skoletid. Da Lübkerpigerne ingen cykel havde, kom de spadserende, når de besøgte mig, og det blev så en regel, at jeg fulgte dem halvvejs hjem, for vi blev aldrig færdige med at snakke. Vi talte om alt muligt, om de bøger, vi havde læst, om vore oplevelser i skole og fritid, og naturligvis om drenge.

Der var dog en ting, som jeg aldrig turde snakke med dem om, nemlig mine nagende tvivl om sandhedsværdien af det, vi dagen igennem blev indoktrineret med.

Engang gik denne min fejhed så vidt, at jeg den dag i dag skammer mig over den. I Slesvig by havde vores bus flere holdsteder. Et af dem var ved tekstilhuset Hans Nissen, som lå på hjørnet af Stadtweg og Bismarckstrasse. Her ventede vi sommetider på bussen, når vi ikke havde tid nok til at gå ned til afgangstedet ved kredsbanegården. En dag, mens vi stod og ventede ved Hans Nissen, kom to brødre, som en tidlang havde været vore medpassagerer fra og til Jagel, løbende ned fra Bismarckstrasse og blev stående lidt afsides fra os andre. De må have været omkring 10 eller 12 år gamle. Pludselig var der en i vores kreds, der sagde noget om, at drengene gik i »die Dänenschule« i Bismarckstrasse. Straks var der nogen, der råbte »Dänenpack« og »Speckdänen« efter dem. Jeg så lige, hvordan tårerne piblede frem hos den mindste af drengene og hvordan den store tog sin lillebror ved hånden, inden jeg skyndsomt vendte mig om mod Hans Nissens udstillingsvindue og lod, som om jeg var blevet meget interesseret i en af de udstillede kjoler. I samme øjeblik, bussen kom, kunne drengene ånde lettet op; det var lige som om de implicerede vidste, at man i bussen skulle forholde sig fredeligt, dersom man ikke ville blive uvenner med hr. Gimm eller hr. König.

Jeg havde det ikke ret godt med mig selv efter denne episo-

de, og i flere nætter berøvede tanken på den mig nattesøvnen. Det var kommet bag på mig, at der fandtes en dansk skole i Slesvig, for aldrig havde jeg på Lornsensskolen eller hjemme hørt om en sådan. Derimod havde den tanke strejft mig, at de to drenge måtte have familie i Danmark, for de havde de samme brune læderstøvler på, som også mine brødre havde ejet, købt i Danmark kort før krigen brød ud. Jeg så nu hele tiden de to drenge for mig, så forskræmte, som de havde stået der ved busholdestedet, og jeg måtte overfor mig selv indrømme, at jeg havde handlet af fejhed. Jeg har sidenhen glemt (fortrængt?) denne episode, indtil den nu ved nedfældningen af mine erindringer vender frygtelig tilbage.

Politimandens søn

Mine hyppige besøg hos Lübkers førte med sig, at jeg lærte Helmuth Eimann at kende. Indtil da kendte jeg ham kun af udseende, fra dengang han som elev på domskolen kørte med samme bus som jeg. Han var adskillige år ældre end jeg, og alene det, at han var politimandens søn, havde afholdt mig fra at interessere mig for ham, og desuden hørte han til de stille i bussen, dem man ikke umiddelbart lagde mærke til. Endelig var der jo også det, at jeg dengang kun havde Hanne Jöns i hovedet. Dette barnekæresteri, som jeg i dag vil kalde mit sværmeri for Hanne Jöns, var nu forbi, det var ganske stille gået i sig selv, da Hanne havde fået sin realeksamen og ikke mere kørte med bussen hver morgen, men kun den ene dag om ugen i vinterhalvåret, når han sammen med de andre landmandssønner kørte til landbrugsskolen i Slesvig. Møderne ved byegen var også holdt op, da alle, der var bare et eller to år ældre end Hanne, allerede var bleven indkaldt.

Helmuth Eimann var enebarn og sine forældres øjesten.

Familien boede i et rødstenshus, som rummede politistation og embedsbolig under samme tag og var beliggende i den østlige ende af landsbyen, skråt over for Lübkerfamiliens gård. Kort efter studentereksamen havde Helmuth absolvert sit arbejdstjeneste-år og var derefter blevet indkaldt som soldat. Han var nu hjemme på orlov, før han skulle tilbage til østfronten.

En dag, da jeg til fods var på vej til Gross Rheide for at besøge mine veninder, mødte jeg på halvvejen Helmuth, som kom spadserende i modsat retning. Han kom over til mig og spurgte, om han måtte ledsage mig resten af vejen. Det var jeg lidt befippet over, for hvad fornøjelse kunne han have af at ledsage mig, han var jo en voksen ung mand, mens jeg selv endnu følte mig ret så umoden. Vi faldt imidlertid godt i snak med hinanden, især da Helmuth, fra først at have talt højtysk, slog over i vor hjemstavns plattyske dialekt. Jeg fortalte ikke mine veninder noget om dette møde, som på trods af, at jeg havde anset det for rent tilfældigt og bestemt ganske uden betydning for Helmuth, havde givet mig hjertebanken. På tilbagevejen en times tid senere blev jeg lige uden for landsbyen indhentet af Helmuth, og da gik det op for mig, at mødet denne gang ikke kunne bero på nogen tilfældighed. Helmuth havde fra stuevinduet i sit hjem iagttaget indgangsdøren til Lübkerhjemmet med det formål at indfange mig, så han kunne ledsage mig på tilbagevejen. Da vi havde gået lidt og snakket om almindeligheder, spurgte han mig, om jeg havde en ven. Det måtte jeg som sandt var benægte, hvorpå han uden videre omsvøb spurgte mig, om jeg ville være hans veninde. Hvad jeg ordret svarede, husker jeg ikke, kun at vi resten af vejen gik arm i arm, og at jeg i Helmuths selskab følte mig så godt tilpas, som jeg længe ikke havde følt mig. Jeg var i færd med at forelske mig. Helmuth mødte jeg dog ikke mere i denne omgang, for næste dag var hans orlov forbi.

Vinter og jul 1943/44

Det blev en vinter, hvor vi i høj grad kunne mærke indskrænkningerne i dagliglivet. For at spare på brændsel, blev der kun lukket op for radiatoren i systuen, og da vi ikke mere kunne købe briketter til at holde komfurilden i køkkenet ved lige med, gik der stort svind i vores tørvebeholdning. Tørvene havde jeg i somrene forinden sammen med mine brødre hjulpet far med at stable op i tørrestakke. Det var tørv, som far selv havde stukket i den tørvemose, kommunen havde stillet til hans rådighed. Den vinter var der ofte røg i køkkenet, fordi tørvene ikke var tørre nok, en røg, der sved i øjnene. Jeg brugte den sviende tørvrøg som en velkommen undskyldning for, at jeg ikke kunne læse lektier i køkkenet. Dem ville jeg nemlig helst læse ved det skolebord, som til dette formål var blevet stillet ind i systuen. Der blev det ganske vist ikke rigtig til noget med den lektielæsning, for jeg kunne selvfølgelig ikke lade være med at lytte til sypigernes snak.

Mor havde stadigvæk nok at lave på systuen, men nu kom kunderne for det meste med brugte kjoler, jakker og frakker, for at få syet en ny beklædningsgenstand af to eller flere brugte. I normale tider ville mor have afslået de fleste af den slags opgaver, men nu foretrak hun dem faktisk. På trods af merarbejdet og hovedbrudet med at få puslespillet til at gå op, var resultatet mere tilfredsstillende for hende, end det hun syede af nyt stof, hvis kvalitet var så dårlig, at det måtte skære enhver syerske i hjertet, mente hun.

Mor syede også stadigvæk selv tøjet til os børn. Til Hein syede hun af fars aflagte, og Uwe arvede efter Hein. Noget af tøjet har Høje siden arvet efter Uwe, som det kan ses på nogle fotografier, hvor Uwes bukser når Høje til op under armhulene og må holdes oppe af seler. For mig som den eneste pige i flokken gjorde mor gerne noget særligt ud af tøjet, så jeg var altid velklædt, også i krigstiden. Jeg husker min glæde over

et par supermoderne skibukser, som mor syede til mig, og som jeg var den første til at lancere på skolen. Jeg tror, at mor dengang, bevidst eller ubevidst, lod mig (og Mimi, som hun selvfølgelig også syede til) gå mannequin for sine kreationer; hun selv var faktisk en dårlig reklame for sit håndværk, idet hun på det tidspunkt var temmelig ligeglad med sit eget udseende.

Jeg var allerede i årene forinden kommet en del hos Helma og Kathrine Jöns, Hanne Jöns's ældre søstre. De og deres mor fik syet hos mor, og jeg tilbød mig straks som bud, første gang et færdigt stykke tøj skulle afleveres hos dem. En dag fandt jeg Helma og hendes mor siddende ved hver sin rok, Helma igang med at spinde og moderen med at tvinde garn af fåreuld, som Kathrine havde kartet. Da de mærkede min interesse for denne syssel, fik jeg lov til at prøve, og de behøvede derefter kun at give mig få lektioner, så var jeg i stand til selv at udføre spindekunsten. Af en kunde fik mor en rok og et par karter til låns, af en anden udbad hun sig noget råuld som betaling for et syarbejde, og selv indsamlede jeg, sammen med mine brødre, omhyggeligt alle de uldtotter, som fårene ufrivilligt havde efterladt i pigtrådshegnene omkring deres marker. Den vinter sad jeg ofte og gerne ved rokken i systuen, og senere, da al ulden var spundet op, strikkede jeg på livet løs. Foruden til vanter og sokker til far i Rusland blev der også garn til en pullover til mig selv, den strikkede jeg af hvidt garn med en indstrikket, selvkomponeret stjernebort af garn fra et brunt får.

Da far i begyndelsen af december var færdig med den militære grunduddannelse, kom han hjem på en kort orlov. En eftermiddag tog han mig og Horst med på en spadseretur gennem landsbyen. Når vi mødte folk undervejs, hilste han dem med »Heil Hitler«. Det undrede jeg mig over, for før sin indkaldelse hilste far på folk i landsbyen med det plattyske »Goodn Dach«, men så kom jeg i tanker om, at man gjorde

sig strafbar, dersom man hilste civilt, når man var iklædt uniform. På hjemvejen gik vi ind til købmand Brumm, og også her ville far løfte armen til hitlerhilsen, da fru Brumm kom ind i forretningen. Imidlertid var far kommet for tæt på disken, således at hans hånd ramte købmandsvægtens marmorplade. Denne røg ned på gulvet, hvor den smadredes i flere stykker. Fru Brumm kiggede først på skårene og derefter på far, hvis mange undskyldninger hun afbrød med at sige: »Harrst Goon Dach secht, Hoop, denn weer dat nich passeert. (Hvis du havde sagt goddag, Hoop, så var dette ikke sket)«. Far måtte give hende ret, og han betalte hende, hvad en ny vægtplade ville koste, og lidt i tilgift.

Som officersaspirant skulle far for videre uddannelse tilbage til Bergedorf, og julen 1943 måtte vi derfor fejre uden far. Men forinden havde vi haft besøg af borgmester Peters, som kom med en beslaglæggelsesordre på vores gode stue. Her skulle der indkvarteres en officer, som havde opsyn med en gruppe infanterisoldater, der skulle grave skyttegrave ved Dannevirke, sådan forlød i hvert fald rygterne. Officeren var løjtnant og hed Heinz til efternavn. Hans soldater var bleven indkvarteret i skolestuen. Skolebørnene fik fri på ubestemt tid, også min lillebror Horst. Hein, der hadede Doms skolen, var misundelig på Horst, og også på mig, der ifølge rygterne stod foran en indkaldelse til socialtjeneste.

Selv om far ikke kunne være hjemme denne jul, gjorde mor alt, hvad der stod i hendes magt for at gøre julen så festlig som muligt for os. Tante Mimi kom for at hjælpe med slagting og bagning, og der manglede hverken sønderjyske fedtkager, klejner eller jødekager. En del af dem blev sendt i feltpostpakker til far og til onkel Willy.

Vores juletræ det år var noget mindre, end det plejede at være, og jeg fik lov til at pynte det sammen med mor. At far ikke kunne optræde som julemand for Høje, savnede denne nok ikke så meget, han var blevet 13 år gammel, og desuden

havde vi jo Nis Puk. Vore julegaver til hinanden var mest af den hjemmelavede slags, mine var spundet og strikket. Jeg husker, at jeg af far fik en bog med Goethe-og Schillercitater, men ellers husker jeg ikke andet om denne jul, end at vi prøvede på at hygge os, så godt det kunne lade sig gøre.

Oma Stafstedt var ikke hos os den jul, hun havde sin svigerinde Lise Hoop boende hos sig, i Kiel var der for ofte luftalarm. Fars kusine Käthe var sammen med sin skoleklasse evakueret fra Kiel by til et skolehjem ved Timmendorfer Strand.

Bergedorf og Neuengamme

Det var blevet forår, da mor kundgjorde, at vi allesammen skulle besøge vores far i Bergedorf. Der skulle vi sige farvel til ham, for han havde nemlig fået marchordre til fronten i Rusland, uden at få bevilliget hjemrejseorlov forinden. Vi skulle være i Bergedorf en weekend over, det må have været i påskedagene. Far havde lejet to værelser til os hos en gammel dame, som boede i et hus tæt ved skoven. Mor havde pakket en kuffert med vores nattøj og skiftesager, og med ting, som far skulle have med sig til Rusland. Vi børn var alle iklædt vores fineste tøj, hvilket for mit vedkommende var en beige farvet frakke i prinsessefacon, som mor lige havde syet til mig med glødende nål, for at den kunne blive færdig til turen. På togturen var jeg i en forventningsfuld stemning, ikke kun fordi det var forår og vi skulle besøge min far, men lige så meget, fordi jeg havde hørt, at Helmuth måske kom på en kort orlov, og jeg håbede selvfølgelig at jeg kunne møde ham. Hvad mon han ville sige, når han så min nye og mere voksne fremtoning?

Far tog os alle med hen på kasernen, så hans stuekammerater kunne lære os at kende. Da en af dem, med et glimt i øjet, kom med en bemærkning om, at far godt kunne lade sin

kønne datter blive på kasernen, følte jeg mig både genert og smigret. Far, ligeledes med et glimt i øjet, svarede, at det gik ikke an, for min mor havde brug for mig derhjemme. Da han derefter, med blikket rettet mod mors mave, fortsatte, at hun snart ville få endnu mere brug for mig, – ja da vidste jeg med det samme, at mor igen var gravid. Det kunne faktisk ikke ses på hende, og mor selv sagde ikke noget, alligevel var jeg helt sikker i den sag. Ved en hurtig hovedregning kom jeg til det resultat, at fødslen måtte ske i begyndelsen af september, regnet fra den dag, far kort før jul havde været hjemme på orlov.

Søndag formiddag gik far tur med os, og da kom vi til en højere beliggende vej, hvorfra man kunne se ned på en flere meter høj betonmur, som foroven afsluttedes af fire-fem skråt indefter hældende pigtrådsrækker. Vi kunne også se et vagttårn, og bagved muren kunne man skimte en række jordfarvede barakker. På spørgsmålet om, hvad det var for noget, svarede far, at det var koncentrationslejren Neuengamme. Han sagde det på en måde, som tilkendegav, at vi ikke skulle komme med flere spørgsmål. Det gjorde vi så heller ikke, selv Uwe var blevet eftertænksom og forblev tavs under resten af turen. Med en underlig sugen i maveregionen tænkte jeg, at så fandtes de altså virkelig, disse koncentrationslejre, som var så slemme, at fars kusiner Inge og Agathe i himlen kunne prise sig lykkelige over, at de var døde af den galoperende svindsot.

Skønt jeg altså nu havde fået syn for sagn om, at de berygtede lejre eksisterede, og skønt jeg havde en anelse om, at der foregik noget frygteligt i koncentrationslejrene, kom det alligevel som et chok for mig, da det ved befrielsen blev kendt, at millioner af mennesker systematisk og på bestialsk vis var blevet udryddet i disse lejre.

Helmuth

Vi fik kun få dages lykke, og de gik ud i eet for mig fra det øjeblik, Helmuth og jeg mødtes midt på vejen mellem Gross og Klein Rheide. Vi var sammen i mange timer af hans korte orlov, vi cyklede til Slesvig, hvor vi gik tur i bøgeskoven, og vi gik lange ture i vore hjembyers omegn. Da havde Helmuth civilt tøj på. Efterhånden, som afskedstimen nærmede sig, blev Helmuth ofte så fraværende og sørgmodig i blikket, men spurgte jeg om grunden, fik jeg et henholdende svar. På hans sidste orlovsdag cyklede vi fra Gross Rheide over Ellingstedt til Kurborg, hvor vi satte os i græsset på et solfyldt sted ved foden af Margrethevolden. Helmuth havde denne gang uniform på. Forskrækket stirrede jeg på ham, da jeg opdagede, at uniformsjakken havde SS-tegnet på kravespejlene. Jeg havde aldrig hørt andet, end at SS-tropperne kun bestod af mænd, der havde meldt sig frivilligt. Jeg undlod dog at sige noget, for der var så fredeligt og så stille på denne forårsdag, at vi næsten kunne høre vore hjerter slå. Længe sad vi tavse, det var som om ingen af os ville bryde fortryllelsen ved at sige det første ord. Det blev først sagt, da vi hørte mælkekanders klirren fra et sted i det fjerne, og ordene kom fra Helmuth, der med en underlig belagt stemme fortalte mig, at ja, han var ved en SS-enhed, men jeg måtte tro ham, at han ikke havde meldt sig frivilligt, han var udtaget til SS, udelukkende fordi han var søn af en politimester. Hvor uretfærdigt, tænkte jeg, for jeg kendte ingen mere retsindig politimand end netop Helmuths far, hvorimod jeg på det tidspunkt overhovedet ikke var i tvivl om, at SS-folkene var dem, der skulle gøre den beskidte del af arbejdet, både på hjemme- og på udefronten. Også Helmuth var klar over det og frygtede, at han skulle komme i konflikt med sin samvittighed.

Det blev en beklemmt og sorgfuld afsked, vi tog med hinanden, før vi cyklede hjem i hver sin retning. Den aften bad jeg

aftenbøn, og jeg bad Gud så inderligt om, at han måtte bringe både min far og min ven levende hjem fra slagmarken. Skolen mistede herefter min interesse. Hvad mening var der i at terpe latinske og franske gloser eller i at lære middelalderdigte udenad, når alt så så fortvivlet ud. Jeg var deprimeret og blev det mere og mere for hver dag, hvor jeg ved hjemkomsten fra skolen måtte konstatere, at posten igen intet feltpostbrev havde haft med fra Helmuth til mig. Og han havde dog så bestemt lovet mig at sende et.

HJ-stævne i Segeberg

I slutningen af sommerferien 1944 skulle jeg være med til et stort HJ-stævne i kalkbjergene ved Segeberg. Her skulle selveste Jugendführer Arthur Axmann tale til den ungdom, der forventedes at strømme til fra hele Slesvig-Holsten. Det blev da nødvendigt for mig at købe en af de nye mørkeblå uniformsjakker, der skulle afløse BDMs korte kakifarvede jakker. Den nye jakkes blå farve og dens mere civile tilsnit faldt straks i min smag, og hvis man riede de tilhørende emblemer løst til jakken, så de let kunne tages af igen, kunne jakken udmærket også bruges civilt.

På stævnet skulle pigegrupper fra hver kreds i landet optræde i et kæmpestort danseshow, og jeg kunne ikke undslå mig for at være med. Til formålet skulle vi hver især sy os en BDM-dansekjole. Stof og snitmønstre dertil blev udleveret fra Bann-kontoret. Til hvide kjoler med klokkenederdel og pufærmer hørte der røde, blå, grønne og gule boleroer. Mor var ikke tilfreds med snitmønstret og ville helst have forandret det, men det fik jeg forhindret hende i. Jeg var dog godt tilfreds med, at hun hjalp mig med selve syningen.

Stævnet i Segeberg blev holdt i en weekend, hvor eftermid-

dagen den første dag var forbeholdt generalprøven med at få de forskellige dansegrupper til at samspille. Jeg måtte koncentrere mig meget, for skulle jeg komme for skade at lave en graverende fejl, ville jeg have bragt skam over vores kreds, -sådan følte jeg det i hvert fald. Denne koncentration gjorde, at jeg ikke fik meget med af, hvad der ellers skete omkring mig, f.eks. husker jeg ikke, hvad drengene optrådte med.

Da jeg så om søndagen som en af titusinde stod i et brun- og mørkeblåklædt heilende menneskehav under massevis af hagekorsfaner, forekom det hele mig så uvirkeligt. Var det virkelig mig, som stod her i disse fantastiske kalkbjerge under den bagende sol? Og hvorfor befandt jeg mig her? Som svar fik jeg en mærkelig vision om, at jeg var en lillebitte myre, der under hunmyrernes dans skejede ud og skabte forvirring i en kæmpestor myretue. Pludselig vågnede jeg op af drømmen, fordi nogen havde prikket til mig, og jeg opdagede da, at der var opstået uro blandt mine nærmeststående. En pige var faldet omkuld på grund af et ildebefindende. Også jeg havde været ved at falde, men var blevet støttet af sidekammeraterne. Et glas vand at drikke og en våd klud på min pande gjorde, at jeg blev nærværende igen. Nu kunne jeg langt forude se ungdomsføreren stå på en forhøjning og høre hans tale gennem højtaleren. Talen har jeg glemt, men den har nok været af den sædvanlige slags, om at det nu måtte være Tysklands ungdom skulderbred, der som en anden Jung Siegfried skulle gøre det af med den hæslige drage i øst, der truede med at udslette arierfolket.

Da vi senere klædte om til dansen, udtrykte nogle piger skuffelse over, at de ikke havde kunnet se Arthur Axmann derfra, hvor de stod. En anden svarede, at det skulle de da ikke være kedde af, den nye ungdomsfører var såmænd ikke kønnere end Baldur von Schmierbauch (fedtvom – øgenavn for den fhv. ungdomsfører von Schierach), hvilket vi alle lo af,

også vores ringfører. Det virkede så befriende, at jeg slet ikke mere var nervøs for at gøre noget forkert under dansen, og alt gik da også godt.

Alene på besøg i Stafstedt

I sidste halvdel af sommerferien var mor begyndt at gøre reden klar til det ventede barn. Højes gamle barneseng blev gjort i stand, og en barnevogn blev skaffet til huse. Imidlertid kneb det med babytøj og sengelinned, for det, man kunne købe på tøjmærkerne, var ikke nok og tilmed af dårlig kvalitet, og alt hvad mor havde haft liggende i sine skuffer, havde Mimi fået, dengang hun fik tvillingerne. Så kom mor i tanker om, at hendes svigermor i Stafstedt havde skuffer og skabe fulde af lagener, duge og servietter, som stammede fra hendes svoger Schumachers linnedfabrik, og selv om mor ikke var meget for at skulle bede sin svigermor om noget, mente hun, at det i dette specielle tilfælde nok kunne gå an. Hun skrev et brev til hende, og så blev jeg sendt på rejse til Stafstedt.

Her var Omas og hendes svigerinde Lises indstilling uforandret, idet de to prøvede på at overgå hinanden i lovprisninger af føreren, som de håbede snart ville sejre over de grusomme bolschevikker og over arvefjenden England, som med sine bombetogter ødelagde tyske byer. Vi skulle bare se, hvordan *mein einst so schönes Kiel* nu så ud, klagede tante Lise. Det med det grusomme i, at krigen gik ud over civilbefolkningen, kunne jeg selvfølgelig give tanten medhold i, men jeg kunne ikke lade være med at komme med en bemærkning om, at det vel også gjalt civilbefolkningen i England. Tante Lise svarede, at det var da rigtig nok, men jeg skulle ikke glemme, at det var englænderne, som havde begyndt med at kaste bomber. I mit

Oma Stafstedt på 60 årsdagen.

stille sind tænkte jeg: og hvem startede krigen? Men jeg ville ikke sige det højt, for bedstemor sekunderede sin svigerinde ved at ytre mistanke om, at jeg nok stod under min danske mors indflydelse, nu hvor far lå derude ved fronten. Jeg havde lyst til at svare igen, men jeg gjorde det ikke, for det var pludselig gået op for mig, at jeg ved at skændes med bedstemor risikerede at blive sendt hjem uden linned til babytøj, og den skuffelse ville jeg ikke udsætte mor for. Hun blev nu alligevel skuffet, for det tyndslidte og hullede, gulnede linned, som bedstemor havde givet mig med, var efter mors mening ikke egnet til andet end pudseklude. For ikke at ophidse mor yderligere undlod jeg at fortælle, hvad hendes svigermor havde sagt om hendes manglende patriotisme.

Jeg havde det ellers meget godt med mor i denne tid, hvor jeg for første gang følte, at jeg kunne snakke med hende som kvinde med kvinde. Når Mimi var på besøg, følte jeg mig

endda som en medsammensvoren, for så gik snakken på sønderjysk, og jeg blev hurtigt klar over, at det var meget lettere at snakke løs på denne dialekt end på højtysk. Når vi tre var alene sammen, holdt mor og Mimi sig ikke tilbage med ironiske bemærkninger om føreren og hans stab, og vi lo alle tre over deres Göbbels- eller Göringvittigheder. Så på en måde havde min farmor jo haft ret med hensyn til min mors danskprægede indflydelse på mig, skønt mor nok til enhver tid vil hævde, at hun hverken er dansk eller tysk, men slesviger. Hendes kærlighed gjaldt hverken fædre- eller moderlandet, men udelukkende den slesvigske hjemstavn.

Socialtjeneste

Da jeg efter sommerferien igen kom i skole, svirrede rygterne omkring. De gik ud på, at vi sandsynligvis inden længe slet ikke mere skulle i skole, men ville blive indkaldt til arbejdstjenesten. Vi var alle meget nedslåede og kunne dårlig nok tro det. Det viste sig desværre at være sandt nok: en dag i sensommeren kom Dixi ind i vores klasse og fortalte, at føreren havde brug for os, og at vi derfor skulle afslutte vores skolegang her og nu, d.v.s. fra Unterprima (2.G) med en såkaldt *Notabitur* (nødstuderer-eksamen), byggende på vore sidste karakterbøger. Imidlertid skulle vi ikke som Oberprimanerne starte i arbejdstjenesten med det samme, men først arbejde i en social indretning, som erstatning for indkaldte socialmedhjælpere. Skolen havde fået en liste over, hvilke sociale institutioner, der havde mest brug for en vikar, og ud fra denne liste skønnedes det, hvor hver enkelt af os ville være bedst anbragt. Jeg åndede lettet op, da jeg hørte, at jeg var bleven tildelt børnehaven i Gross Rheide, hvor man havde brug for en medhjælper. Det betød, at jeg kunne blive boende hjemme.

Selv om jeg på det sidste ikke ligefrem havde elsket at gå i skole, følte jeg dog ingen glæde ved at skulle forlade den, men var lige så beklemmt ved situationen som mine kammerater og bange for, hvad fremtiden ville bringe. Vi fik besked på at møde til lægeundersøgelse på sundhedskontoret i Slesvig næste dag, og allerede dagen efter startede jeg på mit arbejde.

Børnehavelederens navn er gået i glemmebogen, men jeg kan tydeligt se hende for mig, hun var fra byen Slesvig og ikke kun høj og flot at se på, men tillige meget behagelig at arbejde under. Under hendes kyndige vejledning fandt jeg arbejdet med at beskæftige og holde opsyn med børnehavebørnene ikke nær så krævende, som det var at passe mine fætre Gerd og Günther, der, lige fra de havde lært at gå, altid fandt på narrestreger.

Når børnene var gået hjem eller blevet afhentet, gik lederen og jeg hen til gæstgiveriet Musfeld, hvor vi fik serveret dagens ret. Jeg fik den gratis og skulle kun aflevere de tilsvarende mærker fra mit levnedsmiddelkort. Tilbage i børnehaven ryddede vi op og forberedte næste dags aktiviteter, og sommetider hyggede vi os bagefter med lidt pigesnak over en kop mukkefuk-kaffe. I slutningen af august skulle der være børnefest i børnehaven med konkurrencer, hvor alle børn fik en præmie. Dem fabrikerede vi selv, sjippetove til de store piger og træskibe til de store drenge, mens de små børn fik hver sin vindmølle. Dette formnings-arbejde gik jeg meget op i, og derfor er det den del af børnehavarbejdet, jeg husker bedst, mens jeg kun har vage erindringer om den daglige rutine og om selve sommerfesten.

Karins fødsel og Uwes død

Da jeg den 6. september, 4 dage før mors 40-års fødselsdag, kom hjem fra børnehaven, var det endelig såvidt, at mor skulle føde. Jordemoderen stod i køkkenet, i færd med at give anvisninger til tante Mimi, som også var kommet til stede. Jeg fik at vide, at jeg godt lige måtte sige god dag til mor, som befandt sig oppe i soveværelset. Her fandt jeg hende gående frem og tilbage på gulvet, iklædt badekåbe. Hun sendte mig et lidt anstrengt smil og sagde, at nu kunne det ikke mere vare ret længe, før den lillebror- eller søster, som jeg havde ønsket mig så meget, var født. Jeg skyndte mig at krydse fingre for en søster, så kom jordemoderen ind og befalede mor i seng og mig tilbage til køkkenet. Her var Mimi i færd med at brygge kaffe til jordemoderen, alt imens hun bandede over den tid, vi levede i, hvor man ikke engang var i stand til at byde en jordemor på rigtig jordemorskaffe.

Drengene havde Mimi sendt ud at lege mens jeg fik lov til at blive i køkkenet. Her sad jeg ikke ret længe, så kom jordemoderen ned og fortalte, at jeg havde fået en lillesøster, hvilket jeg blev meget glad for. Det samme gjorde mine brødre.

Dengang skulle en barselskvinde endnu ligge i sengen i 9 dage, men efter mors indtrængende bønner gav jordemoderen, som kiggede ind hver dag, hende lov til at stå op før tiden. Den forlov fik hun dog kun, fordi Mimi, som altid har været et energibundt uden lige, hver dag kom cyklende fra Busdorf til Klein Rheide for at bistå sin søster med det forefaldende husarbejde.

Mine forældre havde under fars orlov diskuteret det ventede barns navn og var blevet enige om, at en eventuel pige skulle hedde Karin, og det, syntes jeg, var et meget smukt navn. Barsedåben skulle vente, til far kom på orlov, for mor var sikker på, at en barnefødsel var grund nok til en orlovs-

bevilling. Men far nåede ikke frem, og barnedåben blev udsat på ubestemt tid.

Uwes sygdom begyndte med, at han og Hein fik ondt i halsen, hvorfor mor beholdt dem hjemme fra skole. I førstningen så det ud til at være en influenza, men da feberen steg, trods sengeleje og gurgling med kamillete, blev der sendt bud efter den gamle doktor Wunner fra Kropp. Han undersøgte drengene, hvorefter han stillede diagnosen *ondartet halsbetændelse*, og han kom nu regelmæssigt for at tilse og behandle patienterne. Jeg kunne forstå på mine brødre, at den behandling var meget ubehagelig, den bestod i afskrabning af den gule belægning på mandlerne og pensling af halsen med en bittert smagende væske. Af angst for denne behandling stak drengene en dag af hjemmefra, lige før doktoren skulle komme på besøg. Barfodet og kun iklædt deres natskjorter gemte de sig bag den jordvold, som afgrænsede skolegården fra markerne mod syd. Idet Uwe sprang ned på den anden side af volden, kom han til at træde i et stykke rustent pigtråd. Det førte til et grimt sår under foden, som der sidenhen gik betændelse i.

En eftermiddag, da jeg kom hjem fra børnehaven før tiden, hørte jeg Uwes skrig og mors og Mimis beroligende stemmer fra systuen. Jeg rev døren op og blev da i et kort øjeblik vidne til, hvordan dr. Wunner var i færd med at brænde såret under Uwes fod ud med et stavlignende instrument, som i den ene ende var rødglødende. Den ligblege Uwe, med svedperler på panden, lå på ryggen på divanen, hvor han blev holdt nede af mor og tante Mimi. Selv om doktoren var færdig med sit arbejde i samme øjeblik, jeg trådte ind i systuen, og selv om min moster bagefter forsikrede mig, at behandlingen ikke havde varet længere end det sekund, jeg ved et uheld var kommet til at overvære, var jeg dybt rystet. »Tænk, at ens egen mor kunne få sig selv til at medvirke ved en så barbarisk behandling af sit syge barn« – sådan for det mig gennem hovedet. Igen engang var det Mimi, der fik mig talt til fornunft; hun

forklarede mig, at mor havde fået stillet i udsigt, at Uwe ville miste foden, dersom lægen ikke fik bugt med betændelsen ved at brænde den bort.

Hein befandt sig i langsom bedring og sad ofte påklædt i systuen. Han havde med mors og min hjælp lært sig at strikke og hækle og var nu i færd med at anvende det lærte ved at nørkle et par små babysko til vores lillesøster.

Jeg glemmer aldrig en søndag eftermiddag, hvor vi på grund af regnvejr måtte opholde os indendørs. Mor sad ved symaskinen, i færd med at gøre et kundearbejde færdig, mens Hein og jeg havde slået os ned på divanen med hver sit babystricketøj. Uwe, som for at undgå liggesår helst skulle være oppe nogle timer om dagen, sad på skolebænken og bladede i et cigaretmærke-album med samle billeder fra olympiaden i Berlin (vi havde mange sådanne »Zigarettenalbums«, men olympiadealbummet var den sportstrænede Uwes yndlingsalbum). Når jeg engang imellem lod mit stricketøj hvile og så over på Uwe, forekom han mig dog alt andet end sportslig; hans solbrune hudfarve, som han havde været så stolt af, var veget for en syg bleghed, og han mere hang end sad på bænken, mens han energiløst bladede lidt rundt i albummet, indtil han gik helt i stå og bare kiggede ud i rummet. Pludselig rettede han blikket mod mor og sagde: »Muddi, wenn ik doot bin, will ik nich bi de idioten up de karkhoff in Kropp liggen« (i Kropp var der dengang og er der den dag i dag store sygehuse for sindslidende. For nazisterne var sindslidende mindreværdige mennesker). Mor må på det tidspunkt have anet, hvor det bar hen med Uwe, ellers ville hun næppe have taget hans udbrud så besindigt. Roligt sagde hun til ham, at hun var overbevist om, at han ville blive rask igen, og at hun ville dø længe før ham; men skulle det omvendte blive tilfældet, så ville hun sørge for at opfylde hans ønske. Derpå fulgte mor den udmattede Uwe til sengs.

Bange anelser fyldte i de følgende dage mit sind, og onde

drømme om døde idioter, der ville hævne sig på Uwe, forfulgte mig i et natligt mareridt.

Den 25. september døde Uwe. Næste dag holdt mor på, at jeg skulle tage på arbejde. Ved min hjemkomst var Uwe allerede blevet lagt i kiste. Den stod i vores gode stue, hvor vinduerne var blevet tilhængt med hvide lagener. Mor havde låst døren ind til stuen, men låste op for mig, så jeg kunne se, at Uwe virkelig havde fået fred for sine lidelser. Med foldede hænder lå han i den åbne kiste, som om han sov. Da var jeg glad for, at han lå i en åben kiste, for sæt nu, han vågnede op igen? Far plejede jo at fortælle os spøgelseshistorier, når vi i sommerhuset lå i vore køjer, den mest uhyggelige var den om en skindød, der vågnede til live igen i en kiste under jorden, hvor han måtte lide døden for anden gang, denne gang ved kvælning. Denne risiko bestod dog heldigvis ikke for Uwe, tænkte jeg, for han skulle først begraves ved sidst tilladte frist. Dette var for at give vores far en chance for at nå hjem til begravelsen.

Mor var fast besluttet på at efterkomme Uwes ønske om ikke at blive begravet fra kirken i Kropp. Da Mimi boede i Busdorf, var det nærliggende at tænke på et gravsted på kirkegården i Hedeby, hvis kirke Busdorf hører ind under. Det var jeg glad for, jeg kendte jo pastor Asmussen og beundrede ham. Ved fælles hjælp blev det af tante Mimi og Opa Schlüter (som vi børn kaldte fars kollega og ven) ordnet således, at mor kunne købe et gravsted på Hedeby kirkegård, og at pastor Asmussen skulle stå for højtideligheden i kirken.

Hvorlænge Uwe har ligget i den åbne kiste, husker jeg ikke, men det må i hvert fald have været flere dage for længe. Da tante Mimi og jeg sammen (for ingen af os turde gå alene ind til den døde) på tåspidser listede os ind i stuen, hvor vi skulle hente nogle papirer fra fars bogskab, kunne vi mærke liglugten, og på Uwes ansigt så vi nogle store gulgrønne pletter, et tegn på, at opløsningen var begyndt. Dette syn kunne

have været undgået, for far nåede alligevel ikke rettidig hjem til begravelsen. Skønt kisten på begravelsesdagen var lukket og vinduerne åbnet, var der stadigvæk en kvalmende liglugt i stuen, som heller ikke kransene og kistepynten af georginer fra vores egen have kunne dække over. Jeg var en besvimelse nær, da Hein og jeg, med mor imellem os, stod bag ved kisten, mens lærer Schlüter læste et bibelord og derefter sammen med nogle af de store elever sang en salme. Jeg var imidlertid ikke den eneste, som havde det dårligt, for da kisten var kommet ud af døren, havde byens folk, der efter landsbyskik var kommet for at være sammen med os ved denne højtidelighed, ualmindelig travlt med at komme ud i den friske luft. Om turen til kirkegården husker jeg kun, at mor og Hein og jeg sad i den første hestetrukne vogn bag ved den sorte rustvogn, som blev trukket af to heste med sorte dækkener over sig.

Da pastor Asmussen i Hedeby kirke var færdig med sin prædiken, fyldtes kirkerummet pludselig af den skønneste violinmusik. Den kom fra orgelpulpituret, hvor præstens datter, min skolekammerat Elisabeth, spillede til ære for min døde bror. Det bragte mig i en højtidelig stemning, men denne stemning blev kun opretholdt, indtil vi ankom til kirkegården, hvor en flok af Uwes Jungvolk-kammerater stod opstillet i nærheden af graven. De var i uniform og de havde hagekorsfaner med sig, som de kippede med, mens kisten blev sænket i graven. Jeg så på deres optræden med blandede følelser, på den ene side fyldte kontrasten mellem Elisabeths violinspil i kirken og det nationalsocialistiske mellemspil på kirkegården mig med uhyggefølelser og bange anelser, hvilket så på den anden side fik mig til at føle dårlig samvittighed over for min døde bror. Jeg vidste jo, at Uwe ikke ville have ønsket sig en kristen begravelse, – så burde jeg vel i det mindste unde den døde at få en hilsen fra de kammerater, som troede på det samme som han? Og havde jeg ikke været af samme tro engang, om end på en mere tvivlende måde? Ak, hvor alting

dog var blevet så umådelig sorgfuldt! Og alligevel kunne jeg ikke græde, skønt jeg ellers vandede høns, når det mindst var tiltrængt.

Der var ikke noget kaffebord for følget bagefter, det brugte man vist ikke i disse krigens år, hvor så mange døde soldater blev begravet ved fronten, og så mange civile lå begravet under de bombede huses ruiner, uden at der kunne foranstaltes begravelsesceremonier. Vi var kun os selv plus hr. og fru Schlüter, da vi samledes til noget smørrebrød, som Mimi havde smurt, og som i dagens anledning blev serveret i spise-stuen. Ingen havde lyst til at sige ret meget ud over at snakke om det, der optog os allermost, nemlig spørgsmålet om: Hvornår kommer vores far? Hvis han da overhovedet kom?

Det gjorde han heldigvis, omend så sent efter begravelsen, at blomsterne i kransene på Uwes grav var begyndt at visne. Det konstaterede vi, da vi straks efter fars hjemkomst var med ham på kirkegården. Han var forøvrigt godt tilfreds med, at mor havde efterkommet Uwes sidste ønske om at fravælge Kropp til fordel for kirkegården i Hedeby. Han mente ganske vist, at det for de døde kunne være lige meget, hvem de delte kirkegård med, men for de efterladte var det rart nok med et gravsted i så kønne omgivelser som dem i Hedeby.

Inden far igen skulle af sted til fronten, lod han sig fotografere iklædt løjtnantsuniformen, med jernkorsbåndet fæstnet til knaphullet. »Hvem ved, om jeg kommer hjem igen? Det kan gå mig, som det gik min bror i 1.verdenskrig« – så pessimistisk udtalte far sig, før han tog afsked med os.

Volkssturm og beskyttelsesrum

Havde mor for et halvt år siden endnu frygtet, at indkvarteringen af en flok soldater i skolestuen, men især af deres løjtnant

i vores dagligstue, ville volde besværligheder, så måtte hun erkende, at sådan gik det ikke. Havde vi brug for vores gode stue, som f.eks. til julefesten, eller da Uwe lå lig der, og senere til Karins barnedåb og min konfirmation, rømmede løjtnanten stuen uden nogen form for ophævelser.

I stedet for at benytte sig af hovedindgangen, afkortede løjtnanten gerne vejen fra sit eget til sine underordnedes kvarter ved at gå igennem vort køkken og bryggers. Det kunne ikke undgås, at han på denne vej ofte mødte mor og mig, i færd med vore huslige gøremål. Da gik han ikke bare forbi os, men standsede gerne op for en lille passiar. Vi fandt begge, at han var behagelig at omgås, og at det var betryggende at have en voksen mand i huset, for vi havde i den sidste tid flere gange måttet opsøge beskyttelsesrummet i kælderen, når der fra flyvepladsen var blevet varslet luftalarm.

Hvilke opgaver soldaterne i Klein Rheide var betroet, fik vi aldrig at vide, for så gerne løjtnanten end ville sludre med os, bevarede han dog sin tavshedspligt på det militære område. End ikke mors ihærdige og snedigste fritterier kunne få ham til at glemme denne pligt. Da hun engang spurgte ham direkte, om soldaternes tilstedeværelse på denne egn betød, at man ventede et engelsk angreb nordfra, svarede han dog hverken be- eller afkræftende på spørgsmålet, men trak, efter et øjeblikks tøven, på skuldrene og skyndte sig ud af døren.

Jeg så ikke meget til soldaterne. Når jeg om eftermiddagen kom hjem fra børnehaven, var de for det meste beskæftiget med deres arbejde ude i marken, – hvad dette arbejde så end måtte bestå af. Fra midt i oktober foregik der dog på de sene hverdageftermiddage en ejendommelig eksersits ude på skolepladsen. Fra vinduet i systuen kunne vi iagttage, hvordan en underofficer kommanderede rundt med en lille hoben gamle mænd og et par 15 årige drenge, alle i civil påklædning, på hvis ene ærme der var anbragt et armbind med påskriften *Volkssturm*. Underofficeren havde sit mas med at få flokken

derude på skolepladsen til at stå i en bare nogenlunde lige række, for slet ikke at tale om at få dem til at gå i trit. En af mændene klagede over, at han ikke kunne se, en anden fik pludselig kramper i benet, så han humpede af sted, og Opa Brumm holdt hånden for øret, som om han var tunghør, hvad ingen af os dog havde lagt mærke til før. Dette syn var både til at le og til at græde over, men mest det sidste, for hvor måtte situationen dog være desperat, når den sidste udvej var at indkalde drenge og piger fra skolebænken, og at danne en Volksturm af børn og oldinge. Det gjorde mor bange, og hendes angst smittede af på mig. Det lå jeg og tænkte over en nat, da jeg ikke kunne falde i søvn igen, efter at jeg var blevet vækket af uro i skolestuen, som lå skråt under mit kammer.

Pludselig hørte jeg sirenerne fra flyvepladsen give luftalarm, og i samme øjeblik hørte jeg løjtnantens stemme råbe: »Fliegeralarm! Alle in den Keller! Beeilung, Beeilung!« Vi var knap nok kommet på plads på bænken i vores kartoffelkælder, da vi hørte bomber falde, og det lød, som om de faldt ganske tæt på. Mor sad med den lille Karin på skødet; babyen var viklet ind i tæpper, så kun hovedet var at se. Lillebror Høje sad ved siden af dem og havde lænet sit hovede ind til mor. Det var meget koldt i kælderen, men det var ikke kun kulden, der fik mig til at ryste, – jeg var faktisk frygtelig bange. Det var mor også, i hvert fald blev hun det, da en bombe faldt så tæt på, at det gav et ordentligt brag, og vi kunne mærke rystelserne i kældergulvet. Da foldede mor hænderne til bøn og råbte: »Så bej da , børn! Så bej da, børn!« Det sagde hun på sit sønderjyske modersmål, men så fortsatte hun på tysk med at bede »Vater unser«, sådan som hun havde lært det i den tyske skole og konfirmandforberedelse. Jeg havde også foldet hænderne til bøn, men jeg bad ikke højt, kun indenad, og det var ikke fadervor, men en bøn om, at vi alle måtte komme levende ud af denne kælder.

Det gjorde vi, og næste dag fik vi at vide, at der var faldet

4 bomber, den ene af dem i nærheden af skolen, men at ingen af dem havde ramt målet. Om englænderne har været ude efter skolebygningen i Klein Rheide eller efter flyvepladsen i Jagel, blev vist nok aldrig opklaret, men det første var ifølge løjtnant Heinz det mest sandsynlige. Og endnu engang blev det indskærpet os, at vi skulle være yderst omhyggelige med at overholde mørklægningsbestemmelserne.

Endnu et ophold i vores beskyttelsesrum står levende i min erindring. Løjtnant Heinz havde gennet os derned i en sen aftentime. Vi fandt det mærkeligt, for vi havde ingen sirener hørt, ej heller kunne vi høre brummen af flyvemaskiner. Der var også det mystiske ved den alarm, at løjtnanten slet ikke gebærdede sig så alvorlig og ansvarstynget, som han ellers plejede ved den slags lejligheder. Nå ja, måske var det bare en øvelse, tænkte jeg. Men da vi sad i kælderen, kunne vi høre uro og soldaterstemmer lige uden for døren, og vi kunne tydeligt høre en gris skribe. Hein og jeg listede hen til døren, som Hein lindede på, og så nåede han lige at se soldaterne slæbe en gris ind i viktualiekælderen. Det stod nu klart for os, at de var i gang med at sortslagte, og at løjtnanten var med i komplottet og kun havde foregøglet luftalarmen, for at få os af vejen og forhindre os i at overraske dem ved deres lyssky gerning. Hvad ingen af dem åbenbart havde regnet med, var at vores kartoffelkælder ikke var lydtæt.

Det hele endte dog med en god latter både på soldaternes og vores side, og hvis jeg ikke husker fejl, så havde vi en af de følgende dage grisesteg på bordet.

Førerbilledet der faldt ned

En af dagene i de sidste uger af min socialtjenestetid i Gross Rheide fortalte børnehavederen mig, at der den næste dag

skulle finde en stor NSDAP-forsamling sted på Westendkroen, og at vi af den stedlige Ortsgruppenführer havde fået en invitation til at deltage i mødet. Børnehavelederen lagde ikke skjul på, hvad hun mente om mødet, men at hun var nødt til at deltage, dersom hun ville undgå ubehageligheder med sine overordnede. Hun bad mig om at gå med, selv om jeg ikke var forpligtet til det på samme måde som hun. Det lovede jeg, for i de måneder jeg havde været i børnehaven, havde jeg lært hende at kende som en god kammerat. Vi havde sat os for, at vi så vidt muligt ville placere os bagest i salen, ikke kun for at have et godt overblik, men også for eventuelt at kunne smutte ud før tiden. Salen bød det sædvanlige billede ved sådanne møder: der sås en del partimedlemmer i uniform, og mange af de tilstedeværende kvinder bar deres Frauenschaftsabzeichen til skue. Salen var pyntet med hagekorsfaner, og på væggen midt foran havde man ophængt et kæmpestort billede af føreren. Han var afbilledet i den sædvanlige positur, med den ene hånd hvilende på bæltespændet, og med sit fanatiske blik rettet lige ind i kameraets linse, så enhver nede i salen måtte få det indtryk, at han kiggede dem direkte ind i øjnene.

Da den indledende ceremoni med afsyngelsen af *Deutschland über alles* og *Die Fahne hoch* var overstået, bød den stedlige gruppeleder velkommen til forsamlingen og til aftenens taler. Ved begyndelsen af talen rettede de fleste i salen deres øjne mod talerstolen. Børnehavelederen og jeg blev imidlertid ved med at stirre op på hitlerbilledet, hun havde lige hviskende spurgt mig, om jeg ikke også havde bemærket, hvordan føreren brugte sit portræt som medie til at hypnotisere sit folk. Og mens vi stirrede, blev vi vidner til, at billedet langsomt begyndte at bevæge sig skråt fremefter, for pludselig med stort rabalder at falde ned på gulvet. Vægten af billedet havde revet sømmet, som det var hængt op på, ud af muren.

Der opstod uro i salen, og inden den, efter fjernelsen af det faldne billede, igen havde lagt sig, hviskede min kammerat:

»Das ist ein Zeichen! Glaub mir, es ist aus und vorbei mit dem Führer«. At krigen ville blive tabt, og at det dermed også ville være ude med føreren, var jeg i forvejen temmelig sikker på, lige som mor var det, og jeg bildte også mig selv ind, at jeg ikke var overtroisk, men billedfaldet gjorde et uudsletteligt indtryk på mig, og jeg troede ligesom børnehavederen på, at det ikke beroede på en tilfældighed. Da jeg nævnte tildragelsen for mor, gentog hun, hvad hun har sagt før: »Jo, der æ no møj mellem æ himmel o' æ joe, som vi it ka' forstå, tænk kuns å æ uel, som fø' Uwes dø så t uen for vot vinne og øøft Komm mit! Komm mit!«

Helmuth ist gefallen

På mine cykelture til og fra børnehaven kom jeg hver dag to gange forbi Eimannhjemmet, og hver gang gav det et sting af en uforklarlig angst i mit bryst, som var det en forudanelse af en sorg, som skulle komme til mig fra dette sted.

Tante Mimi havde en dag fortalt mig om den strenge censur af de breve, som soldaterne sendte hjem fra fronten. Hun viste mig et af Willis feltpostbreve, hvori der var indsat tykke sorte bjælker over nogle ord og sætninger, som derved var bleven ulæselige. Endvidere fortalte hun mig, at andre breve fra Willy aldrig var nået frem; de var bestemt blevet konfiskeret, mente hun. Fra da af anede mig, hvorfor jeg ingen feltpost havde fået fra Helmuth. Det forekom mig ikke mere så ganske utænkeligt, at hans post til mig kunne være blevet konfiskeret, for jeg vidste, at Helmuth ikke var typen, der kunne skrive til mig, uden på en eller anden måde at nævne, hvad der rørte sig i hans tanker. Men skuffelsen var der alligevel, for kunne han ikke godt have sendt bare et lille kort, som tegn på, at han stadigvæk tænkte på mig?

En dag, da jeg kom cyklende fra børnehaven, kunne jeg på

afstand se fru Eimann stå uden for indgangsdøren til deres hus. Da jeg kom nærmere, gjorde hun tegn til mig om at standse. Jeg stillede cyklen mod havestakittet og gik hen til havelågen, mens fru Eimann med tunge skridt nærmede sig lågen fra havesiden. Hun gav mig hånden, og mine bange anelser blev til vished, da hun langsomt udtalte ordene: »Helmuth ist gefallen«. Hun blev ved med at fastholde min hånd, mens jeg bare stod der og ikke vidste, hvad jeg skulle sige eller gøre. Jeg havde kun sjældent set fru Eimann og aldrig før vekslet et ord med hende. Inden jeg fik taget mig sammen til at sige noget, slap hun min hånd og tog et fotografi frem af sin forklædelomme. Det rakte hun til mig med ordene: »Für Sie, Mariechen«, og så tilføjede hun med grådkvalt stemme: »Helmuth hat mir von Ihnen erzählt, er hat Sie geliebt«, hvorefter hun vendte sig om og skyndte sig ind i huset. Min første indskydelse var at løbe efter fru Eimann, men da jeg hørte, at døren, bag hvilken hun var forsvundet, blev låst indefra, opgav jeg den tanke.

Fotografiet, hun havde givet mig, var lidt større end et pasbillede og forestillede Helmuth i den af ham så forhadte SS-uniform. Jeg stirrede på billedet, indtil mine tårer blændede mig. Så skyndte jeg mig ud af byen, for jeg ville nødigt udsættes for, at nogen skulle se mig stå grædende foran politibetjentens haveport. Jeg cyklede dog ikke lige hjem, men drejede ind på sandvejen, som førte fra Klein Rheide til Kropp. Et stykke hen ad denne vej fandtes der dengang på venstre side en granplantage, som blev kaldt for Reimers Wald. Jeg trak cyklen ind i en lysning, hvor jeg stillede den mod et træ og satte mig på en væltet træstamme. Det var den selvsamme plads, hvorpå jeg engang ved forårstide havde siddet med Helmuth og, med hans arm omkring min skulder og med forelskelsens smil på læben, havde set naturen i skoven udfolde sig. Nu, sidst i oktober, var de glade fuglestemmer forstummet, der lugtede af forrådnelse, og jeg sad her alene, mens Helmuth lå begravet

i russisk jord. Da sorgens og selvmedlidenhedens tårer var grædt ud, havde den gyldne oktobersol mistet sin magt, og min siddeplads på træstammen lå i dyb skygge af skoven, så jeg frøs både i sjæl og på krop, da jeg fortsatte hjemvejen. For at trække tiden ud, så jeg kunne få bedre styr på mine tanker, trak jeg cyklen.

Hvor ville jeg gerne have vidst noget nærmere om, hvordan Helmuth døde, og hvor han lå begravet, og hvorfor han ikke havde skrevet til mig. Der var så mange spørgsmål, der trængte sig på, men hvor kunne jeg få svar? Vel næppe hos fru Eimann, som ved at dreje nøglen om for næsen af mig tydeligt havde tilkendegivet, at hun ikke ønskede at fortælle mig mere. Måske forholdt det sig sådan, at hendes mand politimesteren ikke måtte få noget at vide om sin kones kontakt med mig? Det er ikke til at sige, for jeg mødte aldrig fru Eimann igen. Kort efter vort møde ved haveporten måtte jeg forlade Klein Rheide, fordi jeg havde fået indkaldelsen til arbejdstjenesten. Efter krigen hørte jeg, at fru Eimann på grund af den aldrig overvundne sorg over tabet af sit eneste barn levede et meget tilbagetrukket liv.

Fotografiet af Helmuth holdt jeg i ære, indtil jeg i det vidunderlige forår 1949 fik vished for, at ham, jeg havde forelsket mig i og gerne ville giftes med, gengældte mine følelser og også gerne ville giftes med mig. Mindet om Helmuth var dog blegnet forinden. Vi havde jo kun haft så kort en tid sammen, og ved nærmere eftertanke havde jeg nok været mere forelsket i min egen forelskelse end i dens genstand. Når jeg alligevel havde taget fotografiet af Helmuth med til Skårup og stillet det op på mit skrivebord i mit seminaristkammer, var det ganske bevidst for at gøre opmærksom på, at ikke alle SS-folk havde meldt sig frivilligt, hvad de fleste rigsdanskere dengang var overbeviste om. Denne »protestaktion« med Helmuths billede mente jeg at skylde hans og andre ufrivillige SS-soldaters minde.

Arbejdstjeneste i Ditmarsken

Arbejdstjenestelejren, som jeg havde fået indkaldelsen til, lå i byen Burg i Ditmarsken, og hertil ankom jeg med tog – fra Slesvig over Husum - den 1. november 1944 midt på dagen.

Burg gjorde i al sin fremmedartethed et godt indtryk på mig. Byen blev domineret af kirken, som lå på en kunstig forhøjning, omkring hvilken husene var placeret. Både kirken og mange af husene var omgivet af løvtræer, plantet til beskyttelse mod den stærke vestenvind, sådan som vi den dag i dag kan se det overalt i marskområderne ved vores vestkyst. Burg ligger i det syd-østlige hjørne af Ditmarsken og grænser mod syd til Wilstermarsken, det store vådområde på nordsiden af Elbens udmunding i Vesterhavet. Lidt mere end 1 km syd for Burg skærer Kielerkanalen sig igennem det flade landskab.

Lejren lå i udkanten af byen og bestod af flere brunmalede træbarakker og to stenbygninger. I en af disse var der indrettet vaske-og bruserum, og her fandtes også en stor fyringskedel til opvarmning af vand og af vådrummene. Toiletterne var anbragt i den mindste stenbygning, 3 eller 4 på række, med skillevægge imellem og med hver sin dør ud til en smal gang. Der var ingen træk-og-slip, men heller ingen spande, der skulle tømmes, – alt, hvad der kom ned i de rørformede porcelænskummer under brættet, havnede i en stor udgravning under bygningen.

Nøjagtig, hvor mange piger af årgang 1926 vi har været, husker jeg ikke, men det må have været omkring 35-40, som samledes i opholdsbarakkens fællesstue. Efter at formaliteterne, med indskrivningen af vore dataer i lejrprotokollen m.m., var ordnet, blev vi budt velkommen af lejrlederen. Hendes navn er gledet ud af min hukommelse, i lighed med så mange navne. Først nu, hvor jeg har en særlig grund dertil, nemlig skrivning af mine erindringer, har viljen til at huske atter indfundet sig. Det kniber dog stadigvæk med navne-hukom-

melsen, og den er yderligere besværliggjort af, at vi så godt som aldrig kaldte vore overordnede ved deres personnavne. Vi havde at tiltale dem med deres rang: Lagerleiterein, Maidenführerin, og hvad rang der ellers tilkom dem.

Bortset fra lejrlederens navn står billedet af hendes person nu atter tydeligt i min erindring. Hun stammede fra Kellinghusen og har af alder nok været sidst i 20'erne eller først i 30'erne. Hun havde runde former, dog uden at virke tyk, og var i det hele taget ret moderlig i sin fremtræden. Hendes velkomstord til os var, som situationen krævede det, præget af dyb alvor. Hvad jeg dog især lagde mærke til var, at det lykkedes hende at undgå enhver form for nationalsocialistiske propaganda-floskler, hvilket gav mig et meget sympatisk førstehåndsindtryk af hende.

Efter lejrlederens velkomst overtog en underordnet *Maidenführerin* ordet for at give os instrukser om lejrlivet i almindelighed og om, hvad der skulle ske i de kommende dage. Hun var en pige midt i tyverne, og hun havde en anderledes kommanderende tone på end lejrlederen, så ingen af os blev ladet i tvivl om, hvem af de to vi skulle tage os i agt for. Af andre medlemmer af lejrledelsen husker jeg en lille maidenfører med en kompakt skikkelse og et rødmosset ansigt. Hun var den, der bl.a. ved aftensamlingerne akkompagnerede fællessangene på guitar.

Et punkt på den første dags dagsorden var turen til klædekammeret, hvor vi fik udleveret vore uniformer m.m., det kaldtes *Einkleidung*. Her fik vi hver som udgangsuniform udleveret en brun ulden spadseredragt, to hvide bluser, en sølvfarvet broche med arbejdstjenestens logo på, et par brune snøresko, en brun frakke og en brun hat. Som arbejdstøj fik vi to mellembå bomuldsjakker med korte ærmer, dertil en mørkeblå cardigan og et par sorte halvhøje snørestøvler. Desuden fik vi udleveret en mørkeblå træningsdragt, og selvfølgelig også undertøj, strømpeholdere og strømper. Af de sidstnævnt-

te var der lange såkaldte patinerede strømper til dragten og lange uldne strømper til arbejdsbrug. På Lornsensskolen ville jeg nok have følt mig til grin med hensyn til de uldne, men i lejren var en sådan følelse meningsløs, for her var vi alle i samme båd. Der var dog den forskel, at nogle pigers hud var mere følsom overfor uldens kradseevne end andres, men også de vænnede sig til, hvad der ikke stod til at ændre.

Med de udleverede ting fra klædekammeret over armen blev vi ført over til sovebarakken. I hver langside af denne stod en række etagesenge. Imellem sengene var der anbragt metalskabe, i soldaterjargon kaldt for *Spint*. Den højre side af skabene var tiltænkt etagesengens overbo, den venstre underboen. Midt i stuen stod en murstensskorsten, med tilhørende jernkakkellovn. Desuden fandtes der to kvadratiske borde, som var anbragt i den bageste ende af stuen.

Jeg blev underbo i den første seng lige ved siden af døren. Min overbo hed Helga og kom fra Hamborg. At være beboere af etagesengen nærmest ved døren viste sig at være uheldigt, for det blev *vore* skabe og *vore* senge, der måtte stå for skud, da maidenføreren skulle instruere os i, hvordan tøjet skulle ordnes, og hvordan sengene skulle redes. Da to undertrøjer i Helgas skab ikke lå nøjagtig over hinanden, fold mod fold i flugt med hyldekanten, blev hyldens indhold væltet ud, og Helga måtte begynde forfra med at lægge sammen og på plads, med alle de andre pigers øjne rettet på sig. Derefter var det sengenes tur. Foran hver etageseng stod to taburetter, og på hver af dem lå to grå uldtæpper, et hvidt lagen af groftvævet lærred med tilhørende stiklagen, og et blå-hvid ternet dynebetræk med tilhørende pudebetræk. Sengene var udstyret med halmmadrasser og aflange hovedpuder med kapokfyld. Halmmadrassernes sækkelærredsbe-træk var på oversiden forsynet med en ca. 50 cm lang slids. Vi lærte nu, hvordan vi hver morgen gennem denne slids med hænderne skulle rode op i halmen, så der igen kom fylde i madrasserne,

der i nattens løb var bleven presset sammen af vore kroppes vægt. Først da dette arbejde var udført til maidenførers tilfredshed, og efter vi havde betrukket puden og puttet de to uldtæpper ind i dynebetrækket på den korrekte måde, kunne vi gå igang med sengeredningen. Dette arbejde blev i tysk militærjargon kaldt for Bettenbau, et udtryk, som viste sig at være fuldt ud berettiget, for vi skulle udføre sengeredningen med samme nøjagtighed, som en bygmester skal bygge et hus med, kun med den forskel, at vi ikke havde et waterpas til vores rådighed.

Afsluttende blev vi undervist i den rette brug af taburetterne. Disse skulle i vores fritid tjene som siddemøbler ved bordene, mens de ved sovetid skulle anbringes for fodenden af sengene, hvor de var beregnet til at lægge det tøj på, som vi skulle have på den næste morgen. Tøjet skulle lægges i en bestemt orden, sådan at den yderste påklædning kom til at ligge nederst og den inderste øverst. Forklaringen var den, at vi på denne måde i en alarmsituation, hvor al brug af lys var strengt forbudt (end ikke en tændstik måtte tændes), lettest kunne famle os frem til vores påklædning. Den forklaring var såre indlysende, og vi godtog den uden murren, mens vi ikke kunne lade være med at brokke os over den strenge disciplin med hensyn til sengeredning og orden i skabene. Især for pigerne fra Hamborg og Kiel, der havde oplevet og overlevet infernoet under luftangrebene på deres byer, lød den som en hån. Men med truslen om disciplinærstraffe hængende over vore hoveder, brokkede vi os kun, når maidenføreren, som vi forøvrigt omgående havde givet øgenavnet die Hexe, var uden for hørevidde, – modigere var vi ikke!

Efter denne dags beske forsmag på, hvad vi kunne vente os af lejrlivet indenfor rigsarbejdstjenesten, gjorde det godt med dagens første varme måltid. Lejrmåltiderne blev indtaget i opholdsbarakkens spisestue, hvor vi sad bænket omkring lange træborde. Hvad vi fik at spise den første dag, husker

jeg ikke, kun at hver især ved bordet selv måtte pille sit eget forbrug af pillekartofler. I den kommende tid lærte vi dog at spise kartoflerne med skræl på. Vi opdagede nemlig, at dem, der spiste kartoflerne på denne måde, nåede at spise flere end vi andre kunne nå at pille, inden fadene var tomme.

Hovedingredienserne i arbejdstjenestens middagsretter var kartofler, kål og roer. På de 5 hverdage i ugen bestod menuen af en forret og en hovedret. Forretten var i reglen en grønsagssuppe, hvori der sommetider svømmende et par stykker kød. Fandt nogen et sådant stykke svømmende i deres tallerken, råbte de: »Sondermeldung!« Hovedretten bestod af de førnævnte pillekartofler, dertil for det meste stuvet hvidkål eller roer, kun sjældent andre grønsager. Om lørdagen gav det Eintopf, oftest i form af gule ærter, men det kunne også være en sammenkogt gullaschret. Kun om søndagen fik vi en rigtig kødret, og en dessert i stedet for suppe. Desserten var enten en kvargbudding eller en gelébudding, kaldt for Wackelpeter. Morgenmaden bestod af færdigsmurt brød, dertil drak vi Mukkefuk (erstatningskaffe) eller Blaumilch (futmælk). Også frokostpakkerne, som vi fik med på arbejde, fik vi udleveret færdigsmurte.

Der var en fast køkkenstab, bestående af en økonoma og en kokkepige. Dertil kom nogle arbejdstjenestepiger, som ikke deltog i den almindelige *Aussendienst*. Vi andre skiftedes til at have *Tischdienst*. Bordtjenestens opgave var at dække bord og at bringe til og fra.

Alle måltider i lejren begyndte med et ritual, som også blev brugt i de HJ-lejre, jeg førhen havde deltaget i. Det bestod i, at bordfællerne stående tog hinanden i hånden og istemte en plattysk bordsang, hvis ordlyd var: »Gras, dat is wat Grönes, Eeten is wat Schönes, hau, hau rin! (Græs det er noget grønt, at spise, det er skønt, hug nu bare i jer!)«, hvorefter man satte sig og begyndte at øse op. I dag vil mange nok synes, at det var da noget værre vås at begynde et måltid med, men dengang

syntes vi, at denne vrøvletekst var morsom. Et pluspunkt for mig var desuden dens plattyske sprog.

Selvfølgelig var maden i arbejdstjenesten ikke rigelig, men jeg er sikker på, at vi i Burg i hvert fald fik, hvad der tilkom os på vore rationeringskort. Den sult, som vi alligevel ofte følte, skyldtes nok mest, at vi hungrede efter mere afveksling i madplanen, eller at vi simpelthen var lækkersultne. Som man kan se på de få fotos, som jeg har fra arbejdstjenestetiden, virkede lejrforplejningen da heller ikke som nogen afmagringskur på os. Tværtimod var vi flere, som snarere blev lidt mere buttede i denne tid. Dette skyldtes ifølge et rygte blandt pigerne dog ikke selve maden, men noget, der blev blandet i den. Dette noget skulle skabe uorden i vores hormonbalance, så ingen af de såkaldte røde dage (for slet ikke at tale om svangerskab) skulle kunne mindske vores arbejdskraft. Om rygtet talte sandt, eller om vores menstruation bare udeblev på grund af omstillingen i kost- og levevaner, tør jeg ikke udtale mig om. Det lod dog til, at vi alle var i samme båd med hensyn til dette problem, og da jeg ikke følte mig syg derved, bekymrede det mig ikke noget videre.

Indetjeneste og undervisning

Arbejdet var inddelt i indetjeneste, udetjeneste og fritid. Indetjenesten bestod af det daglige rutine-arbejde i lejren. Især om morgenen gjaldt det om at rubbe sig, fra det øjeblik vi blev vækket og til vi, endnu før morgenmaden, stod ret foran vore senge, klar til stue-appel ved den tjenestegørende maidenfører. Indtil da skulle vi have klarret morgentoilette, påklædning, sengeredning, gøre orden i vore skabe, tage aske ud af kakkelovnen m.m. Alt dette havde vi kun meget lidt tid til. Den prøvede vi så på at indhente ved kun at vaske de legemsdele,

som ville være synlige, når vi havde fået arbejdstøjet på. Var der nogen, som ved stuegangen ikke klarede sig igennem skærsilden, gik de glip af morgenmaden, for den kunne man umuligt nå at blive færdig til, når man forinden skulle gøre arbejdet på stuen om igen.

Efter morgenmaden var der morgenappel på gårdspladsen. Dertil skulle vi stille op i række og geled. Mens den tjenestegørende maidenfører med hånden hævet til hitlerhilsen gav melding til lejrlederen, skulle vi stå i stram retstilling og rette øjnene fremad, når kommandoen *Die Augen gerade aus* havde lydt. Lejrlederen gav derefter kommandoen *Rührt Euch* og kom så med nogle praktiske bemærkninger, efterfulgt af ønsket om en god arbejdsdag. Morgenappellen endte med maidenførers kommando *Zum Aussendienst abgetreten!* De piger, der gjorde udetjeneste i nærheden af lejren, gik til fods til arbejdspladsen, mens de, der skulle længere væk, fik udleveret en cykel fra cykeldepotet. Her lå også de ved vestkysten uundværlige regnslag og gummistøvler klar til udlevering, når vejrguderne forlangte denne påklædning.

Når vi sent på eftermiddagen var kommet tilbage til lejren og havde gjort melding derom på kontoret, var der endnu lidt indetjeneste at forrette, som f.eks. pudsning af støvlerne hhv. vask af gummistøvlerne, hente optændingsbrænde og æggebriketter ind og tænde op i vaskehusets fyringskedel, og når det var frostvejr skulle der ligeledes tændes op i sovebarakens kakkellovn. Derefter fik vi så lov til at vaske os med varmt vand, i modsætning til om morgenen, hvor vi måtte nøjes med koldt vand. Før der blev kaldt til spisning, klædte vi om fra arbejdstøj til uniformsnederdel, bluse og striketrøje.

Om lørdagen var vi kun til udetjeneste om formiddagen, mens eftermiddagen var helliget de store rengøringsprocesser i lejren. Disse arbejder var der afsat en bestemt tid til, og når den var gået, skulle vi træde an til inspektionsappel. Kommandoerne dertil kunne f.eks. lyde *Angetreten zum Stiefelappell*

Fra Burg 1944. Til højre Margot fra Ostenfeld, i midten Spatz fra Hamborg. Jeg står til venstre.

eller *Angetreten zum Waschfassappell*. I så tilfælde havde vi at stille op med vore pudsede støvler eller med vore rengjorte vaskefade og tandkrus i hænderne, hvorefter maidenføreren gik rækken igennem for at efterse de nævnte ting. Var der noget at kritisere, skulle arbejdet gøres om igen. Engang ville en af mine stuekammerater ikke finde sig i heksens uberettigede og tydeligvis chikanøse kritik og svarede igen. Dommen faldt omgående, kammeraten skulle som straf rense brædt og gulv i et af toiletaflukkerne med en dertil udleveret miniaturebørste, og det skulle hun vel at mærke gøre i sin fritid.

Når lørdagsappellen var overstået, gik turen til klædekammeret, hvor vi afleverede ugens snavsede tøj til vask og til gengæld fik udleveret rent. I mellemtiden var der fyret op i vaskerummet, og vi kunne nu i fulde drag nyde ugens varme brusebad, hvilket de fleste af os gjorde så meget mere, fordi vi ikke kendte til denne luksus hjemmefra.

Til indetjenesten må også regnes de første dages teoretiske og praktiske undervisning i, hvad vi skulle foretage os i de udetjenestepladser, vi sidenhen ville få tildelt.

I teoritimerne fik vi at vide, hvordan en arbejdsmaid skal gøre sit arbejde og i hvilken rækkefølge det skulle udføres. Vi fik indprentet, hvilke arbejder ud over den almindelige rengøring man med rimelighed kunne forlange af os. Havde vi f.eks. udetjeneste på en gård, var vi forpligtede til at give en hånd med i stalden og på marken, dersom man ønskede det af os. Der var også ting, vi ikke måtte sættes til, hhv. kunne nægte at udføre. Vi havde f.eks. ikke lov til at deltage i mad-tilberedning, og vi kunne nægte at udføre f.eks. håndværksarbejder, som vi ikke havde det fornødne fagkendskab til. Derudover blev det meget indtrængende henstillet til os, ikke at falde for fristelsen til at spise med af familiens mad, dersom vi blev inviteret til det. Det eneste, vi måtte tage imod, var en plads ved bordet og noget at drikke til de madpakker, vi havde med fra lejren. Til slut blev vi mindet om, at det for en tysk pige var strengt forbudt at pleje omgang med tvangsarbejdere og krigsfanger, og til dette forbud hørte selvsagt også, at vi ikke måtte spise vores mad ved samme bord som dem.

Da vi om aftenen efter denne teoritime lå i vore senge og roen var ved at sænke sig over stuen, lød det pludselig fra en af køjerne: »Versteht jemand von Euch, warum wir nicht zusammen mit den anderen Zwangsarbeitern an einem Tisch sitzen dürfen?« Efter et øjeblik dyb tavshed blev denne brudt af en fnisen hist og her, og tilsidst lo vi allesammen. Siden blev udtrykket *wir und die anderen Zwangsarbeiter* en ofte hørt vending kammeraterne imellem. Den sorte humor, på tysk kaldt *Galgenhumor*, havde fundet vej til vores stuefællesskab og gav os i en alvorstung tid nogle stunder med befriende latterudbrud.

Den teoretiske undervisning blev efterfulgt af en praktisk, hvor vi i hold på to blev sat til at gøre rent i lejrlederens, mai-

denføernes og køkkenpersonalets værelser. Jeg kom på hold med Margot, en landmandsdatter fra Ostenfeld ved Husum, og vi fik til min store skræk opgaven at gøre rent i *heksens* værelse. Jeg fik lidt af et chok, da jeg så, hvor overlæst med møbler, ting og sager hendes værelse var. Vi blev overladt til os selv med den besked, at alle ting efter en grundig lørdagsrengøring af værelset igen havde at stå på nøjagtig samme plads som før. Det viste sig snart at være et stort held for mig at have Margot som makker, for hun var ikke kun roen i egen person, men dygtig til alt forefaldende husarbejde. Takket være Margot undgik vi de fælder, som maidenføreren havde lagt for os, og vi fik ved inspektionen af arbejdet endda tildelt ros fra den af os alle så frygtede lærerinde.

»Außendienst«

I min første udetjenesteplass blev jeg kun i to dage. Pladsen havde jeg fået anvist hos et gammelt ægtepar, som boede i et lille arbejderhus midt i byen. Begge ægtefæller var født og opvokset i Hamborg, hvor manden havde været fisker på Elben, og konen havde hjulpet manden, dels med at bøde netene og dels ved i byen at sælge af de friskfangede fisk. Ved hårdt arbejde og stor sparsommelighed havde de sparet så mange penge sammen, at de havde kunnet købe det lille hus i Burg. Imidlertid var de nu blevet så svækkede af alderen, at de ikke mere kunne klare husholdningen alene. Derfor var de så evigt taknemmelige for, at de havde fået tildelt en pige fra arbejdstjenesten som hjælp. Alt dette fortalte konen mig, efter at hun havde bedt mig tage plads på en vakkelvorn stol ved et lille køkkenbord, som stod under det ene af to små vinduer ud mod gaden og var dækket af en snusketgul voksdug. Ved det andet vindue sad hendes mand i en lænestol. Han sagde

ikke noget, men rokkede bare med overkroppen fra side til side, som om han befandt sig på dækket af en fiskerbåd på gyngende vove. Mens han rokkede, tyggede han på en skrå. Da han vendte den i munden, kunne jeg se hans tænder, som var helt mørkebrune af den megen skråtobak.

Mens konen fortalte løs på sit brede hamborgsmål, som mindede mig meget om det flensborgske Petuhtanten-tysk, så jeg mig omkring. Hvad jeg så, fik mit mod til at synke, for mage til snavs og rod havde jeg ikke set før. Hvordan skulle jeg dog nogensinde komme til bunds i det? Bedst at komme igang med det samme, tænkte jeg, allerførst med at lukke et vindue op, for der lugtede indestængt af gammelt hus og af tis. Det viste sig imidlertid at være umuligt at afbryde konens talestrøm; efter at have fortalt mig om deres livsforløb, begyndte hun og manden at udspørge mig om mit. På den måde gik henved to timer, uden at jeg havde bestilt andet end at lytte og fortælle. Det første arbejde, jeg derefter fik lov til at udføre, var at gå hen til en nærliggende mælkeforretning for at hente ægteparrets mælkeration. Da det blev min tur til at blive betjent, rakte jeg først rationeringsmærkerne over disken, men før jeg lod mælkekanden følge efter, tog jeg i en slags refleksbevægelse låget af den. For sent så og lugtede jeg, at spanden ikke var blevet gjort ren. Den ældre kone, som betjente mig, øsede mælkerationen op i spanden, som om hun intet havde bemærket. Eller havde hun? Blussende rød i kinderne af forlegenhed betalte jeg og skyndte mig ud af forretningen.

Middagen hos de gamle bestod den dag af havregrød, og jeg blev opfordret til at spise med. Jeg fremførte da lejrledelsens forbud mod dette, som en velkommen undskyldning til at sige nej tak. Men da de gode mennesker derefter blev ved med at nøde mig til i hvert fald at nyde en kop »frisk« mælk fra mælkespanden, kunne jeg ikke finde på en plausibel undskyldning og måtte med dødsforagt tage et par slurke af den forurenede mælk fra en ikke særlig proper kop. Efter fro-

kosten fik jeg til opgave at vaske op og gøre rent i køkkenet, mens de gamle trak sig tilbage til deres soveværelse for at få sig en middagslur. Det første, jeg gjorde, var at hælde den resterende mælk fra spanden over i en skål, som jeg fandt mellem rodet i en gammel køkkenbufet, og så fik mælkespanden ellers en omgang med skurebørsten og kogende vand fra komfurets vandbeholder. Det samme gjorde alt det porcelæn, som jeg kunne finde i og uden for skabet. Resultatet af mine anstrengelser kunne tydeligt ses, men om de gamle kunne se forskellen, og om de i det hele taget ville værdsætte mit arbejde, var jeg ikke helt sikker på. Spændt ventede jeg på deres reaktion, da de efter endt middagslur kom tilbage til køkkenet og opdagede det rengjorte porcelæn stå i stabler på bordet. Spændingen blev udløst af manden, da han henvendte sig til konen sagde: »Nu kiek doch mal an! Da hat die Deern aber mal klar Schiff gemacht in der Kombüse! Nu hat sie denn ja woll auch'n Schiffszwieback su'n Kaffe verdient, oder was meinst du, Mudder?« Mutter mente som fatter og gav sig til at lave kaffe. Beskøjten, som jeg ifølge manden havde gjort mig fortjent til, viste sig at være en tør humpel rugbrød, som man dyppede i kaffen, før man bed af den. Nu jeg vidste, at både kaffekanden og kopperne var rene, skulle der heller ikke ret megen nødning til for at få mig til at spise og drikke.

Da vi den aften lå i vore køjer i sovebarakken, gik snakken selvfølgelig om, hvad hver især havde oplevet på sin første udetjenestedag. Jeg undskyldte mig med træthed og indskrænkede min beretning til et minimum. Faktisk var jeg også meget træt, og det både legemligt og sjæleligt, – det sidste, fordi jeg havde svært ved at blive klog på mit eget forhold til det gamle ægtepar, som jeg var i udetjeneste hos. Godt nok havde jeg medlidenhed med dem, men det havde jeg sandt at sige også med mig selv, for jeg følte, at jeg ikke slog til i denne plads. I dag ved jeg, at jeg dengang gennemlevede noget af den samme konflikt, som plejepersonalet på plejehjemmene

ofte befinder sig i, når de må forsømme den mentale pleje af de gamle til fordel for den fysiske. Som arbejdsmaid var jeg imidlertid forpligtet til at gøre det mig tildelte arbejde ordentligt der, hvor man sendte mig hen, og det kunne jeg umuligt gøre på en tilfredsstillende måde, når jeg skulle bruge så meget af arbejdstiden til snak.

Straks efter den første dag hos det gamle ægtepar i Burg var jeg derfor indstillet på, at jeg fremover, for at undgå vanskeligheder for mig selv, var nødt til at efterkomme arbejdstjensens formål. Mine bedste hensigter i så henseende var mig dog ikke til nogen hjælp, og næste dag kom til at forløbe lige som den første. Foruden at gå ærinder til mælkemanden og til købmanden fik jeg kun lov til at arbejde i de timer, hvor ægteparret sov til middag. Uden at høre på mine protester holdt de mig atter fast med snak ved frokostbordet og ved kaffen. Det gjorde de på en meget snedig måde, for hvad skulle jeg svare, når manden i en nærmest vred tone spurgte: »Was meinst du, Mudder, will die Deern en oolen Schipper vertell'n, dat dat so schietich is up uns'n Kahn, dass sie kein Zeit über hat zu'n Klönschnak mit unserein?« Så kunne jeg umuligt gøre andet end med en hvid løgn forsikre dem om, at de selvfølgelig havde ret, så beskidt var det da heller ikke hos dem, og jeg skulle nok tage mig tid til at snakke med dem. Hvilket jeg så gjorde, men ikke uden dårlig samvittighed.

Denne var dog ikke den egentlige årsag til, at min anden arbejdsdag hos det gamle ægtepar også skulle blive den sidste. Årsagen dertil skulle hovedsagelig søges i den besked, konen gav mig, lige før jeg efter endt arbejdsdag forlod dem. Beskeden lød ordret (hvis det ellers er muligt at gengive konens hamborgjargon på prent): »Morgen solln Sie denn mal Wäsche waschen, denn wenn ich unse Hosen immer nur an'n Ofen auftrockne, gibt das scha so häsliche Kringeln inne Hosen«.

Udsigten til på næste arbejdsdag at skulle vaske ægtepar-

Fra Burg 1944. Jeg, Spatz og til højre Elisabeth Hunger fra Kiel.

rets urinplettede undertøj, gjorde mig alt andet end glad. Dertil kom, at jeg den aften for første gang modtog et brev hjemmefra og allerede efter læsningen af de første linier fra min mors hånd blev overvældet af hjemve.

Den indgåede post blev altid fordelt efter aftensmåltidet, mens vi endnu sad ved bordene. Brevmodtagerne plejede derefter at trække sig tilbage til deres køjer som det mest private sted, en arbejdsmaid havde i lejren. Også jeg kastede mig på min køje for der at kunne koncentrere tanker om min mors brev og om, hvordan jeg skulle klare mig igennem morgendagens storvask hos den gamle fiskerkone. Da blev kombinationen af hjemve og af usikkerhed overfor næste dags udfordring simpelthen for meget, og jeg kunne ikke holde gråden tilbage. Det opdagede min overbo Helga, og da hun hørte om mine problemer i pladsen, tilkaldte hun Elisabeth, vores stueældste. Elisabeth Hunger, kaldt *Hungerle*, var en meget varmhjertet

pige, som foruden at nyde kammeraternes tillid også var velanskreven hos lejrlederen. »Dette kan og skal du ikke klare alene«, sagde Hungerle og gik til lejrlederen. Efter et stykke tid kom hun tilbage, ledsaget af lejrlederen. Denne havde i mellemtiden ringet til Burgs borgmester, som klart havde bekræftet hendes fornylig opståede formodning om, at det gamle ægtepar faktisk var et socialt tilfælde. Løsningen blev, at rødekorssøstre for fremtiden skulle tage sig af parrets pleje.

Allerede næste dag fik jeg tildelt et nyt udetjenestested, denne gang hos en partifunktionærs frue.

Der var stor forskel på min første og min anden plads, såvel hvad angik de ydre forhold som omgangsformerne. Sammen med en omkring 10 år gammel søn ved navn Hermann boede min nye arbejdsgiver i en rødstensvilla midt i byen Burg. Hun var en frue i midt-30'erne, hvis mand gjorde tjeneste im *Gau Ostmark*, som hun udtrykte det. Nu ventede hun på, at hun og drengen kunne følge efter, når ægtemanden havde fundet en passende bolig til dem. Hun lod mig da også straks fra begyndelsen ikke være i tvivl om, at hun var en højerestillet embedsmands frue og jeg hendes tjenestepige. Den rangordning var jeg imidlertid godt tilfreds med, for så kunne jeg da ikke engang til komme i samme situation som i min første plads. Senere, da jeg var kommet til at røbe for fru, at min far var løjtnant og lå ved østfronten, ville hun gerne blive mere familiær med mig, men jeg holdt mig så vidt muligt tilbage.

Noget andet var, at arbejdet i villaen ikke var særlig anstrengende. I grunden, tænkte jeg, burde konen med lethed selv kunne klare dette arbejde. At hun havde fået tilkendt en arbejdsmaid til hjælp, måtte have sin årsag i partiprotektionisme. For hende har det at have en hushjælp nok mere været et prestigespørgsmål end et egentligt behov, for alt på min nye arbejdsplads strålede i forvejen af *deutsche Sauberkeit*.

På grund af mangel på brændsel blev flere af husets værelser ikke benyttet om vinteren og var derfor aflåste. Der blev

kun fyret i en stor hall-agtig opholdsstue, møbleret med tunge egetræsmøbler og pyntet med to store håndvævede Kellinghusen-billedtæpper på væggene. Foruden opholdsstuen og køkkenet var kun soveværelset og drengens værelse i brug. Soveværelset ordnede damen selv, så jeg havde faktisk ikke mere rengøring at udføre, end hvad jeg kunne klare i løbet af formiddagen. Kl. 12 fik jeg serveret en kop urtete til min medbragte frokostpakke, som jeg spiste ved et lille bord i et forholdsvis lille, men skinnende rent køkken. Mens jeg spiste, var konen i gang med at tilberede dagens middag på en Brennhexe, som er navnet på et brændselsbesparende minikomfur, der i de sidste krigsår kunne ses i de fleste tyske hjem. Når Hermannchen ved 13-tiden kom hjem fra skole, var det hans og moderens tur til at tage plads ved køkkenbordet for at indtage deres middagsmad. Med den besked, at jeg i mellemtiden kunne læse avisen, blev jeg af moderen henvist til opholdsstuen. Jeg havde dog ingen lyst til at læse avis, i Burg lige så lidt som hjemme, for aviserne var her som der fyldt med propagandaartikler og med sidevis af annoncer over faldne. Propagandaartiklerne var jeg for længe siden holdt op med at læse, og annoncerens gefallen für Führer, Volk und Vaterland fik sorgen over Helmuths død til at blusse op på ny, samtidig med at de fyldte mit sind med en afmægtig vrede. Altså lod jeg være med at læse avisen, og til fruén sagde jeg, at jeg havde lejlighed til at læse den i lejren. Så fik jeg lov til i stedet for at kigge i fruéns modejournaler.

Når jeg om eftermiddagen skulle gå et ærinde for fruén, blev Hermannchen for det meste sendt med. Han skulle hjælpe mig med at bære tingene, sagde fruén, men jeg havde på fornemmelsen, at det nok så meget var, fordi han skulle holde øje med mig. Tjenestepiger havde det jo med at kissemissе med unge mænd på gadehjørnerne, sagde hun engang. Hendes søn var ellers en flink knægt, men var nok ikke at finde blandt de bedste i skolen. Det var i hvert fald den konklusion

jeg kom til efter de første timers lektiehjælp, som fruén havde bedt mig om at give drengen i de ledige eftermiddagstimer. Hermann skulle nemlig gerne kunne klare den forestående optagelsesprøve til gymnasiet. Hvorvidt min hjælp har ført til det ønskede resultat, fik jeg aldrig at vide, for i begyndelsen af det nye år skulle mor og søn flytte østpå, for der at blive genforenet med familiefaderen, partifunktioneren, hvis øjne på det store fotografi på væggen i stuen gav mig fornemmelsen af, at de forfulgte mig.

Fritiden

Hver søndag morgen skulle vi stille op i en rundkreds på fanepladsen foran lejren for at hejse arbejdstjenestens hagekorsflag. På denne plads havde vi også en af de første dage efter vor ankomst aflagt faneeden. Til fanehejsningen havde vi altid udgangsuniformen på under uniformsfrakken. Ofte marcherede vi søndag formiddag i rækker på tre i hvert geled, de største piger foran og de mindste som bagtrop, gennem byen og ud ad landevejen. For det meste marcherede vi til sang af gamle folkeviser, som f.eks. *Wenn alle Brunnlein fliessen, Ein Jäger aus Kurpfalz, Schwarzbraun ist die Haselnuss* m.m. Det var en velkommen afveksling for mig at komme væk fra lejren og fra arbejdet og for en stund at kunne opholde mig i den friske luft og den frie natur. Dengang syntes jeg også endnu, at det var ganske fornøjeligt at synge med på de ovennævnte upolitiske marchesange, som jeg senere ved flere lejligheder fik gåsehud af at høre.

Når vi om søndagen havde eftermiddagen til fri rådighed, brugte vi fire kammerater gerne denne fritid til en spadseretur ud i marsken, hvor vi kunne snakke og konspirere sammen, uden at blive overrasket og forstyrret af andre. Nogle af

Flaghejsning i arbejdstjenestelejren i Burg.

de andre maiden foretrak at promenerere gennem byen, hvor husene gav læ for vinden, atter andre ville hellere sidde inde i varmen, for at skrive julebreve eller fabrikere små julegaver til deres pårørende derhjemme eller ved fronten.

Da det var lykkedes Spatz at få fat i en filmrulle til sit boxkamera, fotograferede vi på skift hinanden, engang poserede vi med uniformsdragten på, en anden gang med frakke og hat. De tre fotos, som blev taget hin dag i december 1944, er i dag de eneste fotos, jeg har som synlig erindring fra arbejdstjenesten.

Fritiden i lejren var ikke lagt i alt for faste rammer. På de fleste hverdagsaftener bestemte vi selv, hvad vi ville udfylde dem med, men da vor aktionsradius var begrænset til lejrens område, her især til vores soverum, og da de fleste efter en anstrengende dag i udetjenesten ikke var oplagt til den store *Budenzauber*, indskrænkede aktiviteterne sig for det meste til hyggesnak omkring kakkelovnen, brevskrivning, læsning og

andre stille aktiviteter. Nogle piger var så trætte, at de opsøgte sengen med det samme.

Vi havde lov til at blive ved med aktiviteterne indtil tappenstreg, hvis der da ikke kom en flyveralarm imellem. Da vinteren blev strengere, var vi dog nødt til at krybe i seng inden den tid, fordi vores brændselsration var brugt op. Var kakkelovnen bleven kold, var sengene det varmeste opholdssted for os, men selv der kunne det knibe med at holde varmen, i hvert fald da vinteren i december måned begyndte at tage fat for alvor. I den situation fandt nogle på at krybe sammen to i én seng. Det havde den fordel, at de foruden at kunne varme hinanden havde fire uldtæpper at dække sig til med, hvor vi andre, der helst ville ligge alene i egen seng, måtte nøjes med to. Vi tog så træningsdragt og strømper på i sengen og supplerede med vores uniformsfrakke ovenpå. Næste morgen var der altid en morgenduelig blandt kammeraterne, der sørgede for, at enhver igen lå i sin egen seng, og at vi fik fjernet den ureglementerede påklædning betids nok.

Hver lørdag aften samledes vi i hovedbarakken til det, som dengang blev kaldt Kameradschafts-aften. For det meste sang vi folkelige sange, til ledsagelse af en maidenførers guitar-spil.

Ofte blev der også arrangeret en form for ønskekoncert, hvor vi selv måtte foreslå, hvilke sange der skulle synges. Ved en sådan ønskekoncert foreslog Hungerle engang *Die Gedanken sind frei*, hvori det bl.a. hedder: *Und sperrt man mich ein im finsternen Kerker, das alles sind nur vergebliche Werke, denn meine Gedanken zerbrechen die Schranken und Mauern entzwei – die Gedanken sind frei!* Jeg selv foreslog derefter den folkelige sang om kæmpen *Rübezahl*, som begynder med den smukke linie *Hohe Tannen weisen die Sterne an der Isar wildspringender Flut*, og hvor det længere henne i sangen hedder: *Höre Rübezahl, was wir dir sagen, Volk und Heimat, sie sind nicht mehr frei, schwing die Keule wie in alten Tagen, schlage Hader und Zwietracht entzwei!*

Disse to sange kunne interpreteres på to måder, så når vi sad sammen med hele flokken og følelsesladet sang de samme sange, var det alligevel ikke de samme, for mens f.eks. kredsen omkring Hungerle tænkte på nationalsocialisterne som dem, der gjorde folk og hjemstavn ufrie, tænkte flertallet på Tysklands fjender. – Jamen, gjorde de nu også det? Det kunne vi jo faktisk ikke vide noget om, for *Die Gedanken sind frei* måtte vel gælde for dem lige så vel som for os.

En sjælden gang blev der nogle ekstra fritimer. Jeg havde fået lus og kunne ikke komme på arbejde. Jeg brugte denne uventede fritid til at læse i den bog med Goethe- og Schiller-citater, som jeg havde fået foræret af far og taget med til Burg.

Jeg hæftede mig især ved et enkelt citat, og det gjorde jeg mig så mange tanker om, at det stadigvæk sidder et sted i mit baghovede, skønt jeg ikke mere er i besiddelse af bogen. Citatet lød: *Zu einer Nation Euch zu bilden, Ihr hofft es, oh Deutsche, vergebens! Bildet Euch dafür, ihr könnt es, freier zu Menschen aus.*

Det forekom mig højst mærkværdigt, at dette citat var taget med i bogen, det kunne efter min mening kun være, fordi censuren havde overset det, eller at bogen slet ikke var censureret.

Nu har jeg ganske vist ikke hørt til dem, der følte noget særligt ved at tilhøre en stor tysk nation, for mig har følelsen for hjemstavnen altid stået i forgrunden. Men min skæbne var nu engang blevet knyttet til det stortyske rige, og dette så jeg nu gå sin undergang i møde. Midt i bekymringerne over min egen skæbne var der trøst at hente i digterens ord om at tyskerne i stedet for at hige efter én stor nation, hellere skulle hige efter at blive frie mennesker; hvad de *kunne*, hvis de *ville*. Det var sådanne tanker, jeg filosoferede over efter læsningen af citatbogen, mens jeg en dag i december 1944 lå lusebefængt på min køje i arbejdstjenestelejren i Burg.

Som man kan se af ovenstående var jeg så heldig at komme

med i en lille kreds af kammerater, som Hungerle havde samlet omkring sig. Der skal lægges betoning på ordet *kammerater*, for vi snakkede så godt som aldrig om vore private relationer, sådan som *veninder* plejer at gøre det. Kun engang kom Elisabeth Hunger med en antydning af, at hendes far var en tysknational konservativ officer af den gamle skole, som så meget kritisk på nationalsocialisternes form for krigsførelse. Det, som skulle komme til at binde os fire piger særlig fast sammen, var vores fælles modvilje mod den nationalsocialistiske hedensk-germanske jul, som decembermånedens forberedelser i lejren så tydeligt lagde op til. Hvert kristeligt islæt var bandlyst, og det chokerede os. Selv om jeg ikke kunne tænke mig en jul i Klein Rheide uden den hedenske Nis Puk, så var det dog lige så utænkeligt for mig at holde jul uden de kristelige sange, som hørte med til julen derhjemme. Tænk, om man i stedet for den evindelige af NS-digteren Blunck forfattede julesang *Hohe Nacht der klaren Sterne* kunne få lov til at synge den smukke sang *Süsser die Glocken nie klingen, als zu der Weihnachtszeit, süsser die Engel nie singen Lieder von Frieden und Freud*. Engang tænkt, ville denne ordsammensætning ikke mere gå ud af mine tanker. Ville jeg kunne glæde mig over en fred, skabt på nationalsocialistiske sejrherres betingelser? På den anden side, ville der efter en allieret sejr overhovedet være ret meget tilbage at kunne glæde sig over?

Disse tanker gjorde mig så mærkelig angst. I den situation var det at jeg i december 1944 fik et brev fra fru Hagge i Dörpstedt, sypigerne Marianne og Elfriede Haggens troende mor. »Du musst auf Gott vertrauen, Mariechen, dann wird Dir nichts geschehen«, skrev hun og citerede nogle linier fra salmen *Ein feste Burg ist unser Gott*. De står den dag i dag klart i min erindring, sådan som de var skrevet med fru Haggens gotiske blækskrift: »Unser Herr und Gott, Er straft Gewalt und Spott, Er wird den Sieg behalten!« Fru Haggens brev fik en klokke til at ringe for mit indre øre, den fortalte mig, at jeg

ikke kunne være min mistrøstighed bekendt, dersom jeg ellers mente det alvorligt med min vilje til at tro.

Det var bare så pokkers svært at slippe tvivlen og sortsynet, og om dette overhovedet ville være lykkedes for mig, dersom virkningen af fru Haggens brev ikke var bleven forstærket af en anden begivenhed, er jeg stadigvæk i tvivl.

Jeg havde den dag brugt en stærk hovedpine som undskyldning for at slippe for aftenens samvær i hovedbarakkens opholdsrum. Nu lå jeg i min køje og grublede over fru Haggens brev, og hvordan jeg skulle forholde mig dertil. Jeg var ikke kommet ret langt i min grublen, da Hungerle kiggede ind til mig. Vi satte os hen ved bordet, og jeg var lutter øren, mens Elisabeth fortalte mig om den sammensværgelse, hun håbede at kunne få mig med i, foruden Margot og Spatz, som allerede havde givet deres tilsagn. Komplottet gik ud på, at vi fire skulle nægte at deltage i arbejdstjenestens julefest, dersom vi ikke fik lov til forinden at gå til julegudstjeneste i Burgs kirke. Da foretagendet ikke var helt ufarligt, ville Hungerle kunne forstå det, dersom jeg sagde nej til at deltage. Hende derimod kunne kun en fysisk blokade afholde fra at komme i kirke juleaften. Ved Hungerles ord forsvandt min nedtrykthed på mirakuløs vis. Jeg mærkede, at her var der noget, som jeg helhjertet kunne gå ind for, og jeg mærkede frem for alt, at her var der nogen, der havde brug for min støtte. Men der var noget mere, nemlig en ubeskrivelig fornemmelse af, at sammenfaldet af fru Haggens opmuntrende brev til mig og Elisabeth Hungers besøg ikke var så tilfældigt endda, men styret af højere magter. Hvadenten denne fornemmelse havde bund i virkeligheden eller ej, så var den i hvert fald årsagen til, at jeg fra det øjeblik, jeg fik den, var helbredt for de depressive tanker.

Med Spatz og Margot var vi nu fire piger, som var opsat på at gennemtrumfe et kirkebesøg juleaften. Vi var dog enige om, at vi ikke ville starte »angrebet« før en af de sidste dage før jul.

Juleaften 1944

Lillejuleaftensdag blev Hungerle, Helga og jeg udtaget til sammen med økonomaen at hente lejrens juletræ i en plantage uden for Burg. Turen forløb så godt, at jeg uden overhovedet at være indstillet på det, uvilkårligt kom i julestemning.

Den glade forventning måtte om aftenen dog vige for en stor spænding: Ville vi fire sammensvorne få lov til at gå i kirke i Burg næste dag? Eller ville det komme så vidt, at vi måtte indfri det løfte, vi havde givet hinanden, om ikke at deltage i lejrens julefest, dersom det blev nægtet os at gå i kirke? Spændt ventede Margot, Spatz og jeg, mens Hungerle sad inde på kontoret for at forhandle med lejrlederen. Det bar! Lejrlederen gav efter over for Hungerles argumenter, mod at denne lovede hende, at vi ikke fortalte det til nogen andre i lejren. Selv om det var svært at tie, holdt vi, hvad vi havde lovet. Vi vidste, at lejrlederen ville komme i en slem knibe, hvis pludselig et flertal i lejren skulle få den idé at ville gøre os følgeskab.

Således gik det til, at jeg den 24. om morgenen vågnede op i en forventningsfuld julestemning. Det var ikke barnets forventning om gaver og julehygge, som jeg kendte den hjemmefra, hvor jeg hver jul følte mig som barn på ny. Det var den voksne piges glade og spændte forventning om, langt om længe at kunne opleve en julegudstjeneste og oven i købet ikke bare en hvilken som helst, men en, som jeg selv havde gjort en indsats for at kunne opleve.

Om eftermiddagen afmeldte vi os på kontoret, hvor vi angav, at vi ville ud på en spadseretur. Det vakte ingen mistanke, selv om det allerede var skumringstid, kontor-medhjælperen var åbenbart i julehumør. For ikke at blive længere væk end nødvendigt, tog vi først af sted i sidste øjeblik, så jeg var allerede nervøs for, at kirkedøren ville være lukket, når vi kom halsende. Det var den heldigvis ikke, så sent var vi

alligevel ikke på den. Sammen med os vandrede nu en strøm af mennesker op ad kirkebakken, og kirken blev fyldt godt op. Der var flest kvinder og børn i alle aldre, som klemte sig sammen på kirkebænkene, men der var også en del mænd af ældre årgang og nogle sårede soldater.

Foran i kirken stod et stort juletræ, udelukkende pyntet med levende lys og søvlametta. Denne, tænkte jeg, kunne godt se ud til at være klippet ud af de staniolstrimler, som englænderne plejede at kaste ud fra flyvemaskinerne, med det formål at skabe forvirring i det tyske radarsystem. Jeg syntes, at jeg kunne genkende materialet, for skønt disse strimler skulle afleveres til genbrug i den tyske krigsindustri, havde vi piger derhjemme samlet dem ind for at flette bæltet af dem.

Brat blev jeg revet ud af disse tanker, da orglet satte ind med den skønneste julemusik. Og så sang menigheden de gamle julesalmer, som også min farmor havde sunget sammen med os, når vi var på julebesøg i Stafstedt: *Es ist ein Ros' entsprungen, Vom Himmel hoch da komm ich her, Am Weihnachtsbaume die Lichter brennen* og *Süsser die Glocken nie klingen*. Præsten fortalte historien om Jesu fødsel, om stjernen over stalden i Bethlehem og om englenes forkyndelse til hyrderne på marken: »*Frieden auf Erden und den Menschen ein Wohlgefallen*«. Ordet fred gik som en rød tråd gennem hele gudstjenesten: *Lieder von Frieden und Freud, Frieden auf Erden, Friede sei mit Euch*. Dette, tilsammen med hele stemningen i kirken, med menighedens flerstemmige salmesang og med juletræet, hvis sparsomt placerede kærter lys reflekteredes af lamettaen, så det så ud, som om træet var spundet ind i guld- og sølvtråde, gav oplevelsen et eventyrligt skær.

Da gudstjenesten var forbi, stod præsten udenfor kirkedøren og gav hver enkelt besøgende hånden, og mange fik et par trøstende ord med på vejen. Det gjorde Hungerle også, som var den første af os fire, der fik præstens håndtryk. Hvad præsten sagde, husker jeg ikke, men hvad jeg derimod aldrig vil

glemme, er at præsten græd, mens han trykkede os i hånden! Aldrig siden har en gudstjeneste gjort så stærkt et indtryk på mig, som den julegudstjeneste i Burg i Ditmarsken i krigsåret 1944.

Lejrledelsen havde ganske vist gjort sig stor umage, for at gøre juleaften i lejren så festlig som muligt for os maiden. Bordene var stillet sammen i u-form og dækket med duge, grangrene, levende lys og stjerner, flettet af halmstrå. Vi fik steg med rødkål og med kartofler, som vi ikke selv skulle pille. Der var vanillebudding til dessert, og ved hver kuvert stod der såmænd også en lille tallerken med småkager, og en julegodte, formet af persipan (krigstidens erstatningsmarcipan, fremstillet af en tyk mannagrød, æg, sukker og mandelessens).

Efter spisningen blev døren lukket op til opholdsstuen, hvor juletræet, som jeg selv havde været med til at hente i skoven, stod tændt. Det var pyntet med røde æbler, halmfletværk og *Winterhilfswerk*-ophæng. Det sidste var små ophæng af træ, som HJ-ungdommen i decembermånederne solgte ved dørene, så overskudet af salget kunne komme krigsenker og invalider til gode, som hjælp til at komme gennem vinteren. Jeg kunne godt se, at lejrens juletræ var smukt i al sin enkelhed, men det kunne alligevel ikke tåle en sammenligning med juletræet hjemme i Klein Rheide, eller med min farmors gammeltdags juletræ, og slet ikke med det træ, som et par timer forinden i Burgs kirke havde frydet mit øje og mit sind. Selv om jeg næsten kunne den udenad, kunne jeg også godt mere mig en gang til over Rudolf Kinaus plattyske julehistorie, som lejrlederen læste op for os: »Wiehnachten Abend, denn gahn wi nåh båben«.

Vi havde allesammen tidligere på aftenen lagt en lille hjemmelavet gave i en sæk, som var stillet op uden for kontoret. Pakkerne blev nu fordelt imellem os ved en julklap-leg. Da denne form for gavefordeling for de fleste af os var noget nyt, afledte den for en tid lang vore hjemvetyngede tanker.

For hjemve havde vi denne juleaften i det fremmede ganske givet allesammen, også lejrlederen, maidenførerne og køkkenpersonalet. Det kom især til udtryk, da vi efter afsyngelsen af partiets julesang *Hohe Nacht der klaren Sterne* (som ganske vist havde en upolitisk tekst, men en skrækkelig umelodisk melodi) gik over til de lige så populære som sentimentale folkesange. Mens vi sang *Es waren zwei Königskinder* og *Jenseits des Tales standen ihre Zelte*, var næppe et øje tørt, heller ikke hos dem, der ellers plejede at have deres følelser under fuld kontrol.

Aftenen i fællesbygningen blev afsluttet med, at en udklædt *Nicolaus* kom slæbende med en stor sæk, fyldt med postpakker, som han gav sig til at fordele iblandt os. Det var pakkerne hjemmefra, som lejrledelsen havde gemt til uddeling denne særlige aften. Dem fik vi lov til at tage med over i sovebarakken, hvor vi så kunne pakke ud og læse de medfølgende breve i ro og mag. Jeg tænker, at det er bleven arrangeret på denne måde, for at også lederne kunne have lidt privat jul med hinanden, og det var vi bestemt ikke kede af. Mor sendte mig bl.a. et henkogningsglas, fyldt med gåsesteg fra vore egne gæs. Jeg husker, at Helga og jeg om natten sad sammen på min køje og i mangel af skeer guffede glassets indhold i os ved hjælp af fingrene og med glubende appetit.

I de følgende to juledage var livet i lejren ikke så strengt, vi fik lov til at sove lidt længere om morgenen, og vi var meget ude i den friske luft.

Ved fodmarcherne havde jeg dog svært ved at følge med, og jeg måtte ofte bide tænderne sammen, så ondt havde jeg i mine fødder. Der var to eller tre andre, der klagede over de samme symptomer, og vi mente, at det skyldtes forkert fodtøj. Ved en lægeundersøgelse i lejren fik nu alle deres fødder undersøgt, og der blev konstateret platfodethed hos mig og to andre maiden. Vi fik ordineret indlæg, men dem kunne vi kun få lavet aftryk til i sygehuset Hamburg-Eppendorf, hvor

indlæggene også ville blive fremstillet. Derfor skulle vi, med en maidenfører som ledsager, straks i det nye år en tur til Hamborg. Den afveksling i lejrlivet glædede jeg mig til.

Sidste tid i lejren

Det sidste årsskifte under krigen har jeg overhovedet ingen erindring om, men jeg går ud fra som givet, at vi over lejrens *Volksempfänger* har måttet påhøre førerens (sidste) nytårstale med de kendte paroler om at holde ud bis zum Endsieg.

Lige efter nytår gik turen for os platfodede så til Hamburg-Eppendorf. Vi kørte dertil med tog tidligt om morgenen, og ved indkørslen til Hamborg så jeg for første gang bomberuiner ved selvsyn, – et chokerende syn! Den ortopædiske afdeling i Eppendorf sygehus var anbragt i en barak. En lang gang med bænke langs væggene fungerede som venteværelse. De fleste ventende var sårede, soldater såvel som civile. Af samtalen fremgik det, at mange af dem var der for at få eftersat deres proteser eller få taget mål til nye. Vi raske blev helt tavse ved det sørgelige syn. Men der var dog langtfra en sørgestemning blandt de sårede. Således fik en soldat, der havde fået amputeret sit højre ben, hele ventegangen til at le, da han spurgte, om der var nogle venstrebens amputerede, der brugte skonummer 43, for så kunne de måske lave en byttehandel?

Når jeg tænker på, hvor lange ventetider der er nu om stunder, hvor vi dog lever i en fredelig tid og i en velfærdsstat, må jeg til stadighed undre mig over, hvor hurtig og effektiv ekspederingen foregik dengang. På den anden side, så var de indlæg, vi fik med hjem, nogle klodsede tingester, som det i hvert fald for mit vedkommende var en større lidelse at gå med, end det havde været uden dem. Jeg vænnede mig aldrig til dem og brugte dem kun i den korte tid, jeg havde tilbage

i Burg. Senere, da jeg var ved militæret, fik jeg andre støvler, og væk var smerterne i foden, hvilket jo kunne tyde på, at det nok så meget har været støvlerne i Burg, der har været noget i vejen med, end mine fødder.

Jeg havde min tredje og sidste udetjenesteplass på en marskgård uden for Burg. Mit arbejde bestod i at hjælpe konen med alt forefaldende arbejde i huset og med at vaske mælkekander og malkeredskaber, men desværre måtte jeg ikke hjælpe med at malke. Manden på gården var indkaldt, men konen havde hjælp til arbejdet af en lidt ældre, let handikappet karl og en krigsfange.

Vi spiste ved et langbord i køkkenet, og indtagelsen af maden var et kapitel for sig, for skønt gården hverken var lille eller fattig, blev der ikke spist af tallerkener. En sådan fik kun jeg, til indholdet af min frokostpakke. De andre betjente sig med deres skeer direkte fra grødfadet, som stod midt på bordet, eller med deres gafler fra panden med flæsk og kartofler. Helt ny for mig var den måde, hvorpå man på denne gård i det sydlige Ditmarsken indtog sin mælk. Den blev ikke hældt på krus, men stod på bordet i et stort lerfad, hvorfra man øsede mælken op, enhver med sit krus som øseske. Noget gik selvfølgelig til spilde undervejs fra fadet til munden, men det var såmænd ikke så meget endda, man kunne godt mærke, at de havde øvelse i den trafik.

Da vi på en vaskedag var så vidt færdige med vasketøjet, at det blev uldtøjets tur, hentede jeg min pullover frem – den havde jeg fået lov til at vaske sammen med gårdens uldtøj. Konen beundrede den og spurgte, hvem der havde spundet uldgarnet for mig. Jeg fortalte da, at det havde jeg selv gjort, og så spurgte hun mig omgående, om jeg kunne tænke mig at spinde for hende. Det viste sig, at hun havde et par sækkefuld af uspunden uld fra deres egne får liggende i mølkisten. Førhen havde hendes mand spundet det, men siden hans indkaldelse kneb det med at få ulden bearbejdet. Hendes mand

havde også selv fremstillet en rok, og den var meget ejendommelig; han havde bygget deres gamle trædesymaskine om til en slags spindemaskine.

Så fik jeg da i den resterende arbejdstjenestetid det behagelige arbejde som spindepige. Det var så meget mere behageligt, som ulden allerede var kartet for, og desuden kunne jeg sidde ned til arbejdet i et varmt kammer. Når jeg ankom om morgenen, stod der tilmed et par varme tøfler parat, for konen mente, at det nok ikke var så bekvemt at træde pedalen med de klodsede arbejdstjenestetøvler på fødderne. Det at komme af med støvlerne gjorde spindetiden til en ekstra nydelse.

Desværre varede den tid ikke så længe. I slutningen af januar fik vi at vide, at vi for fremtiden skulle gøre tjeneste ved værnemagten, som *Arbeitsmädchen im Wehrmachtseinsatz*, og at vi skulle fordeles til forskellige værnemagtsenheder.

Forinden oplevede jeg dog to straffesager, som skal med i denne beretning om arbejdstjenesten i Burg.

I den ene gik det ud over Hungerle, som den maidenfører, vi kaldte *heks*, især havde set sig gal på. Det skete på en lørdag, hvor vi stod splittetnøgne i vaskerummet for at tage brusebad. Snakken gik muntert, som den plejede ved disse lejligheder, og ind imellem faldt der også en bemærkning om, at vandet ikke just var særlig varmt. På grund af snakkeriet og vandets plasken lagde ingen mærke til, at maidenføreren var kommet ind i rummet. Hun havde hørt bemærkningen om det kolde vand og bad nu Hungerle komme hen til sig. Denne fik nu ordre til at gå ind i fyrrummet og skovle flere koks på den store kedel, så ingen mere kunne påstå, at de har skullet tage brusebad i koldt vand. Og arbejdsmaid Hunger skulle lade døren til fyrrummet stå åben, så alle kunne kontrollere, at arbejdet blev gjort ordentligt. Chokerede og tavse stod vi i en halvkreds foran den åbne dør til fyrrummet, for at se vores kammerat bøde fyret. Fra dets åbne gab kastede gløderne et gespenstigt skær over hendes nøgne krop, – en scene, som jeg

ikke har kunnet glemme. Da fyrbødningen var overstået, forlod Heksen os med et spotsk smil om munden, og Hungerle trængte til at svale sin krop med koldt vand, mens vi andre, der nok kunne trønge til varmt vand, fuldstændig havde mistet lysten til det.

En dag ved aftenappellen kundgjorde lejrlederen med sorg og vrede i stemmen, at en af de madpakker, som vi den morgen havde fået med til fortæring på vores udearbejdsplads, var blevet afleveret til lejren af en mand, der havde fundet den kastet bort i vejkanthen. Hun gav så befaling til, at den arbejdsmaid, der havde begået forbrydelsen, skulle træde frem og gå til bekendelse. Ingen trådte frem. Da vi havde ventet i længere tid, gik lejrlederen ind i varmen, mens vi fortsat måtte stå på stedet i flere graders frostvejr. To maidenførere skiftedes til at holde opsyn med os, uden at der dog kom noget resultat ud af det. Da man langt om længe var nødt til at lade os træde af, var vi helt stive af kulde.

Den aften mærkede vi på krop og i sjæl, hvilken ondskabsfuld opfindelse kollektivstraffen er. Med truslen om mere straf næste dag, kunne man jo ikke lade være med i sit stille sind at mistænke den ene eller anden af kammeraterne for gennem deres fejhed at have forårsaget vore lidelser. Noget andet havde det været, om vi skulle have lidt for en kammerats heltemodige indsats, som vi ikke selv havde haft mod nok til at udføre. Men for en bortkastet madpakke, det var så usselt!

Indkaldt til værnemagten

Den 1. februar 1945 var det så vidt, at vi fra den almindelige arbejdstjeneste skulle overtages af værnemagten, som *Arbeitsmaiden im Wehrmachtseinsatz*. Vi blev delt op i flere små grupper med forskellige bestemmelsessteder. Sammen med min

overbo Helga og to holstenske piger skulle jeg melde mig hos en lyskasterenhed i landsbyen Himmelforten ved Stade.

Fra Burg kørte grupperne under ledelse af en maidenfører i samlet flok med et tidligt tog til Rendsborg. Herfra gik det videre til Hamborg, hvor vi på banegården Dammtor igen havde ventetid. Den ville Helga benytte til at aflevere sit civile tøj hjemme hos sin mor, og vi blev inviteret til at komme med hende hjem. Der var ikke så langt at gå, men Helgas mor var desværre ikke hjemme, og der var hundekoldt i lejligheden. Helga, som i lejren havde lært os at danse efter den forbudte jazzmusik, foreslog, at vi skulle danse os varme og lagde en plade på grammofonen. *Heut ist Judenjazz auf dem Alexanderplatz* skrattede det fra alibipladen, men det var nytteløst, den rette stemning ville ikke indfinde sig. Derfor blev vi enige om at bryde op før tiden, for så at tilbringe resten af ventetiden på banegården Hamborg-Altona, hvorfra rejsen til Himmelforten skulle fortsættes. Efter Helgas udsagn var der kun ca. 2 km at gå.

Det skulle dog vise sig at blive de længste 2 km, jeg nogensinde er gået, og turen blev til et mareridt, som jeg længe har vægret mig at hente frem fra fortrængningens nådige gemme.

Det bykvarter, som vi skulle passere for at komme til banegården i Altona, havde i en af nætterne før vores ankomst været udsat for bombeangreb og var nu ikke andet end en rygende ruinhob. Mænd og kvinder, med Luftschutzwartens armbind på, ledte os uden om en smeltet og endnu dampende asfaltgade og viste os, i hvilken retning vi kunne bane os en vej gennem ruinerne. Vejen var blevet afmærket med pile, malet på murrester eller på opsatte træskilte. På begge sider af denne vej var mænd og kvinder, både civile og uniformerede, i færd med at grave i ruinerne efter døde eller efter endnu brugbart indbo. På et tidspunkt af vores vandring blev vi nødt til at klatre over et større bjerg af beton- og murstensblokke, og på denne klatretur kom vi til et sted, hvor passagen var spærret

af et menneske-lik, hvis underkrop var blevet mast og begravet under dele af en betonblok. Det var et grufuldt syn, og min hals var ved at snøre sig sammen af væmmelse og angst. Helst var vi alle vendt om på stedet, men en Luftschutzwart råbte til os, at vi skulle videre frem: *Reisst euch zusammen, Mädels! Der Mann ist tot und merkt nichts mehr. Ihr aber lebt, und das wollt ihr doch sicher auch weiterhin tun? Ihr seid bald durch, also los, klettert rüber!* Helga var den første, der turde skræve over liget, og da hun kom godt fra det, uden at falde, fulgte vi andre tøvende efter.

Jeg led af kvalme på resten af den makabre klatretur. Det er det sidste, jeg husker om turen fra Burg til Himmelpforten.

Lyskaster- (flak-) enhedens lejr i Himmelpforten var en baraklejr. Den lå et par kilometer nordvest for den stationsby, der efter navnet at dømme skulle være »porten til himlen«.

Selve stationsbyen Himmelpforten, som vi sidenhen adskillige gange marcherede igennem, var ellers ganske køn, med malerisk beliggende nedersachsiske bindingsværkshuse, bag hvilke der stod gammeldags runde bageovne af brændt ler, og mange steder blev vandet endnu hentet op fra en muret brønd i gården. Overalt var der frugttræer i hobetal, for vi befandt os ikke langt fra frugtavlernes Mekka, kendt under navnet *Altes Land*. Ved vores ankomst var træerne dog endnu bladløst nøgne, men bød alligevel på et kønt syn, med de krogede grene strakt ud til alle sider.

Lejren var placeret i udkanten af en stor granplantage, der lå i et fladt terræn med enkelte forhøjninger. På en af disse forhøjninger var den lyskaster placeret, hvis betjeningsmandskab jeg sidenhen blev tildelt. Om dagen, når lyskasteren ikke var i brug, var den fuldstændig tildækket med et stort kamuflagenet.

Mens de piger, der fra begyndelsen var bleven indkaldt som *Flawahe'ere* (Flakwaffenhelferinnen) udelukkende bar værnemagtens grå uniformer, bar vi som *Arbeitsmädchen im*

Wehrmachtseinsatz både arbejdstjenestens jordbrune og værnemagtens feltgrå uniformer. Lejrlederen hed Butenschön og var en ældre pige, hvis ydre ikke just svarede til hendes navn, jeg husker det snarere som stramt og gammeljomfrunalsk. Af sind var hun dog ikke særlig striks eller gammeldags.

Hun og en maidenfører var imidlertid kun ansvarlige for os, når det gjaldt den såkaldte indetjeneste, d.v.s. orden og disciplin i beboelsesbarakken, med alt hvad dertil hørte af forskellige appeller, og for vores fritidsudformning. Vi piger spiste for os selv, men forplejningen stod militæret for. Kvaliteten var ikke god, men heller ikke uspiselig. Vi sultede ikke, men var alligevel altid sultne. Sidenhen gjorde den evige sultforømmelse og den stressede situation, som vi ofte befandt os i, at jeg, lige som de fleste af mine kammerater, begyndte at ryge cigaretter. Der blev nemlig ikke gjort forskel på kønnene med hensyn til marketendervarerne, så vi fik hver lørdag udleveret samme antal cigaretter som mændene.

Vores lyskaster-enhed blev ledet af en forholdsvis ung løjtnant. Efter morgenappellen den første morgen beordrede han alle, der var bleven indkaldt fra skolebænken, til efter appellen at stille på hans kontor. Vi var vel en halv snes Notabiturienter, som måtte følge denne opfordring. Da vi var kommet indenfor på kontoret, nidstirrede løjtnanten, som havde sat sig på kanten af skrivebordet, hver enkelt af os, før han med ironisk stemmeføring lykønskede os med vores studentereksamen: *Im Gegensatz zu mir haben Sie ihr Abitur geschenkt bekommen. Dafür nehme ich Sie jetzt in die Pflicht, dass Sie die Verantwortung für Ordnung und Moral unter den Mädchen übernehmen. Ich jedenfalls bin nicht Offizier geworden, um mit Mädchen und Kindern in den Krieg zu ziehen*« sagde han, og idet han rejste sig, tilføjede han: *Und nun verschwinden Sie bitte!* Den opfordring var vi ikke sene til at efterkomme. Sidenhen så vi ham, udover til appellerne, kun yderst sjældent, og da som oftest ridende over markerne på en brun racehest.

Det blev dog heldigvis aldrig nødvendigt for os at overtage ansvaret for orden og moral blandt ikke-studerne, for vore underofficerer var fuldt ud selv i stand til at ordne den side af sagen, og det, skønt vi var en meget broget flok af piger fra vidt forskellige egne af Tyskland og med vidt forskellig baggrund.

Uddannelsen

Uddannelsen var inddelt i en teoretisk og en praktisk del. Men først skulle vi igennem nogle dage med eksercits, og selv om denne ikke var af den gemene slags med *auf, nieder, auf, nieder*, så var den anstrengende nok for mig, der ikke var særlig god til faget sport. Træningen gik hovedsagelig ud på at lære os minutøs disciplin, så vi kunne udføre de militære kommandoer i søvne, som vores oversergent (Spieß) plejede at sige. Den mest anstrengende øvelse var den med at skulle mave sig frem på albuerne over en længere strækning i et ujævnt terræn, og det slog da heller ikke fejl, at jeg pustende og stønende kom i mål som en af de sidste. Denne øvelse var dog heldigvis kun et engangsforetagende.

Engang, da vi skulle defilere forbi vores Spieß i gåsegang og med god afstand mellem de enkelte, for i forbimarchen at hilse på ham med en korrekt udført hitlerhilsen, havde vi svært ved at holde masken: en særlig høj og langarmet pige marcherede nemlig forbi uddannelsesofficeren med den udstrakte arm pegende skråt nedefter, i stedet for at holde den i den reglementerede øjenhøjde. Da skreg officeren: »Halt! Zurück! Arbeitsmaid N.N., nennen Sie das Augenhöhe?« Pigen vendte sig om og spurgte troskyldigt: »Entschuldigen Sie bitte, Herr Unteroffizier, ich wusste nicht, wessen Augenhöhe denn gemeint war, Ihre oder meine?« Pigen var næsten et hovede

»Arbeitsmädchen im Wehrmachtseinsatz« laver »Geländeübung« – marts 1945.

højere end officeren. Først kiggede han vredt på hende, som om han ville skælde ud, men så sagde han pludselig opgivende: »Ach, es ist ja doch alles nutzlos, aus einem Haufen unreifer Backfische werden nie ordentliche Soldaten«, og så lod han os træde af.

Som afslutning på eksercitsdagene skulle vi lave en såkaldt *Geländeübung* (terrænøvelse). Vi blev delt op i to hold, hvoraf

det hold, som jeg deltog i, skulle prøve på at smugle sig igennem fra lejren og et par kilometer mod nordøst til banegården i landsbyen Himmelpforten. Et andet hold skulle prøve på at forhindre vort hold i at komme igennem. Erindringen om en lignende øvelse i KLV-lejren gav mig en idé. Den gik ud på, at fire piger skulle agere to kærestepar, d.v.s. to soldater på orlov, som sammen med deres kærester var på vej til banegården. Hamborgpigerne Helga og Ingrid havde taget en del af deres civile tøj med til lejren, hvilket de havde gjort for at gardere sig i tilfælde af, at deres hjem i Hamborg skulle blive bombet. Jeg fortalte dem om min plan, og de var straks med på ideen. Nu skulle vi så bare have fat i to soldater-udgangsuniformer, som jeg og en fjerde pige (som også var fra Hamborg) skulle iklædes. Det var ikke svært at få den blødhjertede underofficer som vi kaldte »Papá« til at fremskaffe dem, og de passede ikke kun nogenlunde i størrelsen, men var tilmed udstyret med vinkler og jernkors-ordensbånd. Vi begav os så på vej og slentrede, først på markveje og siden i Himmelpforten på åben landsbygade, i retning mod banegården. Engang imellem blev vi stående og lod, som om vi kyssedes, og en enkelt gang måtte vi hilse på en overordnet. Da var vi glade for, at vi havde lært vores lektie m.h.t. hvornår og hvordan soldater havde at hilse. Officeren hastede til alt held videre, uden at kigge nærmere på os. Vi nåede banegården, uden at blive genkendt, og vi var tilmed de førstankomne og dermed vinderne af øvelsen. Hjemme i lejren fik vi ros af vores løjtnant, og så blev vi fotograferet af Papá og fik sidenhen hver foræret et aftryk af billedet, til minde om dagen.

Den teoretiske undervisning bestod bl.a. af fagene våbenkundskab, læren om lyskasterens opbygning og funktion og af faget *Flugzeugerkennungsdiens*t.

I våbenkundskab drejede det sig om at lære de våben at kende, som vi eventuelt kunne komme ud for at skulle bruge. I første omgang var det gevær og pistol, og dem skulle vi

kunne tage fra hinanden, rense, oliere og sætte sammen igen. Senere blev vi også oplært i brugen af pansernæven.

Undervisningen i, hvordan man kunne skelne de forskellige flyvemaskinetyper og deres nationaliteter fra hinanden skete dels ved hjælp af plancher og dels ved hjælp af modeller i legetøjsformat, omkring ca. 10 cm lange. Det skulle svare til den størrelse, som vort øje ville se de rigtige flyvemaskiner i, når de var kommet ind i lyskasterens lyskegle. I så fald gjaldt det nemlig om lynhurtigt enten på typen eller på nationalitetsmærket at kunne bestemme, om man havde fanget en tysk eller en fjendtlig maskine i lyskasterens strålebundt. Var det en tysk maskine, gjaldt det om at få lyset slukket i samme sekund. Hvad der ville ske med den eller dem, der tog fejl og derved gjorde sig medskyldig i en tysk maskines nedskydning, blev ingen af os ladt i tvivl om. Da der imidlertid skulle mindst to lyskasterere til for at holde en maskine fanget i et lyskryds, og som oftest også mere end én kanon til at forårsage maskinens endeligt, var sandsynligheden for en fejltagelse i virkeligheden ikke så stor. Det trøstede vi os i hvert fald med, men bange var vi jo alligevel, og om aftenen i sovebarakken repeterede vi flyvemaskinetyper og nationalitetsmærker, til vi mente at kunne remse dem op i søvne.

Den praktiske undervisning i våbenbrug foregik på skydebanen. Da vi senere fik pansernæver, foregik øvelserne med dem på åben mark, og vi blev kun oplært i, hvordan vi skulle bære og holde fast i disse vel nok tungeste håndvåben. Der skulle ikke spildes krigsmateriel ved for indlæringens skyld at lade piger skyde med en eneste pansernæve i øvelsesøjemed.

Ved lyskasteren

Efter uddannelsestiden blev det alvor, og den startede med, at den gruppe på 8 piger, som jeg var med i, skulle grave énmandshuller i udkanten af en granplantage, som lå i nærheden af lyskasterforhøjningen. Vi blev inddelt i to skiftehold, med 4 piger på hvert hold. Meningen var, at det ene hold skulle opholde sig i beskyttelseshullerne, mens det andet hold arbejdede ved lyskasteren. Der skulle altså graves 4 huller, og hvert hul skulle være så bredt og så dybt, at én person i oprejst stilling kunne finde dækning deri. Vi blev udstyret med spader og økser og sat igang med at grave og hugge trærodde over. Det var et meget hårdt arbejde, men vi havde lov til at hjælpe hinanden, og også vores underofficer, Papá, gav en hjælpende hånd, der hvor han fandt det fornødent.

Det fandt han oftest, at det var hos Maria, som kom fra byen Katowice ved den polsk-tyske grænse. Hun var kun lille af vækst, men havde et ukueligt gåpåmod og var ikke bange for at modsige en foresat. Det behøvede hun heller ikke at være i samme grad som vi andre, for med sit temperament og sin mørklødede charme kunne hun sno både kammerater og de fleste foresatte om sin lillefinger. Især Papá kunne slet ikke stå for hende, og vi som hendes kammerater havde såmænd også svært ved det og havde derfor ikke noget imod, at Maria fik mere hjælp end vi andre. Da vi gravede hullerne, kunne Maria med sine sjove bemærkninger på sit særlige Katowice-kauderwælsk få os til at le højt, hvilket bevirkede, at gravearbejdet gik lettere fra hånden.

Men da vi senere for alvor måtte søge dækning i hullerne, havde ingen af os lyst til at le, heller ikke Maria. Jeg selv følte det, som om jeg havde gravet mit eget lodrette gravkammer, i hvilket jeg hvert øjeblik kunne blive levende begravet. I énmandshullet, hvor man ingen muligheder havde for at bevæge sig på anden måde end ved at trampe lidt med fød-

derne, følte jeg mig i høj grad ensom og prisgivet, og det kunne godt hænde, at jeg ligefrem blev misundelig på soldaterne ved fronten, der dog havde skyttegrave, hvori de kunne bevæge sig ud til begge sider og endda forbi hinanden.

For bedre at kunne ramme deres mål i Hamborg kastede de britiske bombemaskiner først en masse lysbomber. Disse spredte sig i bredden efterhånden, som de nærmede sig jorden, og derved fremstod de på afstand som tændte juletræer. I et fredens festfyrværkeri ville sådanne *Weihnachtsbäume*, som vi kaldte dem, sikkert være blevet beundret, men vi vidste jo, at lysbomberne ville blive efterfulgt af andre bomber, med død og ødelæggelse i kølvandet.

Engang, mens jeg stod i beskyttelseshullet, faldt der en bombe i nærheden. Jeg kunne mærke, hvordan jorden rystede omkring mig, og det forekom mig, som om hele énmandshullet begyndte at give efter for trykket. Det hele varede kun et kort øjeblik, men det var nok til, at der gik panik i mig, og jeg kom til at tisse i bukserne af skræk.

Da angrebet var overstået, ilede Papá straks hen til hullerne for at se efter, om alle var uskadede, og han gav befaling om afløsning. Jeg var frygtelig flov over mit uheld, og jeg spekulerede som en gal på, hvordan jeg bedst kunne skjule det. Da hørte jeg Maria frejdigt råbe: »Herr Feldwebel, melde gehorsamst, ich hab mir die Hosen nass gemacht«.

Papá tog det ganske roligt og fortalte, at det – og det, der var værre – såmænd også var sket for ham og de fleste af hans kammerater, første gang de havde været i nærkamp, så det behøvede ingen at skamme sig over. Ved hans ord faldt en sten fra mit hjerte, og jeg turde nu også bekende mit uheld. Så blev Maria og jeg sendt tilbage til lejren for at skifte tøj.

Maria, som var følgen af sin tyske mors fejltrin med en polak, var vokset op i et kærligt hjem hos sine bedsteforældre, der tilhørte det tyske mindretal i Polen. Bedstemoderen døde, da Maria var 14 år gammel. Så kom Maria ud at tjene. Hendes

første og eneste plads var på en gård, hvor hun blev udnyttet på det groveste. Først efter et flerårigt martyrium lykkedes det hende at flygte fra pladsen. Hun valgte da at melde sig som frivillig til værnemagten, fordi det syntes hende at være den eneste vej til at få et udkomme.

Maria fortalte mig så om den skuffelse, hun havde følt, da hun opdagede nationalsocialismens sande ansigt. »Weisst du, Marjelchen« sagde Maria til mig,« der Fiehrer hat Greesenwahn, und seine Leite sind verrickt, und wir werden verlieren den Kriech. Aber Hauptsache, wir lebben, und die Russen weit weg«.

Samtalen med Maria fik stor betydning for mig. Det var ikke kun på grund af det, Maria havde fortalt mig, men også fordi jeg fik lejlighed til at fortælle om min baggrund og min frygt. Det var især frygten for, at jeg gennem min andel af arbejdet ved lyskasteren skulle komme til at blive medskyldig i andre menneskers død. Hidtil havde vi kunnet undgå denne byrde, men så heldige kunne vi vel ikke forvente at blive ved med at være, og derfor bad jeg så inderligt til, at Tyskland måtte kapitulere hurtigst muligt, selv om det ville betyde fangenskab for mig og mine kammerater. Det vigtigste for os alle var vel at overleve, men jeg blev mere og mere overbevist om, at for mig var det også vigtigt at overleve uden at have været medskyldig i drab. Det var den slags tanker, jeg delagtiggjorde Maria i på vandreturen fra lejren tilbage til lyskasterstillingen.

Ved lyskasteren havde vi inden for holdet forskellige håndgreb at udføre. Jeg husker dem ikke mere i enkeltheder, kun at Papá var den, der sad ved felttelefonen for at holde forbindelsen med underofficeren ved den samarbejdende gruppe ved kanonerne (Flak = Fliegerabwehrkanone) vedlige, samtidig med, at han gav kommandoer til os om, i hvilke himmelsretninger og i hvilke vinkler lyskasteren skulle indstilles, og hvornår lyset skulle tændes eller slukkes.

Så kom den nat, kort efter min samtale med Maria, hvor det

for første gang var min tur til at sidde ved rattet i en alarm-situation, og hvor jeg satte mig med en grim fornemmelse af, at skæbnen var ude efter mig. Og ganske rigtigt fik jeg kort før afløsningstid for første gang en maskine i lysstrålen og erkendte med det samme, at det var en engelsk flyver. For at skjule min rysten på hænderne, holdt jeg dem så krampagtig omkring rattet, at mine knoer blev helt hvide, mens jeg automatisk fulgte Papás anvisninger om at flytte lyset i de angivne vinkler. Lyskaster nr. 2 var lige ved at stramme nettet, og flakken begyndte at indskyde sig på målet, da jeg hørte Maria skribe af sine lungers fulde kraft: »Es ist ein Deitscher! Es ist ein Deitscher (det er en tysker)!«

Papá reagerede øjeblikkeligt og gav befaling om at slukke lyset. I det påfølgende kældersorte mørke fik lettelsen efter den anspændte situation mig til at falde sammen som en klud. Jeg lagde armene på rattet, gemte hovedet i dem og græd.

For andre end Maria og Papá har det åbenbart set ud, som om min reaktion skyldtes lettelsen over, ikke at være blevet medskyldig i en *tysk* maskines nedskydning, og hvad det kunne have haft af følger for hele holdet. Jeg havde dog svært ved at tro på, at Maria, Papá og jeg var de eneste, som havde erkendt, at flyet var engelsk, – der var i hvert fald én pige på holdet, der var endda meget dygtig til faget *Flugzeugerkennungsdiens*t. Men det var noget, jeg ikke turde sige højt, for selv om de fleste i marts 1945 var klar over, hvordan krigen ville ende, så skulle der efter nogle få fanatikeres mening i hvert fald forinden dø så mange fjender som muligt.

Uventet hjemsendelse

Foråret 1945 kom ret så pludselig til Himmelpforten, men måske forekom det os kun sådan, fordi vi i ugerne forinden ikke havde haft tid til eller sans for at agte på de første spæde forårstegn. I de første uger af april kunne vi tydeligt mærke en vis uro blandt vore foresatte, og rygterne om fjendtlige tropper i anmarch gjorde deres runde iblandt os. Med løjtnantens velsignelse gav underofficererne os nu meget mere fritid, – de handlede nærmest efter mottoet: så megen fritid som muligt og så lidt tjeneste som nødvendigt. Og vi nød den nyvundne fritid i fulde drag, omend den var stedbegrænset til lejrens område.

Op til sydvæggen af vores sovebarak grænsede en eng, og her sad vi gerne med ryggen lænet op ad den lune bræddewæg og slikkede solskin, mens vi indåndede forårsluften og lod billedet af de mange grønne farvenuancer bundfælde sig i sjælen, – fra det spædeste lysegrønt på de nys udsprungne buske til det dybgrønne græs, som engen tonede ud i foran vore strejfende blikke. Ingen havde lyst til at forstyrre freden med snak, enhver sad fordybet i sine egne tanker.

Første gang vi efter middagsmaden sad derude i forårssolen med et par timers fritid til vores rådighed, gik mine tanker, uden at jeg kunne forhindre dem deri, tilbage til forelskelsens forår i Bergedorf, og jeg havde svært ved at tro, at det, der siden fulgte af glæder, sorger og bekymringer, virkelig alt sammen var sket indenfor kun ét år. Glæderne – min forelskelse i Helmuth og den korte tid sammen med ham, og sidenhen min lillesøsters fødsel – havde ganske vist været store glæder, men sorgerne over tabet af Helmuth og min bror Uwes sygdom og død havde til gengæld også været store. Dertil kom bekymringen for far ved østfronten, og siden januar 1945 også for min bror Hein, der, som mor havde skrevet til mig, var bleven indkaldt til en såkaldt Wehrrertüchtigungslager i

Billede fra foråret 1945.

det besatte Holland. Disse tanker fyldte mig med vemod, men før sorgmodigheden tog overhånd, blev jeg heldigvis revet ud af den gennem Maria. Hun var sprunget op fra sin plads i græsset og stod nu foran os og sang på sit sjove polskfarvede tysk: »Freit euch des Lebens, weil noch das Lämpchen gliicht, alles vergebbens, wenn es verglieht (glæd jer over livet, mens lampen endnu brænder, alt er forgæves, når den er slukket)«. Hurtig blev alle igen nærværende, og den ene efter den anden begyndte at synge med: »Freut Euch des Lebens«. Også jeg sang med, idet jeg tænkte, at den livsglade Maria jo havde ret, man skal glæde sig over livet, mens man endnu har det.

En eftermiddag ved kaffetid kom vores løjtnant ind i spisebarakken, hvor vi sad bænkedede omkring bordene. Før vi kunne rejse os og stå ret, bad løjtnanten os – i en uventet venlig

tone og uden antydning af den sædvanlige ironi – om at blive siddende. Så fortalte han os, at det efter hans informationer nu kun kunne dreje sig om få dage, så ville fjenden være nået frem til vores stilling. Den information kom ikke som nogen overraskelse for mig og vel heller ikke for de andre, for ingen har kunnet undgå at bemærke situationens tilspidsning i den sidste tid. Alligevel gav mit hjerte sig til at dunke ved løjtnantens ord. Hvad ville det komme til at betyde for os, når fjenden var kommet på skudlinie? Forsvarskamp med pansernæven, hvis brug vi var bleven oplært i? Eller ville det betyde overgivelse og fangenskab?

Efter en pause fortsatte løjtnanten og sagde med lavmælt og alvorlig stemme, at han, når den tid kom, ville vise det hvide flag. Det var ikke af fejhed, men fordi han og hans stab ikke kunne forene det med deres samvittighed at lade deres piger (han sagde virkelig *unsere Mädels*) kæmpe en håbløs kamp mod en overmægtig fjende. Vores løjtnant trøstede os med, at vi ville komme i fangenskab hos civiliserede mennesker. Jeg tænkte da på Marias ord: »Hauptsache wir lebben, und die Russen weit weg«, og den tanke gav mig da også nogen trøst, men langtfra nok til at være fortrøstningsfuld.

Løjtnanten hilste af med et »Sie können weitermachen« og gik hen imod døren. Her standsede han og vendte sig atter om imod os og sagde: »Übrigens, diejenigen von Ihnen, die aus Hamburg und Schleswig-Holstein kommen, haben eine Chance noch nach Hause zu gelangen, bevor der Feind Ihre Heimat erreicht. Melden Sie sich bei mir so schnell wie möglich«. Han gik ud af døren uden at heile, og jeg tænkte: Hvor havde jeg dog hidtil fejlbedømt vores løjtnant!

I spisebarakken blev der nu et øjeblik fuldstændig tavshed, efterfulgt af stor opstandelse og en snakken i munden på hinanden, som maidenførerne forgæves prøvede på at få dæmpet ned. Fra da af gik alting meget hurtigt for os fire piger, som løjtnantens »tilbud« kunne komme i betragtning for. Foruden

mig var det to piger fra Holsten, Elke og Anneli, og Helga fra Hamborg. I lejren var der ganske vist flere piger fra Hamborg, men de måtte give afkald på den chance, fordi de i Hamborg ikke mere havde noget hjem at vende tilbage til; hjemmene var blevet bombet og deres familier evakueret til andre steder af riget.

I samlet trop gik vi fire heldige over til administrationsbarakken, hvor løjtnanten udskrev en slags passérseddel til os, som i forbindelse med vores arbejdstjenestepas berettigede os til at køre med tog. Vi fik lov til, foruden den brune uniform, som vi var iklædt, at tage sengetæpper med. Dem ville vi få brug for på kasernen i Stade, som løjtnanten allerede havde adviseret om vores komme. Til Stade måtte vi bevæge os til fods, for der var ikke flere togafgange fra Himmelpforten til Stade den dag. Løjtnanten skyndte på os, for der var ingen tid at spilde, om vi ville nå til Stade inden mørketid. Altså ilede vi over til sovebarakken, hvor frk. Butenschön ventede på os. For at undgå store afskedsscener havde hun sørget for, at vore kammerater under ledelse af den anden maidenfører var kommet ud på en længere fodmarch. Det var jeg meget ked af, for jeg ville gerne have sagt farvel til nogle af kammeraterne og især til Maria. Det kunne imidlertid ikke lade sig gøre. Nu skyndte også lejrlederen på os, så vi pakkede sengetæpperne og vore personlige ejendele sammen og ilede over til administrationsbarakken. Her ventede Papá på os og førte os over til forsyningslageret, hvor vi skulle modtage forsyninger til hjemturen.

Lageret var anbragt i en bunkerlignende bygning, og adgangen til denne havde indtil da været forment os piger, så derfor trådte vi ind i det mørke og kolde rum med helt andægtige skridt. Da døren var blevet lukket efter os og lyset tændt, åbenbarede et Slaraffenland for vore undrende blikke: hylde efter hylde tæt besat med alt, hvad man i lejr køkkenet havde brug for til at forsyne lejrens beboere med mad over en

længere periode. Vi blev nu forsynet med så meget Kommissbrot (rugbrød), røgede pølser og stribet flæsk, som der overhovedet var plads til i vores bagage. Så tog vi bevæget afsked med vores rare østrigske underofficer Papá, og jeg bad ham om at hilse Maria fra mig. Han kiggede længe på mig, før han med bedrøvet stemme gav sit tilsagn, så vendte han sig brat omkring og gik sin vej. Da slog den tanke ned i mig, at Papá med sit blik måske ville have givet mig et signal om, at jeg jo bare kunne have taget Maria med mig. Hvadenten det forholder sig sådan eller ej, så havde jeg på hjemturen flere gange en ubehagelig fornemmelse af at have svigtet Maria.

Hen på eftermiddagen forlod vi fire heldige lejren og begav os af sted på den ca. 20 km lange fodmarch til kasernen i Stade. På trods af vore taskers og bylter tyngde var marchen ikke noget problem for os. Vi følte os så unge og så frie, som vi længe ikke havde følt os, og forude vinkede gensynet med vore familier som en yderligere drivkraft.

Da vi kom til kasernen i Stade, var det allerede mørkt. Vi fik anvist to køjesenge på en sovesal og gik med det samme til køjs. På Helgas råd tog vi, for ikke at blive bestjålet, al vores bagage, inklusive overtøj, dragter og sko, med i seng. Selv om vi var fysisk trætte, kneb det med at sove. Når man i den i forvejen smalle køjeseng måtte dele pladsen under tæpperne med en stopfyldt skoletaske, sko, feltflaske og en i avispapir indviklet salamipølse, lå man i en temmelig ubekvem stilling. Søvnens havde heller ingen chancer overfor de tanker, der fyldte mit hovede. I dem forestillede jeg mig hele tiden gensynet med mor og mine søskende Horst og Karin. Søvnens kom først hen imod morgenstunden. Mine kammerater var det gået lige som mig, og vi vågnede alt for sent til at kunne nå det første tog til Hamborg.

Hurtigt klædte vi os på og pakkede vore ting sammen. Belæsset med dem begav vi os til kasernens vaskerum. Her stod to soldater – af lidt ældre årgang end vi – med bar over-

krop og med bukseselerne hængende omkring benene ved hver sin vaskekumme, i færd med at barbere sig. Selv om de sagde til os, at vi ikke behøvede at genere os, nøjedes vi med at vaske hænder og ansigt. Vi faldt i snak med soldaterne, og det viste sig, at de ligesom vi skulle til Hamborg og derfra længere nordpå. De tilbød os at følges med dem, idet de mente, at det var for farligt for os piger at rejse alene med den bagage, som vi så mistænkelig nidkært vogtede over. Skønt jeg var betænkelig m.h.t. soldaternes motiver til at ville beskytte os, tilsluttede jeg mig de tre andres accept. Alle seks begav vi os så til banegården i Stade, for der at vente på næste tog til Hamborg. Helga tog brød og pølse frem, og vi andre fulgte hendes eksempel, for vi havde ingen morgenmad fået. Selvfølgelig spiste soldaterne med, og de havde en glubende appetit, så Helgas salamipølse og brød forsvandt som dug for solen. Det rørte dog ikke Helga, men hun var jo også snart hjemme. I ånden så jeg vi andre pigers madreserver forsvinde på samme måde, og jeg tænkte på, om soldaternes beskyttelse af os virkelig var den pris værd?

Hamborg en lukket by

Ved middagstid fik vi plads i et tog til Hamborg. Ganske vist var det kun ståpladser i en overfyldt gang, og vi stod med vore tasker klemt fast mellem fødderne og sengetøjsbylten i et fast greb ind mod kroppen, for vi var blevet advaret mod tyverifaren. Men ifølge køreplanen skulle turen fra Stade til Hamborg ikke vare særlig længe, så vi var stadigvæk i godt humør, for nu var vi for alvor på vej hjemad. Vi var kun få stationer fra Hamborg, da toget blev holdende i ret lang tid, så længe, at der var ved at opstå uro blandt passagererne. Langt om længe fik vi årsagen til stoppet at vide: Hamborg var blevet erklæret

for fæstning. Toget fik ikke lov til køre videre, og alle passagerer fik ordre til at forlade toget. Den af soldaterne, der blev kaldt Heini, gik afsted for at indhente informationer. Han kom tilbage med den besked, at Helga, som kunne dokumentere, at hun var fra Hamborg, fik tilladelse til at passere bygrænsen til fods. Vi andre måtte selv se, hvordan vi kunne komme over Elben. Helga gav os da det tip, at vi med et stykke flæsk som betaling sagtens kunne få en fisker til at sætte os over, og hun viste os vejen til det nærmeste fiskerleje.

Så tog vi bevæget afsked og begav os påny ud på en fodmarch. Hvor lang tid den tog, husker jeg ikke, men det endte med, at vi kom til det fiskerleje, som Helga havde beskrevet for os, og vi forefandt også en fisker, der var villig til at sætte os over. Han kunne imidlertid ikke have os alle fem med i båden på én gang, men satte os over i to hold, hvilket betød, at vi kom af med to stykker flæsk. Ventetiden og overfarten tog en god bid af andendagens eftermiddag, og det blev aften, inden vi nåede til en banegård i en mindre stationsby. Her skiftede det sidste flæskestykke ejermand, det gik til stationsforstanderen, der som modydelse lod os overnatte i ventesalen. Flæsket blev hans kone så glad for, at hun sendte manden tilbage med nogle sofapuder, som vi piger kunne lægge vore hoveder på. Vi gjorde os endnu engang tilgode med brød og pølse og med vand fra feltflaskerne, før vi prøvede at finde hvile på de hårde træbænke i ventesalen. Soldaterne havde lagt sig på gulvet, hvor de omgående faldt i søvn.

Tidligt næste morgen kom stationsforstanderen for at vække os. Han havde en kande erstatningskaffe med, og som en afveksling til det ikke mere helt friske vand fra feltflasken smagte mukkefukken mig for en gangs skyld ganske dejligt. Mens stationsforstanderen gjorde klar til den første togafgang, måtte vi piger nu for anden gang i træk nøjes med at gøre morgentoilette i form af det, vi kaldte kattedevask. Den foregik ude ved den store pumpe ved siden af stationsbygningen og

kunne selvsagt ikke være særlig grundig. Da jeg lidt senere så de to soldater stå ved pumpen og vaske sig på hele deres nøgne overkroppe, syntes jeg det var en stor uretfærdighed, at vi piger ikke kunne gøre det samme. Efterhånden følte jeg mig temmelig snavset og var bange for, at folk i min nærhed kunne lugte det.

Elke, den ene af de to piger fra Holsten, kunne ikke længere følges med os, hun var så vidt jeg husker fra det nordvestlige Ditmarsken og skulle vente på et senere tog. Vi tog afsked med Elke og steg på vort tog, hvorfra vi fra et åbent vindue vinkede til hende og til stationsforstanderen, indtil vi ikke kunne se dem mere. Snart ville jeg være alene tilbage af os fire, der fra Himmelforten drog afsted mod nord.

Dybflyverangreb

Ved afgangen fra stationen var vort tog endnu ikke overfyldt, ja vi var endda så heldige at få en siddeplads alle fire. Efter i to nætter ikke at have sovet ret meget, døsede jeg snart hen. Da jeg vågnede op, snakkede de andre om, at der ikke mere var så lang tid, før Anneli skulle forlade os. Soldaterne derimod ville jeg få følgeskab af helt til Rendsborg. Hvad de skulle der, fortalte de os ikke noget om. Vi sad og småsnakkede lidt om det holstenske forårslandskab, som vi kørte igennem. Kun Heini, som sad overfor mig, var hele tiden påfaldende tavs. Pludselig rettede han sig op, og med fingeren foran læberne bød han os at tie. »Heini har en sjette sans«, hviskede hans kammerat til os, »han kan mærke jagerfly på vej, mens de endnu befinder sig langt borte. Hvis de angriber vort tog, er jeg temmelig sikker på, at toget vil standse. Hvis dette sker, så lad for Guds skyld være med at blive panikslagne, men gør som vi: forlad roligt toget og kravl med det samme ind under

det. Tro mig, dér har man den største chance for ikke at blive ramt af kuglerne«.

Ved at lytte intenst, kunne jeg nu også høre jagermaskinernes summen. Snart blev det til en brummen, og Heini hviskede: »Ingen tvivl! Det gælder os!« Jeg blev frygtelig bange, og det samme gjorde Anneli. Snart kunne vi høre maskingeværilden, og ganske rigtig standsede toget midt på strækningen. Heldigvis sad vi tæt ved døren, men mit hjerte bankede voldsomt, da jeg efter Claus og foran Anneli og Heini skyndte mig ud af toget og ind under det. Der var mere end én maskine af typen Spitfire, som havde fået øje på vort tog, og snart blandede geværskalvernes tak-tak-tak-lyde sig med menneskers råb, gråd, skrig og banden. Da skyderiet var holdt op, ville jeg gerne hurtigst muligt forlade opholdsstedet under toget, ikke kun fordi det var yderst ubekvemt, men især fordi jeg var bange for, at toget skulle køre hen over os. Men Heini holdt mig tilbage, han sagde, at vi endnu ikke kunne være helt sikre på, om jagerne ikke vendte tilbage, og forøvrigt kunne han love os, at toget ikke ville flytte sig af stedet de næste par timer.

Gudskelov kom jagerne ikke tilbage, besætningerne havde åbenbart været tilfredse med udfaldet af det første angreb. Ømme i ryggen og i alle lemmer mavede vi os nu frem fra vort skjulested under waggonen. Vi kom ud på den modsatte side af den, vi var kravlet ind under. Her befandt sig endnu et spor, og et stykke bag ved dette skrånede baneledningen ned mod nogle marker. Der lå døde og sårede mennesker på banelegemet og nede på marken. Andre var blevet ramt af kugler, mens de var inde i toget, hvor kuglerne havde gennemhullet toget. De sårede blev hjulpet ud af toget af dem, der var gået ram forbi. Snart ville Røde Kors-bilerne være der og tage sig af dem, sagde vore soldatervenner og begyndte at skynde på os. Heini, der altid havde øjne og ører på stilke, havde opdaget, at der parallelt med banelegemet et par kilometer ude var en

landevej. Den ville han og Claus gerne nå hen til, for de var overbeviste om, at toget ikke ville komme til at køre foreløbigt. Da vi hidtil havde haft gavn af at følge soldaternes råd, fulgte vi det også denne gang. Claus gik tilbage til toget for at række bagagen ud til os, og så travede vi atter afsted. Turen over markerne var besværlig, men omsider nåede vi da hen til landevejen.

Flygtningetrækket

Allerede på lang afstand kunne vi se, at vejen var befolket med et flygtningetræk. Det strakte sig så langt, vi fra vores ståsted kunne se til begge sider af landevejen. Da vi kom nærmere, kunne vi se, at trækket hovedsagelig bestod af gamle mennesker og mødre med børn fra 14-15-års alderen og nedefter. Der var også mange mærkværdige køretøjer, f.eks. hestetrukne høstvogne, som havde fået hjemmelavede lætag spændt over, ja, man kunne endda se et persertæppe danne tag over en stigevogn. Claus sagde, at det var et ægte tæppe, han kendte til den slags. At det var en velhavers vogn, sås også af køkkengrejet, der dinglede ned fra vognens bagende – det var af kobber. Bag ved denne vogn kørte en kalechevogn med en ung kone på kuskesædet, og fra vognens indre stirrede i forbifarten to par nysgerrige barneøjne på os. Det var let at se, at hestene var udmattede. De gamle mænd eller store drenge, der ledte hestene ved tømme, havde i hvert fald intet besvær med at holde trit. I trækket fandtes også toplæssede blokvogne, med voksdug spændt over til beskyttelse mod regnen og med koner og børn til at trække dem.

Da vi kunne se, at der foreløbig ingen ende var på trækket, blev vi enige om at slutte os til det. Heini havde fået øje på en kone, der ikke kunne holde trit med de andre. Han gik hen

til hende og tog uden et ord trækvognsstangen ud af hendes hænder, mens Claus tog den segnefærdige kone under armen. Anneli og jeg med vore tasker og bylter holdt os ved siden af dem. Bag ved os befandt sig en større kassevogn, forsynet med gummihjul. Den blev trukket af to heste, og oppe på vognen sad en stor mand i en højrygget lænestol. Han var enarmet, og det nederste af hans venstre tomme jakkeærme var fæstnet til jakkens skulderson med en stor sikkerhedsnål. Manden styrede dog hestene nok så gelassen med den hånd, han havde i behold. Bag ved lænestolen kunne man under presenningen skimte en sofa og forskelligt andet indbo. På trods af sit handicap så manden ikke nær så apatisk ud som de fleste af dem, jeg hidtil havde set i trækket. Han nynnede endda en melodi. Anneli og jeg genkendte melodien, og vi kendte også den tilhørende tekst. Denne var ganske vist meget sørgmodig, den handlede bl.a. om tre unge mænd, der stolt og kækt drog ud i krigen, men aldrig kom hjem igen. Anneli, som havde en god sangstemme, begyndte at synge, og jeg, som kun kan synge, når andre giver tonen an, fulgte efter: »Zogen einst drei junge Schwäne weiss und schön gen Norden hin; sing, sing, was geschah, keiner ward mehr gesehn«.

Da vi var færdige med sangen, råbte manden med en klangfuld stemme: »Der har I vel nok gjort mig glad, piger! Den sang har min bedstemor sunget for mig, da jeg var barn, men jeg havde glemt teksten. Nu vil jeg så også gøre jer en glæde, I kan sætte jer bag i vognen. Mine trofaste heste har trukket mig og mit habengut fra østen helt hertil, så kan jeres fluevægt vel ikke gøre dem noget«. Han sagde *prrr* til hestene, drejede på køretøjets bremse, rejste sig fra sit ejendommelige kuskesæde og klatrede ned fra vognen. Galant bød han os efter tur sin arm og hjalp os op i vognen, før han igen indtog sin plads og satte gang i hestene. Vi sad nu på vognens bundbrædder, med ryggen til kusken, og lod benene dingle ned i det fri. Så begyndte vi igen at synge, men denne gang var det mere

lystige sange, som »Hab mein Wagen vollgeladen«, »Hoch auf dem gelben Wagen«, »Am Brunnen vor dem Tore« og »Muss i' denn, muss i' denn zum Städtele hinaus«.

Efter vi således var kommet et godt stykke frem mod nord, blev Anneli meget urolig og holdt pludselig op med at synge. Ophidset fortalte hun, at hun havde genkendt egnen og gerne ville stå af ved næste korsvej, hvor hun skulle dreje af. Derfra var der ikke mere langt til hendes hjem. Vi fik kusken til at standse vognen, så vi kunne rådføre os med soldaterne. På deres landkort kunne de se, at Anneli havde ret, og at vi heller ikke var langt fra Neumünster, der var den by, som soldaterne og jeg havde sat os som næste mål. Af vores enarmede ven fik vi at vide, at så skiltes desværre også vore veje, for flygtningene agtede at gøre en stor bue udenom baneknudepunktet Neumünster. Ved korsvejen tog vi bevæget afsked med vore nyvundne flygtningevenner, den enarmede mand, som lod os køre med på sin vogn, og den gamle kone, som Heini og Claus havde taget sig af. Da var fortroppen af trækket allerede ude af vort synsfelt, og ved et blik tilbage kunne vi stadigvæk ikke få øje på bagtroppen.

Mod Neumünster

Jeg husker, at jeg på den tur var både sulten, tørstig og træt. Men om jeg har været til besvær for Heini og Claus, så lod de sig ikke mærke med noget. Uden mange ord tog de sig af min taske og min sengetøjsbylt, og da jeg engang nægtede at gå videre, hankede de bare op i mig og trak af sted med mig. Engang var Claus inde på en gård for at bede om vand til vore feltflasker. Efter en rum tid kom han tilbage med en stor genstand skjult under jakken. Han skyndte på os og hviskede: »Jeg har organiseret et brød! Vi må væk, inden nogen opdager

det!« Udsigten til at få et stykke brød fik mig til at blive lysvågen. Brødet, som var nybagt og endnu lidt varmt, skiftede opholdssted fra skjulestedet under Claus' jakke til min sengetøjsbylt, og så gik det videre hen ad landevejen med mere fart på, indtil Heini standsede sine skridt og med et blink i øjet spurgte Claus og mig: »Hvad har I egentlig så travlt for? Dette brød er bestemt ikke købt på mærker, vel? Altså må det være sortbagt, hvilket er strafbart. Så vi har altså ikke noget at frygte«. Vi kikkede på hinanden, og jeg syntes pludselig, at denne situation var den mest komiske, jeg endnu havde oplevet: Vi havde begået en ulovlighed mod en ulovlighed. Der stod vi så midt på landevejen, to soldater og en pige i arbejdstjenestuniform, og lo, så tårerne trillede. Først, da min maves knurren trængte igennem vore latterudbrud, besindede vi os på det, der var årsagen til tyveriet, nemlig sult. Vi havde ikke spist noget siden om morgenen på den banegård, i hvis ventesaal vi havde tilbragt natten, og nu var det langt over middagstid. Vi forlod landevejen og gik et stykke ind på en eng, hvor vi fandt et passende sted til at indtage vort festmåltid. Der bredte soldaterne nogle uldtæpper ud, som vi kunne sidde på, og så skar Claus med højtidelig mine det stjålne brød for. Hvis nogen tror, at vi nu forslugne kastede os over brødskiverne, så tager de fejl. Tværtimod spiste vi brødet meget langsomt, ja næsten med andagt, og jeg er den dag i dag overbevist om, at det er det bedste brød, jeg nogensinde har smagt.

Da vi således havde fået optanket vores brødmotor og havde hvilet os lidt, var vi rede til at gå det sidste stykke vej til Neumünster i et stræk. »Nu fik vi da lært, hvordan det er at leve af vand og brød« sagde Heini, og Claus svarede: »Men det var heldigvis uden for fængselets mure«. Jeg kom i tanker om det tyske mundheld »In der allergrößten Not, schmeckt die Wurst auch ohne Brot« og lavede det om til »In der allergrößten Not schmeckt auch ein geklautes Brot«. Tonen var givet an til vores samtale på resten af vejen, og vi havde megen morskab af den,

som f.eks. da Heini holdt sig for bagen og råbte »*Hilfe! Die Geister, die ich rief, die werd ich nicht mehr los!*« Eller kan nogen fortælle mig, hvor jeg igen kan komme af med brødet?« Claus og jeg måtte bekende, at dette problem blev vi også plaget af, men hvad der i tiden før hint ophold under toget endnu ville have været et pinligt anliggende for mig, tog jeg nu ganske naturligt. »Ladies first« sagde Heini og pegede på et af de store træer ved vejkanten. Så stillede de to mænd sig med ryggen til, mens jeg gik om bag træet. Ved de næste to træer var det så mændenes tur til at træde af på naturens vegne.

Mættet og lettet og i godt humør drog vi derefter videre mod nord, og snart fik vi øje på Neumünsters første huse.

På Neumünsters hovedbanegård vrimlede det med mennesker, hvoraf de fleste lod til at være flygtninge. Hver eneste plads i ventesalen var optaget og en del af gulvpladsen ligeledes. Heini hviskede til mig, at jeg bare skulle følge ham og Claus, og at jeg ikke skulle glemme hitler-hilsenen. Så styrede de to, med mig i hælene, gennem menneskemængden og forbi køen foran billetsalget hen imod perronudgangene. Skønt jeg godt var klar over, at man ikke skal glæde sig for tidligt, slog mit hjerte alligevel en kolbøtte, da jeg fik øje på et skilt med teksten »Zu den Zügen in Richtung Flensburg.« Men før vi kunne komme op på den rigtige perron, skulle vi først passere to bistert udseende værnemagtskontrollører i fuld uniform. Heini og Claus slog hælene sammen og afleverede en hitler-hilsen efter forskrifterne. Jeg fulgte deres eksempel, dog uden at slå hælene sammen. Videre gik det til militærpolitiet, som studerede soldaternes papirer meget grundigt. Da de rakte papirerne tilbage til deres ejermænd, sagde en af dem: »Alles in Ordnung, Sie können passieren. Wir wünschen Ihnen eine gute Fahrt! Heil Hitler.« Også mine papirer blev fundet i orden, og jeg svarede på deres hitlerhilsen, som foreskrevet, men jeg håbede inderligt, at det var sidste gang, jeg skulle bruge den. Det håb viste sig dog at være af den forfængelige

slags, for da vi kom op på perronen, så vi, at denne var næsten lige så fyldt med mennesker, som ventesalen havde været det, og blandt dem var der adskillige uniformerede, som vi var nødt til at løfte armen for. Senere har jeg ofte spekuleret på, hvad alle disse værnemagts-officerer skulle i det tyske riges nordlige del, som de så åbenbart var på vej til.

At der var så mange ventende på perronen anså jeg for et godt tegn, for så måtte togafgangen vel være nært forestående? Men deri tog jeg fejl, det varede og varede, og jeg blev mere og mere urolig. Men omsider kom toget, og mine to soldaterkammerater og jeg fik en ståplads ved et vindue i gangen. Heini slog mig på skulderen og sa': »Na mein Mädchen, nun haben wir es bald geschafft«, men det var jeg ikke helt så sikker på, for vi kunne vel stadigvæk blive overrasket af dybflyvere? Alting er selvfølgelig muligt i denne krig, sagde Heini, men han havde nu på fornemmelsen, at jeg endnu samme aften kom til at sove i min egen seng. »Schön wär's« sagde jeg, med et saligt smil på læben. På mit spørgsmål om, i hvilken seng Heini og Claus så skulle sove i nat, kunne (eller ville?) de ikke svare.

Der blev fløjtet til afgang, og toget rullede langsomt ud fra Neumünsters hovedbanegård, og de store skilte med slogans som »*Räder müssen rollen für den Sieg*«, »*Pssst! Feind hört mit*« og »*Der Kohlenklau geht um*« forsvandt ud af mit synsfelt.

Farvel til Heini og Claus

Vi talte ikke meget på den videre tur, enhver havde sikkert nok i sine egne tanker. Jeg havde i hvert fald, og mine tanker gik selvfølgelig til skolehuset i Klein Rheide og til dets beboere, min mor, min lillebror Horst og min lillesøster Karin. Om få timer skulle jeg gense dem! Hvis ellers englænderne holdt

sig i skindet, og hvis toget kom betids nok til banegården i Slesvig, så jeg kunne nå den sidste bus til Frederiksstad.

Da vi var ved at nærme os Rendsborg, drejede mine tanker sig imidlertid udelukkende om mine soldaterkammerater, som jeg om kort tid skulle tage afsked med. Jeg var helt flov over de dårlige tanker, jeg i begyndelsen havde haft om dem, for hvordan skulle vi tre piger, og især jeg med den længste hjemvej, dog have klaret os uden dem? Uden deres råd om at kravle ind under toget, da det blev angrebet af jagerfly; og uden Claus's brødroy, da jeg var sulten; og uden deres opmuntrende ord og hjælpende hænder, da jeg var ved at segne? Skønt Heini og Claus var godt udseende mænd i 35-40-års alderen og som sådanne godt kunne finde på at fløjte efter de unge piger, som vi mødte undervejs, og sukke længselsfuldt, når pigerne ikke reagerede, så følte jeg per instinkt, at jeg også i den tid, jeg var alene tilbage med dem, kunne være fuldstændig tryk ved dem og ikke behøvede at frygte et overgreb fra deres side. De var simpelthen de bedste mandlige kammerater, nogen pige kunne ønske sig. At de også har syntes om mig som kammerat, følte jeg i afskedens stund i toget på Rendsborg banegård. Efter tur knugede de mig ind til sig, og forlod først toget i sidste øjeblik. »Hol di fuchtig, min Deern«, råbte Heini til mig, og jeg så en tåre blinke i hans øjenkrog. Begge blev stående på perronen og vinkede til mig, indtil jeg ikke kunne se dem mere.

Da toget rullede ind på banegården i Slesvig, stod jeg på spring ved døren, så jeg kunne stige ud som en af de første. Også på Slesvigs banegård fandtes stadigvæk de store plakater, hvis tegninger og tekster henviste til, at *hjul skal rulle for sejren, kulrøveren lister omkring og Pssst! Fjenden lytter med*. Især den sidste tekst, der opfordrede alle til at være mistroiske overfor alt og alle, kunne stadigvæk få det til at løbe mig koldt ned ad ryggen.

Hjemme i Klein Rheide

I en af de sidste uger af aprilmåned 1945 var jeg efter 6 måneders arbejds- og militærtjeneste atter hjemme i skolehuset i Klein Rheide.

Her traf jeg mor og lillebror Horst siddende ved køkkenbordet, i færd med at spise deres aftensmad. Der blev selvfølgelig stor gensynsglæde, og mens jeg spiste boghvedegrøden, som mor havde hældt op til mig, fortalte jeg om mine oplevelser og lyttede til, hvad mor og Horst havde at fortælle. Derefter stormede jeg op ad trappen for at se til lillesøster Karin, som allerede var bragt til ro.

Da jeg igen kom ned i køkkenet, stod der en fremmed kone ved komfuret. Det var flygtningen fru S., som mor havde fortalt mig om (det rigtige navn kan jeg ikke huske). Hun og hendes mand var blevet indkvarteret hos os, da de første flygtninge kom til Klein Rheide. Fru S. var gravid. Hun og hendes mand havde fået anvist mit pigekammer, i hvilket min seng var blevet udskiftet med en noget bredere. Min egen seng stod nu i spisestuen, foran fløjdøren ind til dagligstuen, die gute Stube. Denne blev stadigvæk beboet af løjtnant Heinz.

Skønt jeg havde glædet mig til igen at kunne sove i min egen seng, kneb det med at falde i søvn. Da jeg endelig døsede hen, blev det kun for en kort tid, så hørte jeg den kendte lyd af flyvemaskiners brummen, og vanen gjorde, at jeg med det samme satte mig lysvågent op i sengen. Efter et øjeblik orienteringsløshed, hvor jeg troede, at jeg stadigvæk befandt mig i Himmelpforten, gik det op for mig, at jeg var hjemme i Klein Rheide, men at flyvemaskinerne var virkelige nok. Gennem den mørke stue listede jeg mig hen til vinduet og lindede på mørklægningsgardinet. Hvad jeg så, var lyskasteres uhyggelige dødedans på himlen foran mig. Jeg havde nær glemmt, at vi endnu havde krig, og at Jagel flyveplads var Klein Rheides nærmeste nabo. Alt i huset virkede imidlertid såre roligt, så

jeg lagde mig atter i seng, og denne gang faldt jeg omgående i søvn.

Næste dag forlød det, at et engelsk jagerfly var bleven skudt ned under nattens flyverangreb. Vraget lå på en mark, der stødte op til landevejen mellem Klein og Groß Rheide. Det blev snart fjernet, men et simpelt trækors betegnede endnu en tid lang den plet, hvor den engelske pilot lå begravet.

I spisestuen, hvor min seng stod, blev der af sparehensyn ikke tændt for varmen. Derfor var systuen og køkkenet nu de eneste rum, vi kunne opholde os i om dagen, men begge steder havde vi kun sjældent mulighed for at være for os selv. I systuen havde mor stadigvæk en eller to lærlinge, og der kom kunder langvejs fra for at få syet et nyt klædningsstykke af to eller flere gamle og slidte.

Englænderne kommer

Værre end med systuen, hvor vi dog kunne være for os selv efter fyraften, var det med køkkenet. Det var nemlig gennemgangsrum til vandpumpen i bryggerset og til lokummet, og desuden havde fru S. brugsret til vort komfur og vores gruekedel. Derfor sagde mor til mig: »Mariechen, la' vos nu snak dansk sammel, de fremmed behøvs it å fostæ ålt va vi seje«. Med dansk mente mor sin hjemegns sønderjyske dialekt, som hun ellers kaldte for *kartøffeldansk*. Det blev nu vores daglige omgangssprog, i hvert fald, når vi snakkede om noget, der ikke var bestemt for fremmede øren.

I Klein Rheides kombinerede købmands- og bagerbutik havde fru Brumm *Volksempfänger* tændt, da jeg den 30. april var i butikken for at købe ind. Mens jeg stod og ventede på at blive betjent, hørte jeg speakeren forkynde, at Hitler og Göbbels var døde i førerbunkeren under rigsdags-bygningen

i Berlin, og at admiral Dönitz var bleven udnævnt til Hitlers efterfølger. Jeg skyndte mig hjem for at fortælle mor nyheden. Om eftermiddagen fik vi besøg af tante Mimi. Mor og Mimi lagde nu råd op om, hvilke forholdsregler der skulle tages, før englænderne kom og ransagede huset. At de ville komme inden længe, og at de i skolehuset ville foretage en særlig grundig undersøgelse, var mor og Mimi ikke i tvivl om.

Jeg fik lov til at hjælpe mor og Mimi med udførelsen af deres planer. Først blev fars papirer eftersat, og så godt som alt, hvad der var forsynet med et hagekorsstempel, blev brændt i fyret i kælderen. Det samme gjaldt hæfter med tysknationale kampsange, som far havde skrevet i Nordslesvig-årene, og hvoraf mange havde været offentliggjort i Nordschleswigsche Zeitung under pseudonymet »Ham«. Andet, som f.eks. vore anepas, fotoalbums og værdipapirer (deriblandt fars Volkswagen-aktier) blev pakket ind i smørrebrødspapir, og uden om dette blev der viklet avispapir og gamle klude. Derefter kom det altsammen i en stabil kasse, som skulle graves ned på et bestemt sted i vores køkkenhave. Mor kunne huske, at sådan gjorde folk i Holbøl, da afslutningen af 1. verdenskrig nærmede sig. For at kamuflere vort udgravningsarbejde, blev der samtidig gravet et hul til lokumsspanden. Den blev jeg så bedt om at hente, og da indholdet af den var havnet i hullet, tog mor sit Mutterkreuz og kylede det ned i hullet med ordene: »Nu ka' det ski'e kom nee te' ålt de' annet ski'e« (skønt mor aldrig har været medlem af NSDAP eller NSDFS = National-socialistische deutsche Frauenschaft, fik hun efter fødselen af det 4. barn automatisk tildelt bronce-mødrekors. For 6 børn fik man et sølvkors og for 9 børn et guldkors). I mørkningen om aftenen hentede mor en hitlerbuste, som far engang havde fået foræret, satte den på huggeblokken og slog løs på den med øksen, til der kun var en hoben gipsbrokker og støv tilbage. Nu kunne englænderne bare komme.

De kom marcherende på landevejen vestfra. Vi kunne iagt-

tage dem fra vinduet i systuen. De drejede dog ikke af mod Klein Rheide, men fortsatte ligeud i retning mod flyvepladsen, og først da de havde erobret denne, blev det vores tur til at stifte bekendtskab med nogle af dem. Deres officer gav os høfligt, men bestemt på gebrokkent tysk ordre til at forblive i køkkenet, mens han og hans folk undersøgte huset fra kælder til kvist. Hver af dem var bevæbnet med et maskingevær, også den unge soldat, der var sat til at holde vagt hos os i køkkenet. Mor sad ved bordet med Karin på skødet. Soldaten smilede til Karin og spurgte: »How old's she?« Det glædede ham øjensynligt, at jeg kunne besvare hans spørgsmål på engelsk, og jeg måtte så fortælle, hvor jeg havde lært det. Jeg åndede lettet op, da ransagningsholdet var færdig med deres arbejde.

Nogle dage senere kom vores unge vogter igen, og han havde gaver med, chokolade til børnene og rigtig førkrigssæbe til mor og mig. I mellemtiden havde Nordtyskland kapituleret, hvilket bl.a. førte med sig, at løjtnant Heinz måtte opgive sit privatkvarter hos os. For os betød det, at vi nu atter selv kunne benytte vores gode stue, i hvert fald en tid lang. Her sad så engelske Allan på sofaen, med maskingeværet i et fast greb plantet ved sine fødder, og forsøgte med mig som tolk at få en samtale igang. Det gik lidt trægt, for jeg havde store problemer med at forstå hans cockney-dialekt, som han i sin ivrighed hele tiden faldt tilbage til. Da han brød op, spurgte han om lov til at komme igen, næste gang han havde tjenestefri, og det blev der sagt ja til.

Den majdag, da Allan kom igen, skinnede solen, og det var lunt i vejret. Jeg husker, at Mimi var på besøg, og vi stod udenfor på fortovet, da Allan kom gående hen imod os. Igen havde han gaver med, og der faldt også noget af til Mimi. Allan henvendte sig til mor og spurgte hende med gebærder og gennem min mund, om han måtte gå tur med mig. Jeg kunne mærke, at mor ikke var så begejstret, men på den anden side følte hun sig vist nok smigret over, at hun blev spurgt, i hvert fald gav

hun ham lov. Jeg indvilligede også, og mens vi spadserede, gik det bedre og bedre med at tale sammen. Han gjorde sig umage med at tale et forståeligt engelsk, og jeg var glad for at få afprøvet mit skoleengelsk i praksis.

Det gik jeg sådan op i, at jeg slet ikke lagde mærke til, at Allan havde listet sin arm omkring min talje. Jeg reagerede først, da han ville kysse mig og samtidig begyndte at famle ved knapperne i min bluse. Men i stedet for roligt og bestemt at fortælle ham, at det her var jeg ikke indforstået med, overreagerede jeg og blev rasende. Jeg rev mig løs og råbte: »Do you really think, you can buy me for a peace of soap and some cigarets?« og så vendte jeg om og ilede hjemad, uden en eneste gang at se mig tilbage. Allan så vi aldrig igen.

Karins barnedåb og min konfirmation

Da vi frygtede, at stuen inden længe igen ville blive beslaglagt, og at det kunne vare længe endnu, før far og Hein ville komme hjem fra krigsfangenskab, besluttede mor at få Karin døbt, mens vi endnu havde plads til gæster. Dengang var det reglen, at dåbshandlingerne blev foretaget i hjemmene. Da præsten fra Kropp så kom hjem til os for at aftale nærmere om dåben, spurgte vi ham, om han var villig til samtidig at konfirmere mig. Da var jeg 18 1/4 år gammel. Efter en længere samtale med mig sagde præsten ja til at konfirmere mig på Karins dåbsdag. Betingelsen var dog, at jeg inden da tilegnede mig det samme stof, til hvis indlæring konfirmander ellers havde et helt år til rådighed.

Mens jeg nu fik travlt med at læse, syede mor en dåbskjole til Karin. Stof dertil leverede paradoksalt nok den BDM-dansekjole, jeg fik syet i forsommeren 1944 i anledning af HJ-

landsstævnet i kalkbjergene ved Segeberg. Også til mig syede mor til konfirmationen nyt tøj af noget brugt. Det blev til en ternet bluse og en glat mørkeblå nederdel, som jeg, da dagen oprandt, følte mig meget velklædt i.

Selv om vi på festdagen måtte undvære far og Hein, står denne dag for mig som den bedste familiefest, jeg indtil da havde oplevet. Det var forår, den skrækkelige krig var forbi, vi var blevet befriet for nazisterne, og vi havde gæster til middag, hvilket i sig selv var en stor sjældenhed i vores familie. Inden middagen blev jeg konfirmeret og Karin døbt ved en lille højtidelighed i den gode stue. Karins faddere var fars kusine Käthe og hr. og fru Schlüter. Om eftermiddagen fotograferede tante Käthe konfirmanden med dåbsbarnet på armen i haven udenfor.

Fra min konfirmation og Karins barnedåb. Foto foråret 1945.

Far og Hein vender hjem

Far kom hjem fra fangenskab før Hein. Som løjtnant ved forsyningstropperne var han med på tilbagemarchen gennem hele Rusland, fra det nordligste frontafsnit ned til Heimasker i Ungarn, hvor den 6. armés forsyningstropper blev bombet sønder og sammen. Far slap med livet i behold og var tilmed så heldig, at han via Østrig og Italien kom i engelsk fangenskab i stedet for i russisk. Fra nogle optegnelser, han senere har skrevet, og fra det lidt, han selv har fortalt mig, ved jeg, at han har oplevet frygtelige ting. Han har skrevet om nedbrændte russiske landsbyer og om faldne og sårede kammerater, og han har fortalt mig om tyske soldater, han under tilbagetoget har set ophængt i træer ved vejsiden, med et papskilt om halsen, hvorpå der stod skrevet *Ich bin ein Feigling*. Indtil sin død i 1970 har far været fuld af taknemmelighed for, at han slap levende ud af krigshelvedet. Når jeg i de senere år af fars liv ringede hjem til forældrene og fik far i telefonen, spurgte jeg selvfølgelig først til hans befindende, og svaret var altid det samme: »Ach weisst du, ich bin dankbar dafür, dass ich heil aus der Kriegshölle nach Hause gekommen bin, da zählen die kleinen Altersschwächen nicht.«

Fars hverv som Ortsgruppenleiter førte i forsommeren 1945 til, at englænderne som led i afnazificeringen fratog ham undervisningsretten. Der gik 14 måneder, inden far kunne genoptage sit arbejde som skoleleder. I de 14 måneder arbejdede han som tømrerlærling hos vores nabo tømremester Tølle. Jeg husker endnu så tydeligt, hvordan far hver morgen drog af sted på arbejde, iklædt den gamle kakifarvede overall, som jeg kendte fra dengang, han byggede sommerhuset i Kollund Østerskov. Flere af Klein Rheides beboere har sidenhen fortalt mig, hvor imponerede de var over den måde, far tog sin afskedigelse på. Jeg ved, at andre i samme situation intet

bestilte, men bare sad derhjemme og jamrede over, hvad de mente var en uretfærdighed.

En dag dukkede også Hein op. Mor var den første, der så ham, han kom nemlig ikke ind ad fordøren, men styrede hen imod bagindgangen, og mor så ham gå forbi køkkenvinduet. »Det er Hein!« råbte hun og foer ud i bryggerset og rev yderdøren op. Men Hein nægtede at komme indenfor, for han var fyldt med tøjlus. I en fart fik mor tændt ild under gruekedlen, så Hein kunne få sig et ordenligt bad. Han fik et gammelt flonelstæppe til at tage om sig, det rakte mor ud til ham, efter han havde afført sig det lusebefængte tøj. Da vandet var blevet varmt nok, vaskede Hein hele kroppen inklusive håret med den varme sæbelud. Mens det stod på, fandt mor noget rent tøj frem til ham. Før far ude i det fri satte ild til det lusebefængte tøj, viste mor mig det indvendige af en søm i Heins militærjakke, og det var et utroligt syn, hele sømmen var levende, så man slet ikke kunne få øje på de enkelte dyr.

Efterkrigstid

Den første tid efter befrielsen husker jeg som ret kaotisk, idet intet mere var til at forudse, og intet kunne man tage bestik efter med hensyn til fremtiden. Flygtningestrømmen ville ingen ende tage, mens de fleste tyske soldater endnu befandt sig i krigsfangelejre uden for Tyskland.

Soldaterne, som var indlogeret i skolestuen, anede intet om, hvornår de kunne komme hjem. De vidste heller ikke, hvad de skulle få tiden til at gå med, og deres sold kunne de ikke bruge, for der var intet at købe. Vareknapheden var nærmest katastrofal. En morgen opdagede far, at mange soldater ikke benyttede sig af skolens toilethus, men forrettede deres nødtørft i læ af volden, der skilte skolepladsen fra naboens mark.

I betragtning af deres daværende status var der måske ikke noget mærkeligt i det; nej, det chokerende var, at de brugte pengesedler i stedet for WC-papir. Også det var nemlig bleven knap, og pengene kunne soldaterne alligevel ikke købe noget for. Vores familie var forøvrigt igen gået over til at bruge avis-papir, sådan som vore bedsteforældre havde gjort det. En af soldaterne kom sommetider ind til os med en håndfuld Reichs-mark og spurgte, om han ikke kunne købe noget for dem. Jeg husker ikke, hvad han har fået, men noget må det have været, for han kom gentagne gange. Han gik med en gammel bowlerhat på hovedet, og den løftede han på med et formfuldendt buk for mor, når han kom ind i køkkenet. Vi kaldte ham aldrig andet end »Der mit dem Hut«. Også soldaterne havde deres originaler.

En dag i forsommeren blev der sendt bud efter jordemoderen, for vores flygtningsskone fru S. havde fået veer. Fødselen blev langtrukken og fru S. jamrede og skreg i timevis, så jeg helst var flygtet ud af huset, men jeg havde lovet mor at gå jordemoderen til hånde i køkkenet. Det blev en pige, og efter barselsroen blev familien flyttet til et andet sted i byen, hvor der var et noget større værelse til den i stueetagen.

Vi fik med det samme anvist en ny familie, en fru Klinger med sønnen Karl Heinz og en gammel bedstefar, som de kaldte Oppa. Da de ikke kunne bo i mit lille kammer med tre personer, besluttede borgmesteren nu også drengenes værelse. I det kom bedstefaderen til at bo, mens fru Klinger og sønnen beholdt mit kammer. Hein måtte så nøjes med divanen i systuen, mens Horst og Karin sov i forældrenes soveværelse.

Borgmester Peters var bleven afsat fra sit borgmesterjob, og i stedet havde englænderne betroet bonden Christiansen dette hverv. Denne blev valgt, fordi han kunne klare sig gennem afnazificeringen med en ren vest og var villig til at påtage sig denne vanskelige opgave i en tid, hvor enhver tilsyneladende var sig selv nærmest.

I virkeligheden fandtes der dog så sandelig også megen hjælpsomhed blandt landsbybeboerne. Nøden lærte ikke kun nøgen kvinde at spinde, men afstedkom en utrolig opfindsomhed og kreativitet blandt folk. Blå-og hvidternede sommerkjoler, syet af arbejdstjenestens og militærets dynebetræk, blev højeste mode blandt unge piger. Mor syede en sådan til mig af det dynebetræk, jeg havde haft med fra Himmelpforten, og af det tilhørende lagen syede hun en smart blazer. Selv strikkede jeg knæstrømper af selvbindergarn, som jeg havde fået foræret af Helma. Min arbejdstjenestedragt blev ligeledes forvandlet og genbrugt, af den syede mor en meget tiltrængt kjole til sig selv. Vi knyttede tasker og bæltter af selvbindertov, vi trævlede slidte og umoderne striketrøjer op og fik strikket smarte nye af to eller tre gamle. Jeg fik også syet en bluse af faldskærms silke, som Hein var kommet med. Hvordan han har fået fat i den, kan jeg ikke sige noget om, men helt ærligt er det nok ikke gået for sig. Hein og hans venner havde ofte nogle mystiske ærinder i nærheden af flyvepladsområdet.

Ulovlig var i hvert fald Heins spiritus-fremstilling, som foregik i nattens mulm og mørke på komfuret i vort køkken. Her stod gryder og retorter og destillationsbeholdere og sydede og boblede. Jeg så det ved et tilfælde en nat, da jeg var på vej gennem køkkenet for at komme på lokum. Jeg lovede Hein ikke at fortælle noget, til gengæld skulle jeg så få lov til at smage den færdige vare. Det blev der dog ikke noget af, for hele apparaturet eksploderede og røg i luften, før der overhovedet var kommet nogen spiritus ud af det. Da jeg næste morgen kom ned i køkkenet, var alt forsvundet, kun nogle store brune plamager i loftet over komfuret vidnede endnu om nattens skumle gerninger. Dem overså englænderne heldigvis, da de om formiddagen kom for at ransage huset. En eller anden må have anmeldt Hein hos dem.

Det var også utroligt, hvad man fandt på for at supplere madrationerne, som på grund af de mange flygtninge var

bleven endnu mindre end i den sidste krigstid. De fleste prydhaver var allerede i krigstid blevet omdannet til nyttehaver, og far gjorde det nu også med vores lille forhav, hvor stauderne blev kvittet til fordel for kartofler. På kartoflernes forhenværende plads i den relativt store nyttehave blev der i stedet for sat sukkerroeplanter.

Af de kartofler, vi ikke skulle bruge til madlavning, lavede vi kartoffelmel og sagogryn. Til det formål blev de skrællede rå kartofler kørt igennem en maskine (som man kunne låne) direkte ned i en balje med vand. Denne blev stående til næste dag, hvor kartoffelmassen havde bundfældet sig, så man forsigtigt kunne hælde vandet fra. Den fugtige hvide masse i bunden blev nu bredt ud til tørring på et lagen, som var anbragt på en stige, der hvilede på to stole. Når massen var helt tør, skilte man sagogrynene fra kartoffelmelet ved hjælp af en si.

Efter sukkerroehøsten kogte vi sirup af roerne. Fremgangsmåden husker jeg ikke mere i enkeltheder, kun at kogningen foregik i gruekedlen i vaskekøkkenet, og at sirupen var meget mørk i farven. Af kartoffelmel og sirup fra egen avl og æg fra vore høns bagte mor nogle meget velsmagende formkager, hvorimod jeg ikke brød mig om den hjemmelavede sirup som brødpålæg, den var meget streng i smagen.

En dag bad mor mig om at cykle til Kropp for hos slagteren der at købe kødvarer på vore levnedsmiddelkort. Jeg var kommet et godt stykke væk fra Klein Rheide men havde endnu langt til Kropp, da jeg opdagede to mænd på vejen foran mig. De gik midt på vejen, men da jeg var kommet så tæt på dem, at de kunne høre mig, drejede de hovederne, og da de så mig, gik de til side, den ene til højre og den anden til venstre. Jeg var bange, men det var for sent at vende om, for de kunne sagtens nå mig alligevel, hvis det var det, de ville. Og hvad, om de bare var gået til side af høflighed? Altså trådte jeg i pedalerne for hurtigt at køre igennem, men da jeg var kommet

på højde med dem, sprang de til og tog fat i cyklen, en fra hver side, så jeg var nødt til at stå af. »Jetzt wir fahren Rad, jetzt du gehen zu Fuss« sagde den ene på gebrokkent tysk, og så satte han sig på min cykel med kammeraten på dens bagagebærer, men før de cyklede af sted i retning mod Kropp, opdagede en af dem, at jeg havde et armbåndsur på, og så måtte jeg også aflevere det. Det var dog først, da de var ude af syne, at det for alvor gik op for mig, hvilken fare jeg havde befundet mig i, og hvor heldig jeg var sluppet fra den. Mor og far var rystede og skældte ikke ud over tabet af cyklen og armbåndsuret, selv om det i disse tider var umuligt at få anskaffet nye, medmindre man handlede på sortbørsen.

På denne foregik der ellers en livlig handel i denne tid, i Slesvig foregik den efter sigende mest i gyderne omkring Schleihalle. I hvert fald var det der, militærpolitiet foretog de fleste ransagninger.

Det store flertal, der ikke ville have noget med sortbørshandel at gøre, kunne have gavn af byttecentralerne, som i denne tid opstod rundt omkring, eller af bytteannoncerne i avisen. Jeg tror dog, at den største byttehandel foregik efter fra-mund-til-mund-metoden. Der blev fortalt en historie om en kone fra Slesvig, der gik i gang med at trævle sine hækledede bomulds-sengetæpper op for at strikke knæstrømper af trævlegarnet, og hver gang hun havde fået et par strømper færdig, cyklede hun ud på landet, hvor hun hos en bestemt landmandskone fik dem byttet om til levnedsmidler. Da hun kom med det sidste par strømper, blev landmandskonen noget så skuffet, for hun havde nemlig hver gang trævlet strømperne op igen for at hækle et sengetæppe af trævlegarnet, og nu kom hun til at mangle garn til at gøre det sidste stykke af tæppet færdig.

Ville man ikke handle på sortbørsen, og havde man ikke noget at bytte med, ja så var der for mange kun tyveriet tilbage, medmindre de foretrak at lade deres børn sulte eller fryse. Oftest var det afgrøden fra markerne eller træ fra skovene, det

gik ud over, men i Klein Rheide havde især Jagel flyveplads en stor tiltrækningskraft for den slags tyve. Her blev der hovedsageligt stjålet jernbanesveller. Et vognlæs fuld af sådanne sveller har jeg selv været med til at hente, og initiativtager var endda vores far, der ellers altid havde indprentet både os og skolebørnene at overholde de 10 bud. Hein og jeg blev vækket efter midnatstid, og listende på strømpefødder sneg vi os ud af huset. Udenfor holdt Tølles hestespand, og med far på bukken og Hein og mig krøbet sammen på ladet gik det af sted til flyvepladsen. Hein vidste, hvor svellerne lå, han havde før været der for at »organisere« nogle kobberledninger, som han havde brug for til spritfremstillings-apparatet. Ankomsten til stedet blev far siddende på bukken, så vi, i fald der var fare på færde, hurtigt kunne springe på og komme af sted igen. Alt var imidlertid roligt, og stedet virkede forladt. Det store hul, som andre tyve før os havde klippet i trådhegnet, var ikke blevet repareret. Det hele virkede, som om englænderne var ligeglade med svelletyveriet. Hein og jeg bar nu svellerne hen til vognen, hvor far tog imod og lagde på plads. Da vognen var fuld, kunne vi uantastet og lettet køre hjem med læsset. Så havde vi da noget til at stå imod med i den kommende vinter.

I stedet for far fik skolen i Klein Rheide en lærer med navnet Staggen som skoleleder. Han kom cyklende fra en af landsbyerne vestpå, var ung, rødhåret og fregnet, og jeg blev vildt forelsket i ham. Lige så skuffet blev jeg, da jeg hørte, at han var forlovet.

Men hvad, der var jo andre mænd til, som man kunne flirte med, for een ting var Helma, Ruth og jeg m.fl. enige om: Vi ville prøve på at indhente den ungdomstid, som krig og indkaldelser havde sat en stopper for, da den kun lige var begyndt. Så vi gik eller cyklede til alle de kroballer i den nærmere eller fjernere omegn, som vi orkede at komme til. For det meste måtte vi nøjes med at drikke af det ikke særlig velsmagende

Heissgetränk, som var kogende vand med et eller andet kunstigt smagsstof i. Men det hændte dog også, at en eller anden fra den kreds, vi kom sammen med, havde fået fat i noget rigtigt spiritus, som så gik på omgang iblandt os. Det var tabu at spørge efter dens herkomst, men dens slående virkning kunne tyde på, at den enten har været hjemmebrændt eller købt på sortbørsen.

Mens vi unge piger i denne første fredsvinter efter ugedagens møje tilbragte mange lørdage med dans på kroerne i den nærmeste omegn, brød Hein og hans venner sig ikke om denne form for fornøjelse. De ville langt hellere underholde i stedet for at blive underholdt. De indøvede et teaterstykke med titlen »Ruut uut Döötschland«, som Hein vist nok har været mester for. Efter sigende er de, da de spillede stykket på en kro i en landsby vesterude, blevet buh'et ud og måtte flygte derfra. Satire var ikke just det, publikum havde forventet, da de havde købt billetter til forestillingen, og de optrædende måtte da også kigge langt efter honoraret. Senere og på andre steder gik det bedre for dem, men nogen overskudsforretning blev det aldrig.

Kroballerne lignede alle hinanden, der var som regel et overskud af piger, og det blev et almindeligt syn at se piger danse sammen med piger. Af mændene var mange ikke fra egnen, men flygtninge eller soldater, der var blevet hængende i vort område, og mange af dem var iklædt gamle uniformer eller dele af dem. Engang var Helma, Kathrine og jeg til maskebal i Hedeby kro, hvortil vi var kommet cyklende. Helma var udklædt som kat, mens jeg gik som skakbrædt, klædt i en orangefarvet bomuldsjole med påsyede sort – hvide skaktern og skakfigurer. Cykelturen havde været en kold oplevelse, så derfor sagde vi gerne ja til at få den evindelige, af kunstigt sødemiddel smagende *Heissgetränk* spædet op med noget alkohol. Denne fik vi tilbudt af nogle unge mænd, som sad ved vores nabobord sammen med et par af Helmas

bekendte. Mændenes eneste forklædning var masker, ellers havde de deres ikke mere helt reglementerede feltuniformer på. En af mændene hed Wolfgang og gemte sit ansigt bag en klovne maske, han blev min kavalier gennem hele aftenen. Når vi ikke var på dansegulvet, slukkede vi tørsten med »Heisgetränk mit Schuss«, hvor Schuss var lig med et stænk hjemmebrændt spiritus af ubestemmelig herkomst. Nej hvor havde vi tre piger og vore kavalierer det sjovt den aften, vi sang og dansede og lo, og jeg følte mig så let og så glad, som jeg længe ikke havde følt mig. Med Jöns-pigerne havde jeg aftalt, at vi ville bryde op kl. 22.00, og den aftale holdt vi, selv om vore kavalierer tiggede os om at blive. Det blev godt nok en hjemtur med forhindringer, for vi kunne ikke holde os på cyklerne, vi var simpelthen blevet berusede! Vi blev nødt til at trække cyklerne flere km af vejen, før den kolde natteluft havde klaret vore hjerner og gjort os ædru nok til, at vi igen kunne holde os i balance på vore cykler.

Med Wolfgang mødtes jeg endnu to gange derefter, den ene gang i Klein Rheide, hvor vi gik tur i omegnen, og anden gang i Slesvig, hvor vi var til dans i Slihallen. Jeg kunne godt lide ham, han var en ukompliceret fyr, altid i godt humør, og frem for alt masede han ikke på for at indlede et fastere forhold til mig. Ved vort sidste møde fortalte han mig, at han skulle rejse hjem til sin familie, der som flygtninge var havnet i det sydlige Holsten. Han havde fået at vide, at englænderne havde givet gymnasierne i Slesvig-Holsten undervisningsretten tilbage, og da den Notabitur, som vi ved vores indkaldelse til arbejdstjeneste hhv. militæret havde fået foræret, nu var bleven ugyldig, ville han hurtigst muligt tage fat på at få en retsgyldig studentereksamen.

Atter i skole

I mellemtiden var jeg bleven klar over, at jeg som 19-årig ikke kunne blive ved med at gå derhjemme. Forældrenes nerver stod ofte på højkant. Mor var igen i omstændigheder, og de gennem flygtningene og soldaterne indskrænkede pladsforhold gjorde, at man indendørs så godt som aldrig kunne være alene. Derfor besluttede jeg at gå i skole igen.

Da vi gik vinteren i møde, og da mors cykel, som jeg havde brugt, siden min egen var blevet stjålet, ikke var i den bedste stand, og reservedele ikke var til opdrive, var jeg nødt til at benytte mig af bussen. Nok havde vi også i årene forinden ofte klaget over de overfyldte busser, men det var ingenting ved siden af, hvad vi oplevede i denne fredsvinter. Dertil kom, at vejen over Mielberg-Jagel var så fyldt med huller og ujævnheder, at buspassagererne blev rystet godt igennem. Siddepladser til dem, der steg på i Klein Rheide, kunne der slet ikke blive tale om. Busserne kørte med gasgenerator i form af en stor rund metalbeholder, anbragt bag på bussen. Når man i denne tid så en privatbil, kunne man være forvisset om, at den havde en engelsk Tommy bag rattet.

I det ydre havde Uwe Jens Lornsen-skolen ikke forandret sig og kun meget lidt i det indre. Dixi var ikke rektor mere, i stedet for hende var en flygtning bleven udnævnt til ny rektor. Denne var en ældre, spidsnæset dame, som bar store hornbriller, hvorfor vi kaldte hende »die Eule«. Hun var samtidig leder af Marthahjemmet i Königsstrasse, som husede Lornsenskolens husholdnings-afdeling, i almindelig omtale kaldt for »Pudding-Akademie«. Den blev drevet som en kostskole, der også stod åben for elever fra den sproglige linie, når disse kom fra landsdelens fjernere egne og derfor var forhindrede i at køre frem og tilbage hver dag. Ellers var de fleste af de lærere, vi havde haft før vores indkaldelse, stadig at finde blandt lærerstaben, såsom Iversen, Schardey, Saggau, Pünjer,

Lademann, v.d.Lieth og andre, mens dr. Hesse var gået på pension.

Vores klasse fik til huse i det fhv. håndarbejdslokale i Lornsenskolens tagetage. Klassen var imidlertid ikke mere fulltallig, som da vi forlod den efter sommerferien i 1944, idet nogle elever fra dengang havde valgt at uddanne sig på anden måde. Til gengæld var der kommet nogle flygtningepiger til. Da vi fik kendskab til, at vores klassekammerat Hildegard Flatterichs far som kommunist havde været fange i en koncentrationslejr, gav denne viden mig en vis respekt tilbage for frk. Iversen. Hun må jo have haft kendskab til Hildegards fars skæbne, men lod det for mig at se ikke gå ud over Hildegard. Jeg kunne i hvert fald ingen forskel mærke på hendes forholden sig til Hildegard før hhv. efter befrielsen.

En anden og meget mærkbar forandring var, at undervisningen kom til at lide meget under materialeknapheden; især skrivepapir og kladdehefter var ikke til at opdrive, så vi var nødsaget til at bruge alt, hvad vi kunne få fat i af papir, hvorpå der endnu var levnet plads til at skrive notater. Vi var nødsaget til at skrive kladde på margener af avispapir og gamle hefter. Naturligvis var der så kort tid efter befrielsen heller ikke udkommet nye lærebøger, også på det område har vi stort set været henvist til genbrug.

Da jeg fik tilbudt en plads i Marthahjemmet, havde hverken jeg eller mine forældre betænkeligheder, for pladsforholdene derhjemme var på grund af vore flygtninge blevet indskrænket en del. Vores skoleår var i forhold til de regulære primaklasser afkortet noget, idet vi skulle op til eksamen i efteråret 1946. Til gengæld fik vi en intensiv undervisning, især i de sproglige og matematiske fag, mens de musiske fag efter min mening ikke blev tilgodeset nok.

Kontakt til England og USA

Om jeg førhen havde næret en vis frygt for frk. Iversens timer, så gjorde jeg det ikke mere nu, de var tværtimod bleven noget, jeg så hen til med forventning. Til Slesvig var der kommet en afdeling af Woman Airforce, almindelig omtalt som WAFere. Dem havde frk. Iversen optaget kontakt med og inviteret nogle af dem til et besøg i vores klasse, med det formål, at vi igennem samtaler og diskussioner med dem kunne lære brugen af det engelske sprog i praksis. Ved den første sammenkomst fortalte WAFerne os, hvor de kom fra, og hvad der var deres opgave, og så var det vores tur at fortælle om vores baggrund. Derefter opstod der en livlig diskussion, som frk. Iversen ledede, men ellers ikke blandede sig i. De engelske pigers talskvinde provokerede os ved at påstå, at vi allesammen havde været nazister og derfor medskyldige i Hitlers angrebskrig på deres land. Da det blev klassens tur til at skulle svare, varede det noget, før nogen af os turde tage til genmæle, mange har nok som jeg været bange for, at gloseforrådet ikke ville være stort nok til at give sig i lag med en indviklet diskussion. I begyndelsen var det derfor kun Sandra, og hun gjorde det så godt og havde så stort et gloseforråd, at man skulle tro, hun ofte havde lejlighed til at tale engelsk.

Nogle WAFere besøgte os en eftermiddag på vores værelse i Marthahjemmet, hvor vi fik en længere snak med dem over en kop te, lavet på ægte teblade, som de selv havde haft med. Det viste sig da, at vi turde tale mere frit med dem, når vi var uden læreropsyn.

En søndag besøgte vi sammen med WAFerne og frk. Iversen en engelsk gudstjeneste i en af Slesvigs kirker. Selve prædiken og teksten, den blev holdt over, husker jeg ikke mere, mens de engelske koraler, som blev sunget ved denne lejlighed, gjorde et dybt indtryk på mig.

Også i tysktimerne forstod frk. Iversen at fange vores interesse, og det gik nu op for mig, at jeg førhen ofte havde fejlbedømt hende, for hun hørte nu til de få lærere, der tog os alvorligt som de voksne mennesker, vi i mellemtiden var blevet. Når man to år forinden var bleven anset for at være voksen nok til at deltage i arbejdstjenesten og derefter i Hitlers krig, så havde man forbistret svært ved i 1946 at lade sig behandle som dumme skolepiger, hvad nogle lærere stadigvæk var tilbøjelige til.

Farmor havde 7 søskende, af hvilke to piger og to drenge i 1880erne på grund af de dårlige tider i det slesvig-holstenske udvandrede til Amerika. Drengene døde ugift, mens de to piger blev gift med amerikanere og boede i eller i nærheden af Salt Lake City, hvorfra farmor havde mange skønne postkort liggende i sine skuffer.

Da vi i 1946 modtog de første carepakker, levede farmors søstre i Amerika imidlertid ikke mere, pakkerne havde hendes nevøer og niecer sendt, og foruden farmor og hendes søster Ulla i Rendsborg fik altså også far og hans fætre tilsendt de eftertragtede carepakker.

Den første af disse pakker, som mine forældre modtog, fik jeg kendskab til, da jeg en dag i forsommeren kom hjem med eftermiddagsbussen og forefandt mor og tante Mimi i køkkenet i en mærkelig euforisk stemning: de grinede og lo og snakkede så tuset. I første øjeblik troede jeg, at de var fulde, men da jeg aldrig før havde set mor indtage nogen form for spiritus, og da der ikke stod flasker og glas på bordet, men kun kaffekande og kaffekopper, måtte der være en anden forklaring. Jeg fik efterhånden ud af mor og Mimi, at der var ankommet en pakke fra Amerika og at der i denne bl.a. havde befundet sig et helt kilo rigtige kaffebønner. Den første rigtige kaffe efter så mange år, i hvilke vi kun havde fået erstatningskaffe, – og så havde Mimi tilmed brygget den amerikanske kaffe ekstra

stærk, – da kunne det simpelthen ikke undgås, at man blev high af at drikke bare een kop af den, og de to søstre havde tømt en hel kande!

Men der var også mange andre gode ting i denne og i de efterfølgende pakker fra Amerika, ting, vi havde måttet undvære i mange år. Foruden kaffe var der f.eks. te, kakao, chokolade, sæbe, stearinlys, nylonstrømper og last not least fars kusiners og deres døtres aflagte tøj, som ikke virkede spor aflagt, men tværtimod var meget velholdt og supermoderne. Det tøj, mor ikke kunne passe eller ikke brød sig om, kom så Mimi eller mig til gode.

Et årsmødeoptog

En af de begivenheder, som blev skelsættende for mig med hensyn til min senere indtræden i det danske mindretal, var mit møde med det første danske årsmødeoptog i Slesvig by.

Årsmødeoptoget i Slesvig den 23. juni 1946 passerer hjørnet af Lollfuß og Flensburger Straße med det tyske monument fra 1914 til minde om »befrielsen fra Danmark i 1864«.

Det fandt sted den 23. juni 1946. Den søndag befandt jeg mig ved middagstid på fortovet et sted i den indre by, hvorfra jeg sammen med andre tilskuere blev vidne til et utroligt syn: I tusindvis af mennesker i alle aldre passerede forbi i et festligt optog, som jeg indtil da ikke havde set magen til. Det er imidlertid svært at udtrykke i ord, hvad der konkret udgjorde dette udefinerlige, som gjorde mig både bange og dog så forunderlig varm om hjertet, så jeg havde svært ved at holde tårerne tilbage. Var det de mange forventningsfulde eller sejrssikre smil, eller var det de sorgfulde og vrede miner, da nogle tilskuere råbte skældsordet »Speckdänen« efter deltagerne, og nogle drenge endda begyndte at kaste med sten? Set i bakspejlet gjorde det vist nok altsammen et lige stærkt indtryk på mig, stærkt nok til, at jeg sidenhen ikke har kunnet glemme det. Men det, der rørte mig mest, var så afgjort det danske sprogs klang, som jeg hørte det fra flere af de forbipasserende deltagere i optoget. Hvor ville jeg da gerne have haft mine forældre i nærheden, så jeg kunne fortælle dem om oplevelsen

Årsmødeoptog i Slesvig på Stadtweg den 23. juni 1946.

og høre deres mening om den. Det måtte imidlertid vente til hjemrejseweekenden ugen derpå.

Da vi hin søndag sent på eftermiddagen mødtes på vort værelse, fortalte min værelseskammerat Christa fra Angel ophidset om det danskeroptog, hun havde set, og hun kaldte deltagerne i optoget for hjemstavnsforrædere og andre lidet flatterende benævnelser. Og hvad gjorde så jeg? Jeg tav! Igen engang var jeg for fej til at bekende mine følelser, var jeg bange for at lide nederlag i en diskussion og for at blive upopulær blandt kammeraterne.

Da der i ugen derpå var hjemrejse-weekend, var jeg i dagene forinden temmelig nervøs for, hvordan far ville reagere, når jeg fortalte ham om det danske årsmødeoptog i Slesvig, som jeg havde oplevet det i ugen forinden, og hvad jeg havde følt derved. Far havde jo immervæk engang været engageret i det tyske mindretal i Nordslesvig, modarbejdet den danske skole i Kobbermølle og været først troende og senere mere eller mindre loyalt NSDAP-medlem og Ortsgruppenleiter.

Mors reaktion var jeg mere sikker på, for selv om hun godt kunne brokke sig over de rigsdanskere, der efter Genforeningen var kommet til Nordslesvig, så har hun dog alle dage været mere dansk af sind, end hun selv har villet indrømme.

Tilfældet ville, at far var den første, jeg mødte, idet han afhentede mig ved busholdestedet. Jeg fortalte straks om mit møde med det danske optog i Slesvig, men til min lettelse og til min store forundring viste det sig, at far allerede havde kendskab til den fornyede opblussen af det danske mindretal, og at han og mor og familien Schlüter faktisk havde tænkt på at stille andragender om optagelse i det danske mindretals forening SSF.

Far fortalte videre, at mange af de hjemmehørende slesvigere håbede på, at der ville komme en folkeafstemning, og at denne måske ville resultere i en genforening af Sydslesvig med Danmark. Ved den tanke blev jeg helt varm om hjertet,

og i den følgende tid fik jeg meget at spekulere på. Hvornår nøjagtig mine forældre har meldt sig ind i SSF, ved jeg ikke, men det må have været ret snart efter far havde betroet mig sine hensigter desangående. Rigtigt medlem er far imidlertid først blevet i december 1946. Da er han ifølge Dannevirke SSFs protokol blevet optaget, efter i længere tid at have stået på foreningens venteliste. Dette passer sammen med, at far netop ved denne tid må have fået sin undervisningstilladelse tilbage. Gennem hele året 1946 var han med til at organisere det nye danske foreningsarbejde i Rheide.

Vandrelærer Jørgensen

På Lornsensskolen gik det, som jeg havde frygtet, jeg klarede ikke skærene, men dumpede. Selv om hr. Lademann til nogle kammerater fra klassen havde sagt: »Das hätte Fr. Hoop nicht nötig gehabt«, besluttede jeg, at ingen skulle få mig til at gå klassen om, heller ikke far, hvor tosset han så end ville gebærde sig. Bange for hans reaktion var jeg dog alligevel, for han havde det jo med at fare i flint, og hvorfor skulle han reagere anderledes overfor mig, end han plejede at gøre overfor Hein?

Skæbnen ville, at jeg mødte far i Slesvig endnu den samme dag. Han kom gående hen imod os, da jeg sammen med to kammerater var på vej fra Marthahjemmet op til Lornsensskolen for at hente nogle ting, jeg havde glemt der. Da jeg fik øje på ham, foer det ud af mig: »Oh Gott, da kommt mein Vater«, og rystende af angst blev jeg stående på stedet, mens kammeraterne skyndte sig videre. Men, oh under, det tordenvejr, jeg havde forventet ville bryde løs over mit hovede her på åben gade, udeblev fuldstændig! Far trak bare på skuldrene og sagde, at det havde han været forberedt på, og så spurgte han mig, hvad jeg ville sige til at komme på et dansk lærersemin-

narium? Dersom jeg kunne tænke mig en sådan uddannelse, ville han foreslå, at vi endnu samme dag kontaktede vandre- lærer Jørgensen, som far allerede havde haft en forberedende samtale med.

På vej hen til vandrelærerens bolig, som lå ved Flensborg- vej, fortalte far mig, at han ikke havde villet udøve nogen indflydelse på os børn med hensyn til, om vi i fremtiden ville fortsætte med at gå den tyske vej, eller om vi ville vælge den danske, – det skulle ene og alene være vores egen afgørelse. Da han imidlertid ikke havde kunnet undgå at bemærke, hvad jeg havde mest lyst til, og forøvrigt havde fået en med- delelse fra skolen om, at min studentereksamen på grund af min ukoncentrerethed befandt sig i farezonen, havde han altså tilladt sig at spørge hr. Jørgensen til råds om mulighederne m.h.t. en dansk uddannelse for mig.

Da vi nærmede os huset, i hvilket den danske vandrelærer havde sin lejlighed, sagde far: »Men jeg vil på ingen måde tvinge dig til noget, du ikke bryder dig om, det er dig alene, der må træffe afgørelsen, men du må træffe den nu, mens der endnu er tid til at vende om!«

Hr. Jørgensen viste sig at være en meget venlig og tillids- vækkende personlighed, som det var let at snakke med. Alene det, at samtalen fandt sted i hans hyggelige privathjem og ikke i et eller andet sterilt kontor, gjorde, at jeg kunne slappe af og være mig selv. En anmeldelsesformular til mit medlemskab i SSF (Südschleswigscher Verein), som var en forudsætning for, at jeg kunne søge optagelse på en dansk institution, havde han allerede forberedt, jeg behøvede kun at sætte mit navn under. Ansøgningerne om optagelse på et dansk seminarium og et forudgående højskoleophold endnu i sommeren 1947 skulle gå over den danske skoleforening i Flensborg, og også den ansøgning var hr. Jørgensen mig behjælpelig med at udfylde.

Ventetiden, indtil formaliteterne til højskole- og seminarie- opholdet var ordnet, kunne jeg passende bruge til at dygtig-

gøre mig i at kunne tale et korrekt rigsdansk, mente vandre- læreren, og så spurgte han mig, om jeg med dette formål for øje kunne tænke mig at følge med i dansk-undervisningen i sidste klassetrin på Ansgarskolen, som dengang var Slesvigs eneste danske mellem-skole, og ellers gå skolens rektor til hånd på kontoret. Hr. Jørgensen havde snakket med rektor, og denne var indforstået og var rede til at diktere mig nogle tekster og lade mig skrive stile, som han ville gennemse og rette; på denne måde ville jeg få lejlighed til også at forbedre mit skriftlige dansk.

Selvfølgerlig indvilligede jeg i denne ordning, og det blev bestemt, at jeg skulle tiltræde læretiden på Ansgarskolen ret snart. Således blev min ængstelse til glæde vendt inden for ganske kort tid.

Afgørelsen om at gå den danske vej var altså i sidste ende mit eget valg, mens det ene og alene må tilskrives skæbnen, at jeg overhovedet fik muligheden for at træffe et valg. Hvad var der mon blevet af mig, hvis ikke jeg havde haft en mor og en moster Mimi, der, skønt selv børn fra et blandet ægteskab og for mors vedkommende også med tysk skolegang (Mimis skolegang faldt delvis efter genforeningen) i sind, handling og væremåde var langt mere danske end tyske? Eller hvis jeg ikke i barndomstiden i Gråsten, hvor jeg gennem de danske piger, jeg legede sammen med og gennem min færd i deres familier, havde følt mig så tiltalt af deres væremåde? Eller – og det er det værste at tænke på – hvis Hitler havde vundet krigen? Jo, skæbnen har sandelig været mig nådig!

Ansgarskolen

Selv om jeg havde glædet mig helt ustyrligt til mit møde med Ansgarskolen og dens rektor, lærere og elever, havde jeg alligevel en hel sværm af sommerfugle i maven, da jeg en dag i

begyndelsen af november måned 1946, lidt før første skoletime skulle begynde, bankede på døren til rektors kontor.

Rektor var dengang hr. Dirk Dirks, som vikar for rektor Svend Johannsen, der på det tidspunkt havde orlov. Rektor Dirks viste sig at være en herre med et korpus af et imponerende omfang og et venligt og vennsælt sind, som straks fik sommerfuglene i min mave til at falde til ro.

Der var imidlertid ikke tid til megen snak, før skoleklokken ringede til morgensang i salen. Sammen med et mylder af børn og unge fra 10-15 år og en del af lærerstaben, alle med sangbøger i hænderne, begav vi os til salen, hvor morgensangen skulle finde sted. Blandt børnene befandt sig også min lillebror Horst, han var blevet optaget i skolen i 1946. Efter fælles morgenbøn og en morgensang, som blev ledsaget på klaver af den eminent dygtige sanglærer Svend Lovmand, fremkom rektor med et par praktiske bemærkninger – bl.a. bød han mig velkommen – og så sluttede man af med at synge sidste vers fra sangen »Morgenstund har guld i mund«, som lyder: »Gå da frit enhver til sit og stole på Guds nåde, da får vi lyst og lykke til at gøre gavn, som Gud det vil, på allerbedste måde«. Denne måde at begynde skoledagen på var noget nyt for mig, og jeg kom til at holde meget af den, ikke mindst, da jeg fra Lornsenskolen kendte til dens skærende modsætning, nemlig at begynde skoledagen med et »Heil Hitler! Setzen Sie sich!«

Efter morgensangen gik eleverne og deres lærere til deres klasseværelser for at starte med dagens første undervisningstime. Jeg fulgtes med rektor Dirks tilbage til kontoret, hvor han bad mig tage plads i en af stolene omkring et bord. Nogen undervisning fik jeg ikke denne første dag, hr. Dirks bad mig tværtimod fortælle om mine bevæggrunde for mit valg af en dansk uddannelse. Mærkeligt nok havde jeg ikke nogen hævninger, men fortalte bare løs om min baggrund og mine følelser, – på et »nydeligt, om end ikke fejlfrit dansk«, lød

rektors kommentar. Så trak han en skuffe ud fra sit skrivebord, hentede en aflang æske ud og sagde: »Frk. Hoop, synes De ikke, vi har fortjent at få et stykke chokolade?« Han åbnede æsken, holdt den frem til mig og bad mig vælge et stykke, men jeg stod bare der og måbede; jeg turde slet ikke tro mine øjne, for det var rigtige konfektstykker, sådan som jeg havde dem i min erindring fra engang for mange år siden. Jeg spiste chokoladen i små bidder og med andagt.

Min læretid på Ansgarskolen gik med, at jeg overværede dansktimerne i forskellige klasser, for det meste i frk. Hillersborgs og Palle Christensens timer, men også hos andre lærere. Desuden gav rektor Dirks mig hver dag nogle skriftlige opgaver, mest i form af diktater, men også små stile, som han så rettede. Begge dele har jeg haft gavn af, for en ting er at kunne tale sproget, noget helt andet at kunne udtrykke sig skriftligt på dansk, for grammatikken havde jeg jo ikke lært.

I den tid, jeg var på kontoret hos rektor, vankede der ofte et stykke chokolade, og det skete også, at jeg fik et stykke sæbe med hjem.

I begyndelsen af det store frikvarter skulle alle elever stille op til uddeling af levertran, en skefuld til hver. Det gik ikke for sig uden protester, men ned skulle det, og kom det da også. Ved indtagelsen af levertrannen gik lærerne foran med et godt eksempel. Også jeg blev nu nødt til i den tid, jeg var hospitant på Ansgarskolen, at sluge en skefuld af denne tykflydende og ildelugtende væske. Nu var indtagelse af levertran ikke noget nyt for mig, for da skolen i Klein Rheide i den forgangne vinter ligeledes havde fået tildelt levertran til uddeling blandt eleverne, blev denne opbevaret i vores spisekammer, og far sørgede da for, at også vores familie fik en portion og hver dag indtog en skefuld af trannen. I begyndelsen slugte vi den da også, men ugerne og ikke uden at skære grimasser. Så skete det en dag, at vores mor i mangel af andet fedtstof havde brugt noget af levertrannen til at brase fars aftenkartofler i.

Klein Rheides Sydslesvigsk Forening i optog gennem byen. Far og mor er par nr. 5. Foto sommeren 1946.

Det skulle hun aldrig have gjort, det stank helt forfærdeligt i køkkenet, og kartoflerne var lige til møddingen. Det varede længe, inden lugten forsvandt helt.

Efter 1. dags levertrannuddeling forsvandt eleverne ud på legepladsen, mens rektor tog mig med ind på lærerværelset, for at præsentere mig for de der tilstedeværende lærere, hvilket imidlertid ikke var hele lærerstaben. De øvrige lærere lærte jeg at kende i løbet af de næste dage.

Af den samlede flok husker jeg i dag Svend Lovmand, frk. Hillersborg, frk. Knörzer, hr. Jensen, søskendeparret Helga og Palle Christensen, og så Moster, en elskelig frøken, som jeg vil anslå at være på alder med min mor. Moster er selvfølgelig ikke hendes rigtige navn, hun fik det, fordi hun er en søster til Svend Johannsens kone og blev derfor af Johannsenbørnene

og sidenhen af alle på skolen kun kaldt Moster. Frk. Knörzer underviste i tysk, hun er opvokset i Slesvig, blev student fra Lornsenskolen og er universitetsuddannet. Jeg mener, at de andre lærere alle kom fra Danmark og havde taget en dansk seminarie- eller universitetsuddannelse.

Jeg var meget betaget af dem allesammen, især af den uhøjtidelige måde, de omgikkes hinanden med, og af deres interesse og medhu for eleverne, men også af den måde, de var klædt på. En af lærerne gik med plusfours, jeg syntes det var så smart og anderledes, ligesom de baskerhuer, flere af dem brugte som hovedbeklædning. Også frk. Christensen gik med baskerhue, den havde en bred linning, a la montgomery-hue, og hun plejede at trække den helt ned i panden, det så simpelthen så flot ud! En dag, mens lærerne og eleverne var i deres klasser, kom jeg forbi garderoben, hvor jeg fik øje på frk. Christensens hue, og da kunne jeg ikke stå for fristelsen til at tage den ned fra hylden for at prøve den på mit eget hovede. Hvad jeg så i spejlet var, at huen også klædte mig, selv om mit ansigt ikke havde så markante træk, som frk. Christensens. Sidenhen har en montgomery-hue stået højt på min ønskeliste, uden at det er lykkedes mig at opdrive en.

Slesvighus

Da vinteren nærmede sig, opstod der igen problemer med bustrafikken Klein Rheide-Slesvig og retur, og denne gang var det værre end nogensinde. På grund af fornyede oversvømmelser ved Stapelholm, men især af vejenes efterhånden nærmest katastrofale tilstand, med store huller i asfalten og dyb pløre og ælte på sandvejen Mielberg-Jagel, kunne busserne overhovedet ikke mere overholde køreplanen. Det var jeg meget ked af, for selv om det måske ikke ville blive for-

langt af mig at møde præcis på Ansgarskolen, så ville jeg for min egen skyld nødigt undvære en eneste time, og især ikke morgensangen.

Da var far så heldig, gennem en snak med vandrelærer Jørgensen at få tilbudt et værelse til mig på Slesvighus, det danske forsamlingshus og hotel i Slesvig, og det tilbud tog vi selvfølgelig imod med glæde og taknemmelighed. Det enkeltværelse, jeg flyttede ind i, var udstyret med vaskekumme, seng, skab, skrivebord og to stole, og det havde et nordvendt vindue, hvorfra man kunne se over mod gæstgiveriet »Stadt Flensburg«. Et toilet fandtes ude på gangen.

Som de fleste hotelværelser var det et udmærket sted at tilbringe nætterne i, men om dagen ikke særlig indbydende at opholde sig i. Det kom jeg imidlertid heller ikke til at skulle ret ofte. Måltiderne kunne jeg indtage i hotellets restaurant, mod aflevering af de tilsvarende rationeringsmærker, om formiddagen var jeg på skolen og resten af dagen fløj bare af sted.

I Slesvighus havde bl.a. Den slesvigske Forening/Sydslesvigske Forening SSF (på tysk SSV) for Slesvig by og omegn sit kontor. Kontorchef var Hans Ronald Jørgensen, som var forlovet med frk. Helga Christensen. På kontoret kom der mange mennesker, bl.a. bestyrelsesmedlemmer for de forskellige distrikter og gæster fra Danmark. Ofte indtog de et måltid mad i restauranten, og derved kom jeg i kontakt med flere af dem.

Foruden mig boede også Moster og familien Jensen på Slesvighus. Moster havde en lille lejlighed på samme sal som jeg, og lærer Jensen med familie en lidt større lejlighed på 2. sal. Hos familien Jensen blev jeg flere gange inviteret til kaffe, og en enkelt gang var jeg også til kaffe hos Moster, som ellers ofte opholdt sig hos Johannsenfamilien. Jeg var meget betaget af den hyggelige måde, både Moster og Jensens havde indrettet sig på, og som jeg forinden også havde fået øje på i familien Jørgensens hjem. Deres stuer var så anderledes og mere indi-

viduelt indrettet, set i forhold til den uniforme måde, hjemmene i vor omgangskreds var møbleret på.

Jensens havde to børn, en dreng og en pige. Den sidstnævnte var både frejdig og fregnet og så havde hun en frisure magen til Pippi Langstrømpes.

Hr. Jensen og flere af de andre lærere fra Ansgarskolen besøgte forøvrigt mine forældre i Klein Rheide. De var meget interesserede i at høre om, hvordan en enklasset tysk folkeskole på landet fungerede og at se, hvordan den var indrettet. Fru Jensen fik desuden også syet hos mor.

Christian X – mindestund på Dannevirke

På Slesvighus traf jeg også Søren Telling. Denne herre havde jeg indtil da kun kendt af omtale, dels fra Ansgarskolen, hvor han havde sine børn gående, og dels fra far, der flere gange havde brugt betegnelsen »Dannevirkes vogter« om ham. Ved mit første møde med ham bød hans militærprægede påklædning og fremtræden mig imod, men da jeg først havde hørt den ildhu og varme, med hvilken han omtalte min hjemstavn, blev jeg en beundrer af ham. Nærmere kontakt med Søren Telling fik jeg i forbindelse med markeringen af Christian d. X's død.

Meddelelsen om Kong Christian X's død den 20. april 1947 fik jeg af far, jeg går ud fra at han havde hørt den i radioen. En af de næste dage ville far cykle ind til kontoret på Slesvighus, for dér at hente nogle instrukser om, hvad distrikterne skulle foretage sig i den anledning. Jeg fik lov til at komme med. Foruden amtssekretæren var flere distriktsformænd og bestyrelsesmedlemmer forsamlede på kontoret. Amtsekretæren meddelte da, at de danske organisationer i Sydslesvig havde

besluttet at sende en krans til den afdøde konges bisættelse, og at denne krans skulle fremstilles af grønne grene og kviste, plukket af Sydslesvigere på historiske steder i Sydslesvig. Jeg fik nu betroet hvervet at plukke grene på Dannevirke og ved Valdemarsmuren. Dette var en undtagelsesbestemmelse, for Søren Telling vogtede ellers nidkært over, at der ikke blev fjernet noget, det være sig jord, sten eller planter, fra Dannevirkeanlægget.

Mens jeg næste dags eftermiddag gik på volden og omkring muren, på jagt efter egnede grene, gik jeg der for første gang i bevidstheden om, hvilken vigtig rolle på godt og ondt dette fæstningsanlæg havde spillet i den danske historie. Ville det måske komme til at gøre det igen?

Jeg cyklede endnu samme dag til Slesvig, for at aflevere mit udbytte på kontoret i Slesvighus, hvor også Søren Telling var til stede. Han inviterede mig da til at være gæst ved en sammenkomst i hans hjem i Kurburg om eftermiddagen på dagen for kongens bisættelse. Det var jeg meget benovet over og vidste ikke rigtigt, hvad jeg skulle svare, men hr. Telling beroligede mig med, at også rektor og lærerne fra Ansgarskolen og mange andre fra mindretallet var inviteret.

Det var jeg glad for og begyndte at se hen til dagen med forventning, omend denne var forbundet med en vis usikkerhed, for hvad skulle man tage på ved sådan en lejlighed? Jeg spurgte Moster til råds, og hun rådede mig til at komme i ganske almindelig påklædning og at tage noget varmt overtøj med, for når det var ved at mørkne, skulle der brændes bål på volden uden for Tellingfamiliens hus. Det beroligede mig.

Der var ikke mere end omkring 2 km fra Klein Rheide til Margrethevolden i Kurburg. Det var godt vejr den dag, så jeg tog turen til fods. På den del af volden, hvor familien Telling boede, havde jeg ikke været siden før krigen, og dengang stod der ingen huse på volden. Det gjorde der faktisk heller ikke nu, for Tellings boede i en fhv. værnemagtsbunker af beton,

der, selv om den havde et afrundet tag, udefra og på afstand ikke just lignede en menneskebolig. Men da jeg kom indenfor, blev jeg meget overrasket over den hygge og varme, den store langstrakte stue udstrålede. I begge sider af den fandtes flere grupper af borde og stole, som folk blev bænket ved, efterhånden som de ankom. Hvad serveringen bestod af, husker jeg ikke, kun at der var hjemmebagte sager imellem, som jeg ikke kendte, f.eks. boller, der smagte meget bedre end de store ret bastante »Semmeln«, vi mod brødrationeringsmærker kunne købe hos bager Brumm. Hvordan Tellings mon klarede den servering uden at forlange rationeringsmærker? Eller havde man bare glemt at bede mig om nogle? Det ville jeg lige til at spørge min bordnabo om, men lejligheden blev forpasset, for i det samme blev der bedt om ro. Søren Telling var stået op fra sin plads og bad om gæsternes opmærksomhed, hvorefter han holdt en lille velkomsttale. Denne var præget af den alvor, den gamle højt respekterede nu afdøde Kong Christian X's bisættelse krævede. Alligevel udmundede den ikke på grædekone-måner, men i en glad fortrøstning om, at den nye konge Frederik IX og hans yndige dronning Ingrid ville løfte arven på bedste måde.

Der har sikkert været andre, som efter Søren Tellings velkomsttale har bedt om ordet, men hvem det har været, og hvad de sagde, husker jeg intet om. I mellemtiden var der nemlig blevet uddelt sangbøger (jeg mener at kunne erindre, at det var dem med Istedløven afbildet på omslaget), og nu blev der sunget den ene danske fædrelandssang efter den anden. Jeg kendte de færreste og turde derfor ikke synge med, men jeg var meget betaget af denne måde at vise sin kærlighed til fædrelandet på.

Da det var blevet mørkt nok udenfor, blev bålet tændt, og så gik selskabet ud og formerede sig i små grupper i en rundkreds omkring det. Den dæmpede samtale, man i begyndelsen kunne høre her og der, forstummede snart, og i lang tid hørte

man ikke andet end ildens knitren og nu og da nogle stemmer i det fjerne. Vi var bleven bedt om at tage sangbøgerne med udenfor, og da bålet var brændt halvvejs ned, sang vi »Kongernes konge«. Jeg blev revet med af den betagende stemning og kunne slet ikke lade være med at følge flokken, så jeg sang bare med af karsken bælg, og ingen så skævt til mig, selv om jeg ikke altid ramte den rigtige tone.

Endnu i dag, mere end 50 år efter højtideligheden på Margrethevolden, kan jeg genforfølge den ganske specielle atmosfære, den var præget af, og som det er svært at gengive på prent.

Til Danmark

I sidste halvdel af marts var foråret kommet til Sydslesvig, hvilket gjorde, at jeg igen kunne cykle til og fra Slesvighus, og selv om pladsforholdene derhjemme stadigvæk var trange, ville jeg selvfølgelig helst bo hos familien. Dertil kom, at afrejsedatoen for opholdet på Danebod Højskole nærmede sig, hvorfor der endnu var mange praktiske ting, jeg til det brug skulle have ordnet hjemme.

I slutningen af marts måtte jeg så sige farvel til Ansgarskolen. I den anledning fik jeg af rektor Dirks overrakt H.Rosendals »Træk af Danmarkens Historie i Sønderjylland« i 2 bind, begge med dedikationen »Frk. Marie Hoop. Som Tak for Deres udmærkede Hjælp. Vinteren 1946/47. Ansgarskolen d.20.III. 47 D.Dirks«.

Hjemme fik jeg nu travlt med at ordne tøj og samle sammen, hvad jeg ellers ville få brug for, ikke kun til opholdet på højskolen, men også til den første tid i Skårup på Fyn, hvor jeg var blevet optaget i seminariets præparandklasse.

Visumet gjaldt nemlig for et helt år, hvorefter der skulle søges om fornyelse. Det betød også, at jeg i hele dette år ikke kunne komme hjem, og det var jeg alt andet end glad for. Dels var jeg bange for igen at skulle lide af hjemve, sådan som jeg i sin tid havde gjort det i Zinnowitz, og dels var det længe at skulle være væk fra min lillesøster Karin, som nu var den allerkæreste lille trold på 2 1/2 år.

Ikke så mange dage, før jeg skulle rejse afsted til Danmark, kom der et nyt brev fra Amerika, hvilket jeg i første øjeblik var lidt irriteret over, for jeg havde jo slet ikke tid til igen stedfortrædende for far at skulle oversætte fra og skrive brev på engelsk. Dette var nemlig meget tidskrævende, idet mit engelske gloseforråd og mit kendskab til den engelske grammatik og retskrivning ikke var ret stort.

Men selv om brevet var adresseret til far, var det denne gang mig, det mest henvendte sig til. Det kom fra fars kusine Cathrine og Fred Smith's datter Marthy og hendes mand Stanley. Parret boede i Montana og var ret velstående, hvad man også kunne se af et fotografi af deres hus, som de havde sendt med. Deres problem var, at de var forblevet barnløse og i mellemtiden for gamle til at få lov til at adoptere et spædbarn. Nu mente de, at de gennem de breve, jeg havde skrevet til dem og gennem de fotos af os børn, som far havde vedlagt, havde fået et godt kendskab til mig. Vigtigt for dem har det åbenbart også været, at jeg havde blod af deres blod i mine årer. Kort sagt, de ville gerne adoptere mig.

Mine forældre var lige så overrasket over dette tilbud som jeg og kede af, at jeg ikke havde mere betænkningstid end de få dage, indtil jeg, dersom det blev et nej til Amerika, skulle rejse til Danmark. Jeg kunne berolige dem med, at der ingen grund var til bekymring desangående, for min beslutning havde jeg taget, jeg stod fast ved den oprindelige plan om at tage på højskole og sidenhen på seminariet i Danmark. Dette svar var mor synlig lettet over, mens far forholdt sig neutralt.

Nu var der altså ingen vej udenom, jeg blev nødt til omgående at formulere og skrive mit negative svar til familien i Amerika.

Danebod Højskole

Vi var 8 piger fra Sydslesvig, for hvilke Dansk Skoleforening i Flensborg havde formidlet et ophold på Danebod Højskole for sommerhalvåret 1947. Højskolen ligger i Fynshav på Als. Jeg husker ikke, om vi rejste fælles eller hver for sig. Jeg tror dog, at det sidste har været tilfældet, for jeg var alene, da jeg med en kuffert i den ene hånd og en skoletaske i den anden gik op ad trappen til skolens hovedindgang.

Foran indgangen til skolen stod tre piger, der kiggede nysgerrigt på mig, og en af dem sagde noget i retning af: »Huuokammedofræ?« Jeg kunne ikke forstå hende og tænkte lidt fortvivlet, at jeg nok slet ikke kunne det danske sprog så godt, som jeg havde bildt mig selv ind. Forklaringen viste sig at være den, at pigen havde brugt det vendsysselske egnsmaal, som jeg ikke havde hørt før, men til mit held kunne hun da også tale almindelig rigsdansk. Der gik dog ikke mange dage, før jeg havde vænnet mig til de danske dialekter, så jeg i hvert fald kunne forstå meningen med det sagte.

De sydslesvigske piger var foruden mig Ingrid Brodersen fra Slesvig, Liselotte Günther fra Flensborg, Ingrid Hansen fra Humtrup, Karoline Hansen fra Sdr. Løgum, Ulla Jensen fra Slesvig, Marianne Jensen fra Karlum og Johanne Marie Wiese fra Arnæs. Af dem kendte jeg kun Ulla Jensen og Ingrid Brodersen, jeg havde gået i klasse med dem, inden den efter 6. gymnasieklasse blev delt i en sproglig og en matematisk Untersekunda-klasse, svarende til den danske 1.G. Vi 8 sydslesvigske piger var ikke de eneste ikke-rigsdanske piger på

højskolen den sommer, der var også en pige fra Svejts og en fra Sverige med på holdet.

Efter indskrivningen på kontoret fik vi anvist vore værelser. Jeg kom til at bo på »Nørreris« sammen med tre andre piger.

Værelset, vi skulle til at bo i, var udstyret med to køjesenge, to smalle skabe til vort tøj, et skolebord og fire taburetter. Det var altså et decideret soverum. Toiletter og vaskerum fandtes i gangene, og til lektielæsning, brevskrivning m.m. var der et opholdsrum med et bibliotek.

Efter at vi var bleven installeret på værelserne, samledes hele holdet i spisesalen, hvor vi blev budt velkommen af forstanderparret Frede og Anna Therkelsen. Spisesalen var et skønt rum, med lange borde og bænke stillet op i to rækker, en på hver side af en bred midtergang. Denne var flankeret af brunmalede stolper fra gulv til loft. På væggene hang dejlige malerier med motiver fra Danmarkshistorien. Spisesalen havde en både spændende og beroligende virkning på mig. Vi fik anvist faste pladser ved bordene, hvor Sydslesvigerne blev placeret, så de ikke kom til at sidde ved siden af hinanden.

Lærerne var foruden forstanderen: Johannes Møller, Gunnar og Inger Rasmussen, Kirstine Rask, Thyra Nellemann, væversken Anna Andersen og pianistinden Kirsten Elmer.

I køkkenet havde Mie Jensen opsyn med 5 køkkenpiger. Desuden var der landbrugskonsulenten Frede Slipsager, der i vinterhalvåret underviste karlene i landbrugsfagene. En bestyrer, en gartner og nogle karle sørgede for at haven og landbruget blev plejet og passet på bedste måde. Ved flere måltider og på en enkelt udflugt var også nogle lærerbørn med.

Dagene begyndte med samling til morgensang i foredragssalen. Her lærte jeg højskolesangbogen med dens store sangskat at kende, og jeg kom til at elske den. Fællestimerne foregik ligeledes i foredragssalen. Her fortolkede Frede Therkelsen Danmarkshistorie for os på en meget levende måde.

*Tre piger på Danebod højskole
1947. Fra højre Ulla Jensen fra
Slesvig, lærerinden frk. Kir-
stine Rask kaldt »Ak«, Liselotte
Günther fra Flensborg og jeg.*

For mig var det meste ganske nyt, jeg havde f.eks. aldrig før hørt om Kong Vermund, Uffe og Skræp, eller om Abels drab på sin bror kong Erik, eller om Dronning Margrethes død på Flensborg Fjord, selv om disse begivenheder er en del af min sydslesvigske hjemstavns historie.

Lige så god som til at fortælle historie var Therkelsen også til at fortælle om den nordiske mytologi, han forstod virkelig at levendegøre det fortalte for sine tilhørere.

I andre fag blev vi undervist i hold, til dansk f.eks. var jeg på Gunnar Rasmussens hold, mens andre sydslesvigere var på andre hold. Mens vi på gymnasiet i Slesvig fra det, der i Danmark svarer til 1.G, blev tiltalt med De og Fräulein, blev vi på Danebod tiltalt med du, ligesom vi også sagde du til lærerne, uden dog at være på fornavn med dem. Hos Gunnar Rasmussen lærte jeg meget om dansk grammatik, som et

godt supplement til det, jeg havde lært i tiden som hospitant på Ansgarskolen. Jeg havde dog endnu meget at lære med hensyn til det skriftlige, især på retskrivningens område. Derfor var det godt, at vi skrev små diktater og engang også en fristil. Til denne havde jeg valgt emnet »Min hjemstavn«, og ved skrivningen af stilen kom jeg til at længes efter alt det, jeg skrev om, men især efter landsbyen Klein Rheide, beliggende på den sandede og fattige sydslesvigske midterryg. Mærkeligt nok, for jeg var dog ellers så glad for at være på det skønne og frodige Als, om hvilket vi på højskolen sang alsingervisen: »Den ø er som en have, hver kornmark er et bed«. Sangen slutter med linierne »... om verden var til fals og frit jeg kunne vælge, jeg valgte mig et Als«, men på trods af min glæde for det skønne Als sang jeg i tankerne »...og frit jeg kunne vælge, jeg valgte mig Lütt Rei'«.

Til håndgerning havde vi forstanderens kone Anna Therkelsen og til vævning Anna Andersen, også kaldt Anna Væverske. Håndarbejdsundervisningen var forskellig fra den, jeg havde fået på Lornsenskolen. På højskolen byggede den på en fornyelse af gamle danske håndarbejds traditioner- og mønstre, som Anna Therkelsen var meget dygtig til at videregive til os. Det var da også hendes undervisning, der har givet mig den interesse for faget, som senere førte til, at jeg blev medlem af den Slesvigske Kvindeforenings håndarbejdsudvalg. Vævning havde jeg ikke prøvet før, så dette fag havde også nyhedens interesse. Interessen blev jeg ved med at have og har senere dyrket den på egen Askov-vævestol hjemme i Skovlund.

Ikke så godt så det ud med faget gymnastik, det var, er og bliver jeg en klovn til, uanset hvor dygtige lærerne ellers har været, og Inger Rasmussen, som vi havde til gymnastik på højskolen, var endda meget dygtig til at formidle glæde ved faget til os. Men selv om jeg var optaget af den danske form for pigegymnastik, som var noget ganske nyt for mig, så mang-

lede jeg foruden smidigheden også det fornødne kendskab til de kommandoer, vi skulle udføre den efter. Derfor frygtede jeg, at jeg ved opvisningen på forældredagen skulle ødelægge noget for kammeraterne. Heldigvis var der også noget, der hed svømning. Vi havde ikke langt til stranden, hvor der dengang endnu ikke var noget færgeleje, – ville man til Fyn, måtte man tage med færge fra Mømmark. Da der var ret mange sten på stranden i Fynshav, var det godt, at højskolen havde sin egen badebro, fra hvilken vi kunne springe i vandet. Vi nød disse timer, især da sommeren 1947 hørte til de meget varme. Min gamle orangefarvede uldne badedragt var krøbet i vask og blevet for lille til mig, og desuden havde møllene ædt nogle huller i den, så derfor havde jeg før afrejsen til Als syet den om til en todelt badedragt, og mølhullerne havde jeg kamufleret ved at brodere brune blomster hen over dem. Jeg blev nu en af de første til at optræde i bikini på stranden i Fynshav.

Højskoleliv

Til højskoleprogrammet hørte også nogle udflugter til den nærmere og til den lidt fjernere omegn. F.eks. spadserede vi gennem Nørreskoven og til nabolandsbyerne, andre udflugtsmål blev vi kørt til i lejebus. Vi besøgte nogle af kirkerne i højskolens nabomenigheder, og vi besøgtigede langdysserne på Blomeskobbel og hørte om deres historie.

Selvfølgerig var der også afsat en dag til et besøg i Gråsten og Sønderborg og på Dybbøl Banke, hvor forstander Therkelsen var en eminent rundviser og fortæller. Hvor kunne han dog levendegøre Sønderjyllands historie for os! For mit indre øje kan jeg endnu se ham stående foran stakittet til haven på Bøffelkobbel, hvor han fortalte os historien om de to piger, der

havde begravet nogle faldne danske soldater i denne have. Jeg antager, at mine rigsdanske højskole-kammerater allerede kendte historien om »de sønderjyske piger«, men for mig og sandsynligvis også for mine sydslesvigske kammerater var den noget ganske nyt, som så mange andre af de historie- og sagnfortællinger, forstanderen delagtiggjorde os i, enten i foredragssalen eller på åstedet. Gråsten var jeg selvfølgelig særlig spændt på, men vi kom ikke ind i selve byen, vi var kun i Slotsparken og ved mindemuren for oberst Paludan- Müller. Også ham og hans heltedige indsats havde jeg indtil da ikke hørt noget om.

På tilbageturen fra Sønderborg besøgte vi husholdningsskolen i Vollerup, hvor forstanderinden Johanne Hansen viste os rundt og fortalte om skolen. Ved denne lejlighed hørte jeg, at forstanderinden på grund af sin modstand mod den tyske besættelsesmagt var blevet sendt i koncentrationslejr, og at også forstander Therkelsen havde været med i en modstandsgruppe, men nåede at »gå under jorden« i rette tid. Vel havde jeg hørt om den danske modstandsbevægelse og besættelsesmagtens bekæmpelse af den, men udtrykket »at gå under jorden« hørte jeg for første gang. Det var også første gang, jeg kunne forbinde ordene »modstand« og »at gå under jorden« med to personer, jeg havde kendskab til. Det gav mig lyst til at få mere at vide om dette emne, hvilket jeg imidlertid først fik lejlighed til på seminariet i Skårup.

Engang i denne uforglemmelige sommer var højskolens elever og nogle af lærerne under forstander Therkelsens ledelse på tur til Sydslesvig. Vi rejste i bus og på fællesvisum, som vi Sydslesvigere kunne komme med på. Målet for turen var Dannevirke og Slesvig, altså to steder, jeg mente at vide alt om, – men jeg blev meget klogere på denne tur!

Undervejs fortalte forstanderen os om de forskellige historiske steder, vi kørte forbi, så som Helligbæk med døbestenen, den historiske kro i Oversø, Isted kirke og flere krigergrave.

I Dannevirke besigtigede vi Margrethevolden, Kograven og Valdemarsmuren og fik gennem forstanderens engagerede fortællinger anskueliggjort denne del af Danmarkshistorien på en meget levende måde. For mig var meget af det desuden nyt. I Dannevirke by spiste vi også vores medbragte mad, før det gik videre til Slesvig, hvor vi besigtigede Gottorp slotskirke. Hvad vi mere fik at se på denne tur, er gledet ud af min erindring, jeg husker kun, at det blev meget sent, før vi på højskolen kunne krybe til køjs.

I sommeren 1947 besøgte kong Frederik IX og dronning Ingrid Sønderjylland, for første gang som regentpar. Blandt de sønderjyske byer stod også Sønderborg på programmet. Kongeparrets besøg blev indledt med en modtagelse på kajen, hvor kongeskibet havde lagt til. Her stod byens og omegnens organisationer, repræsenteret ved deres ledere og med deres faner og fanebærere, i en lang række. Forrest stod honoratioerne, deriblandt også forstander Therkelsen som Danebod Højskoles repræsentant. Derefter fulgte fanebærerne med de forskellige institutioners, foreningers og organisationers faner, altid to personer til hver fane. Som fanebærere havde Danebod højskole valgt den pige, der plejede at bære fanen til gymnastikopvisningerne, og mig som reservebærer. Det var jeg meget benovet over, især da jeg godt var klar over, at der var andre, der på en eller anden måde havde gjort sig fortjent til dette hverv, mens jeg udelukkende var udtaget, fordi jeg er Sydslesviger. Men uanset dette er jeg den dag i dag meget glad for, at jeg fik denne oplevelse og tilmed et håndtryk af det unge danske kongepar.

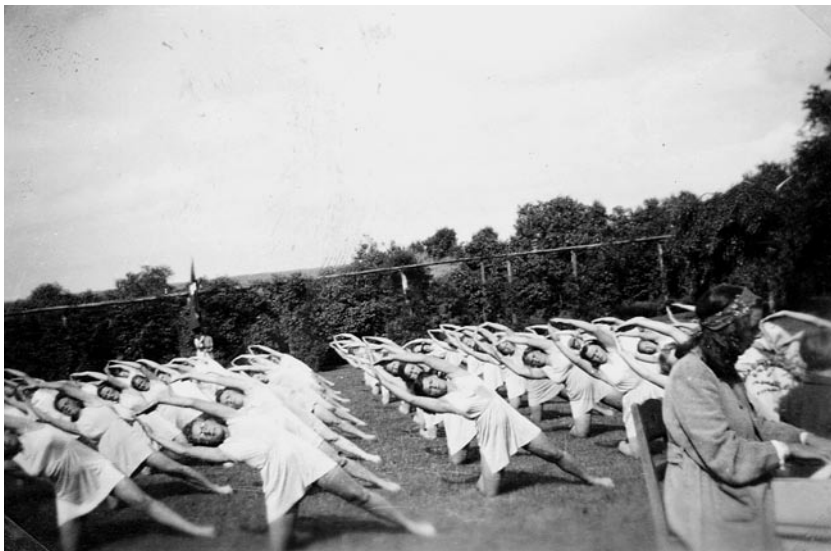
Efter først at have hilst på honoratioerne og vekslet nogle ord med dem, gik kong Frederik og dronning Ingrid nemlig langs med hele rækken og hver eneste person i denne fik et håndtryk. Kongen var i uniform, med sørgebånd om ærmet, mens dronningen var klædt helt i sort. Hvor var hun dog yndig at se på! Tilbage på højskolen sagde kammeraterne til

Det kongelige håndtryk i Sønderborg.

mig, at jeg skulle lade være med at vaske min højre hånd, og det undlod jeg så at gøre, i hvert fald den aften.

På højskolen var der mange aktiviteter. Af sådanne husker jeg bl.a. forældredagen, på hvilken forældrene kunne komme og besøge deres døtre og få nogle fælles oplevelser sammen med dem. Forinden var jeg lidt nervøs for denne dag, for mine og mine sydslesvigske kammeraters forældre var jo udelukket fra at komme. Nervøsiteten viste sig dog at have været grundløs, for både lærerne og kammeraterne sørgede for, at vi hele tiden på en eller anden måde var med i fællesskabet, og endelig var der jo også rigsdanske elever, hvis forældre af en eller anden grund var afskåret fra at komme til Fynshav denne dag. På den store plæne over for højskolen optrådte vi for forældrene med det gymnastikprogram, som Inger Rasmussen

Gymnastikopvisning på Danebod højskole.

havde indøvet med os, og at dømme efter bifaldet slap vi vist meget godt fra det.

På samme plæne spillede lærerne senere på dagen teaterstykket »En skærsommernatsdrøm«, og foruden eleverne og deres forældre var også landsbyens beboere inviteret til at se stykket. En del af eleverne agerede som statister, deriblandt også jeg. Vi skulle forestille folket, der ikklædt den tids dragter arm i arm eller enkeltvis spadserede omkring i en park. For mig blev stykket en uforglemmelig oplevelse, ikke mindst på grund af min egen medvirken deri.

Ved en anden lejlighed spillede lærerne Kaj Munks teaterstykke »Han sidder ved smeltediglen«. Det var teaterspil på højt niveau, og i den forbindelse kom jeg så også til at beskæftige mig mere med Kaj Munk og med hans digtekunst.

Det, at man kunne suge viden til sig uden terperi og uden eksamensræs, var en meget givtig oplevelse for mig, det samme var kammeratskabet med piger fra forskellige egne af

kongeriget. Også forholdet mellem eleverne og lærerne var på Danebod Højskole anderledes end på de skoler, jeg havde besøgt før. Det var meget mere afslappet, uden at eleverne af den grund mistede respekten for lærerne, snarere tværtimod. Flere gange i højskoleforløbet var der nogle hjemrejseweekender. Ikke alle elever kunne imidlertid bruge dem efter formålet, nogle havde ikke råd dertil, for andre kunne det tidsmæssigt ikke betale sig, og vi Sydslesvigere var helt afskåret fra at bruge disse dage efter formålet. Jeg benyttede dem da til at besøge mors søskende i Sønderjylland. Jeg kunne cykle dertil, så da var jeg glad for, at jeg havde fået min cykel med til højskolen for senere at kunne tage den med til Skårup. I Rinckenæs såvel som i Bov blev jeg modtaget med stor gæstfrihed, og skønt levnedsmidlerne også var rationerede i Danmark, inviterede familierne mig til at spise sammen med dem. Det virkede straks så hjemligt på mig, at jeg kunne tale Holbøl-sønderjysk med dem, for det alsiske sønderjysk, som jeg hørte det hos boghandleren og købmanden i Fynshav, havde jeg svært ved at forstå.

Onkel Heine og hans familie tilhørte stadigvæk det tyske mindretal, og derfor havde jeg frygtet, at de måske ville betragte mig som en »overløber«. Det mærkede jeg dog ikke noget til, men på tante Mimis råd har jeg da også prøvet på at undgå enhver form for provokering. Blodets bånd har åbenbart på begge sider været stærkere end de nationale.

Skårup på Fyn

At tage afsked med de kammerater, man havde delt værelse og hverdag og fest med i henved et halvt år var alligevel sværere, end jeg havde troet. Der var mange lommetørklæder i brug den dag, også mit. Sydslesvigerne, der skulle rejse hjem,

var det særlig tungt at sige farvel til, idet afskeden fik hjemveen til at blusse op på ny.

Jeg rejste med færgen fra Mommark til Fåborg og derfra med tog via Svendborg til stationsbyen Skårup, hvor jeg var blevet optaget i seminariets præparandklasse. Det var min første rigtige færgetur (før havde jeg kun sejlet med trækfærgen fra Mysunde over Slien), så den var jeg meget spændt på. Jeg kom til at nyde den, for vejret var stadigvæk højsommerligt, og vandet spejlblankt denne dag.

Seminarieret var en køn ældre rødstensbygning i to etager, omgivet af velholdte græsplæner. Jeg syntes straks godt om den, da jeg på min første dag trådte ind i den for at tilmelde mig på kontoret. Her blev jeg modtaget og budt velkommen af selveste seminarieførstanderen hr. Egebæk, som viste sig at være en varmhjertet fortaler for det danske mindretal i Sydslesvig. Det vidste han faktisk meget mere om, end hvad jeg på daværende tidspunkt havde kendskab til. Han gjorde et respektindgydende og samtidig sympatisk indtryk, og dette mit førstehåndsindtryk har ikke ændret sig siden. Jeg fik at vide, at jeg kunne bo hos seminarielærer Johnsen og kone. Da deres søn var flyttet hjemmefra, havde de et ledigt kammer stående, som de meget gerne ville låne ud til en sydslesvigsk pige, uden at de ville have husleje for det. Dette tilbud tog jeg selvfølgelig imod med taknemmelighed. Alle måltider kunne jeg indtage på elevpensionatet, som lå i nærheden af seminarieret. Rektors farvel til mig blev ledsaget af en bemærkning om, at jeg skulle huske tilmeldingen på kommunekontoret, hvor jeg også ville modtage de nødvendige rationerings- og tøjkort. Et månedligt lommepengebeløb fik jeg udbetalt på seminariets kontor, det var penge, som kom fra Skoleforeningen i Flensborg. Da jeg ingen husleje skulle betale, kunne jeg fint klare mig med dem, selv om jeg spiste alle måltider på elevpensionatet.

Hr. og fru Johnsen var nogle yderst sympatiske og venlige

mennesker at være logerende hos. Lige som forstanderen var også de meget interesserede i at høre nyt fra Sydslesvig og især om mine og min families relationer til mindretallet. Værelset, jeg skulle bo i, var et kvistværelse og ikke større, end at det lige kunne rumme en seng (der om dagen kunne fungere som sofa), et sofabord, et klædeskab og et smalt arbejdsbord, som var anbragt under kvistvinduet. Desuden stod det mig frit at benytte familiens badeværelse, køkken, vaskekælder m.m.

Foruden seminariet og folkeskolen var Skårup også hjemsted for en husholdningsskole, hvorfor man kunne se mange unge mennesker på gaden og i forretningerne. Jeg opdagede snart, at fynboerne var et meget venligt og åbentsindet folkefærd, som det var meget lettere at komme i kontakt med end med folk fra Als.

Præparandklassen – og Karl Otto

Præparandklassen havde til huse i et klasselokale i Skårups folkeskole, som af seminaristerne dog aldrig blev kaldt andet end »øvelsesskolen«, fordi seminaristerne fra 3. og 4. klasse her under »øvefars« opsyn øvede sig i at anvende deres teoretiske pædagogiske viden ved at undervise Skårup og omegns folkeskoleelever. Dengang fandtes der endnu mange enklasede skoler, hvorfor en folkeskolelærer skulle kunne undervise i alle fag.

Jeg var ikke den eneste sydslesviger i »præppen«, min landsmand hed Peter Bruhn og kom fra Læk, hvor han førhen havde haft arbejde ved postvæsenet. Han blev mig en god kammerat og ofte har vi læst lektier sammen i Johnsens have. Klassekammeraterne kom fra forskellige egne af kongeriget, og de fleste havde arbejdet i andre erhverv, før de besluttede sig for at gå pædagogvejen. Københavneren Frank havde bl.a.

også arbejdet som svajer, han var altid i godt humør og fuld af historier, der kunne få mig til at le hjerteligt.

Vor klasselærer hed Ejvind Madsen, ham havde vi til skrivning, tegning og musik. I de andre fag blev vi undervist af seminarielærerne, og deres timer foregik for det meste i et klasse- eller faglokale på seminariet.

Der var et godt kammeratskab i klassen, både udenfor og indenfor skoletiden. Man hjalp hinanden med lektierne, og man besøgte hinanden på værelserne. De fleste præpper havde fået værelser i selve Skårup. Bodil og Else, der begge var gårdmandsdøtre, boede sammen i nogle værelser i Skårups naboby Vejstrup, andre havde lejet sig ind på Skårupmark. En enkelt var fra Turø og cyklede frem og tilbage hver dag. To elever, David og Hjalmar, var hjemmeboende i Skårup hhv. Vejstrup. Med Edith har jeg været på weekendbesøg hos hendes forældre på en friskole i Midtfyn. Også de var meget interesserede i at høre, hvordan det stod til i det gamle danske land. Deres interesse smigrede mig, men gav mig på den anden side igen nogle hjertesting af hjemve. Denne var blevet en latent sygdom hos mig, som kunne blusse op ved mindste lejlighed.

I en pause mellem to præp-timer, som foregik i et klasserum på seminariets 1.sal, stod jeg sammen med en kammerat ved vinduet og kiggede på seminaristerne, der befandt sig på gårdspladsen nedenfor. Min kammerat pegede på en ung mand, der stod med ryggen til os, fordybet i en samtale med en anden seminarist, og sagde: »Ham der med den lange frakke, han er også fra Sydslesvig, han går i 3. klasse«. Jeg kikkede nu en ekstra gang, men kunne ikke se noget særligt ved ham, hans hovede syntes mig for stort i forhold til den tynde krop, som gemte sig i en lang mørkeblå-farvet militærfrakke. Men det kunne måske blive ganske rart engang at snakke lidt med ham om vores fælles hjemstavn. Og så tænkte jeg ikke mere på ham i de næste dage, indtil jeg en uges tid senere

mødte ham på hovedgaden i Skårup. Han styrede direkte hen imod mig og fortalte, at han hed Karl Otto Meyer, og at han var fra Flensborg, hvorefter han interesseret spurgte mig om min baggrund for at have søgt ind på et dansk seminarium, og om, hvordan det stod til i vores hjemstavn. Mens jeg prøvede på at forklare det, kunne jeg ikke holde mit blik fra hans øjne, som jeg øjeblikkeligt forelskede mig i. Derfor blev jeg meget skuffet, da han pegede hen mod en pige, der lige var trådt ud af bagerforretningen overfor, og sagde: »Der går Eva, min forlovede«. Denne slanke lyshårede pige var efter mit skøn den kønneste pige på hele seminariet, og jeg opgav med det samme enhver tanke om at kunne få et andet forhold til denne Karl Otto, end alene landsmandsskabet tillod. Selvtillid var en mangelvare hos mig.

Desværre var det ikke så let at glemme min landsmand med de kønne øjne, som blev ved med at se på mig i mine natte- såvel som dagdrømme. Indtil det gik op for mig, at jeg var kommet bagud med lektierne. Engang, da Hr. Johnsen så mig ryge en cigaret på seminariets avisstue, sagde han til mig: »Lille frk. Hoop, De burde ikke ryge så meget, det er skadeligt for Deres helbred«. De ord kom jeg i hu og sagde til mig selv: »Lille frk. Hoop, hold nu op med at drømme om ham Karl Otto, det er skadeligt for dit studium«, og så gav jeg mig ihærdigt til at læse, helst sammen med en kammerat, for så kom tankerne ikke så let på afveje.

Det blev dog umuligt at undgå min landsmand, for som sådan begyndte *han* nu at søge *min* nærhed. Det var for at snakke med mig om forholdene i vor hjemstavn og om, hvad vi kunne gøre for blandt vore rigsdanske landsmænd at udbrede kendskabet til det danske mindretal i Sydslesvig. En dag spurgte han mig, om jeg havde lyst til at tage med ham til Tåsinge en af de næste dage? Der skulle han holde et foredrag om Sydslesvig for medlemmer af partiet »Dansk Samling«. Jeg sagde ja, uden rigtigt at tænke over det. Først, da han var gået,

tænkte jeg, hvad nu, hvis denne Eva også er med? Jeg havde bestemt ikke lyst til at blive tredje hjul på vognen! Vi cyklede dog derhen alene, og undervejs fortalte Karl Otto mig en del om de danske politiske partier i almindelighed og om partiet Dansk Samling i særdeleshed.

Mødet fandt sted i byen Landets forsamlingshus, og det blev en spændende og god oplevelse for mig. Jeg lærte meget af det, ikke kun om Dansk Samlings partiprogram, men især også om den danske foredrags- og mødekultur. Vi sad på bænke ved lange borde, som var dækket med duge, hvorpå der stod flere flagstænger med dannebrogslag. Efter formandens velkomst og en fællessang blev det så Karl Ottos tur til at tale, og det gjorde han med en ildhu og varme, som synligt betog forsamlingen. Jeg, som aldrig selv turde have holdt en sådan tale, beundrede ham for den. Til kaffebordet kom konerne med hver deres kurv, indeholdende kopper og tallerkener, kaffekande og hjemmebagte kager, en skik som var opstået af nødvendigheden i en rationeringstid. Jeg fandt denne skik både hyggelig og social, men har senere oplevet, at den også kunne føre til en slags brødnid, når den ene ville overgå den anden m.h.t. kageudbudet.

Efter kaffebordet begyndte diskussionen, og den betog mig om muligt endnu mere end Karl Ottos tale, for der blev spurgt og diskuteret på livet løs, og »den unge Sydslesviger« kunne give det efter min mening rigtige svar på alt.

I løbet af de godt to år, jeg boede i Skårup, har jeg sammen med Karl Otto været med til mange Dansk Samlings-møder, på selve Fyn og på de sydfynske øer, og derved lærte jeg det skønne fynske landskab at kende på forskellige årstider.

Der var imidlertid meget andet, jeg kunne beskæftige mig med i min fritid, end at gå til politiske møder. Så længe det endnu var sommer, cyklede jeg gerne sammen med nogle præp-kammerater til Skårupøre, hvor vi badede i sundet eller bare lå ved stranden. Eller vi cyklede ind til Svendborg, hvor

der var en fortrinlig svømmehal med en meget charmerende bademester. Der fandtes også et godt bibliotek, hvor jeg kunne låne den danske skønlitteratur, som jeg ikke kendte ret meget til og derfor hungrede efter at læse. Svendborg var desuden en skøn by med gamle søfartstraditioner, med mange skønne gamle huse og med en livlig handel.

Da det blev efterår, vandrede vi ud i Skårups landlige omegn og samlede svampe, som vi tilberedte og nød hos Vejstrup-pigerne eller andre kammerater, der havde værelse med køkkenadgang. Nej man behøvede sandelig ikke at kede sig.

Skoleferierne

Da jeg ikke kunne få visum til at rejse hjem i efterårsferien, brugte jeg denne til at efterkomme en invitation til at besøge mors søster Anni og hendes mand Ejnar, som boede i en lejlighed i Slangstrupgade i København. Af profession var onkel Ejnar sporvognsfører, og som født og opvokset i København var han en sand kender af hovedstadens seværdigheder. Han førte mig rundt til dem allesammen. Når vi om aftenen kom hjem til tante Annis gode mad, var jeg ikke kun godt træt i benene, men også mættet med indtryk. De sidste kom mig senere til gode, da vi på seminariet i historie- eller geografitimerne lærte om Christiansborg, Blåtårn, Rundetårn, Lurblæserne m.m. Min onkel kendte ikke kun de historiske bygninger, men var også velbevandret i deres historie. Som pensionist var han i turistsæsonen ofte guide på Rosenborg slot.

Tante Anni havde dengang arbejde i en uldgarnsforretning og forærede mig mange fed uldgarn, som hun kunne få billigt, når der var fejl i garnet. Af det strikkede jeg bl.a. en kjole til Karin og en vest til Karl Otto. I garnforretningen kunne man

Min veninde Britta Linell og jeg i Skårup – jeg med blå strømper.

også købe strømper, og tante Anni forærede mig et par kongeblå silkestrømper. I Skårup blev jeg nu den første blåstrømpe.

Efter ikke at have været hjemme i Klein Rheide i henved 3/4 år, glædede jeg mig helt ustyrligt til, at jeg, sammen med mange andre sydslesvigere, der på Skoleforeningens regning læste på forskellige læreanstalter rundt omkring i Danmark, kunne rejse hjem på juleferie. Da havde jeg været hjemmefra i længere tid end arbejdstjeneste- og militærtiden tilsammen. Mon den lille Karin, som nu var 3 1/4 år gammel, kunne genkende mig? Det kunne hun selvfølgelig ikke lige med det samme, men der gik ikke lang tid, så var fortroligheden igen til stede. Horst gik nu i sit 13. år og var glad for at gå på Ansgarskolen. Hein var meget optaget af at spille teater med en gruppe fra Slesvig, men ud over det havde han ikke rigtig lyst til at give

sig i lag med det, far ville have kaldt fornuftigt arbejde. Mellem ham og far var der dog heldigvis våbenstilstand i denne juleferie. Vi havde stadigvæk familien Klinger boende hos os, ligesom de to flygtningebarakker stadigvæk optog en del af skolegårdspladsen. Julen blev næsten som før i tiden, for nu var Karin bleven stor nok til, at mor igen havde en at fortælle Nis-Puk-historier til og lave numre med. Familien abonnerede på Flensborg Avis, og der var også andre tegn på, at den var aktiv i det danske foreningsliv. Der var f.eks. julepost til far og mor fra Klein Rheides fadderskabsforbindelse i København, og mor var blevet tillidskvinde for tøjfordelingen i vores landsby. Min farmor kom ikke denne jul, hun blev hjemme

Allerede i Skårup-tiden besøgte vi ofte familien Andersen på Skellerupgård på Fyn. Til højre Solvejg Andersen, i midten bestyreren Laurids og til venstre Karl Otto. Foto ca. 1949.

hos sin flygtningeindkvartering, som hun var blevet gode venner med.

Nytåret blev fejret i en god og fortrøstningsfuld stemning, vi fik den traditionelle karpe (som blev hentet hos fiskehandleren i Slesvig og svømmede rundt i den store zinkbalje i vort bryggers, indtil far slagtede den, kort før den skulle i gryden), og vi spillede nogle spil. Skolebørnene, deriblandt også vores Horst, løb rummelpot og fik deres poser fyldt op med æbler, småkager eller penge, og de voksne unge mænd lavede gale streger. Dem var Hein gerne med til at lave, jeg husker, at de engang havde sat en gammel høstvogn op på taget af en gård. Jo, det var skønt igen at være hjemme, men denne gang var det mærkværdigvis ikke så svært at skulle tage afsked igen, ja faktisk glædede jeg mig til gensynet med kammeraterne i Skårup.

Seminarist

Efter påskeferien 1948 læste vi præpper meget flittigt, for alle ville vi jo gerne optages på seminariet. Skønt jeg altså læste meget, var jeg alligevel nervøs for den optagelsesprøve, for alt ville jo afhænge af, hvilke fag jeg kom op i. I botanik f.eks., hvor jeg i den tyske skole havde lært alle plantenavne på tysk og kunne nævne dem på en studs, havde jeg svært ved at huske de danske navne, som ofte var ganske anderledes og derfor ikke bare kunne oversættes. En liljekonval f.eks. kaldte jeg automatisk for en majklokke, efter dens tyske navn »Maihglöckchen«, og det fremkaldte gerne et smil hos kammeraterne, – men ville eksaminator også bare smile af det?

Lige så snart jeg kort før sommerferien sad ved eksamensbordet overfor censorerne og så deres venlige ansigter, forsvandt noget af min nervøsitet, og den sidste rest forsvandt,

da jeg kom op i de fag, jeg følte mig godt hjemme i. Alt gik godt, jeg bestod optagelsesprøven til 1. klasse og kunne fra nu af kalde mig seminarist.

Da jeg i sommerferien 1948 var hjemme i Klein Rheide, var D-marken lige bleven indført, og forretningsvinduerne i Slesvigs butikker bugnede med varer, man ikke havde set i lang tid. Desværre havde hver person kun lov til at bytte 40 Reichsmark om til den nye møntfod. Det var typisk for mor, at hun, da jeg var med hende i Slesvig, ikke købte noget til sig selv, men undertøj til far og brunt uldstof til en ny frakke til mig, den syede hun i det dengang helt moderne »New look«, der havde en længde til lige over anklerne. Ellers gik ferien med cykelture til familien i Busdorf og Stafstedt. Min bedstemor havde tilsyneladende affundet sig med, at jeg havde valgt en dansk uddannelse; snobbet, som hun var, mente hun, at hovedsagen var jo, at jeg havde valgt lærergerningen.

Tilbage i Skårup begyndte nu livet som seminarist. I den nye klasse var vi flere elever end i præppen, for nu var de med studenter- eller præliminæreksamen kommet til, blandt dem også en Flensborger. Han hed Eduard Nissen, havde som alle tyske statsborgere af vores årgang været indkaldt fra skolebænken, men havde efter befrielsen taget studentereksamen. Nu var vi ialt 5 sydslesvigere på seminariet: Karl Otto, som gik i fjerde klasse, i anden klasse var der Christian Lorenzen, der stammede fra Angel og lige som Karl Otto havde gået i dansk skole før, og Peter Bruhn, Eduard Nissen og jeg i første klasse.

Der var så mange nye indtryk, der kom væltende ind på mig i begyndelsen af 1. semester i den nye klasse: nye kammerater, nye lærere og nye fag. Blandt de sidste var også et fremmedsprog, hvor vi havde valget mellem engelsk og tysk. For nemheds skyld valgte jeg det sidste, som vi havde fru Gaarde til. Det kom jeg dog til at fortryde, ikke på grund af fru Gaarde, der var en meget dygtig lærer, men på grund af måden indlæringen foregik på, med alle disse remser som f.eks. »auf, über,

unter, neben, hinter, vor und zwischen regiert den 3. Fall« osv. Dem havde jeg godt nok lært dengang i grundskolen, men aldrig senere haft brug for at kunne, fordi jeg bare automatisk kunne nævne den rigtige kasus. Nu blev jeg altså nødt til at lære remserne på ny. Et nyt fag var også geologi, som vi havde hr. Hebsgård til. Han forstod at levendegøre faget ved at tage på ekskursioner med os, f.eks. til Dammostenen og til Frøbjerg bakker. Vi havde ham også til botanik, hvor vi skulle anlægge et herbarium. Da fik vi mange tilbud fra de elever, som ikke mere havde brug for deres herbarier og derfor gerne ville sælge dem til os. Engang var jeg taget på strandtur sammen med Frank, vi gik langs med Vejstrup å gennem skov og krat, til vi kom ud til vandet. Her var jeg så heldig i å-deltaet at finde et stykke rav på størrelse med et dværghønsæg. Det viste jeg til hr. Hebsgård, og han spurgte omgående, om han måtte få det til seminariets stensamling, hvilket jeg jo ikke så godt kunne sige nej til. Til historie og religion havde vi Skov-Pedersen, en afholdt og respekteret lærer, som vi lærte meget hos. Efter lærer Johnsens død havde vi ham i en overgangsperiode også til faget dansk, jeg husker især, at vi hos ham skulle lære Guldhornene udenad, men mærkeligt nok kan jeg i dag ikke huske andet end et par linier af dette digt, mens jeg stadigvæk kan deklamere det meste af Schillers »Die Glocke« og andre tyske klassikere.

Hver skoledag tog sin begyndelse med morgensang i festsalen. Vi havde vore sangbøger med og stod langs med væggene og rundt omkring i salen. Jeg kunne godt lide at begynde skoledagen på denne måde.

Festsalen blev også brugt udenfor skoletiden, for eksempel til foredrag, politiske såvel som kulturelle. De var dels arrangeret af elevernes eget foredragsudvalg og dels af Skårups foredragsforening. En aften havde vi selveste statsminister Knud Kristensen som foredragsholder, en anden gang var det Hans Rytting, der kom fra Berlin og fortalte os noget om duk-

kespil og dukkefremstilling, og det var jo rigtignok vand på min mølle. En dansk-frisisk sydslesviger viste os lysbilleder fra den frisiske vestkyst. Da han kommenterede et billede af store oversvømmelser efter en stormflod med ordene »ja, vi frisere har jo altid haft så svært ved at komme af med vandet«, kunne vi ikke lade være med at le.

Når vi på grund af dårligt vejr ikke kunne tilbringe frikvartret udendørs, opholdt jeg mig helst på avisstuen, hvor der foruden eksemplarer af de største rigsdanske aviser også fandtes nogle ikke alt for gamle Flensborg Avis-udgaver. Dem skulle man imidlertid være vaks for at få fat i.

Karl Otto og jeg bliver kærester

Selvfølgelig delte jeg stadigvæk min fritid med Frank, Edith, Vejstruppigerne og de andre, jeg kom sammen med i præp-tiden, men der kom nogle nye til. En af dem var Britta, som sad på bænken skråt bag ved mig. Hun kom fra Kerteminde og havde i Skårup et værelse i huset ved siden af skomager Grønlunds, hos hvem Karl Otto boede. Hendes vindue lå lige overfor hans, og de havde så fundet på at lave et snoretræk, hvormed de kunne trække Brittas kaffekande med frisklavet kaffe over til Karl Otto, og sommetider en flaske pullimut den anden vej. Det skete også, at jeg sammen med Britta besøgte Karl Otto, for at få hans kommentar til et aktuelt emne. Hans svar kom altid i punkter: Punkt 1, punkt 2, osv. Derfor kaldte vi ham os imellem en overgang for »punktmennesket«.

Under vore mange ture til møder rundt omkring på Fyn og de sydfynske øer og ligeledes under vort samvær i Skårup var der ganske langsomt sket en forandring i Karl Ottos forhold til mig. I den første tid var det vort sydslesvigiske landsmandskab, der for Karl Otto havde været det afgørende i vort sam-

vær. Derefter blev det til et bror-og søsterforhold, hvor vi ofte gik tur sammen, med hinanden i hånden eller med armen om hinandens liv, og fortalte hinanden om vores fortid og vore familier. På en sådan tur erklærede Karl Otto mig en skønne dag i det tidlige forår 1949 sin kærlighed.

Der fulgte en dejlig tid, hvor Karl Otto og jeg var sammen, så ofte det kunne lade sig gøre. Jeg lærte nu også nogle af hans klassekammerater og venner bedre at kende. Det var især hans bedste ven Benny Møller fra Nordsjælland, et venskab, som eksisterer den dag i dag og indbefatter vore familier på begge sider. Så var der pigerne Gudrun Aagaard og Sonja Person, som boede i hus sammen og var så dygtige til hurtigt at fremtrylle nogle lækre småretter, når man kom på besøg hos dem. Gudrun søgte og fik senere en stilling i Sydslesvig, i Langbjerg, ikke langt fra Skovlund. Også Tove Plejl søgte til Sydslesvig, hun blev lærer i Tønning i Ejdersted.

En dag tog Karl Otto mig med til sine venner Hans og Marie Rasmussen fra Granlundgård i Oure. De havde selv ingen børn og betragtede Karl Otto nærmest som deres plejebarn. (Da det lykkedes Karl Otto at desertere fra den tyske hær, uden at bringe sin familie i fare, og han med hjælp fra to af sine spejderførere kunne flygte over grænsen, fik han opgivet flere adresser; den sidste var Hans Rasmussens i Oure. Her kom han midt i marts 1945 og blev der indtil befrielsen. Forinden var Karl Otto blevet medlem af den modstandsgruppe, som også Hans var med i, plus flere seminarister fra Skårup. Efter befrielsen kunne Karl Otto ikke komme hjem, fordi han havde brændt sine papirer. Hans tyske statsborgerskab blev skyld i, at han ikke kunne få arbejdstilladelse, og derfor kunne man ikke tage ham som journalistelev ved Fyns Tidende. Altså fulgte han gruppekammeraternes råd og meldte sig ind på seminariet. »Med en lærereksamen kan du blive alt muligt« sagde de.)

Hans og Marie tog godt imod mig og inviterede mig til

også at besøge dem, når Karl Otto efter endt lærereksamen rejste til Sydslesvig. Den invitation har jeg gjort brug af mange gange, men sjældent uden at få et kompleks på grund af mine manglende husholdningskundskaber. Marie var simpelthen så dygtig til madlavning og bagning, at Karl Otto sikkert var blevet godt forvænt på det område.

I den tidlige sommer var det igen så vidt, at der skulle læses til eksamen. For Karl Ottos vedkommende var det den afsluttende lærereksamen og for mig gjaldt det oprykningsprøven til anden klasse. Der var ikke mere så megen tid til at være sammen i, men vor flid bar frugt, Karl Otto fik sin lærereksamen, og jeg rykkede op i anden klasse.

Overrækkelsen af 4. classes eksamensbeviser skete gennem rektor ved en højtidelighed i seminariets festsal. Her var også Hans og Marie Rasmussen og Karl Ottos forældre til stede. Sidstnævnte kendte jeg fra sommer-og juleferien før, hvor Karl Otto og jeg overnattede hos dem i Kappelgade, før jeg næste dag tog videre til Klein Rheide, og jeg fandt dem meget sympatiske. Om aftenen var Karl Otto sammen med sine klassekammerater til afskedsfest på kroen.

Da han endnu ikke havde fået svar på sin visumansøgning og rejsen til Sydslesvig derfor måtte udsættes, ville han udnytte tiden til et besøg hos sin plejefamilie i Stabrand på Djursland, hos hvem han har været ferie barn siden 1936. Han spurgte mig, om jeg havde lyst til at tage med, og da besøget kun skulle vare et par dage, var jeg indforstået.

Vi kørte med tog til Århus og derfra til Kolind, hvor Peder Madsen afhentede os med bil. Jeg syntes straks godt om ham og lærte ham i løbet af disse få dage at kende som en meget alsidig mand med mange interesser og stor viden, f.eks. om Danmarks og Nordens historie, om danske kirkebygninger og herregårde, om hedeopdyrkning og skovbeplantning og meget mere. Hans særlige interesse var slægtsforskning, som resulterede i udgivelsen af bogen om Stabrandslægten, den

slægt, han selv nedstammede fra. Mest imponeret var jeg dog af Peder Madsens ret specielle håndværksfaglige interesse, han huggede indskrifter i kampesten, som der fandtes så mange af på egnen. En af disse sten, med mindeord over Flensborg Avis's redaktør Jens Jessen, står i dag ved indgangen til Tirstrup Flyveplads. Før tyskerne byggede denne flyvebase, havde jorden hørt til Peders gård, men var bleven konfiskeret af besættelsesmagten, som byggede en bunker lige ved siden af selve gården.

Karl Otto frier

Det trak stadigvæk ud med Karl Ottos visum, han fik det først midtvejs i ferien. I Sydslesvig skulle han efter ferien begynde som lærer ved Husum danske skole, hvis leder var bornholmeren Håkansson, som Karl Otto i sin tid havde været i praktik hos.

I denne sommerferie spurgte Karl Otto mig, om jeg ville blive hans kone. Han vidste, at jeg ikke havde valgt lærergerningen af lyst og derfor ikke havde noget imod at forlade seminariet i utide. Vi aftalte da, at Karl Otto straks efter ferien skulle snakke med skoledirektør Bernhard Hansen, mens jeg skulle tage mig af samtalen med seminarieførstanderen, dersom skoledirektøren gav grønt lys. Hvis svaret blev positivt, ville min far påtage sig tilbagebetalingen af min gæld til skoleforeningen. Min mors første bemærkning til Karl Otto var: »Sku' hun iit heller føst gå å'n husholdningsskool?« Det syntes Karl Otto heldigvis ikke var nødvendigt.

Mange var nu de breve, som efter sommerferien udveksledes mellem Husum og Skårup. Karl Otto var så god til at skildre sin dagligdag i Husum, så jeg rigtigt kunne følge med i den. Han fortalte om lærerkollegerne, her især om Lis, gift

Nyforlovet på vej til Sydslesvig i juni 1949.

med ungdomshjemsleder Pim Futtrup, og om præsteparret Heinsen, der boede i et hus lige ved siden af skolen. Hans skildring af indvielsesfesten for skolens nye toiletter, som skoleleder Håkansson stod for, fik mig til at le højt; det var noget med, at en snor skulle klippes over, før det første skyl kunne foretages.

I et brev berettede han udførligt om samtalen med skoledirektøren, der, da Karl Otto var fremkommet med sit ærinde, som forventet havde haft store betænkeligheder, men sagde: »Jamen, når De nu *skal* giftes, så er det nok bedst sådan«. Så

måtte Karl Otto jo svare, som sandt var: »Hr. skoledirektør, vi skal ikke giftes, vi vil gerne giftes, men dersom De ikke synes om det på nuværende tidspunkt, må vi jo vente«. Underet skete, Bernhard Hansen gav alligevel sin tilladelse. Min samtale med seminariets rektor forløb ligeledes positivt, han ønskede mig endda held og lykke med arbejdet i Sydslesvig, hvad dette så end måtte bestå i. Rektor Egebæk og kone har senere besøgt os i Skovlund, hvor fru Egebæk underholdt med danske sange ved et godt besøgt SSF-møde i skolestuen.

Da de danske skoler i Sydslesvig dengang som nu måtte rette sig efter de tyske skolers ferieskema, falder de sydslesvigske og de kongerigske ferier kun sjældent sammen. Det gjorde de heller ikke i efterårsferien 1949, hvor Karl Otto fik ferie før mig og kom cyklende til Skårup for at afhente mig. Jeg bad så om at få fri nogle dage før, og det blev bevilliget. Det var vores plan at cykle fra Skårup til Flensborg på én dag og efter nogle dage hos Karl Ottos forældre videre til Klein Rheide.

Cyklerne var i orden og humøret højt, da vi en skønne oktobermorgen cyklede afsted i retning Fåborg, hvorfra vi skulle med færgen til Mommark. Vi holdt et par timers pause i Ulbølle, hvor Karl Ottos seminariekammeret Arne var ansat som lærer. I Flensborg boede vi i Kappelgade i nogle nætter, og vi aftalte et besøg af Karl Ottos forældre hos mine i Klein Rheide, for at snakke om bryllupsdato m.m.

En dag cyklede Karl Otto og jeg fra Klein Rheide til Husum, så Karl Otto kunne vise mig sit værelse, som han nu snart skulle dele med mig. Jeg må sige, at jeg blev forskrækket, da jeg så det lille kammer, som skulle udgøre vores fremtidige bolig, og som vi kun kunne nå hen til ved at gå gennem værtparrets køkken. Min første tanke var, at børn kunne der i hvert fald ikke blive tale om, så længe vi boede der.

Da vi hen imod aften cyklede tilbage til Klein Rheide, blev vi i Dörpstedt anholdt af politiet, fordi vi ingen lygter havde

på vore cykler. Vi fik en bøde på hver 10 DM, og det var dengang mange penge. Det med bøderne var dog ikke det værste, for dem betalte min far; værre var det, at vi nu stod optegnet i strafferegistret.

Fra Skårup til Skovlund

Tilbage i Skårup deltog jeg stadigvæk i undervisningen, mens jeg i fritiden begyndte at afvikle de forskellige formaliteter i forbindelse med flytningen. Før min afrejse til Skårup havde Karl Otto aftalt med mig, at han ville komme til Svendborg en lørdag formiddag, hvor vi skulle mødes foran en bestemt guldsmedeforretning, hvor vi ville købe ringe. Men oh skræk, jeg havde fuldstændig glemt den aftale og var sammen med nogle kammerater taget i svømmehallen. Heldigvis kom jeg i tanke om aftalen betids nok til, at Karl Otto endnu stod foran forretningen, og vi kunne nå at få købt ringene. Sidenhen har jeg nu gennem mange år på vores bryllupsdag måttet høre spøgefulde bemærkninger om den glemte aftale.

Så gik det ellers til Sydslesvig. I Flensborg stod min forlovede ved rutebilstationen for at afhente mig. Han fortalte, at vi med det samme skulle op til Duborgskolen, hvor skoledirektør Bernhard Hansen ville snakke med os begge. Skoledirektøren var overmåde venlig og sagde, at det alligevel var godt, at jeg var kommet hjem på nuværende tidspunkt, for han kunne tilbyde Karl Otto stillingen som skoleleder ved den enklassede barakskole i Skovlund, og i den stilling var det bedst, at han havde en kone ved sin side. Karl Otto udbad sig betænkningstid, han havde hørt noget om, at lærerforeningen boykoterede stillingen.

Det viste sig at være rigtig nok, lærer Petersen var blevet afskediget på grund af uoverenstemmelser med skoleforenin-

gen, men lærerforeningen var af den opfattelse, at formaliteterne ved afskedigelsen ikke var overholdt. Karl Otto gjorde så det, at han spurgte skoleinspektør Hermann Tychsen til råds. Denne var opvokset i Skovlund, hvor hans mor og to søstre stadigvæk boede, og kendte altså noget til forholdene der. At disse var lidt brogede, lod han os ikke være i tvivl om. »Hvad er alternativet for skolen, hvis jeg siger nej?« spurgte Karl Otto, og Hermann Tychsen svarede, at så ville skolen blive lukket. Karl Otto kunne imidlertid ikke have det på sin samvittighed, at en dansk skole i Sydslesvig skulle lukkes på grund af ham, altså blev han skruebrækker og sagde ja til stillingen.

Vort bryllup

Den 28. december 1949 sent på eftermiddagen kom en flok unge mænd fra Klein Rheide og Kurburg for at sætte en guirlande op omkring indgangsporten. På skiltet over porten stod: »Glück und Segen den Neuvermählten«. Om aftenen var der Polterabend i skolestuen, hvor der også blev spillet op til dans. Der var kommet mange, også nogle, jeg slet ikke kendte.

Den 29. december blev vi borgerlig viet ved Standesamt i Kropp (i Tyskland er den borgerlige vielse den retsgyldige). Da vi kom hjem fra Kropp, stod vore gæster og ventede på os uden for huset for at ønske os til lykke. Men min bedstemor sagde: »Meinen Glückwunsch bekommt ihr erst, wenn ihr den Segen der Kirche habt«, og det fandt jeg egentlig meget sympatisk. Derefter begav vi os på vej til den kirkelige vielse i Gottorp slotskirke, men blev standset lige udenfor Klein Rheide på vejen til Kurburg. Her stod en flok mænd i hver side af vejen, med et tov spændt ud over denne. Spærringen blev først fjernet, da far havde betalt vejtoled i form af en snaps

Nygifte den 29. december 1949.

til hver af mændene, men det havde far, der kendte denne skik, været forberedt på.

Gottorp slotskirke var isnende kold på grund af manglende brændsel. Det gik især ud over Karl Otto og mig, der ikke kunne have frakke på over bryllupstøjet, og over den lille Karin, som dengang var 6 år gammel og skulle bære mit slør. Det var hun ellers meget stolt over, men åbenbart også nervøs, for under turen op til altret kom hun til at sno sløret flere gange om sig selv.

Sammen med sin far ventede Karl Otto på mig oppe ved alteret, og mens jeg ved fars arm højtideligt skred gennem kirken, hviskede min svigerfar til sin søn: »Jung, dat harr'n wi beeter to hus hebben kunnt«. Svigerfar var opdraget katolsk og havde noget imod alle former for ceremonier. Efter vielsen i kirken gik det til fotografen.

Nogle af gæsterne til vores bryllup den 29. december 1949. I første række fra venstre står bedstemor fra Stafstedt, Karl Otto, lillesøster Karin, Karl Ottos bedstemor med min far bagved, Gyntha Linde, Karl Ottos far, hr. Schlüter og Hein.

Selve bryllupsfesten fandt sted i mine forældres lejlighed, hvor systuen var blevet ryddet, så vi kunne indtage middagen der, det skete ved skoleborde, sat sammen i u-form. Foruden Karl Ottos forældre, bedstemor, søstre og svoger, min bedstemor og hr. og fru Schlüter fra Kurborg havde vi også gæster fra Danmark, det var Hans og Marie fra Oure, Fred og Gyntha Linde fra Odense med sønnen Niels Christian, og Karl Ottos seminariekammerat og ven Benny Møller fra København. Far holdt talen på dansk, hvorefter min bedstemor, som sad ved min højre side, mumlede: »Dat ik dat noch erleben mutt, door steiht min eegene Söhn up und schnackt bodukudisch«. Karl Otto og mig ønskede hun dog til lykke, og hun forærede os to egetræsskænke i bryllupsgave, til afhentning i Stafstedt.

Hr. Schlüter begyndte sin tale med ordene: »Modersmål er vort hjertesprog, kun løs er al fremmed tale«, og vore gæster fra Danmark var synligt rørte, – indtil de hørte fortsættelsen: »und darum, liebe Freunde, will ich auf deutsch sprechen«. I Tyskland er folkeskolelærerne embedsmænd og har som sådan alle dage været meget øvrighedstro. Dette gav Hermann Schlüter også udtryk for i sin tale, han sagde: »Wir standen treu zu Kaiser Wilhelm, stimmt das nicht, Hoop? Wir standen treu zur Weimarer Republik, wir standen treu zu Adolf Hitler, und so, liebe Freunde, werden wir auch treu zu Dänemark stehen«. Jeg syntes, det var pinligt og var helst krøbet i et musehul, men vore gæster nordfra viste til min lettelse ingen synlige tegn på forargelse.

Efter middagen blev der festet i stuerne, hvor fløjdøren stod åben, så de to stuer fremstod som ét stort rum. Her fik vi også spiritus, hvordan far har fremskaffet den, aner jeg ikke, men jeg husker især en likør, som hed »Danziger Goldwasser«, – den så ud, som om der svømmede små guldstykker rundt i den.

Skovlund danske skole

Den 6. januar 1950 flyttede vi ind i Skovlund danske skoles boligbarak. Da vi hen på formiddagen kom dertil med flytte-læset, var familien Petersen endnu ikke færdig med at flytte ud, så vi måtte pænt vente, til de var kørt. Det var ikke så behageligt.

Boligbarakken bestod af en stue, et sovekammer, et lille køkken, hvori jernkomfuret optog det meste af pladsen, og et lille rum, som Karl Otto i første omgang brugte som kontor, for i stuen var der ikke plads til et skrivebord. Vaskehus, lokum og opbevaringsrum for kul og briketter befandt sig i

den stenbygning, hvori også skolens lokummer var anbragt. For enden af denne bygning var der en bilgarage, for Petersens havde haft egen bil. Da vi ikke ejede en sådan, kunne vi sidenhen leje garagen ud til vore gode danske naboer Carsten og Frieda Nissen. Han var kreaturhandler og ejede en bil, men ingen garage. Hos dem hentede vi også vand, når vore pumper, både den indendørs over vaskekummen i køkkenet og den udendørs, var frosset til om vinteren. I hver af barakkens beboelsesrum fandtes der en lille jernkakkellovn, og en sådan stod også i skolebarakken.

Til boligbarakken hørte der en meget stor stue, bygget til barakken i en ret vinkel. Den havde tjent familien Petersen som stue, men skoleforeningen mente, at den havde vi nok hverken behov for eller møbler til, og at den derfor fint kunne tjene som forsamlingsrum for de danske foreninger i Skovlund, så disse ikke altid var henvist til Valsbølhus. Skoleforeningen ville sørge for den passende møblering af forsamlingsrummet. Det var vi indforståede med.

Vi nåede lige at få sat møblerne og køkkengrejet på plads og at spise lidt, før vi udmattede, men lykkelige kunne lægge os til hvile, – og vi sov godt denne første nat i eget hjem!

Allerede dagen derpå begyndte Karl Otto undervisningen i skolebarakken. I den enklassede skole gik der dengang 34 børn, fordelt på 8 årgange. Da Karl Otto ikke underviste i tysk, kom der et par gange om ugen en tysklærer hr. Lehmann kørende med bus, han gav også tyskundervisning i naboskolerne Valsbøl og Hørup. Skovlund-pigernes håndgerings- og gymnastikundervisning blev lagt i mine hænder. Den indendørs pigegymnastik foregik i den tyske skoles gymnastiksal, som vi havde fået lov til at låne til dette formål. Da kunne det godt ske, at vi på hen- eller tilbagevejen mødte nogle tyske elever, der råbte skældsordet »Speckdänen« efter os, og selv om jeg havde indskærpet pigerne, at de ikke skulle falde for fristelsen til at svare igen, var der altid en eller anden,

Skolebarakkerne i Skovlund. I forgrunden lærerboligen, i baggrunden skolebarakken. Jeg prøver den flotte motorcykel. Foto 1953.

der ikke kunne lade være. Til korporligheder kom det dog heldigvis aldrig.

I de første år var der også skolebespisning. Brød og pålæg blev leveret gennem Sundhedstjenesten, men tilberedningen stod forældrene for, mens vi lagde køkkenet til. Da var det godt nok trangt i det lille køkken, men snakken gik, og på den måde lærte jeg flere af forældrene at kende på en mere personlig måde, end der var mulighed for ved forældremøderne.

I vintermånederne blev der også uddelt levertran. Eleverne stillede op i række udenfor skolebarakken, og Karl Otto gik,

med ske og flaske i hænderne, rækken igennem og sørgede for, at alle fik noget, hvilket ikke foregik uden protester og modstand fra nogle af eleverne. En gang om ugen kom sundhedsplejersken Louise Mathiesen kørende fra Valsbøl for at høre, om der var helbredsproblemer. Da kom hun i pausen gerne ind i privaten for at få en snak med os.

Barakliv

At man talte om forskellige slags danske – »gammeldanske«, »nydanske« og »rigsdanske«, og at Karl Otto hørte til i den første og jeg i den anden gruppe, vidste jeg godt, men det kom fuldstændig bag på mig, at skellet var så stort, som det vitterligt var i Skovlund. Det viste sig dog snart, at vore rigsdanske lærer- og præstenaboer i Valsbøl, Medelby og Hørup oplevede det samme skel. For dem har det sikkert været værre end for os, for de kom jo for at hjælpe os, men fik ofte utak for det på grund af de indbyrdes stridigheder mellem f.eks. de ny- og gammeldanske menigheds- eller forældrerådsmedlemmer. Desuden kom de ud for kritiske sammenligninger med deres forgængere, den legendariske Maren Sørensen, som foruden at være sygeplejerske også virkede som frimenighedspræst på Valsbølhus, og den lige så legendariske vandrelerer Niels Kjems, som havde undervist børn og voksne i private hjem både i Valsbøl og Skovlund. I dag findes striden mellem gammel- og nydanske heldigvis ikke mere, men dengang i begyndelsen af halvtresserne følte jeg mig ofte ramt af den.

Til alt held havde vi nogle dejlige rigsdanske naboer i den nærmere og lidt fjernere omegn. Nærmest ligger Valsbøl, og her boede præsten Hans Kvist og hans kone Inga i den nyopførte præstebolig, og lærerne Johannes Fink med konen Ingeborg, lærerinden Estrid Clausen og sygeplejersken Louise

Håndarbejdsholdet fra skolen i marts 1950.

Mathiesen på Valsbølhus. I Hørup boede læreren Helge Noe Nygård og hans kone Ingeborg i den i skolebarakken integrerede lejlighed, og i Langbjerg vores seminariekammerat Gudrun Ågård i en stue hos en af skolens forældre.

En dag kom der en stor lastbil med de lovede møbler til forsamlingsrummet i den store stue. Men synet af møblerne, da de var læsset af, var en stor skuffelse. Der var kun ét bord, men det var til gengæld en kolos på så høje ben, at man kun kunne stå op ved det, og så var der en samling uens og ret medtagne stole af dårlig kvalitet. Da vi ikke vidste, hvad vi skulle stille op med dem, lod vi dem foreløbig blive stående ude. Hans Kvist besøgte os samme dag og fik et latteranfald, da han så det ejendommelige forsamlingshusmøblement, og han sagde til Karl Otto: »Send dem dog tilbage«. Det gjorde Karl Otto, og det blev den lovede forsamlingsssals endeligt. Til gengæld fik vi mere plads i lejligheden, langt mere, end vi i første omgang havde møbler til.

Det med møblerne så vi dog stort på, da vi inviterede Lis og Pim Futrup og landbrugskonsulent Aksel Petersen og kone fra Husum til en spisning. Vi satte to skoleborde op i forlængelse af hinanden, og da jeg ikke ejede en passende borddug, brugte jeg et af de nye lagener fra mit udstyr. Det så godt nok lidt fortabt ud med denne opstilling i den iøvrigt tomme stue, derfor delte vi den med nogle uldtæpper, hængt op på en tøjsnor midt igennem salen. Karl Ottos yngste søster Sonja var kommet med bussen fra Flensborg for at hjælpe mig med tilberedningen af maden. Det blev en dejlig eftermiddag, hvor latteren ofte rungede, især når Lis fortalte de nyeste Husum-historier.

Efter dette vort første gæstebud blev Karl Otto og jeg enige om, at vi for de penge, han allerede havde sparet op af lærerlønningen, ville købe nogle møbler til stuen. Dem købte vi i Svendborg, mens vi var på sommerferie hos Hans og Marie, og det var rart at kunne indhente gode råd hos dem. Det blev til et bøgetræs spisebord med 6 tilhørende stole, hvis sæder var betrukket med uldstof i en mellemgrå farve med rustrødt mønster, og to lænestole, betrukket med samme stof som stolesæderne. En amerikansk militærseng blev efter Gudrun Ågårds idé og med hendes hjælp forvandlet til sofa, som ryghynder brugte vi skråmadrasserne fra vore senge, og sofa og hynder blev betrukket med bomuldsstof i flotte farver. Denne sofa kunne så samtidig bruges som gæsteseng. Desuden fik vi en gedigen sortmalet vinkelboghyld foræret af Fred og Gyntha. Men selv sammen med møblerne fra vores hidtidige stue og med Karl Ottos skrivebord virkede storstuen stadigvæk halvtom. Derfor og også for bedre at kunne varme stuen op, fik vi en håndværker til at dele den med en trævæg. Da væggen var blevet tapetseret og døren malet, blev det virkelig en flot stue, og om sommeren var den lille stue bag trævæggen et rart opholdssted for os, da den havde vinduer mod syd.

Den 16. marts kunne Karl Otto fejre sin 22-års fødselsdag,

den første fødselsdag inden for ægteskabet. Jeg havde hørt, at hans yndlingsdessert var rombudding, og en sådan ville jeg gerne overraske ham med, men jeg kendte ikke opskriften. Nuvel, en flaske »Rumverschnitt« havde vi gemt i køkkenskabets til brug ved en særlig lejlighed, så kunne resten vel ikke være så svært. Altså gik jeg hen til købmand Warming, hvor jeg købte en pose vanillebuddingpulver. Ved tilberedningen rettede jeg mig efter opskriften på posen, kun at jeg i stedet for 1/2 l mælk tog 1/2 l rom. Den færdige budding hældte jeg i en glasskål og stillede den til afkøling ind i kontoret, men duften havde allerede bredt sig i hele barakken. Det blev en ret så lystig fødselsdagsaften, vi dansede gennem hele barakken, som var vi to pjankede teenagere. Det var godt, at ingen fra forældre- eller menighedsrådet kunne se os ved den lejlighed.

Karl Ottos job som skoleleder førte snart en masse andet arbejde med sig. En gang om måneden f.eks. blev skoleklassen forvandlet til en lille kirkesal, og Karl Otto fungerede da som degn, der også ledsagede sangene på skolens gamle astmatiske harmonium. Bordene blev skubbet til side og stolene stillet op i rækker. Lærerens pult blev forvandlet til et alter ved at et stort danebrogflag blev hængt op på væggen, så det faldt ned over pulten og derved også fungerede som alterduk (flaget var det, som to år forinden havde dækket lærer Johnsens kiste, og som fru Johnsen havde foræret mig, så det kunne komme i brug i Sydslesvig).

I påsken 1950 blev det første hold af Karl Ottos elever konfirmeret. Vi fik at vide, at det var skik og brug at både præste- og lærerparret på konfirmationsdagen besøgte alle konfirmander i deres hjem om eftermiddagen. Overalt blev vi nødet til at drikke kaffe, og selv om det var ment godt, kunne det blive for meget af det gode, som f.eks. dengang vi skulle besøge fem konfirmander på een eftermiddag, og hvert sted blev nødet til at spise Sanella-lagkage (bagt af efterkrigstidens

Sanellamargarine) og en masse andre kager. Karl Otto havde det ret dårligt den nat. Siden fik vi fordelt besøgene på eftermiddage og aftener.

På konfirmandernes sidste skoledag inviterede vi dem til eftermiddagskaffe hos os. Vi startede med kaffe, for derefter at synge sammen og lege selskabslege. Det sidste var altid meget fornøjeligt, mens min kaffe åbenbart ikke var så vellykket, for da Helga fra Haksted havde taget den første slurk, spurgte hun: »Fru Meyer, er det kaffe eller te?« Sidenhen blev det oftest Karl Otto, der tog sig af kaffebrygningen i vor familie.

Skolestuen dannede også ramme om de fleste foreningsmøder, såsom forældremøder, foredrag, fadderskabsbesøg og meget mere, kun ungdomsforeningen Ydun holdt møderne udelukkende på Valsbølhus. Når møderne i Skovlund skole var med kaffebord, lagde vi køkkenet til, men skolens dygtige rengøringshjælp fru Zalten og nogle forældre hjalp til med at brygge og servere kaffen, porcelænet og kagerne til kaffen medbragte mødedeltagerne selv.

De større fællesmøder blev afholdt i gymnastiksalen i Valsbølhus, for eks. skolernes julefester og foreningernes årsmøde-aftener. De godt fire kilometer fra Skovlund til Valsbøl gik vi til fods, for det meste i samlet flok og med en sang på læben. Ikke alle foreningsmedlemmer ejede en cykel.

I Ydun spillede vi også dilettantteater, jeg husker især et stykke, som pastor Kvist havde skrevet manuskriptet til. Karl Otto spillede en foredragsrejsende nordfra, og jeg havde rollen som Maren Sørensen. Stykket gav et levende billede af forholdene omkring Valsbølhus i Maren Sørensens og vandre-lærernes tid.

Fadderskabsbesøg

Skolens fadderskab var en kreds fra Silkeborgs borgerskab, med læge Diekmeiss og bankdirektør Sørensen som drivende kræfter. De besøgte skolen ved flere lejligheder og hjalp os, når vi havde nogle ønsker for skolen, f.eks. bøger, eller stof og brodereregarn til brug i håndgerningstimerne.

Foreningens fadderskab var Grænseforeningen for Gern og Omegn. En del af deres medlemmer var også ferieværter for Skovlundbørnene. Når vi sammen med skolebørnene var på besøg i Gern, var der afsat en dag til et besøg hos fadderskabet i Silkeborg, som ved den lejlighed viste os omegnens seværdigheder, bl.a. var vi i Viborg, hvor vi besigtigede domkirken.

Hvert år var folkene fra Gern på besøg i Skovlund, og Skovlunderne i Gern. Det foregik dengang endnu med overnatning i private hjem, og vi havde ikke vanskeligheder med at finde

Fadderskabsgæster fra Silkeborg. Karl Otto hilser på fru dr. Dickmeiss. I baggrunden foran skolebarakken bankdirektør Sørensen.

værter, selv om pladsforholdene i hjemmene var små. Også skolens fadderskab har ved flere lejligheder besøgt os i Skovlund. Engang var de med til en gudstjeneste i skolebarakken. Fruerne Dickmeiss og Sørensen sad på første række ved siden af Karl Otto og mig. Da vi ikke havde nogen prædikestol, holdt præsten sin prædiken stående på gulvet foran menigheden. Midt under prædikenen begyndte Karl Otto at stampe med foden i gulvet og gjorde det gentagne gange. Han havde set en mus titte frem under Kvists præstekjole og var bange for, at Silkeborgdamerne skulle blive forskrækkede og begynde at hvine. Hvergang Karl Otto trampede, trak musen sig tilbage i skjulet under præstekjolen, for kort tid efter at titte frem igen. Da holdt Kvist inde med sin prædiken. Så fik musen lov til at løbe sin vej, uden at der blev skreget og hvinet. I hele barak-tiden havde vi mus både i skole- og beboelsesbarakken. Vi prøvede at holde bestanden nede ved at sætte musefælder op i alle rum, men det hjalp kun meget lidt.

Den ny skole – og to demonstrationer

Forholdene i skolebarakken var så trange, at forældrene søgte skoleforeningen om at få bygget en skole af sten, og det blev bevilliget. Men først skulle der findes et egnet grundstykke. Til det formål havde Karl Otto længe haft kig på en eng, som lå ved Buchauweg og gik helt ned til Skovlund å, men ejeren ville dengang ikke sælge til en dansk institution, og det var vi kede af. I dag er vi imidlertid glade for det, for nu står vort eget hus på denne grund. Da vi købte den i 1964, havde forholdet mellem Skovlunds flertal og mindretal forbedret sig en hel del.

Til den nye skole fandt forældrerådet en grund længere henne på Buchauweg. Ejeren af dette grundstykke havde ikke

noget imod at sælge det til en mindretalsinstitution. Da handelen var gjort, og papirerne underskrevet, skulle der drikkes lidkøb hjemme hos os. Karl Otto havde i hast fået fremskaffet en flaske, men oh skræk, jeg ejede ikke de passende glas dertil, så vi drak vin af snapseglas. Jeg følte, at det var flovt og sørgede senere for, at vi fik anskaffet nogle vinglas.

Efter at jeg 4 år forinden havde stået på fortovet i Slesvig og iagttaget årsmødeoptøget udefra, skulle jeg nu for første gang selv deltage, og det både i aftenmødet på Valsbølhus om lørdagen, i optøget gennem Flensborg og i friluftsmødet på årsmødepladsen, og mine forventninger gav mig sommerfugle i maven, lige som i barndommens førjuletid. Det var dog ikke årsmødet alene, der var skyld i min eufori, den skyldtes nok især, at jeg på dette tidspunkt var 5 måneder henne i mit første svangerskab. Ved synet af de mange familier med børn, som deltog i årsmødeoptøget og i mødet på pladsen, forestillede jeg mig i ånden, hvordan der ved fremtidige årsmøder ville løbe et eget barn og senere måske to eller tre ved vores side. Årsmødet var dengang som nu en fredelig demonstration for mindretallets eksistensberettigelse.

Der skulle være valg til landdagen i juli 1950. Og Karl Otto og jeg var med i en valgdemonstration for SSW, og den forløb knap så fredeligt. Mange sluttede sig til optøget, da det fra Nørretorv bevægede sig i retning Søndertorv, og Karl Otto med mig ved sin side var med i første række. Stemningen var i top, vi sang og ind imellem blev der råbt valgslogans. Da vi nåede til Holmen, kunne vi se og høre en tysk moddemonstration komme os imøde fra Søndertorv. Først da der kun var ca. 20 meters afstand mellem de to grupper, standsede de op. I første omgang blev det til en sangerstrid: Da tyskerne sang »Wir wollen keine Dänen sein, wir wollen Deutsche bleiben«, svarede vi ved at synge »Kong Christian stod ved højen mast« osv., og jeg sang ivrigt med. Efterhånden som sangene fra den tyske side blev afløst af skældsord, og deltagerne prøvede på

Karl Otto med Flemming ved vores husdør 1952.

at bryde politikæden, der i hast var blevet etableret imellem grupperne, blev jeg bange, for sæt nogen ville komme til at puffe til min mave? Da stillede Karl Otto sig beskyttende foran mig, og snart lykkedes det politiet at få opløst demonstrationerne.

Et travlt år

I begyndelsen af oktober begyndte jeg at gøre reden klar til barnet, som ventedes at blive født i slutningen af måneden. Barnevognen købte vi i Danmark, den blev af folk i byen sidenhen kaldt for DKW=DänischerKinderWagen (som ordspil i forhold til det tyske bilmærke DKW). Ved den afsluttende undersøgelse på Sundhedstjenesten i Flensborg fik jeg at vide,

Bodil og Flemming hjælper mor med storvasken. Foto 1952.

at alt var i orden, og at jeg kunne blive indlagt på Sønderborg Sygehus's fødeafdeling. Her fødte jeg den 27. oktober 1950 vor førstefødte Bodil. Dengang skulle en barselskvinde endnu ligge på sygehuset i ni dage, også i Sønderborg, som ellers var kendt for at have en af de mest moderne fødeafdelinger. På andre områder var den da også forud for sin tid, f.eks. måtte vi have barnesengen stående ved siden af os i dagtimerne, kun om natten og i middagstimen, eller når de skreg for meget, blev børnene kørt ud.

Allerede i 1950 havde Karl Otto holdt en del foredrag i Danmark, og det blev han ved med i 1951. Dertil kom, at han ved SSF-generalforsamlingen i foråret 1951 blev valgt til SSF-formand for Skovlund og Omegn. Dette distrikts landsbyer lå spredt over et større areal, så Karl Otto var nødt til at anskaffe sig et motoriseret køretøj. I første omgang blev det til en påhængsmotor til cyklen. Også jeg fik en knallert og begge

måtte vi aflægge en prøve hos politimester Weiss, før vi kunne få vores kørekort. Det vakte nogen opsigt i Skovlund, da jeg som den første kvinde kørte gennem byen på knallert, især i efteråret, da jeg var højgravid.

Der skete hele tiden noget i foreningen, der var foredragsaftener i skolen eller i private hjem og teaterforestillinger og koncerter på Skovlund kro, ofte med dans bagefter. Og der kom mange mennesker på besøg i vort hjem, både kendte og ukendte. Engang, da vi skulle have koncert på kroen, kom faderen til en af solisterne kørende med bus til Skovlund for at høre datteren spille. Han var kommet i god tid og spurgte en mand på gaden: »Entsjuldigen Sie, wo wohnt hier der däni-sche Führer?« Manden viste ham vej til Karl Otto Meyer. Det har vi ofte grint af.

Foruden mindretalsforeningerne SSF, den Slesvigske Kvindeforening, Ungdomsforeningen Ydun m.m., fandtes der i Valsbøl og omegn også en privat sammenslutning, som kaldte

Familieliv ved barakskolen. Til venstre beundrer Karl Ottos far Bodil i baljen. Til højre Karl Otto, Bodil og Flemming i aktivitet. Fotos 1951-52.

sig »Nabovækkerne«. Foruden præsteparret, sygeplejersken og lærerfamilierne fra nabodistrikterne var også mange af de gamle gårdmandsfamilier fra egnen med i den. Møderne foregik på skift i medlemmernes hjem, og værtsfamilien bestemte selv emnet og foredragsholderen for mødet. I 1951 var det for det meste de tyske remilitariserings- og genoprustningsplaner, der var emne for debatterne, ikke kun i sydslesvigske, men også i flere rigsdanske foreninger. Fra dem var der ofte bud efter Karl Otto som taler. Jeg understøttede ham fuldt ud i hans modstand mod tysk remilitarisering. Tanken om, at vore børn eventuelt kunne blive tyske soldater, gjorde mig bange, og det skete stadigvæk oftere, at jeg om natten i mare-ridtagtige drømme genoplevede situationen ved lyskasteren i Himmelpforten.

Sagen mod Karl Otto

Den 13. december 1951 fødte jeg på sygehuset i Sønderborg vores søn Flemming. Det var endnu en stor glæde for os, men derefter meldte der sig snart andre tider.

En aftenstund i begyndelsen af februar 1952 sad Karl Otto og jeg i stuen, mens Bodil var lagt til ro i soveværelset, og Flemming i sin kurveseng i børneværelset. Da kunne vi gennem vinduet se præstens bil køre op på pladsen foran skolebarakken. I første omgang troede vi, at præsteparret kom for at tale med os om barnedåben, der skulle foregå næstkommende søndag. Det viste sig imidlertid, at Hans Kvist ikke havde følgeskab af sin kone, men af Johannes Fink, og begge så meget alvorlige ud. De kom med en dårlig nyhed, som de syntes vi skulle være forberedte på, inden den kom fra officiel side. Fink havde samme eftermiddag været med til begravelsen af en lærerkollegas kone, hvor også nogle af skoleforeningens folk

havde været til stede og fortalt, at undervisningsministeren i Kiel havde trukket Karl Ottos undervisningstilladelse tilbage, efter sigende på grund af en passus i en tale, han havde holdt i Sønderborg. Deri skulle han ifølge en sønderjysk avis have sagt, at Tyskland var et demokrati uden demokrater. Vi var selvfølgelig begge chokerede. I første omgang var det hos mig mest ved tanken om, at familiefaderen ville blive arbejdsløs, og vi sandsynligvis skulle forlade det hjem, vi lige havde fået indrettet. Gennem skoleforeningen fik vi at vide, at suspensionen desværre var sand nok, men at vi kunne blive boende, indtil sagen var afklaret. Det kom til en retssag, som SSF var behjælpelig med at føre gennem den dygtige sagfører Hamann.

At vi kunne blive boende, skyldtes ikke mindst en energisk indsats af skolens forældreråd og her især af Sofie Harms, født Tychsen, som gik rundt og samlede underskrifter og ikke var bleg for at tale herrerne på Duborg Banke midt imod. Også vennerne fra nabovækkerkredsen bakkede os op, de overrakte Karl Otto et papir, underskrevet af 19 personer, hvori de lovede, at de i tilfælde af en tabt retssag i fællesskab fem år frem i tiden ville stå inde for hans fulde løn. Det varmede!

Vi havde en meget kold vinter det år, den strakte sig langt ind i februar. I soveværelset turde vi af fare for iltforgiftning ikke fyre op i kakkelovnen om natten. En morgen vågnede vi ved, at Bodil græd så ynkeligt og vi så, at hun havde fået blåfrosne hænder. I resten af vinteren fik hun handsker på om natten. Til Flemmings barnedåb havde vi også inviteret Gyntha og Fred, og de skulle overnatte hos os. De lå i vores soveværelse, mens vi sammen med børnene lå i kammeret. Jeg var meget imponeret over den selvfølgeligelige måde, de tog vore primitive forhold på; endda lokumsspanden var frosset til, men Gyntha spurgte bare grinende, om hun skulle tage en økse med over til lokaliteten.

Vi havde bestemt, at Karl Ottos suspension ikke skulle kaste

en skygge over Flemmings dåbsdag, og det tror jeg da heller ikke, at den har gjort, selv om det selvfølgelig ikke kunne undgås, at den efter festmiddagen blev diskuteret. Lindes blev hos os i et par dage og var således til stede, da vi i begyndelsen af ugen fik besøg af to repræsentanter fra skoleforeningen. Disse så helst, at Karl Otto tog væk fra Skovlund, f. eks. til Finland eller Sverige for at videreuddanne sig dér. For os og vore venner så det imidlertid ud som om man gerne ville have Karl Otto væk fra landsdelen, så han ikke så let kunne blande sig i debatten, og han tog da heller ikke imod skoleforeningens tilbud. I stedet for kom han til at undervise i tysk på Jaruplund Højskole. For at komme frem og tilbage dertil blev han nødt til at udskifte knallerten med en motorcykel og var da så heldig at kunne købe en brugt af vores præst. Med arbejdet på højskolen, distriktsarbejdet i Skovlund og omegn og foredragsvirksomheden i Sydslesvig og Danmark havde han såmænd nok at se til, og dertil kom så samarbejdet med SSF og sagføreren om strategien i procesførelsen.

Efter påskeferien 1952 ansatte vi en af de afgåede elever, Marianne Jessen fra Skovlundmark, som barnepige og hjælp i huset. Flemmings kurveseng blev flyttet ind i soveværelset til os, og børneværelset blev indrettet til pigekammer. Marianne blev mig en god støtte, hun var ferm til husarbejdet og god ved børnene. Jeg nød især, at jeg takket være hende nu tiere kunne komme med ud, om aftenen såvel som i dagtimerne.

Havde vinteren været kold, så blev sommeren til gengæld meget varm. Vi satte da en vaskebalje ud på plænen foran køkkendøren og lod Bodil plaske rundt i den. Det nød hun, især når Karl Ottos far var på besøg og lavede sjov med hende. Børnene elskede min svigerfar, som foruden at være en børneven også var en dyreven.

Således havde han taget en hund til sig, som dens fordums ejer var blevet nødt til at skille sig af med. Da det viste sig, at mine svigerforældre heller ikke kunne have den, bad de

os, der boede ude på landet, om at tage os af den. Altså blev vi ejere af en sorthåret schnautzer, der lød på navnet »Svarten«. Engang, da Karl Otto gik tur med Svarten i snor, hørte han nogen råbe efter dem: »Da geht der dänische Hund«, og han var ikke sikker på, om de havde ment ham eller hunden. Blandt landsbyens flertalsbefolkning sporedes der dengang endnu ofte en fjendtlig holdning overfor mindretallet, og den var selvfølgelig ikke bleven bedre af, at den danske lærer havde fået en retssag på halsen og især ikke af årsagen til denne.

Retssagen var blevet berammet til den 5. oktober 1953 ved landsretten i Slesvig. Karl Otto ville gerne have mig med, og vi kørte sammen med nogle af de SSF-ledere, der førte sagen for ham. Straks vi kom ind i retssalen, kunne jeg ikke lade være med at tænke på, om det mon var den samme retssal, i hvilken moster Mimi var bleven dømt?

Retsforhandlingen overværede jeg fra tilhørerpladsen, sammen med repræsentanter fra flere danske organisationer. Også far og hans fhv. kollega Paul Wehlitz, som nu var lærer ved det danske skolevæsen, var kommet til stede. Det var en trøst for mig at vide dem i nærheden, for det var første gang, jeg skulle overvære en retssag. Jeg følte mig utryg ved situationen og det mere og mere efterhånden som proceduren skred frem og tegnede til, at dommen ville falde ud til fordel for modparten, landsregeringens kulturminister.

De bange anelser blev til vished, da dommeren foreslog et forlig, som ingen af parterne kunne godkende. Nogle uger efter fik vi den skriftlige dom. Karl Otto tabte sagen. Regeringens suspension blev godkendt. Sagen kunne appelleres til overforvaltningsretten i Lüneburg.

SSF's sagfører Hamann og Karl Otto blev enige om at gå videre med sagen i næste instans, overforvaltningsretten i Lüneburg. Situationen var nu stadig denne, at Karl Otto i suspensionstiden kunne få 2/3 af lønnen udbetalt. Skoleforeningen var rede til fortsat at udbetale hele lønnen, men hvis

Karl Otto tabte retssagen, skulle 1/3 af lønnen tilbagebetales til Skoleforeningen.

Vi gik nu en vanskelig tid i møde. Uvisheden for familiens fremtid gjorde mig bange og gav mig nogle søvnløse nætter. Vi oplevede på nærmeste hold, at skolen i denne tid havde 7 forskellige vikarer. Med den megen skiften, og da vikarerne ikke skulle føre eleverne op til eksamen, blev undervisningen selvfølgelig ikke altid lige effektiv. En af vikarerne kunne overhovedet ikke holde styr på eleverne, ham spærrede de store drenge inde i skolens kosteskab, hvorfra rengøringskoneen måtte befri ham. At være vidne til den slags var bestemt ikke rart, men det var nu engang den pris vi måtte betale for at kunne blive boende på stedet. En dag fik vi med posten en stor pakke med levnedsmidler. Det var en solidaritetsgave fra kommunisterne i østzonen af Berlin. Karl Otto sagde med det samme, at hvis han tog imod denne gave, ville det kunne bruges imod ham i retssagen. Imidlertid kunne pakken ikke

Flygtningelejren – vor nabo mod syd. Foto 1952.

sendes retur, derfor forærede han den – mod kvittering – til nogle dansksindede kommunister, der boede her i Skovlund.

Den 6. juni 1953 var der grundstensnedlæggelse for den nye skole. Vi tog Bodil, som nu var godt 2 1/2 år gammel, med hen til byggepladsen. Her kom vi til at stå ved siden af Ingeborg og Helge Noe-Nygaard. Ingeborg var vred over, at Karl Otto ikke skulle medvirke ved grundstenslæggelsen og gik hen til skoledirektøren for at sige ham sin mening. Bernhard Hansen, som var medlem af en frimurerloge, holdt meget af ceremonier og fik nu den idé, at vores datter skulle putte dokumentet ind i et lufttæt rør, før dette blev overgivet til håndværkeren, der skulle foretage indmuringen. Men ak, vores unge var ikke samarbejdsvillig. Da Bernhard Hansen tog hende på armen, græd hun og sparkede til ham med sine snavsede gummi-støvler. Dengang syntes jeg, at det var pinligt, men senere har vi ofte moret os over denne episode.

Mod syd grænsede skolegården op til en baraklejr, som før 1945 havde været en arbejdstjenestelejr for mænd og nu blev beboet af flygtninge. Da Bodil og Flemming var blevet så store, at de gerne ville gå på opdagelse i de lidt fjernere omgivelser, udøvede denne flygtningelejr en magisk tiltrækningskraft. Vi vidste aldrig mere, hvor vi havde dem, og da jeg klagede min nød til Gyntha og Fred, der just var på besøg hos os, foreslog Fred, at vi skulle lave en indhegning til børnene. Som sagt så gjort, men indhegningen har åbenbart ikke været høj nok, og trafikken til lejren fortsatte. Men nytteløst har hegnet alligevel ikke været, for her kunne Karl Otto nu sidde og læse aviserne, uden at blive forstyrret af ungerne.

Nye nabokolleger

Før efterårsferien 1953 rejste familien Noe-Nygaard til Danmark, hvor Helge skulle overtage en præstestilling i Nordjylland. Lærerstillingen ved skolen i Hørup blev overtaget af sydslesvigeren Wilhelm Klüwer, der stammede fra vestkysten og havde gået på Ranum seminarium. Hans kone Grethe, en gæv jysk pige fra Frederikshavn, havde endnu nogen tid tilbage på seminariet, før hun kunne følge efter. Vi lærte hende at kende, da hun var på besøg hos Wilhelm og syntes straks godt om hendes ligefremme væsen.

Skoleforeningen bad mig om at overtage håndgerningsundervisningen i Hørup, altså cyklede jeg en gang om ugen frem og tilbage i al slags vejr.

Når Karl Otto skulle på medlemsbesøg i Hørup, gjorde han det ofte sammen med Wilhelm. Engang skulle de til begravelse for et medlem i Riesbrik, og Wilhelm var kommet til Skovlund på sin scooter, for at han og Karl Otto kunne følges ad. Karl Otto satte sig på bagsædet, men oh skræk, der var ikke plads til kransen! Resolut tog han den om halsen, og da de kørte af sted, flagrede båndene med »En sidste hilsen« og

Den nye skole i Skovlund. Foto 1954.

»Hvil i fred« lystigt efter dem. Desværre havde jeg ikke fotoapparatet ved hånden!

Om en anden dansk begravelse fortælles der, at gartneren, der kunne lidt dansk, havde oversat sløjfeteksten »Ruhe in Frieden« med »Ro i Fred«. Vi har i tidens løb været med til mange begravelser og har lagt mærke til, at kransenes antal var et prestigespørgsmål; man spurgte ikke »hvor mange folk var der?«, men »hvor mange kranser var der?«

På samme tid, som Noe-Nygårds flyttede fra Hørup, rejste lærer Stenz og kone fra Medelby, og også her blev afløseren en landsmand til os. Det blev angelboen Ernst Meyer, gift med Annalise fra Horsens. Også de kom med i nabovækkerkredsen, hvor vi har oplevet mange gode stunder sammen. Det gør vi, der endnu er tilbage, stadigvæk; vi mødes foruden til vore runde fødselsdage en gang om året på skift i hinandens hjem.

Karl Otto bliver rehabiliteret

Den 27. januar 1954 var Karl Ottos sag for i anden instans ved overforvaltningsretten i Lüneburg. Dommen gik ud på, at han fik undervisningstilladelsen tilbage, og i marts samme år kunne han igen begynde i skolen. Der blev selvfølgelig stor glæde i det lille hjem, i vore familier, i forældre kredsen, hos vennerne i Danmark og i nabovækkerkredsen. Med dem blev sejren fejret tilbørligt. For os var sagen dermed afsluttet, men ikke for skoleforeningen, der nu sagsøgte regeringen om at få refunderet den løn, den havde givet Karl Otto i suspensionsstiden. Jeg var da gravid med vort tredje barn. Nu stod det også fast, at det var os, der skulle flytte ind i den nye skoles lejlighed, med badeværelse, elektrisk komfur, spisestue, stor opholdsstue, soveværelse og børneværelse, – den flytning glædede vi os til.

Foran indgangen til vort nye hjem. Foto 1954.

I efteråret 1956 var skolefotografen oppe i lejligheden og fotograferede os sammen med børnene – fra venstre Flemming, Bodil og Karen Marie.

Tiden der fulgte

Den 12. juli 1954 fødte jeg vort tredje barn, og også denne gang skete det i Sønderborg. Det blev en pige, som vi gav navnene Karen Marie. Da jeg kom hjem med hende, var sommerferien begyndt og vi kunne flytte over i den nye skole. Elevantallet var da nede på syv, og da de to klasserum ialt havde 7 vinduer, undrede tyskerne sig over, at danskerne kunne bygge en skole med et vindue til hver elev.

Den nye lejlighed var udstyret med moderne bekvemmeligheder. Der blev fyret centralt, der var et elektrisk komfur og indbyggede skabe i køkkenet, der var varmt vand i hanerne, og der var et badeværelse med vandkloset og et badekar. Hvilken lykke, ikke mere at skulle tænde op i kakkelovne, ikke mere at skulle pumpe vandet op med håndkraft og ikke mere i al slags vejr at skulle over en skolegård og på brædtlokum, når man var trængende. Et nyt livsafsnit var begyndt.

Den 16. oktober 1957 fødte jeg vores anden søn, og anderledes end i barakkens tid turde jeg denne gang godt føde hjemme. I dåben gav vi ham navnene Jens Peder. Omkring et-årsalderen fik han et slemt kløende eksem, som gav både ham og os mange søvnløse nætter. Da hverken vore læger hernede eller nogen af alle de patentmediciner, vi afprøvede på ham, kunne skaffe lindring, hørte vi, at Dr. Unna i Aabenraa kunne hjælpe. Drengen blev da indlagt på det katolske sygehus i Aabenraa. Vi havde stadigvæk ikke egen bil, så det var Hans Kvist, der kørte for os, ikke kun, da vi bragte og afhentede drengen, men også, når vi ville besøge ham. Jens Peder blev på sygehuset i flere dage, og i denne fandt man ud af, hvilke stoffer hhv. madvarer han ikke kunne tåle. Da vi hentede drengen, sad han på armen af en nonne, og da jeg hørte ham kalde hende for mor, blev jeg i første omgang lidt skuffet, men glæden over at se Jens Peder uden væskende sår var større.

I sommeren 1963 fik vi at vide, at Karl Otto var udset til at

overtage chefredaktørstillingen ved Flensborg Avis efter Jakob Kronika, der gik på pension. Man så helst, at familien flyttede ind i chefredaktørens lejlighed, der lå lige over redaktionslokalerne. Det ville Karl Otto imidlertid ikke gå med til. Af erfaring vidste han, at det så ville være slut med privatlivets fred.

Vi besluttede da at bygge eget hus i Skovlund, og vi var så heldige at kunne købe grundstykket på Buchauweg 2, det selvsamme, som ejeren i sin tid ikke ville sælge til skoleforeningen.

Vi skulle have et hus, der kunne bygges hurtigt, og efter at have kørt rundt i Danmark for at se på forskellige hustyper, besluttede vi os til at bygge et typehus, et såkaldt færdighus, som kunne bygges i løbet af et par måneder. Allerede i sommeren 1964 kunne vi flytte ind, og her bor vi den dag i dag.

Den 26. april 1968 fik vi endnu et barn, efternøleren Kresten. Vore børn er for længst fløjet af reden, og det er de fleste af vore 9 børnebørn også. Vi har et oldebarn, og det næste er på

Huset på Buchauweg, vort hjem siden 1964. Foto Jens Peder Meyer 1999.

vej. Til vore fødselsdage og 1. juledag samles de alle hos os og så er der rigtignok liv i huset!

Vi har nu været Skovlundborgere i næsten et halvt århundrede, og meget har forandret sig i tidens løb. Fra de 1100 indbyggere, byen havde efter flygtningelejrens opløsning, er tallet nu oppe på 2000. Mange nye huse er bygget og nye supermarkeder og forretninger er kommet til.

Foruden de synlige forandringer er der også sket en mærkbar forandring i forholdet mellem flertals- og mindretalsbefolkningen. Man hører ingen skældsord mere. Det er blevet helt naturligt, at vi kommer til vore tyske naboers mærkedage og de til vore. Da vi under Barschelsagen fik trusselsbreve og jeg en overgang havde politibevogtning i huset, fik vi sympatitilkendegivelser og tilbudt hjælp, ikke kun fra SPDere, men også fra CDU-tilhængere, – det glemmer jeg dem aldrig.

Politisk har vi dog endnu ikke opnået den fulde ligeberettigelse her i kommunen, så der er stadigvæk noget at kæmpe for.

Studieafdelingens udgivelser

1. Herman Clausen: Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach zwei Weltkriegen. 303 s. 1966. (Udsolgt)
2. H. V. Gregersen: Niels Heldvad 1564-1634. Ein Schleswiger der nordischen Renaissance – ein Bild seines Lebens und seiner Zeit. 272 s. 1967. (Udsolgt)
3. Lorens Rerup: A. D. Jørgensen. Historiker aus dem schleswigschen Grenzland (1840-1897). 160 s. 1967. (Udsolgt)
4. Vores egne vindver. Ved Poul Kürsten. 192 s. 1967. (Udsolgt)
5. Nørre og Sønder Gøs Herred. Red. af Poul Kürstein. 205 s. 1969. (Udsolgt)
6. Hartwig Schlegelberger: Europa set fra den dansk-tyske grænse. 121 s. 1971.
7. L. S. Ravn: Lærerne under sprogreskripterne 1851-1864. 295 s. 1971. (Udsolgt)
8. Barn i Flensborg 1890-1920. Ved Poul Kürstein. 343 s. 1972 og 1973. (Udsolgt)
9. Helmut Leckband: Krigsfangelazaretten i Tamanskajagaden. 269 s. 1973 og 1974. (Udsolgt)
10. Søren Ryge Petersen: Dansk eller tysk? En undersøgelse af sprogforholdene i en flersproget sydslesvigsk kommune i 1973. 173 s. 1975.
11. Anders Ture Lindstrøm: Landet Slesvig-Holstens politiske historie i hovedtræk 1945-1954. 200 s. 1975.
12. Barn og ung i Flensborg 1920-1945. Red. af Lars Schubert og Johann Runge. 335 s. 1977.
13. Paul Tappe: Det gamle Læk i billeder og tekst. 119 s. 1977. (Udsolgt)
14. Egernførde bys historie. Red. af Harald Jørgensen, Frants Thygesen og O. M. Olesen. 291 s. 1980.
15. Jane Bossen/Helge Krempin: Granit i Angel. Romansk stenhuggerkunst i et sydslesvigsk landskab. 93 s. 1980. – Bogen har fået prædikatet »Godt Bogarbejde 1980«. (Udsolgt)
16. Carsten R. Mogensen: Dansk i hagekorsets skygge. Det tredje rige og det danske mindretal i Sydslesvig 1933-1939. 444 s. 1981. (Udsolgt)
17. Johann Runge: Sønderjyden Christian Paulsen. Et slesvigsk levnedsløb. 344 s. 1981. (Udsolgt)
18. Paul Tappe: Det gamle Kær herred i billeder og tekst. 228 s. 1982. (Udsolgt)
19. Franz Wingender: Mit danske liv. Baggrund og grundlag for en tilværelse som dansk i Sydslesvig 1920-1950. 218 s. 1983. (Udsolgt)
20. Franz Wingender: Krigens lænker. Dansk sydslesvigsk dagbog 1933-1944. 211 s. 1984.
21. Lars N. Henningsen: Provinsmatadorer fra 1700-årene. 472 s. 1985. (Udsolgt)
22. Barn og ung i Sydslesvig 1900-1982. 2 bd. Red. af Jørgen Hamre og Johann Runge. 510 s. 1986. (Udsolgt)
23. Jane Bossen/Helge Krempin: Helligåndskirken i Flensborg 1386-1986. 108 s. 1986.
24. Bjørn Poulsen: Land-By-Marked. To økonomiske landskaber i 1400-tallets Slesvig. 299 s. 1988. (Udsolgt)
25. Franz Wingender: Modstand i Sydslesvig – før og efter 1945. 207 s. 1988. (Udsolgt)
26. Ole Ventegodt: Redere, rejser og regnskaber. Et par flensborgske partrederi-regnskaber 1783-1812. 258 s. 1989. (Udsolgt)

27. Franz Wingender: Generalsekretær Frederik Petersen. En danskhedens repræsentant i Sydslesvig 1923-45. 122 s. 1990. (Udsolgt)
28. Duborg-Skole-elever i krigens år. På korsvej mellem nødvendighed og frivillighed. 152 s. 1990.
29. W. L. Christiansen: Mit brogede politiske liv. 128 s. 1990. (Udsolgt)
30. Hans Schultz Hansen: Danskheden i Sydslesvig 1840-1918 – som folkelig og national bevægelse. 434 s. 1990. (Udsolgt)
31. Lars N. Henningsen og Jørgen Hamre: Dansk biblioteksvirke i Sydslesvig – et bidrag til grænselandets kulturhistorie 1841-1891-1921-1991. 184 s. 1991.
32. W. L. Christiansen: Meine Geschichte der Sozialdemokratischen Partei Flensburg. Sozialdemokraten zwischen Deutsch und Dänisch 1945-1954. 230 s. 1993.
33. Hans Nielsen: Streifzüge durch mein Leben. 219 s. 1994.
34. Gunnar Ryge Petersen: Agrup danske skole 1946-1981. 1995.
35. Lars N. Henningsen: Kirke og folk i Grænselandet. Dansk Kirke i Sydslesvig 1921-1996. 310 s. 1996.
36. Karl Heinz Lorenzen: Holdninger har en pris – en rød sydslesvigens erindringer fra tre Tyskland. 119 s. 1997.
37. Stine Wiell: Flensborgsamlingen 1852-1864 og dens skæbne. 344 s. 1997.
38. Lars N. Henningsen, Martin Klatt og Jørgen Kühl: SSW. Dansksindet politik i Sydslesvig 1945-1998. 493 s. 1998.
39. Martin Klatt og Jørgen Kühl: SSW – Minderheiten- und Regionalpartei in Schleswig-Holstein. 48 s. 1999.
40. Martin Klatt og Jørgen Kühl: SSW – Mindretals- og regionalparti i Sydslesvig. 48 s. 1999.
41. Marie Meyer: Hjertesprog. Erindringer fra grænselandet. 296 s. 1999.

Arkivserien

1. Lars N. Henningsen: Foreningsarkiver i Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. 52 s. 1992.
2. Lars N. Henningsen: Danske Kirkebøger i Sydslesvig. 117 s. 1993.
3. Lars N. Henningsen: Personarkiver i Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. 80 s. 1993.
4. Johannes Christiansen: Familien Rønnenkamp fra Flensburg – en slægtshistorie fra helstaten dage. 128 s. 1994.
5. Allan Bengtsson og Lars N. Henningsen: Vandrelærere – rejsende i dansk kultur. 204 s. 1996.
6. Private personarkiver: Jacob Kronika (1897-1982). Foreløbig arkivfortegnelse, ved René Rasmussen. 92 s. 1998.
7. Lars N. Henningsen: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. En oversigt. 1999.

Titlerne 20ff er i kommission hos **Padborg Boghandel**, Nørregade 16, DK-6330 Padborg. Tlf. 74 67 31 08, fax 74 67 57 16.

For øvrigt kan enhver titel – undtagen de udsolgte – bestilles hos Deres egen boghandler eller hos:

Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig,
Nørregade 59, D-24939 Flensburg – Postboks 528. DK-6330 Padborg.
Tlf. 0049 461 86 97 190, fax 0049 461 86 97 222, e-mail: lh@dcbib.dk

Marie Meyer

- født 1926, tysk skolegang 1933-46
- højskoleophold i Danmark 1947, Skårup Seminarium 1947-49
- gift 1949 med skoleleder, senere chefredaktør og landdagsmand
Karl Otto Meyer, Skovlund
- mor til tre drenge og to piger.

HJERTESPROG

er en erindringsbog om et liv i grænselandet mellem dansk og tysk.

Forfatteren voksede op i et tysk lærerhjem, først i Nordslesvig, siden i Sydslesvig. Her var der påvirkninger fra både moderens sønderjyske familie og fra faderens systemtro, tysknationale indstilling. Som stor pige måtte hun gøre tjeneste i såvel den nazistiske arbejdstjeneste som i værnemagten.

Da den danske bevægelse efter 1945 gik hen over Slesvig, blev alt anderledes. Nu voksede familien gradvist sammen med det danske. Marie Meyer kom på højskole i Danmark og på seminariet i Skårup. Her traf hun sin mand, læreren og den senere chefredaktør og SSW-politiker Karl Otto Meyer. Sammen fik de deres virke ved den danske skole i Skovlund i Sydslesvig.

Med fine nuancer og uden skråsikre domme tegner bogen billedet af et grænselandsmenneskes vej gennem skiftende tiders vilkår.

ISBN 87-89178-37-8
ISSN 1397-4343